

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**TEKALİF-İ HARBİYE VE TEKALİF-İ MİLLİYE
ÖRNEKLERİNDE SAVAŞ DÖNEMLERİ MÂLİ
POLİTİKALARI**

Doktora Tezi

Cezmi Tezcan

Ankara-2005

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**TEKALİF-İ HARBİYE VE TEKALİF-İ MİLLİYE
ÖRNEKLERİNDE SAVAŞ DÖNEMLERİ MÂLİ
POLİTİKALARI**

Doktora Tezi

Cezmi Tezcan

Tez Danışmanı
Prof.Dr.İzzet Öztoprak

Ankara-2005

İÇİNDEKİLER

S.No

ÖNSÖZ	...	i
KISALTMALAR	...	v
GİRİŞ	...	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I.DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU VE MÂLİ YAPISI

A- OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU	...	5
1. XIX. Yüzyılda Toplum Yaşantısı	...	5
a) Sosyal Yapı	...	5
b) Geçim Kaynakları	...	6
2. I.Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı Toplumu	...	9
a) Toplumda Meydana Gelen Değişikler	...	9
b) Devlet Halk İlişkileri	...	10
B. OSMANLI DEVLETİ'NİN MALİ YAPISI	...	11
1. Osmanlı Devleti'nin Mâli Yapısı	...	11
a) Devletin Gelir Kaynakları	...	11
b) Osmanlı Devleti'nde Borçlanma	...	14
c) Siyasi Durumun Mâli Yapıya Etkileri	...	15
2. Mâli Durumun Devlet-Halk İlişkilerine Yansımaları	...	16
3. Mâli Durumun Avrupa Devletleriyle İlişkilere Yansımaları	...	17

İKİNCİ BÖLÜM

I.DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU VE MÂLİYESİ

A. OSMANLI DEVLETİ'NİN I.DÜNYA SAVAŞI SIRASINDAKİ GENEL DURUMU	...	18
1. Nüfus	...	18
2. Ekonomi	...	19
a) Milli Gelir ve Refah Düzeyi	...	20
b) Sanayi	...	23
c) Tarım	...	25
d) Para ve Bankacılık	...	27
B. OSMANLI DEVLETİ'NİN I.DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA UYGULADIĞI MÂLİ POLİTİKALAR	...	29
1. Mâli Duruma Genel Bakış	...	29
2. Devletin Gelir Kaynakları	...	30
3. Savaş Dönemi Devlet Harcamaları	...	35

4. Savaş Dönemi Mâli Sorunlar ve Mâli Politikalar...	38
--	----

C. TEKALİF-İ HARBİYE 50

1. Osmanlı Devleti'ni Tekalif-i Harbiye Kararlarını Almaya Yönelten Nedenler	50
2. Tekalif-i Harbiye'nin Tanımı ve Kapsamı	52
3. Tekalif-i Harbiye Kanunu	53
4. Tekalif-i Harbiye Kanunu'nun Uygulanışı...	58
a) Tekalif-i Harbiye Komisyonları	59
b) Menzil Örgütleri	60
5. Tekalif-i Harbiye Kanunu'na Tepkiler	62

D. TEKALİF-İ HARBİYE KANUNU'NUN ETKİLERİ 80

1. Tekalif-i Harbiye Kanunu'nun Devlet Ekonomisine Yansımaları	80
2. Tekalif-i Harbiye'nin I. Dünya Savaşı'ndaki Yeri ve Önemi	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE GENEL DURUM

A. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE GENEL DURUM 83

1. Milli Mücadele Öncesi Genel Durum	83
2. Kuva-yı Milliye Dönemi	88
a) Kuva-yı Milliye'nin Doğuşu	88
b) Kuva-yı Milliye'nin Yapısı	92
c) Kuva-yı Milliye'nin Mâli Kaynakları	94
d) Kuva-yı Milliye'nin Harcamalarındaki Düzensizlik	96
e) Kuva-yı Milliye'de Mâli Düzen Sağlama Çabaları	96
f) Kuva-yı Milliye'nin Kaldırılması Çalışmaları...	105
3. TBMM Dönemi	107
a) TBMM'nin Açılışı	107
b) TBMM'nin Yapısı	108
c) TBMM'nin Mâli Kaynakları	109
d) Düzenli Ordunun Kuruluş Hazırlıkları	109
e) Sakarya Savaşı Öncesi Genel Durum ve Askeri Başarılar	112

B. TBMM HÜKÜMETİ'NİN MİLLİ MÜCADELE SIRASINDA

UYGULADIĞI MÂLİ POLİTİKALAR..... .. 115

1. Mâli Kaynak Zorunluluğu ve Bütçe Gelirlerini Artırma Çabaları	115
a) İç Kaynak Arayışları... ..	116
b) Hükümetin Yabancı Devletler İle Olan İlişkileri ve Dış Kaynak Kullanımı	122

C. TEKALİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ 130

1. Tekalif-i Milliye Emirleri'ni Gerektiren Koşullar	130
2. Tekalif-i Milliye Emirlerinin Tanımı ve İçeriği	135
3. Tekalif-i Milliye Emirleri	136
4. Tekalif-i Milliye Emirlerinin Uygulanması	147
a) Tekalif-i Milliye Komisyonları	147
b) Menzil Örgütleri	148

5. Tekalif-i Milliye Emirlerine Olumlu ve Olumsuz Tepkiler	156
a) Hıyanet-i Vataniye Kanunu	156
b) İstiklâl Mahkemeleri... ..	161
6. Tekalif-i Milliye ve Basın	167
7. Tekalif-i Milliye Uygulamalarının Sona Erdirilmesi	171

D. TEKALİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ'NİN ETKİLERİ 173

1. Tekalif-i Milliye Emirleri'nin Savaş Ekonomisine Yansımaları... ..	173
a) Tekalif-i Milliye Emirleri İle Sağlanan Gelirler... ..	174
b) Tekalif-i Milliye Emirleri'nin Siyasi ve Askeri Gelişmelere Etkileri	176
2. Tekalif-i Milliye'nin Milli Mücadeledeki Yeri ve Önemi... ..	180

SONUÇ... .. 183

KAYNAKÇA 188

TABLÖLER 194

BELGELER 207

TEKALİF-İ HARBİYE VE TEKALİF-İ MİLLİYE ÖRNEKLERİNDE SAVAŞ DÖNEMLERİ MÂLİ POLİTİKALARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı :

Prof.Dr.İzzet Öztoprak

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

.....

Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA

.....

Doç. Dr. Oğuz AYTEPE

.....

Doç. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ

.....

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

.....

Tez Sınavı Tarihi

30.11.2005

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

(imza)

Prof. Dr. Yavuz ERCAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Uygulamaları savaşları finanse etmek için kaynaklara yönelme çabasının beraberinde getirdiği zorunluluklardır.

Tarih boyunca özellikle, Osmanlı Tarihinde bu tür örneklerle sıkça rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 19. yüz yıldan itibaren ardı ardına savaşlara girmesi sebebiyle bu türden vergilendirme yoluna zorunlu olarak gidilmiştir.

Osmanlı halkı,1910 yılından 1923 yılına kadar neredeyse kesintisiz bir şekilde yoğun ve ciddi savaşlar yaşamış, bu kadar uzun süren mücadelelerin finanse edilmesinde sorunlar yaşanmıştır.

Bu nedenlerle, dış ticaret gelirlerinin azaldığı ve yıllık üretimin büyük bölümünün askeri ihtiyaçlara ayrıldığı, savaş dönemlerinde dış yardım bulunamadığı ya da yeterli derecede olmadığı zamanlarda halka yönelik ve çeşitli savaş vergileri konularak gelir elde etme ihtiyacı doğmuştur. Bütün bunların sonucunda da “ Tekalif-i Örfiye, “ Tekalif-i Harbiye” ve “Tekalifi Milliye” gibi vergilendirme usulleri uygulanmak durumunda kalınmıştır.

Son dönemlerde, Osmanlı Devleti tarımsal üretime dayalı ve çeşitli nedenlerden dolayı sanayileşememiş bir görünüm arz ediyordu. Mali yapının gelirler kalemi çoğunlukla ülkenin bu yapısına uygun şekilde tarım ve hayvancılığa dayalı vergilerle ayakta duruyor, giderler arasında en önemli kalemleri dış borçlar ve savaş giderleri oluşturuyordu.

Osmanlı Devleti birçok konuda dışa bağımlı bir tür yarı sömürge durumunda bulunmaktaydı. Bir yandan kapitülasyonlar, diğer yandan dış borçlanma, Osmanlı Devleti'nin mali ve ekonomik yapısını içerisinden çıkılması zor bir duruma itmiştir.1854 yılında yine bir savaşı (Kırım Savaşı) finanse etmek için Avrupalı

devletlerden alınan ilk dış borcun ardından - yeterince üretime dönük yatırımlar yapılamadığından- 1875'te moratoryum ilan edilmesi, akabinde 1881 yılında İstanbul'da Düyunu-u Umumiye İdaresi'nin kurulması, bu içerisinde çıkılması güç durumu temsil eden önemli belirtiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Osmanlı Devleti için çok önemli stratejik öneme haiz Balkan topraklarının elden çıkmasıyla kaybedilen vergi gelirleri de devletin maliyesini derinden etkilemiştir. Osmanlı Devleti, yılların birikimi olarak oluşmuş olan genel durumuyla, I. Dünya Savaşı'na gireceği dönemde, ne savaşı finanse edebilecek, ne de savaş malzemelerini üretebilecek durumdaydı. Bu nedenle devlet, çözümü yine dış borçlanmada ve bu borçlar karşılığında emisyon hacmini arttırmakta görüyordu. Osmanlı Lirası'ndaki değer kaybı, halkın refah düzeyine olumsuz etki ederken, gelir arttırıcı vergi kanunları ve yeni çıkarılan vergi yasaları, halkın gittikçe daha kötü ekonomik şartlar altında yaşamasına neden oluyordu.

Osmanlı hükümetleri halkın yıllardır içerisinde bulunduğu kötü ekonomik durumu bildiklerinden, iç kaynaklara yüklenmekten ziyade, ağırlığı dış borçlanmaya veriyor, bunun sonucunda, her durumda ülke ve halk daha yoksul ve dışa bağımlı bir duruma itiliyordu. Halk ise içerisinde bulunduğu bütün olumsuz ve zor koşullara rağmen, üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeğe gayret ediyor, I. Dünya Savaşı'nın ardından gerek Kuvay-ı Milliye'nin, gerekse Türkiye Büyük Millet Meclisi'yle birlikte yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinin mali yönünün ana kaynağını teşkil ediyordu.

Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin özellikle halktan sağlanan için kaynaklarla finanse edilmiş olmasını göz önünde bulunduracak olursak, Anadolu insanının

özverisinin ne denli büyük olduğu ve bağımsızlığın tamamen Türk Milleti'nin ürünü olduğu gözler önüne serilmektedir.

İşte, önce I. Dünya Savaşı sırasında uygulanan Tekalif-i Harbiye (Harp Vergisi) ve sonrasında Milli Mücadele döneminde yürürlüğe konan Tekalif-i Milliye Emirleri (Ulusal Yükümlülük), iç kaynaklara yönelmenin iki önemli örneğini oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere gerek Tekalif-i Milliye Emirlerine, gerekse bu emirlerin uygulanması büyük oranda Osmanlı Devleti'nin önceki dönemlerinde yaşamış olduğu deneyimlerden hareketle hazırlanmış ve gerekli düzeltmelerin yapılmasıyla mükemmel hale getirilmiştir.

Dönemin koşulları içerisinde yapılan savaşlardan dolayı ortaya çıkan ve büyük oranını askeri harcamaların oluşturduğu giderleri karşılamak ve ordunun ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yürütölen, olağanüstü vergi niteliğı taşıyan bu uygulamalar Türk Milleti'nin geçmişinde yapmış olduğu varlık - yokluk mücadelesinde çok kıymetli bir yer işgal etmektedir. Özellikle Sakarya Savaşı öncesi uygulanan, Tekalif-i Milliye Emirleri ile Türk Ordusu donatılmış ve çok kısa bir sürede Yunan kuvvetlerini geri püskürtülecek güce kavuşturulmuştur.

Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye uygulamaları, savaşlarda başarılı olmanın en önemli etkenlerden birinin, lojistik hizmetler olduğunu göstermeleri bakımından anlamlıdır.

Aynı zamanda gerek Tekalif-i Harbiye gerek Tekalif-i Milliye uygulamaları, savaş dönemi mali politikaları içerisinde en etkili ve en az maliyete sahip olmaları açısından oldukça dikkate değer mali politikalaradır.

ABSTRACT

Tekalif-i Harbiye (Orders of Military Offers) and Tekalif-i Milliye (Order of National Offers) were put into practice because they became deadly necessary with the fact that domestic sources were needed for financing wars.

It is possible to see such examples in the in the history – especially in the history of the Ottoman Empire. Because the Ottoman Empire entered wars repeatedly as of 19th century, it had to apply a such kind of taxation system. The society of the Ottoman Empire experienced wars almost continuously from 1910 to 1923. Therefore, financing wars for such a long time caused some problems.

For these reasons, putting such taxation systems and taking financial help from society became a must when incomes of foreign trade decreased, when the majority of annual productions were used for military necessities and there was not enough or no foreign aid at all. Therefore, the state had to apply such taxation systems as Tekalif-i Örfiye (Customary Personal Tax Offer), Tekalif-i Harbiye and Tekalifi Milliye.

Because of the agricultural production and some other reasons, the Ottoman Empire had not an advanced industry in its last term. So, the finance of the state largely depended on the taxes from agriculture and animal husbandry. As for expenses, foreign debts and expenses on wars were the largest expenses.

The Ottoman Empire was dependent on the Western world in many respects. And it was, in a way, a semiautonomous state. On one hand capitulations, on the other hand, foreign debts ruined the financial and economical structure of the Ottoman Empire.

The Ottoman Empire firstly got into dept when it borrowed loan from European countries for financing a war (Crimean War) in 1854. After that - because investments were not done for the production - moratorium was declared in 1875. Then , in 1881, Deyun-u Umumiye İdaresi (Depts Administration) was published in İstanbul. All these are the examples showing how the economy of the Ottoman Empire was ruined. When the Balkan provinces, which had a great strategic importance for the state were lost, the economy was also negatively affected by the loss of taxes those provinces used to pay. Because of that common condition sustained for a long time, the Ottoman Empire could neither finance the war nor manufacture weapons when it entered the World War I. Therefore, the state borrowed more loans from the western countries and increased issuing money in return. The Ottoman Lira's going down in value affected the society welfare negatively. What is more, the tax laws which increased the income tax and the new taxation caused society to live in a worse economic condition. As the government of the Ottoman Empire knew well about the situation in which the society had been living for a long time, they took loan from western countries instead of taking money from domestic sources. But, due to this method, both state and society became poorer and more dependent to the western countries. In spite of all this negative and difficult situations, the society tried to do their duty successfully. The society financed the Independence War, which was opened by Kuvay-ı Milliye and the Turkish Great National Assembly in co-operation.

Seeing how the Turkish society exerted itself to finance the Turkish Independence War, we have to accept how the Turkish society was devoted and self-sacrificing and that the independence was gained by the aid of their help.

Tekalif-i Harbiye, which was put into practice during the World War I. and Tekalif-i Milliye which was put into practice during the Independence War are the best example showing how the wars were financed by the society. As it is seen, both preparing rules of Tekalif-i Milliye and putting the rules into practice were inspired by the experiences in the last ottoman term. They were perfected by revision and reorganization.

This application which was a kind of extraordinary tax and which was put into practice for meeting the military expenses especially emerged during and expenses of the army shows a very important characteristic of the Turkish society's struggling against the poverty.

Because the Turkish Army was equipped thanks to the incomes received by means of applying Tekalif-i Milliye orders before the Sakarya War, it became so strong that it beated the Greek forces in a short time.

Tekalif-i Harbiye And Tekalif-i Milliye were important because they were the best examples showing that one of the most important factor for winning the war was logistics services. Moreover, Tekalif-i Harbiye and Tekalif-i Milliye were very important because they were the most effective and had the least cost among the financial policies during the war term.

GİRİŞ

Tarih boyunca ülkeler çeşitli çıkar çatışmaları sebebiyle savaşmışlar, askeri önlemlere ve yaptırımlara giderek iradelerini muhataplarına kabul ettirmek için güç kullanmışlardır. Ancak savaşlar çeşitli ve derin ekonomik sorunları beraberlerinde getirmektedirler. Savaşlarda başarılı ve kazanmış olabilmek ise, askerin ve ordunun bütün ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Bu ihtiyaçların karşılanması ve bütün kaynakların bu hedefe yönlendirilmesinin arkasında yatan en önemli etkenlerden biri, hiç şüphesiz ülkelerin güçlü ekonomilere sahip olmasından geçmektedir. Günümüzde bilinen ve açık bir gerçek olarak karşımıza çıkan can alıcı bir unsur, savaşları finanse edecek gücü olmayan tarafların kaybetmeye mahkum olduklarıdır. Bu yüzden devletler yaptıkları savaşlar sırasında askeri ihtiyaçları finanse etmek için hazinelerindeki kaynaklar tükenince halka başvurmak ve ülke içerisindeki kaynaklara yönelmek zorunda kalmışlardır.

Osmanlı Devleti de benzer sebepler dolayısıyla çeşitli zamanlarda ve değişik isimler altında olağanüstü vergiler koyarak halkın elindeki kaynaklara yönelmek ve böylece savaşı finanse ederek mağlubiyet riskini en aza indirmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin vergi sistemine baktığımızda Tanzimat'ın ilanına kadar geçen dönemde vergilerin şer'i tekalif ve örfi tekalif olmak üzere ikiye ayrıldığı, tekalif-i şer'iye'nin içine öşür, resm-i çift ve resm-i ağnamın girdiği, tekalif-i örfiye'nin ise avâriz, avarız-ı divaniye veya tekalif-i divaniye gibi değişik adlar altında alınan vergileri kapsadığı görülmektedir. Bu vergiler olağanüstü hallerde ortaya çıkmış bulunan savaş harcamalarını karşılamak üzere konulmuşlardır.

Yukarıda bahsettiğimiz Avâriz vb. adlarla anılan tekalif-i örfiye'nin uygulanmaya başlama zamanı hakkında da değişik görüşler mevcuttur. Kimi yazarlar, bu vergilerin alınmaya başlanmasını II. Bayezid dönemine dayandırırken, kimileri de I. Murat dönemine dayandırmaktadır. Ancak bu isimlerin Anadolu ve İlhanlı Beyliklerine ait vesikalarda geçmesi çok dikkat çekicidir. Bu yüzden bu tür vergilerin Osmanlı döneminden önce de alındığı sonucu çıkarılabilir.¹

Osmanlı dönemindeki uygulamaya bakıldığında avâriz vergilerinin tarhi ve tahsilinde halkın demografik özelliklerinin ve özellikle gelir durumunun göz önünde

bulundurulduğu görülür. Bu noktadan hareketle halk, gelir ve mülk durumuna göre âla, evsat ve edna olarak üç kısma ayrılır; kudreti olmayanların payı da zenginler tarafından karşılanırdı. Avâriz vergilerinin toplanmasından ise Maliye Nezareti Mevkufat Kalemi sorumlu idi.

Sadece savaş dönemlerinde askerî ihtiyaçları gidermek için alınan ve geçici vergi niteliği taşıyan tekalif-i örfiye, 17. yüzyılın sonundan itibaren sürekli alınan bir hale gelmiş, olağanüstü vergi niteliğini kaybetmiştir. Uygulandığı dönemde askeriye ve ilmiye sınıfları ile birtakım başka gruplara dahil kişilerden alınmayan avâriz vergileri Tanzimat'ın ilanından sonra kaldırılmıştır.²

1839 yılında, Tanzimat Fermanı'nın yayımlanmasının ardından savaş vergileri hakkında yürürlüğe konan ilk kanun, 27 Ağustos 1305 (9 Eylül 1889) tarihinde çıkarılan 114 sayılı Tedarik-i Vesait-i Nakliye-i Askeriye Kanunu olmuştur. Bu kanunname ile olağanüstü bir durum karşısında padişahın seferberlik ilan etmesi üzerine ordunun ihtiyaç duyabileceği taşıt araçlarının halktan alınması, bununla ilgili miktar ve zaman konusunun ise Erkan-ı Harbiye tarafından belirleneceği ifade edilmiştir.³ Bu kanunun yirminci ve yirmi birinci maddeleri 25 Eylül 1307 (8 Ekim 1891) tarih ve 213 sayılı geçici kanunla değiştirilmiş, İstanbul dışında kurulacak olan komisyonlarda çalışacak olan görevlilerle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.⁴ 14 Şubat 1327 (27 Şubat 1912) tarihli ve 96 sayılı geçici nitelikli ikinci bir kanunla ise, bu komisyonlarda görev yaparken ihmâl-kârlık gösterenlerin olması durumunda nasıl hareket edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.⁵

Bu kanunlar, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uygulanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde yapılan ikinci düzenleme ise seferberlik halinde ordunun, yiyecek, giyecek ve savaş zamanında ihtiyaç duyduğu levazımâtın halktan karşılanmasına izin veren 17 Kanunusani 1328 (30 Ocak 1913) tarihli

¹ Ziya Karamursal, **Osmanlı Mâli Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara,1940,s.164; Sürmeli, Serpil, Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri,Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,Ankara 1998,s.14.;

²Cevdet Türkay, “**Osmanlı İmparatorluğu’nda Vergi**”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Mayıs 1972,C.10,S.56,s.19.; Sürmeli, Serpil, a.g.e., s.15-16.

³ **Tedarik-i Vesait-i Nakliye-i Askeriye Hakkında Kanun**, Düstur, I.Tertip, 6.Cilt, s.430-434.

⁴ **25 Eylül 1307 (8 Ekim 1891) tarih ve 213 sayılı Kanun-u Muvakkat**, Düstur, II. Tertip, 3. Cilt,s.750-751.

⁵ **14 Şubat 1327 (27 Şubat 1912) tarih ve 96 sayılı Kanun-u Muvakkat**, Düstur, II. Tertip,4. Cilt, s.139.

Tekalif-i Harbiye Geçici Kanunu'dur.⁶ Bu kanunun ilk maddesi ile Tekalif-i Harbiye'nin nerelerde uygulanacağını gerektiğinde askerî makamlar tarafından belirleneceği, ikinci maddesiyle Tekalif-i Harbiye Komisyonlarının kimlerden oluşacağı, üçüncü maddesiyle komisyonun görevlerinden birinin mahallî rayiç fiyatlarını belirlemek ve fiyat cetvelini hazırlayarak hükümete ulaştırmak olduğu, dördüncü maddesiyle de Tekalif-i Harbiye mazbatalarının nasıl düzenleneceği açıklığa kavuşturulmuştur.

Askeri Nakliye Vasıtalarının Temini Kanunu ile Tekalif-i Harbiye Kanunu Balkan Savaşları sırasında uygulanmış ve askerî makamların kararıyla bu yükümlülükleri Balkan Cephesi'ne yakın olması sebebiyle Rumeli halkı üstlenmiştir. Savaş sonrasında çıkarılan 30 Kanunusani 1331 (12 Şubat 1916) tarihli ve 256 sayılı kanunla Balkan Savaşları sırasında devlet tarafından verilen mazbataların karşılığı olan ahali ve mültezimlerin alacaklarının onların geçmiş dönemlerdeki aşar, emlak ve temettü vergileri borçlarına mahsup edileceği açıklanmıştır.⁷

Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise, 14 Temmuz 1330 (27 Temmuz 1914) tarihinde Tekalif-i Harbiye'nin Suret-i Tarhı Hakkında Kanun yayınlanmış ve seferberliğin ilan edilmesiyle birlikte yürürlüğe girmiştir. Bu kanun aslında 17 Kanunusani 1328 (30 Ocak 1913) tarihli Tekalif-i Harbiye Kanunu'nun değiştirilmiş bir versiyonundan başka bir şey değildir. Yine bu savaşta da ordunun nakliye aracı ihtiyacı 27 Ağustos 1305 (9 Eylül 1889) tarihli kanunla giderilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı boyunca çeşitli kanunlarla ordunun gereksinimleri karşılanmaya çalışılmış ancak uygulamada, özellikle Tekalif-i Harbiye Kanunu'nda bulunan ve yeterince belirgin olmayan çeşitli ifadelerden dolayı, sorunlarla karşılaşmış, çeşitli haksızlıklar, aşırılıklar ve görevi kötüye kullanma davranışları görülmüştür.

Tekalif-i Harbiye ve Askerî Nakliye Vasıtalarının Temini Kanunu'na göre el konan eşya, erzak ve taşıt araçlarına karşılık olmak üzere verilen mazbataların bedellerinin ödenmesi ile ilgili olarak 28 Mart 1334 (10 Nisan 1918) Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun on dördüncü maddesinde konuyla ilgili açıklama yapılmıştır.

⁶ **Tekalif-i Harbiye'nin Suret-i Tarhı hk. Kanunu Muvakkat**, 17 Kanunusani 1328 (30 Ocak 1912), Düstur, II. Tertip, 5. Cilt, s.48-49.

⁷ **Tekalif-i Harbiye Kanunu Gereğince Ahali ve Mültezimlerin Alacaklarının Vergi ve Aşardan Hasıl Olan Borçlarına Sayılması Hakkında Kanun**, 30 Kanunusani 1331 (12 Şubat 1916) ve 256 sayılı kanun, Düstur, II. Tertip, 8. Cilt, s.390-391.

Buna göre 1330 (1914) tarihli Tekalif-i Harbiye Kanunu gereğince verilen mazbatalar ile 1305 (1889) tarihli Askerî Ulaştırma Kanunu gereğince alıkonan taşıt araçları karşılığında verilen mazbataların ödenen ve hesaplanan miktarları dışında kalan tutarlarının % 10'luk kısmının Harbiye Nezareti'nin genel bütçesinden ödeneceği belirtilmiştir.

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında verilen mazbataların bedellerinin tamamen ödendiği kesin olmamakla beraber, hükümetler çeşitli zamanlarda ödemelerde bulunmuşlardır. Hatta Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında devlet, sadece Tekalif-i Milliye mazbatalarının değil aynı zamanda Osmanlı Dönemi'ne ait mazbataların bedellerini de ödemeye çalışmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise, İstanbul'un ve İzmir'in işgaliyle doruk seviyesine ulaşmış olan milli hislerle başlatılan ve yürütülen Ulusal Kurtuluş Mücadelesi sırasında, Eskişehir-Kütahya Savaşları'nın ardından tükenme noktasına gelen askerî kaynaklar sebebiyle savaştan mağlup çıkmamak ve Yunan taarruzuna karşılık verecek derecede donatılmış ve takviye edilmiş bir Türk Ordusu yaratmak için 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde Tekalif-i Milliye Emirleri yayınlanarak uygulamaya konulmuştur. Geçici bir uygulama niteliği taşıyan bu emirlerin iki maddesi dışındaki bütün maddeleri Sakarya Savaşı sonrası uygulamadan kaldırılırken diğer iki maddesi Ulusal Kurtuluş Mücadelesi kazanılana dek devam etmiştir.

Konuyla ilgili belgeleri incelediğimizde, uzun yıllar boyunca halka ödemeler yapıldığını hatta yukarıda da belirttiğimiz gibi Osmanlı dönemindeki mazbataların bedellerinin dahi ödenmeye çalışıldığını görüyoruz.

Bütün bu anlatımlarla ifade etmeye çalıştığımız gibi, gerek Osmanlı dönemi öncesinde gerekse Osmanlı döneminde ve hatta Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında çeşitli mâli zorluklar karşısında savaşları finanse edebilmek için olağanüstü ve geçici niteliği olan vergiler konularak savaşın halk tarafından finanse edilmesine çalışılmıştır. Bu yöntemin uygulanması ile bir ülke için en güvenilir, en önemli ve ana kaynak olan iç kaynaklar tercih edilmiş, ordular bu şekilde savaşabilecek hale getirilmiş ve yine bu yöntemle savaşabilir halde tutulmuşlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I.DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU VE MÂLÎ YAPISI

A. OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

1. XIX.Yüzyılda Toplum Yaşantısı

a) Sosyal Yapı

Osmanlı Devleti'nde toplum, iki grup altında incelenebilir. Bunlardan birincisi 'askeri' adı altında çeşitli ayrıcalıklara sahip, vergilerden muaf olan kısımdır. İkincisi ise şehirlilerin, köylülerin ve göçebelerin meydana getirdikleri 'reaya' sınıfıdır. Bunlar aynı zamanda vergi vermekle mükelleftirler. Osmanlı toplumundaki bu sınıflaşma yükümlü oldukları görevleri itibariyle olup devlet eliyle yürütülmüş, bütün kanun ve yönetmelikler bu sınıfların hukukî yapısına uygun bir biçimde düzenlenmiştir. Osmanlı toplumundaki sınıflaşma olgusunu incelediğimizde Batılı devletlerde görülenin aksine, Osmanlı toplumu içerisindeki sınıflar arası geçişin daha kolay olduğu görülmektedir. Örneğin, "Padişah beratıyla askerî sınıftan bir kişi reayaya dahil olurken, reayadan herhangi bir kimse de beratla askerî statü kazanmıştır."⁸ Bununla beraber ister Müslüman, isterse gayrimüslim olsun Osmanlı toplumunda herkes eşit hak ve hukuka sahip olmuştur.

Askerî Sınıf: Devlet yönetiminde sınıfsal ayrışımın ilk sırasını askerî sınıf oluşturmaktadır. Bunlar bugünkü anlamıyla memur statüsüne girenlerdir. Yaptıkları hizmet karşılığında ücretleri ya hazineden nakit para olarak ya da devletin halk üzerinde bulunan kimi vergilerinin bu kişilerce toplanılmasına izin verilerek ödeniyordu. Kendi içlerinde de gruplara ayrılan askerî sınıf üyeleri esas görevleri dışında devletçe belirli zamanlarda belli işlere de sürekli ya da geçici olarak memur ediliyor ve bu çalışmalarını karşılığında ek ücret alıyorlardı. Buralardan, ulufeleri dışında önemli paralar elde ederlerdi. Ayrıca zeamet ve has sahibi askerîlerin gelirleri kanunlardaki yıllık ödenti miktarını çokça aşıyordu. Bu yüzden askerî sınıf,

toplumun servet biriktirme olanağı en geniş tabakası olmasının yanında, toplumu yöneten sınıf olması bakımından da toplumun üst yapısını oluşturmuş ve askeriler dışında herkes reaya olarak adlandırılmıştır.

Reaya: Yönetilen sınıf olan reaya sınıfı kendi içerisinde de gruplara ayrılmıştır. Bunlar şehirliler, köylüler,göçerler,muaf ve müsellemlerdir.

Şehirliler: Reaya sınıfında yer almış bulunan şehirli sınıfı; ticaret, sanayi ve benzeri işler yapan, geçimini ve kazancını bu çeşit işlerden sağlayan kişilerden oluşmuştu. Şehirliler, devlet topraklarından üzerlerine yalnız ev, bağ-bahçe yaparak yararlananlardı. Bunun karşısında devlete avarız akçesi adı altında harp vergileri ödüyorlardı.

Çiftçiler: Şehir halkından ayrı olarak diğer bir üretici sınıf da köylüler yani çiftçilerdi. Devletin ekonomik yapısı tarıma dayalı idi ve devletin ülke toprakları ile diğer bütün ekonomik doğal kaynakları üretim sermayesi olarak değerlendirmek için çiftçiye kullanma zorunluluğu vardı. Bununla birlikte devlet, kaynakların etkin kullanılması için toprakların ekili olup olmamasını sürekli olarak denetliyor, toprakları işlemeyen çiftçiden kaybettiği öşürü (üründen alacağı payı) telafi etmek için çiftbozan vergisi adı altında vergi alıyordu.

Konar-Göçerler: Şehirli ve köylülerden hayat tarzları bakımından farklılık gösteren, kendilerine özgü bir yaşamları olan konar-göçerler, yerleşik halka göre daha disiplinli, daha savaştı bir yapıda idiler. Kendi aralarında il veya ulus adı altında gruplara ayrılıyorlardı. Aralarında boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba şeklinde bölümlendirilmişlerdi. Yerleşik halkın verdiği vergiyi vermezler, buna karşılık resm-i merai (otlaklıklar vergisi) verirlerdi. Konar göçerlerden alınan bu vergilerin dışında resm-i arus, yave akçası ve bad-ı heva gibi vergiler alınmaktaydı.

b) Geçim Kaynakları

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Balkanlar dahil olmak üzere refah seviyesi Avrupa devletlerine nazaran iyi durumdaydı. Hayat büyük ölçüde ucuz olduğu halde maaş ve ücretler komşu ülkelere oranla yüksekti.

⁸ Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**. Türk Tarih Kurumu Yayınları,(Ankara,1995),s.101.

Ülkenin para piyasasını yönlendirenler yüksek bürokrasi tarafından temsil ediliyordu. Bu bürokratların maaşları ancak bugünkü büyük iş adamlarının gelirleriyle karşılaştırılacak düzeyde bulunuyordu.

Sınırlı olan iş sahaları yabancıların veya Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıkların neredeyse tekelindeydi. Türkler ancak ikinci meşrutiyetten sonra iş alanlarında etkinlik göstermeye başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde tarımın milli ekonomi yönünden büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Bu bağlamda tarım ekincilik, bağcılık ve hayvancılık başlıkları altında incelenebilir.

Osmanlı halkının geçim kaynaklarından ekinciliğe bakacak olursak, ülkenin hemen her bölgesinde tahıl ekiminin bitkisel üretimde belirleyici durumda olduğunu görürüz. İlkel tarım teknolojisi kullanılarak ve hava koşullarının iyi gittiği yıllarda üretilen afyon, pamuk, tütün, fındık, üzüm, incir gibi geleneksel tarım ürünleri ihraç edilmekteydi. Özellikle pamuk ekim ve üretiminde miktar ve kalitenin artırılmasında önce İngilizler sonra Almanlar etkili olmuşlardır.

Tarımcılığın bir çeşidi olan hayvancılığa bakacak olursak, hayvancılığın eskiden beri Doğu Anadolu'nun göçebelerine ve Türkmen halkına dayanan bir iktisadi üretim alanı olduğunu, bununla beraber tarımdan daha fazla gelir getirmesi ve meraların geniş olması sebebiyle daha kolay ve yaygın hale gelmiş olduğunu görüyoruz.

Bunların yanı sıra 19. Yüzyıl sonlarında hayvancılıkta koyunculuk en önde gelmekle beraber Marmara çevresi, özellikle Bursa yöresi bu bakımdan dikkatleri üzerine çekmekteydi.

Bağ-bahçe tarımı ise, bütün halkın işi olmaktan çok sulama olanaklarının bulunduğu yerlerde, özellikle şehir ve kasaba insanlarınca yapılıyordu.

Osmanlı ülkesinde tarımın yanı sıra sanayi de bir geçim kaynağı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin çağın koşullarına göre çok geri bir sanayiye sahip olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti bünyesindeki küçük sanat erbabı Batı Avrupa'daki sanayi devriminin etkisiyle rekabet edemeyerek gerilemiş, devlet ekonomisine katkı etkinliğini yitirmişti. Bu arada devletin öncülüğü ile kurulmuş birkaç fabrikanın yanında yabancı sermaye ile kurulmuş sayısı çok az olan kuruluşlar dışında imalat sanayisi dalında hemen hemen hiçbir etkinliğe rastlanmamaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıl'daki sanayi faaliyetlerini iki grup altında toplamak mümkündür. Küçük sanayi ve büyük sanayi olarak adlandırılabilir olan bu faaliyet alanları, özellikle sarayın ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş devlet sermayeli birkaç işletmeyi ve yabancı sermayeli, küçük ölçekli az sayıda sanayi tesisini kapsamaktaydı. Devlet sermayesiyle 1810'da askerî kundura, çizme, palaska, fişeklik gibi malları imal eden Beykoz Tesisleri, 1835'te çuha, fes, battaniye vb. malları imal etmek üzere İstanbul'da Feshane Tesisleri; kadife, ipekli kumaş ve saten üretimi için ise 1845'te Hereke Fabrikası kuruldu. Daha sonra 1850 yılında pamuklu dokuma ürünleri imal etmek üzere İstanbul Bakırköy'de bez fabrikası ve 1892'de Yıldız Çini Fabrikası açıldı.

Küçük sanayi: İçerisinde halıcılık, ev dokumacılığı, saraçlık ve kundura yapımının yer aldığı sanayi türüdür. Bu üretimlerin içerisinde halıcılık bütün Anadolu'da yaygın bir sanayi idi. Halı tezgahlarında dışarıdan alınan siparişlere göre halı dokunmaktaydı. "Bu dönemlerde Anadolu'da halı dokumasıyla uğraşan 60,000 kişinin bulunduğu tahmin edilmektedir."⁹ "Eldeki bilgilere göre günde 5-6 bin ilmik atan orta bir halı dokumacısının yıllık kazancı (1910'larda) 450 kuruştı. Bu ortalamadan hareket edersek bir yıllık halı üretiminin emek değerini 27 milyon kuruş olarak saptarız."¹⁰

Bunlarla birlikte saraçlık ve kundura mallarına Ortadoğu piyasasından talep olması, ihraç olanaklarını doğuruyordu. Bunun için saraçlık ve kundura küçük sanayinin öne çıkmış dallarından biriydi. Örneğin, 1913 yılında 160.000 terliğin Ortadoğu piyasasına ihraç edildiğini görüyoruz. Bu küçük sanayi kolunun iş hacmi, savaşın hemen başlarında yıllık ortalama olarak 200 milyon kuruş kadardı. Buna ek olarak Anadolu ve İstanbul'da 7.133 saraç ve kundura yapımı ile uğraşan işyeri vardı. Bu iş yerlerinde çalışan işçi sayısı ise yaklaşık olarak 13.241 civarındaydı.

Bu dönemlerde Avrupa sanayi ürünlerinin artan ithalatla birlikte Osmanlı piyasasını istila etmeleri, küçük sanayi ürünlerinin piyasadan çekilmesine ve bu kuruluşların kapanmaya başlamasına sebep olmuştur.

⁹ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. dizi, S.96, s.86; Tevfik Çavdar, **Milli Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm 1**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., (Mayıs 2001), s.45.

¹⁰ Eldem, a.g.e., s.85-86; Çavdar, a.g.e. s.45.;

Büyük Sanayi: Daha önce de belirttiğimiz gibi büyük kentlerde büyük sanayi üretim faaliyetleri, yabancılar ya da ülkede yaşayan azınlıkların elindeydi. Müslüman Türkler gerçek mânâda ekonomik etkinliklerle ancak ikinci meşrutiyetten sonra ilgilenmeye başlamışlardı. Çünkü "Hristiyanlar askere alınmazlar bedel öderlerdi. Böylece yerleşme, iş kurma veya meslek sahibi olma zamanı bulurlardı. Oysa Müslümanlar seneler süren askerlik hizmeti veya savaşlar nedeniyle iş sahibi olma şansına sahip değildi. Fırsat bulanlar genellikle bakkallıkla işe başarlardı."¹¹

Osmanlı Devleti'ndeki büyük sanayi kuruluşları, sarayın ve yüksek rütbeli memurların uygun talep yaratmaları ve kamu ihtiyaçlarının karşılanmasının amaç edinilmesi sebepleriyle çoğunlukla İstanbul'da toplanmışlardı.

Savaş öncesi dönemde büyük sanayinin önündeki en büyük engel hiç şüphesiz sermaye yetersizliği idi. Bununla beraber çeşitli kapitülasyonlar ve Düyûn-u Umumiye İdaresi uygulamaları nedeniyle de yabancı sermaye, Osmanlı piyasasında ağır sanayi yerine, kısa vadede kâr getirecek işlere el atmış, bunun karşısında yerli sermaye ve küçük sanayi kuruluşları güç kaybetmişlerdi. Özellikle büyük şehirlerdeki su, elektrik, havagazı, telefon, tramvay gibi alt yapı tesislerinin işletilmesi hakkını devletten alan yabancı şirketler tekel durumda olmalarından dolayı kârlarını artırmışlardı.

Görülüyor ki; o dönemde zaten ülkenin kalkınmasında yetersiz olan sanayi, Batı devletlerinin politikaları karşısında Osmanlı Devleti'ni daha dışa bağımlı hale getirmiştir.

2. I. Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı Toplumu

a) Toplumda Meydana Gelen Değişiklikler

19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı toplumunun demografik yapısındaki değişimleri şöyle açıklamak mümkündür. Her şeyden önce çok uluslu bir yapı sergileyen Osmanlı toplumu, bu dönemlerde bütünlüğünü kaybetmeye başlamış, çeşitli sebeplerle toplum dokusu bozulmaya yüz tutmuştur. Osmanlı'da görülen bu değişimin nedenlerine bakacak olursak; Avrupalı Devletler Osmanlı toplumundaki kendi kültürü, ırkı ve dini ile yakınlık duyduğu azınlıkların toplum içerisinde daha

¹¹ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-2001*, İmaj Yayınevi, (Ankara 2001), s.9.

ayrıcalıklı bir konuma gelmesine çabalamışlardır. Ayrıca savaşlarda kaybedilen yerler de değişiklikte önemli rol oynamıştır. Bununla beraber siyasi otoritenin yetersizliği ve milliyetçi söylemlerin ön plana çıkması, savaş zamanlarında görülen tarım ve sanayi üretimindeki düşüşlerle beraber geçimin zorlaşması gibi sebepler, Osmanlı toplumsal yapısının değişmesini sağlamıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda Osmanlı toplum yapısındaki bağlar zayıflamış ve toplum bütünlüğünü kaybetmeye yüz tutmuştur.

Osmanlı toplumundaki değişimin temellerinden biri de Osmanlı Devleti'nin iskân politikasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin iskân politikası -toplum tarımsal üretime bağlı olduğundan-, tarımsal üretimin düşmemesini ve eski yerleşim yerlerinin korunmasını amaçlarken; bir yandan da zorunlu göçler ile yeni yerleşim yerlerinin kurulmasına ve küçük yerleşim yerlerinin büyümelerine katkıda bulunmaya çalışıyordu.

Bu noktadan hareketle, bu dönemlerde ortaya çıkan göçler de Osmanlı toplumsal yapısını etkileyen etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bazı yerlerde halk, merkezi otoritenin zayıflamasına bağlı olarak taşrada meydana gelen başıbozukluk ve düzensizlik sebebiyle daha güvenli yerlere göç etmiştir. Yine kaybedilen yerlerden Anadolu'ya geri dönüşler de olmuştur.

Bütün bunlar gösteriyor ki savaş öncesinde Osmanlı toplumu, çeşitli iç ve dış sebeplerden dolayı sürekli değişmiş, demografik yapısı farklılaşmış ve yüzyılın sonlarına doğru birliktelik ruhunu nispeten kaybetmiştir.

b) Devlet-Halk İlişkileri

Bu dönemde devlet-halk ilişkisinde de bir bozulma ve çözülme görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin hem içte hem de dışta otoritesi zayıflamış Anadolu'yu ihmal etmeyi göze alarak hizmet götürdüğü Balkanlar da elden çıkmıştır. Özellikle Balkanların kaybedilmesiyle Osmanlı Devleti hem Anadolu'yu idare için hem de Avrupa'ya açılmak için gerekli olan stratejik bir bölgeyi kaybetmiştir. Bununla birlikte Osmanlı toplumu içerisinde hem yönetim kademelerinde etkin olan, hem de toplumun müreffeh kesimi olan bürokratlar ön plana çıkmış, bu kesimden çıkan aydınlar memleketteki çözülmeyle durdurmaya çalışmışlardır. II.Mahmut'tan itibaren toplumsal dönüşümü bürokratlar üstlenmişler, daha sonraki yıllarda

meşrutiyetle birlikte bu kesim bu dönüşümde önemli rol oynamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanında da etken rol oynayan bürokratlar, İttihat ve Terakki Partisi'nin kurulması ve kurulan hükümetlerin iş başına gelmesinde söz sahibi olmuşlardır. Askerî bürokrasinin etkin hale gelmesi ve siyaseti yönlendirmesi, özellikle Bab-ı Âli Baskını'yla (Hükümet Darbesi) başlamış ve bu etkinlik, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir.

B. OSMANLI DEVLETİ'NİN MÂLÎ YAPISI

1. Osmanlı Devleti'nin Mâli Yapısı

Osmanlı Devleti 19. Yüzyıl'ın ortalarına kadar ülkenin ekonomik hayatıyla fazla ilgilenememiştir. Bu dönemde devletin yaptığı hizmetlerin çoğu tımar ve zeamet sahiplerine yüklenmiş ve bu hizmetler çoğunlukla zorunlu hale getirilerek uygulanma yoluna gidilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde mâli konular Hazine-i Amire kurumu tarafından yürütülür, bu kurumun başında bir baş defterdar bulunurdu. Bu kuruma bağlı çeşitli hazinelerden birer defterdar sorumlu idi. Devletin bütün mâli uygulamaları bu defterdarlıklarca yürütülürdü.

a) Devletin Gelir Kaynakları

Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarının büyük bir kısmı halktan alınan vergi ve resimlere dayanmaktaydı. Devletin mâli yapısını aşâr vergisi, ağnam resmi, gümrük resmi, temettü vergisi ve maktu vergiler oluşturmaktaydı. Ayrıca devletin vergi sistemi dinî hükümlere dayandığından hazineye zekat, öşür, haraç, cizye gibi vergiler de aktarılmaktaydı.

Zekat belirli bir varlığa sahip kimselerin her yıl mallarından belirli bir miktarı vermek suretiyle yerine getirdikleri mâli bir sorumluluktan.

Öşür, üretilen tarım ürünlerinden alınan vergi idi.

Haraç, içerik itibarıyla arazi resmini andıran ve yılda bir defa ödenen devletin gayrimüslim tebaasından alınan vergi idi.

Cizye ise, Müslüman olmayan halktan askerî hizmet karşılığı mali gücü oranında alınan vergi idi.

Bu vergilerden başka hazineye ait başka birtakım gelir kaynakları daha vardı. Örneğin, savaşlarda ganimet olarak alınan malların beşte biri devlete ait sayılırdı. Bunun yanında, varisi olmadan ölenlerin bırakmış olduğu sahipsiz mallar ile sokakta bulunan sahipsiz mallar da devlet hazinesine gelir olarak kaydedilirdi.

Devletin mâli yapısında önemli bir yere sahip vergileri inceleyecek olursak;

Aşâr Vergisi: Toprak ürünlerinden alınan aşâr en eski vergilerdendir. Osmanlı Devleti'nin bir tarım ülkesi olmasından dolayı kuruluşundan yıkılışına kadar uygulanmış ve genel devlet gelirlerinin ortalama yüzde yirmi beşinden fazlasını oluşturmuştur.

Devletin genişleme devresinde her arazinin durumuna göre belirlenen aşâr, tımar ve zeamet adı altında askerlere; has adıyla vezir ve ümeraya verilirdi. Geriye kalan tutarı "havass-ı hümayün" sayılarak devlet hazinesine aktarılırdı. Tımar ve zeamet sahipleri bağlı bulundukları bölgeleri içerisinde çeşitli vergilerle birlikte aşârı da tahsil ederler ve gelirleri ile yerel giderleri karşılardı. Ancak hazine gereksinimleri arttıkça bu düzen bozulmuş tımar ve zeametlere ait aşâra devlet el koyarak bir ya da birkaç seneliğine mültezimlere satmaya başlamıştır. Bu durum Tanzimat'ın ilanına kadar devam etmiştir.

1846 yılında tımar ve zeametler kaldırılmıştır. Bu arada zaman zaman aşârın emaneten tahsiline çalışılmış ancak arzulanan sonuç alınamadığından her defasında ihale ve iltizam usûlüne dönme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu usûlün uygulanmasından kaynaklanan sorunları gidermek ve halkı rahatlatmak için çeşitli defalar nizamnameler yayınlanmıştır.

Aşâr oranlarına bakacak olursak; 1894 yılında %12, 1900 yılında %12.62, 1906'dan itibaren ise %12.5 olarak kararlaştırıldığını görüyoruz.

1887-1891 ile 1907-1911 mâli yılları arasındaki değişime bakıldığında hem tarım üretimindeki artış hem de aşâr oranlarındaki artışa bağlı olarak aşâr gelirlerinde % 67'lik bir artış görülmektedir.¹² Bütün bunlara ek olarak aşâr, halka son derece ağır yük getirmesi ve tarımsal üretimi de olumsuz etkilemesi dolayısıyla Cumhuriyet Dönemi'nde kaldırılmıştır.

Ağnam Resmi: Osmanlı Devleti'nde koyun, keçi, deve, manda ve domuzdan, hayvan başına belirlenen vergidir. Aşâr gibi yaygınlık gösteren ağnam resmi; dinî

¹² Eldem, a.g.e.,s.174.

hükümlere göre, at ve sığır cinsinden zekat alınması uygun olsa da, nakliye ve tarım işleri için gerekli olan bu hayvanlardan alınmamıştır.

Halk, her on hayvandan birinin alınması yoluyla ağnam adı altında vergilendirilmiş, aşârda uygulanan iltizam usûlü ağnam resmini de kapsamıştır.

Tanzimat'ın ilanıyla iltizam usûlü kaldırılmış yerine hayvan başına 5 kuruş resim ve 20 para tahsilat ücreti getirilmiştir. Ancak bölgesel rayiç farklılığı sonucunda, bazı bölgelerde ağnamın halka ağır gelmesi sebebiyle düzenleme yapılması yoluna gidilmiş ve gelir vergisi mahiyeti verilmek istenmiştir. Bu bağlamda bütün valiliklere yapılan bir tebliğle, senelik hasılatı göre % 10 resim alınması kararlaştırılmıştır.

Ağnam resmi; aşâr vergisi kadar hızlı artmamış, oranlardan da anlaşılacağı üzere 1888-1890 ile 1909-1911 mâli yılları arasında vergi tahsilatı %29 oranında artmış ve dönem içerisinde hayvan verimi %17 oranında artış gösterirken hayvan sayısındaki artış da buna yakın bir seyir izlemiştir.

Gümrük Resmi: Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yabancı devletlerle ticaret antlaşmalarının yapılmasına kadar, gümrük vergilerinden zekat şeklinde yararlanılmıştır. Tanzimat'tan önce hem ithalat, hem ihracat, hem de iç taşımacılıktan resim alındığından, gümrük işleri dahilî ve haricî gümrük olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Mahallî tarifeler kullanılarak toplanılan vergiler Tanzimat'tan sonra zaman içerisinde kaldırılmış, 1873 yılına kadar kısmen varlıklarını devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin dış devletlerle ticari ilişkileri arttıkça ticaret serbestisi ilkesi benimsenmeye ve Fatih'ten itibaren de ülkelerarası ticari antlaşmalar yaygınlaşmaya başlamıştır.

Tanzimat'ın ilanından sonra gümrük vergilerinin gümrük memurları tarafından toplanması kararlaştırılmış ancak uygulama iyi sonuç vermeyince; İstanbul, Cidde ve Yemen bölgeleri gümrüklerinin bazı güvencelerle mültezimlere verilmesi uygun görülmüş ve bu yöntem 1858 yılına değin devam ettirilmiştir. Ertesi yıl, Tanzimat'tan beri uygulanan kararlar birleştirilerek bir nizamname çıkarılmış ve bu nizamnameye bir tarife eklenmiştir. 1860 ve 61 yıllarında birçok ülke ile ticaret antlaşmaları imzalanmış, bu antlaşmalar çerçevesince ithalat resmi karşılıklı %8 olarak ihracat resmi ise %1'e ininceye kadar her yıl %1 oranında azaltma yoluna gidilerek ilk sene için %8 olarak belirlenmiştir.

Ülke içerisindeki kara taşımacılığında ise, alınmakta olan %8 tüketim resmi kaldırılmış ve yalnız sahiller arasındaki taşıma işlemine ait vergilerin bir süre daha alınmasına devam edilmiştir. Bu uygulama da meşrutiyeti izleyen yıllarda kaldırılmıştır.

Temettü Vergisi: Temettü vergisi II. Mahmut zamanında çıkarılmış, esnafın sattığı yiyecek, giyecek, altın, gümüş vb. üzerinden çeşitli adlar ve tarifelerle alınan bir vergidir.

Tanzimat'tan sonra satış tutarı yerine kazanç üzerinden vergi alınması düşünülmüş, bu amaçla 1859 tarihinde yapılan bir düzenlemeyle ticaret ve sanatla meşgul olanların yıllık kazançlarının tespiti istenmiş ve bu tutarın %3'ünün vergi olarak alınması kararlaştırılmıştır. %3'lük bu oranın artırılıp azaltılması yetkisi hükümete verilmiştir.

Vergi adaletini ve verimini sağlayamayan bu vergi yerine geçmek üzere, Maliye Nezareti tarafından, Islahat-ı Maliye Komisyonu gözetimiyle yeni bir kanun hazırlanmıştır. 1914'te uygulamaya konan bu kanun ücretleri de kapsadığından, vergi gelirlerini 40 milyondan 70 milyona yükseltmişti. Bu kanun 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Maktu Vergiler: Devletin genişleme döneminde mağlup edilen bazı devletlerin ödemekle yükümlü oldukları yıllık vergidir. Bu aynı zamanda bir haraç özelliği de taşımaktadır. Bu vergiler uzun zaman Osmanlı hazinesinin önemli gelir kaynakları arasında yer almıştır. Kanuni zamanında bu gelirin 320 milyon kuruşa yükseldiği bilinmektedir. Devletin askerî gücünün zayıflamasına bağlı olarak, bazı devletler fırsat buldukça bu yükümlülüğü üzerlerinden atmışlar, sonuç olarak da 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı'ya maktu vergi ödeyen çok az sayıda bölge kalmıştır.

b) Osmanlı Devleti'nde Borçlanma

Osmanlı Devleti ilk dış borcu Kırım Savaşı sırasında içine düşmüş olduğunu mâli krizi aşmak için 1854'te Avrupalı devletlerden almıştır. Böylece 1854'te başlayan dış borçlanma hemen her yıl yeni borçlanmalarla devam etmiş ve 1876'da moratoryum ilan edilmiştir. Bundan beş yıl sonra alacaklı ülkelerden İngiltere ve

Fransa'nın baskısı sonucunda Muharrem Kararnamesi ile Düÿûn-u Umumiye İdaresi kurulmuş ve Osmanlı Mâliyesi tamamen bu idarenin denetimine girmiştir.

"1897 tarihli istatistik yıllığına göre 1881-1897 arasında Osmanlı Devleti'nin borçları 159,9 milyon lira artarak (anapara ve faiz olarak) toplam 184,8 milyon liraya ulaşmıştır."¹³ Bakıldığında bu miktarın devletin yıllık gelirinin on katını aştığı görülmektedir.

Düÿûn-u Umumiye İdaresi yabancı alacaklıları temsil eden 5 ülke temsilcisi ile yerli alacaklıları ve Galata bankerlerini temsil eden 2 temsilciden oluşmuştu. Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve mâli kaynaklarının üzerinde tam denetime sahip olan bu idare, ihtiyaç olduğunda haciz yoluyla borç tahsilatı yetkisine sahipti.

Bununla birlikte idare, on çeşit verginin gelirlerini doğrudan topluyordu. 1911-12 mâli yılında Düÿûn-u Umumiye İdaresi Osmanlı Devlet gelirlerinin %31.5'ine el koymuştur.

Ayrıca devletin düzenli borçlarından başka bankalardan ve bazı kurumlardan aldığı kısa vadeli avanslar da vardır. Bu borçlar da 1913 yılında birden bire yükselerek önemli miktarlara ulaşmışlardır. Bu borçları da çevirebilmek için 1914 yılının başlarında Fransa'da 800 milyon franklık büyük bir borç antlaşması yapılmış fakat savaşın başlangıcına kadar bunun 500 milyon franklık kısmı alınabilmiştir. Görüldüğü üzere iç borç finansmanı için yine dış borçlara yönelinmiş, bu da Osmanlı maliyesini içinden çıkılmaz bir hale sürüklemiştir. Bunların yanı sıra borçlanmanın artmasının bir nedeni de vergi gelirlerinin doğru tahmin edilememesidir. Bu dönemde yapılan savaşlardan doğan harcamalar da kısılamadığından, Osmanlı Devleti yıllar içerisinde yüksek bir borç seviyesine ulaşmıştır.

c) Siyasi Durumun Mâli Yapıya Etkileri

I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'ndeki siyasi yapı ve durum, içerisinde bulunan Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın da etkisiyle mâli yapıyı önemli derecede olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde siyasi otoritenin yetersizliği, hem Osmanlı maliyesinde, hem de diğer alanlarda gerilemenin devamına neden olmuştur. Osmanlı mâliyesi özeline incek olursak, Osmanlı siyasi otoritesindeki yetersizliğin hem savaşlar sebebiyle artan giderleri azaltmak, hem de mâli yapıyı güçlendirmek

¹³ Tokgöz, **a.g.e.**, s.23.

için ne yeni kaynaklar yaratabildiğini, ne de eski kaynakları elinde tutabildiğini görürüz.

Mâli yapıyı güçlendirmek için, iktisadî düzene ilişkin çeşitli görüşler ortaya atılmış, belli dönemlerde bu görüşler etkinlik göstermiştir. Siyasî durumun ekonomiye ve mâli yapıya etkisine en iyi örneklerden biri, 1908 yılında liberal dönüşümleri amaçlayan Batı aydınları hareketidir. Bu hareket ile ekonomik düzenin liberalleştirilmesi için önemli adımlar atılmış, halk girişimciliğe özendirilmiş, yabancı sermayeye geniş olanaklar tanınmıştır. Ancak daha sonra 1908'de meşrutiyetin ilan edilmesinde etkili olan İttihat ve Terakki, liberal düşüncenin Osmanlı'da sonuç vermediğini görmüştür. Bununla birlikte, liberalizm dalgası Osmanlı bünyesindeki gayrimüslimlere yaramış onların karşısında rekabet edemeyen Müslüman zanaatkârlar, serbest rekabet koşullarına ayak uyduramayarak yoksullaşmışlardır. Bu gelişmelerin üzerine Türk ulusçuluğu ve milli ekonomi anlayışı ekonomik liberalizmin karşısına dikilmiştir. Bu ulusçuluğa yönelik hareketi siyasî ve ekonomik baskıları da beraberinde getirmiştir. Bab-ı Âli Baskını'yla da bu gelişmeler noktalanmış, İttihat ve Terakki'nin yönetimi ele geçirmesi ile dışa kapalı bir ulusal iktisadî yapının kurulmasına çalışılmıştır.

2. Mâli Durumun Devlet-Halk İlişkilerine Yansımaları

I. Dünya Savaşı öncesinde ülkenin içerisinde ve dışarısında yaşanan gelişmeler sonucunda siyasi otoritenin ve mali yapının zayıflamasına bağlı olarak Osmanlı Devleti ile halkı arasındaki ilişkilerde de değişimler söz konusu olmuştur. Her şeyden önce, devlet mali yapıyı gelir sağlayarak güçlendirebilmek gibi amaçlarla halka daha çok yönelmiş, bu dönemlerde halk süregelen savaşların etkisiyle çok zor koşullarda yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır. Ancak bütün bu zorluklara karşın yönetimden gelen her türlü isteği ve gereksinimi karşılamada üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiştir. Nitekim Balkan Savaşları esnasında ve Birinci Dünya Savaşı'nda Tekalif-i Harbiye adı altında son derece geniş içerikli bir vergi gerekli görülmüş, Osmanlı halkı bu görevi de bütün zorluklarına rağmen yerine getirmiştir. Bunun yanında halk, maddi yönden devlete katkıda bulunurken diğer taraftan savaş için gerekli olan insan gücünü de karşılamıştır.

3. Mâli Durumun Avrupa Devletleriyle İlişkilere Yansıması

19. Yüzyıl'ın sonlarında Avrupalı devletler Fransız Devrimi'nden itibaren yayılan ulusçuluk fikirleriyle millî birliklerini kazanmışlar; sanayi sayesinde gelişmeye ve zenginleşmeye başlamışlardır. Bunun yanında imparatorluklar ulusçuluk fikrinden olumsuz etkilenmişler, Osmanlı Devleti de bu gelişmeler sonucunda içerisindeki etnik yapı sebebiyle sıkıntılar yaşamış ve sonuçta çözülmekten kurtulamamıştır. Yine Osmanlı Devleti, gerek Trablusgarp ve Balkan Savaşları gerekse azınlıkların ayrılma isyanları ile toprak kaybedip ve bu sebeple gelirleri azalırken giderleri artan bir mâli yapı içerisinde kendini bulmuştur. Böylece iç kaynaklara ve özellikle dış kaynaklara yönelme kaçınılmaz olmuştur.

Osmanlı Devleti bu zor günleri yaşarken Avrupa devletleri de kendi içlerinde bloklaşmışlardır. Osmanlı Devleti de çeşitli zamanlarda kendisine yakın bulunduğu ülkelerden borç para almayı bir alışkanlık haline getirmiş, bu durum sonuçta, Düyûn-u Umumiye İdaresi ile zaten ekonomik yönden dışa bağımlı olan Osmanlı Devleti'nin, ekonomik yapı ve mâli kaynaklar üzerindeki denetimini kaybetmesine kadar gitmiştir. Bu süreçte Avrupa devletleriyle olan ilişkiler ülkeler arasındaki bloklaşmadan etkilenmiş, Osmanlı Devleti önceleri İngiltere ve Fransa'dan borç alırken daha sonraları, özellikle Birinci Dünya Savaşı'na doğru, Almanya ve Avusturya-Macaristan bloğundan borç almayı tercih etmiştir.

Görüldüğü üzere yıllar yılı süren savaşlar vb. nedenler sonucu alınan borçlarla Osmanlı Devleti dışa bağımlı bir hale gelmiş ekonomik durumu ve mâli yapısı gittikçe kötüleşmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti içte ve dışta siyasi gücünü ve otoritesini yeterince hissettirememiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU VE MÂLÎ POLİTİKALARI

A. OSMANLI DEVLETİ'NİN I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDAKİ GENEL DURUMU

1. Nüfus

Osmanlı-Rus Savaşı bitimiyle yapılan 1878 tarihli Berlin Antlaşması sonrası, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'na kadar toprak bütünlüğü az çok muhafaza edilmiştir. Gelişmiş Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ni bölme çabaları ile Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonucunda, Doğu Trakya hariç bütün Balkan toprakları ile Ege Adaları kaybedilmiştir. Özellikle Balkanların kaybı ekonomik yönden Osmanlı Devleti'ni derinden etkilemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne tâbi insan nüfusunda da büyük bir azalma olmuştur.

1914 yılında harbin başlamasında hemen önce Osmanlı Devleti'nin nüfusu Mezopotamya ve Arabistan bölgeleri hariç 18.520.016 olarak tespit edilmiş¹⁴, bu bölgelerin de dahil edilmesiyle rakam yaklaşık olarak 26.372.000 olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵ İstanbul ve İzmir dışında Osmanlı Devleti'nde şehirleşmenin görülmediğini dikkate alırsak bu rakamların çoğunluğunun tarım nüfusu olduğu ortadadır.

Ancak yıllar içerisinde savaşlar sonucunda, özellikle Birinci Dünya Savaşı sebebiyle, Osmanlı nüfusu giderek azalmış buna paralel olarak erkek nüfusta ve doğum oranlarında azalışlar ortaya çıkmıştır.

Bu tarihteki nüfusun milliyetlere göre dağılımı şu şekildedir:

¹⁴ H. Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.,(İstanbul, 2003),s. 208-227; İçişleri Bakanlığı, Nüfus Defterleri İdaresi Genel Müdürlüğü, **Memalik-i Osmaniye'nin 1330 (1914) Senesi Nüfus İstatistiği**, (İstanbul 1919).

¹⁵ Vedat Eldem. **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**., Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Dizi, S.98, (Ankara 1994), s. 4

TABLO 1. 1914 Yılında Nüfusun Milliyetlere Göre Dağılımı

	Türk	Benzeri Topluluklar	Rum	Benzeri Topluluklar	Yahudi	Arap	Diğer	Toplam
Trakya	515	-	80	10	12	-	25	642
İstanbul	649	5	245	168	47	12	34	1.160
Anadolu	10.004	1.160	912	1.130	45	205	66	13.522
Suriye	125	90	180	127	87	2.280	186	3.075
Irak	74	390	-	20	72	1.732	115	2.403
Arabistan	20	-	-	-	50	5.500	-	5.570
Toplam	11.387	1.645	1.417	1.455	313	9.729	426	26.372

Kaynak: Vedat Eldem. **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Dizi, S.98, (Ankara 1994), s. 4.

2. Ekonomi

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde savaşı finanse edecek yeterli kaynağı ve güçlü bir sanayisi bulunmamakla birlikte, savaş için gerekli olan silah ve cephaneyi de üretemiyordu. Bu açıdan Osmanlı Devleti hem ordunun donatılmasında hem de beslenmesinde, kısaca savaşın finansmanında, müttefiki olan yabancı devletlere muhtaç bir durumdaydı. Bu durumda devlet savaşı devam ettirebilmek için beraber savaşa girdiği ülkelerin önemli derecede ekonomik desteğini sağlamak zorundaydı. Bu dışa bağımlılık yalnız sanayi mallarında değil, aynı zamanda büyük kentlerin beslenmesi konusunda da kendini gösteriyordu.

Bununla birlikte, genel olarak, Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu her türlü ürün dışarıdan deniz yoluyla getiriliyordu. Ancak savaşa girilmesi ile birlikte deniz yolu kapanmış ve Akdeniz'deki hakimiyet kaybedilmiştir. Ayrıca Bulgaristan savaşa girinceye kadar kapalı kalan karayolu bağlantısı da Osmanlı Devleti'nin ekonomisi için bir sıkıntı kaynağı oluşturmuştur. 1917'deki Bolşevik Devrimi'nden sonra ise Karadeniz yolu Osmanlı Devleti için açılmıştır. Yine savaş döneminde ülke ekonomisi için önem taşıyan Avrupa ile olan demiryolu bağlantısı ise yeterince sağlıklı çalışmıyordu.

Bu koşullar gereğince ekonomi neredeyse kapalı bir hal almış, savaş malzemesi dışındaki bütün ihtiyaçlar, iç üretim ile karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak yine savaşın kendisi iç üretimde bir düşüşe sebep olduğundan Osmanlı ülkesi için daha büyük ekonomik sıkıntılar doğuruyordu. Ülke nüfusunun %11'ine yakın sayıda

kişi askere alınmış ve bu da üretimin düşmesinde etkin rol oynamıştır. Buna ek olarak yine kaybedilen toprakları da ilave edersek, yalnızca ülkedeki hububat üretiminin bile % 40 azalmasına şaşmamak gerekir.

Osmanlı Devleti'nde savaş sırasındaki ekonomik sorunları şöylece özetlememiz mümkündür:

Tarımsal üretimi büyük ölçüde geçimlik üretim mantığı üzerine kurulmuş ve sanayileşememiş bir ülke olan Osmanlı Devleti,savaşın başlamasıyla birlikte dış dünya ile bağlantısını kesmiş ve üretim düşmüştür. Ayrıca üretimdeki bu azalma ithalatın yapılamaması nedeniyle de karşılanamayınca ekonomi bir çözümsüzlüğün içerisine yuvarlanmıştır. Bunlar kadar bir diğer önemli nokta da savaş sırasında taşıma olanaklarının sınırlanmış olmasıdır.

Bütün bu önemli sebepler sonucunda, Osmanlı Devleti'nin zaten halihazırda gelişmemiş ve zayıf olan ekonomisi, savaş sırasında da kan kaybetmiş ve Osmanlı ülkesi kaderiyle baş başa kalmıştır.

Çözüm olarak ise çeşitli görüşler içerisinde iki fikir ön plana çıkmış ve ikisi de uygulanılma fırsatı bulmuştur. Savaşın başlarında bu ekonomik çözümsüzlük öncelikle piyasa mekanizması işletilerek liberalist bir yöntemle aşılmaya çalışılmış, başarısız olunması karşısında piyasa dışı önlemler alınmaya ve milli bir ekonomik siyaset izlenilmeye çalışılmıştır. Bu siyaset de ekonomik sorunların ortadan kaldırılmasını sağlamayınca ise yine piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırıcı siyasete geri dönmüştür. Bu durum savaş süresince devam etmiş ve çözüm arayışları bu iki ekonomik siyaset arasında gelip gitmiştir.

a) Milli Gelir ve Refah Düzeyi

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin ekonomisi tarıma dayandığından milli gelirin büyük bir kısmını da tarımsal üretim oluştuyordu. Ancak savaşın başlaması ile yaklaşık üç milyon kadar çalışma yaşındaki işgücü nüfusunun askere alınması ve geride kalanların da savaşın ilk yıllarında tüketebileceği kadar üretmeyi yeğlemeleri sonucunda tarım sektörünün her alanında üretim hızla düşmüştü. Bu boşluğu doldurabilmek için ithalat da yapılamayınca temel gıda maddelerinde kıtlık yaşanmıştır.

Bu dönemde; savaş sebebiyle tarımsal üretim savaş öncesi düzeyin ancak yarısına ulaşabilmiş, çiftçi devletin her an malına el koyabileceği korkusu nedeniyle piyasaya dönük üretim yapmaktan vazgeçmiştir. Tarımsal üretimde düşüş özellikle geleneksel ihraç ürünlerinde görüldü çünkü; savaş sebebiyle ihraç bağlantıları aksayan bir hale gelmiştir. Bunlara ek olarak, “bazı kentlerde işsizlik de artmış, örneğin, İzmir kentinde işçi sayısı işyeri başına 41,7 den 22,9 a inmiştir.”¹⁶ Savaşın ilerleyen yıllarında erkek nüfusun askere alınması nedeniyle emek arzı sınırlı kalmış kentlerde ve kırsal alanlarda erkek işgücü bulunamamasından dolayı devlet, kadını çalışma hayatına çekmiştir. Bundan sonra fabrikalardan, memuriyete ve orduda geri hizmete kadar geniş bir yelpazede kadın işgücünden yararlanma yoluna gidilmiştir. Buna rağmen kadın çalışanların ücretleri erkek çalışanların ücretlerine oranla yaklaşık olarak yarı yarıya daha düşüktür.

Devlet, özendirici önlemlerin yanında bir takım yasalarla üretimi artırmayı amaçlamıştır. Örneğin savaş yıllarında Mükellefiyet-i Zıraiyye Kanun-u Muvakkat’ı çıkarılmıştır. Bu kanunla eskiden beri tarımla uğraşan ve askere alınmamış tüm erkeklerin ve kadınların, devletçe tespit edilecek tarzda, ülke tarımına katkıda bulunması ve ertesi yıl içerisinde tarlaların nadas edilmesi zorunluluk haline getirilmiştir. Ayrıca bu yasayla birlikte tarımsal üretimle ilgisi olmayan ve askere alınmamış kişiler bile bulundukları yerde en çok ekilen tarımsal ürünü üretmekle yükümlü kılınmışlardır. Adı geçen kanun kısa sürede etkili olmuş savaşın son yıllarında ekili alanlarda bir artış görülmüştür. "1915-1916 döneminde 25 milyon dönüm işlenmişken, 1916-1917 döneminde 32-35 milyon dönüme ulaşılmıştır. Bu rakam 1917 Mayıs sonunda 52 milyona kadar yükselmiştir."¹⁷

Gerçekten de Osmanlı Devleti savaşa girerken çok önemli stoklara sahiptir ancak savaşın uzun sürmesi sebebiyle belirli bir süreden sonra darlık baş göstermeye başlamıştır. Yine de bu durum ortaya çıkmadan dahi psikolojik ve spekülasyon nedenlerle fiyat artışları görülmüştür. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için devlet bazı temel tüketim mallarının fiyatını belirlemiş, yerel yönetimler de bu maddelerin dağıtım sorumluluğunu üzerlerine almışlardır. 1915 yılının ikinci

¹⁶ Vedat Eldem, “**Cihan Harbinin ve İstiklâl Savaşının Ekonomik Sorunları**”, Türkiye İktisat Tarihi Semineri, s.378,der: Osman Okyar, **Milli Mücadele Dönemi Türk Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)**, Haccettepe Ü.Yay, 1975,s. 373-405; Zafer Toprak, **Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)**,Yurt Yay, 1982), s.314.

¹⁷ Toprak, **a.g.e.**, s.320.

yarısından sonra tükenmesi ve yenileme olanağının olmaması sebebiyle fiyatlar hızla yükselmeye başlamış, serbest piyasada eşi görülmemiş fiyat artışları görülmüştür.

Savaş süresince arz-talep ilişkilerinin yanı sıra fiyatları belirleyen bir diğer etmen de söylentiler ve gerçek dışı beklentilerdir. Bu dönemde, tüccarlar cepheden gelen haberlere ve siyasi gelişmelere çok duyarlı hale gelmişlerdir.

Savaş yıllarındaki tüketici geçinme endeksindeki gelişmelere bakacak olursak, Düyûn-u Umumiye'nin kayıtlarından elde edilen bilgilere göre endekste yer alan temel tüketim maddeleri fiyatlarının 1916 yılında ortalama %300 arttığını görürüz. Ayrıca 1914 yılı Temmuz ayı taban (100) olarak alındığında tüketici geçim endeksi Aralık 1918'de 2205'e yükselmiştir.¹⁸

Savaş yıllarında devlet memurları ve işçilerin ücretlerine göz atarsak savaşın başlamasıyla beraber memur aylıklarının %50 si kesinti yapılarak zorunlu tasarrufa yönlendirilmiştir. Savaş sebebiyle enflasyonun yükseleceği anlaşıncı ise hükümet, aylıkları tam olarak ödemeye karar vermiş ancak geçen ayların farklarını ödeyemeyeceğini bildirmiştir. 1916 Eylül'ünden itibaren çıkarılan geçici bir yasayla enflasyon nedeniyle, 10 Osmanlı Lirası'na kadar olan aylıklar %20, üzerinde olan aylıklar ise %15 zam görmüştür.¹⁹

Sonuçta memurların satın alma gücü, savaşın süresinin uzamasına bağlı olarak %60-80 arasında düşmüştür. Yine alt derecedeki memurların durumu da diğer memurlardan farklı değildir.

İşçi ücretleri ise görünürde bir artış gösterse bile reel olarak satın alma gücü giderek düşmüştür. Örneğin, bir tarım işçisi 1914 yılı ortalarında gündeliği ile 5-10 kıyye arasında buğday satın alma gücüne sahipken bu rakam 1918 yılı yaz aylarında 1,5-2 kıyyeye düşmüştür.²⁰

Ücretliler arasında genele nazaran iyi durumda olan kesim ise mâli, ticari ve bir ölçüde sanayi kuruluşlarında çalışanlardır. Bunların içerisinde en yüksek ücretler vasıflı işçi çalıştıran ağaç sanayinde ödenmiştir.

¹⁸ Toprak, **a.g.e.**, s.330

¹⁹ **Harbin devamı müddetince maşata icra kılınacak zamaim hakkında kanun-u muvakkat**, 5 Eylül 1332 (18 Eylül 1916), Düstur, 2. Tertip, 8. Cilt, s. 1290-1292; Toprak, **a.g.e.**, s.334

²⁰ Toprak, **a.g.e.**, s.335

1914 yılına kadar ekonomik yapının durağanlığı sebebiyle ciddi bir enflasyon sorunu yaşamayan Osmanlı Devleti, savaşın başlamasıyla birlikte yıllık artış hızı %300'ü bulan bir enflasyonla karşılaşmıştır.

Osmanlı Devleti ise fiyat politikasını belirlerken uygulamada genel olarak iki farklı fiyat politikası izlemiştir. Birincisi, umumu veya devleti ilgilendiren konularda uygulanan müdahaleci bir tutum taşıyan, kendisini narh yönteminde veya mübayaa emirlerinde gösteren politikadır. İkincisi ise, devletin müdahalesinden uzak, taraflar arasında kalan konularda izlenen, serbestiyetçi denilebilecek politikadır.

b) Sanayi

Yüzyıllar boyu kaliteli ürünler üretmiş olan ve ticaretten önemli gelir elde etmiş bulunan Osmanlı Devleti, 19. Yüzyıl'ın sonlarına doğru serbest piyasa koşullarından doğan sınırsız rekabet karşısında dayanamamış, Osmanlı ürünleri piyasadan yavaş yavaş çekilmek zorunda kalmıştır. Bu boşluk millî iktisat ve millî sanayi ile doldurulmaya çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır. Bu durumun ilerlemesi ile piyasadaki ürün ihtiyacı karşılanamamış böylece Osmanlı dış piyasalara bağlı bir duruma gelmiştir. 1913 yılında yapılan sanayi anketine göre devletin sanayi ürünü bakımından dışa bağımlılık derecesi şöyledir:

TABLO 2. 1913 Yılında Osmanlı Sanayisinin Dışa Bağımlılık Oranları

Sanayi Dalları	%
Gıda Sanayi	39,2
Toprak Sanayi	57,2
Deri Sanayi	64,1
Tahta Sanayi	42,2
Tekstil Sanayi	76,5
Kimya Sanayi	85,7
Ortalama	59,2

Kaynak: Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi.**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Dizi, S.98, (Ankara 1994), s. 10.

Ürün ithalatının dörtte biri Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan, %65'i 1914'te düşman blokuna ait ülkelerden, %10 'u tarafsız ülkelerden yapılmaktadır.²¹

²¹ Eldem, **a.g.e.**, s.10

Sanayileşmenin hızlandırılması için en önemli adım savaştan önce Teşvik-i Sanayi Geçici Kanunu'nun kabul edilmesi ile atılmıştır. Bu kanunun eksikleri ile devletin kredi hacminin darlığı ve kredi dağıtımındaki sorunlar sebebiyle sanayinin gelişmesinde engellerle karşılaşmıştır.

Sanayinin gelişmesine engel olan diğer unsurlar ise kapitülasyonlar ve Düyûn-u Umumiye İdaresi'nin özerk uygulamalarıdır. Kapitülasyonları ise mevcut antlaşmalardan ayıran önemli farklar şunlardır: Öncelikle, kapitülasyonlar antlaşmalar gibi isteğe ve zamanaşımına tâbi olmayıp duruma ve koşullara göre düzeltme imkanına sahip değillerdi. Ayrıca kapitülasyon hükümleri değişmez ve sabit bir nitelik de göstermekteydiler. İlgili bütün devletlerin onayı olmaksızın hükümlerin herhangi birinin değiştirilmesi olanaklı değildi.

Nitekim 1914 Ekiminde kapitülasyonların Osmanlı Devleti tarafından tek taraflı şekilde kaldırılması ve savaştan dolayı ithal zorluklarının yerli sanayi ürünlerini yabancı ürünlerle olan rekabetten kurtarması sonucunda, işyeri sayısında bir azalma olmasına karşın üretim değerinin artmasına sebep olmuştur. Aşağıdaki tabloda bu üretim değerlerindeki artışı rahatlıkla görebilmekteyiz.

TABLO 3. 1913 ve 1915 Yıllarında Üretim Değerleri (Kuruş Olarak)

İktisadi Çalışma Kolu	1913	1915
Gıda Sanayisi	459.644.490	531.895.512
Toprak ürünleri Sanayisi	13.382.456	2.683.843
Deri Sanayisi	31.983.117	62.577.319
Ağaç Sanayisi	11.062.825	5.920.096
Dokuma Sanayisi	100.266.904	90.287.522
Kağıt Sanayisi	37.541.277	46.185.177
Kimya Sanayisi	16.935.693	16.997.286
TOPLAM	640.816.762	757.046.755

Kaynak: Çavdar, **a.g.e.** s.60; (1913-1915 Sanayi Sayımı).

Düyûn-u Umumiye de sanayileşmenin önünde ciddi bir engel oluşturmuyordu. Şöyle ki Düyun-u Umumiye öncelikle Osmanlı Devleti'nin dış devletlerden olan borçlarını ve faizlerini kapatmak üzere gelirlerine el koyuyor bunun yanında devletin başka yerlerden sağladığı gelirlerin de nerelerde kullanılacağını belirliyordu. Bu yüzden devlet sanayiye desteklemek amacıyla kaynak bulmakta güçlük çekmekteydi.

Özellikle Muharrem Kararnamesi ile birlikte Düyûn-u Umumiye İdaresi önemli gelir kaynaklarına uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin borçlarını kapatmak adı altında el koymuştur. Örneğin; Osmanlı Devleti'nin Galata bankerlerine olan 8,72 milyon liralık borucunu kapatmak için 8 milyon liralık %5 faizi olan önemli tahviller çıkarılmış ve rûsûm-i sitte adındaki vergiler idareye devredilmişti. Yine Bulgaristan vergisi, Kıbrıs gelir fazlası, Doğu Rumeli vergisi ile bu bölgelerin eyalet gümrük net gelirleri, bütün resmi gelirlerinden 50.00 lira ve Berlin Antlaşması'nda belirtilen Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'la ilgili tutarlar Düyûn-u Umumiye İdaresi'ne terk edilmişti.

Sonuç olarak bütün bu engeller sebebiyle Osmanlı Devleti yeteri kadar sanayileşememiş, gelir kaynaklarını ülkenin sanayi üretiminin artırılmasında kullanamamıştır. Böylece Osmanlı Devleti sanayi ürünleri açısından da dış ülkelere bağımlı bir hale gelmiştir.

c) Tarım

Birinci Dünya Savaşı yıllarında tarımsal üretimdeki değişiklikleri incelersek, her şeyden önce savaşın başlamasıyla birlikte tarımsal üretiminde bir düşüş gözümüze çarpmaktadır. Özellikle tarımsal üretimde çalışan insan ve hayvan gücünün askeri ihtiyaçları karşılamak üzere kullanılması bu duruma yol açmıştır. Bununla birlikte savaş sebebiyle ithalatın azalması üzerine tarımsal üretimdeki açık daha da büyümüş, Osmanlı Devleti bu durumu düzeltmek amacıyla 5 Eylül 1332'de (18 Eylül 1916) Zirai Mükellefiyet-i Muvakkat Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur. Bu kanunla köylüye ekim ve çalışma zorunluluğu getirilmiş, 500 dönüm ve üzerinde alana sahip çiftçi ailelerin erkekleri askerlikten muaf tutulmuşlardır. Fakat bütün alınan önlemlere rağmen beklenen sonuç alınamayınca devlet ihtiyaç duyduğu malların sahiplerinin üretimine el koyma yoluna gitmiştir.

Tarımı böylesine zor bir durumda bırakan sebeplerin başında, çiftçinin tarım hayatı için en uygun zaman diliminde tarımdan uzaklaştırılması ve 1918'e kadar çoğunluğu tarımla uğraşan yaklaşık üç milyon kişinin askere alınması gelmektedir. Bu durum anlaşılmıca önlem olarak kanunlar çıkarılmaya başlanmış ancak geç kalınmıştır. Çünkü uğranılan zararın karşılanması olanaksız hale gelmiştir.

Ayrıca aşağıdaki tabloyu inceleyecek olursak, savaşın başlangıcı ile tarımsal üretimde artışın ortaya çıktığı görülebilir.

TABLO 4. 1913-1915 Arası Tarımsal Üretim Miktarları

Ürünler	1913/1914	1914/1915	Fark %
Buğday (Milyon Kile)	163	225	+39
Diğer Hububat (Milyon Kile)	156	164	+5
Bakliyat (Milyon kıyye)	157	182	+16
Köklü Gıda Maddeleri (milyon kıyye)	185	181	-2
Zeytin (milyon Kıyye)	255	138	-85
Tütün (milyon kıyye)	53	43	-19
Pamuk-Adana-(bin balya)	120	135	+12

Kaynak: Eldem, **a.g.e.** s.33.

Savaşın ikinci yılından itibaren ise tarımsal üretimde düşüş baş göstermiş ve savaşın sonuna kadar bu düşüş devam etmiştir. Aşağıdaki tablo buğday üretimindeki yıllara ait dağılımı göstermekte ve aynı zamanda bu üretim düşüşünü ifade etmektedir.

TABLO 5. Buğday Üretiminin Savaş Yıllarına Ait Dağılımı

Yıllar	Ekilen Araziler (Milyon dönüm)	Üretim Miktarı (Milyon kile)
1913	37.31	162.4
1914	40.18	224.8
1915	36.0	155.0
1916	33.9	140.8
1917	30.8	125.0
1918	29.0	119.8

Kaynak: Eldem, **a.g.e.**, s.37

(Erzurum, Bitlis, Bağdat, Basra, Kudüs, Hicaz ve Yemen hariçtir.)

Kısaca Osmanlı Devleti savaş sırasında zorunlu sebeplerle tarımsal üretimde düşüşlerle karşılaşmış ve bu sorunu çözebilmek için çeşitli önlemler alma yoluna gitmiştir. Ancak ne yazık ki alınan önlemler memleketin içerisindeki tarımsal üretim açığını kapatmaya yeterli olmamıştır.

Bunlara ek olarak Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmasıyla birlikte savaşın sonlanmasına kadar geçen zamanda hayvan miktarında da önemli miktarlarda düşüş görülmüştür. Aşağıdaki tablo bize savaşın başlangıcı ve sonundaki Osmanlı ülkesinin hayvan varlığı hakkında bilgi vermektedir.

TABLO 6. Hayvan Varlığı (Sayı İtibariyle)

Hayvan Cinsi	Savaşın Başında	Savaşın Sonunda
Sığır	6.938.306	4.118.000
Atlar	1.050.580	630.000
Katır	144.600	85.000
Merkep	1.373.700	825.000
Koyun	18.721.550	11.200.000
Keçi	16.463.180	2.065.000
Deve	314.000	95.000
Diğerleri	30.000	18.000

Kaynak: Çavdar, **a.g.e.**, s.29.

d) Para ve Bankacılık

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce dünyanın hemen hemen bütün devletlerinin para sistemleri güçlüydü ve altın esasına dayanıyordu. Osmanlı Devleti'nde ise para sistemi üç farklı para biriminden oluşmaktaydı. Altın ve gümüş sikkeler ile değiştirilebilir banknotlar dolaşımdaydı. Tedavül eden paranın ise %85'i altın ve gümüş sikkelerden oluşuyordu.

İlk kağıt para 1915 yılında tedavüle çıkarılmış, hükümet karşılıksız kağıt para basmaması için Düyûn-u Umumiye İdaresi ile anlaşmıştır. Savaş yıllarında halk altın ve gümüş paraları piyasadan çekince ülkenin her yerinde ufak para sıkıntısı ortaya çıkmış, 29 Aralık 1915'te çıkarılan bir kanunla hükümet bir liralık banknotları ikiye bölerek yarım lira uygulamasına geçilmesine onay vermiştir. Ancak bu önlemler de sonuç vermeyince, 8 Nisan 1916'da Tevhid-i Meskukât Kanunu çıkarılarak yeniden altın para sistemine dönmüştür.²² Savaşın sonuna kadar Almanya'dan alınan borçlar Düyûn-u Umumiye'ye aktararak kağıt para basmaya devam edilmiştir.

²² **Tevhid-i Meskukat Hk.Kanun-u Muvakkat**, 26 Mart 1332 (8 Nisan 1916), Düstur,II.Tertip,8.Cilt, s.892-894.

Paranın değerini inceleyecek olursak, Osmanlı lirası yıllar boyunca değer kaybetmiş, aralıksız yapılan savaşlar Osmanlı Lirası'nın değerindeki aşınmayı daha da hızlandırmıştır. 1915'ten sonra ise bu değer kaybı sùreklilik kazanmıştır. Osmanlı Lirası'nın yabancı paralar karşısındaki değer kaybını gùsteren bir tablo aşağıda verilmiştir.

TABLO 7. Osmanlı Lirası'nın İsviçre Frank'ı Olarak Değerinin Savaş Süresince Gùsterdięi Değişim

Aylar	1915	1916	1917	1918
Ocak	22,79	23,13	17,00	15,80
Temmuz	21,75	22,40	12,55	13,75
Aralık	23,05	16,80	16,82	12,12

Kaynak: Çavdar, **a.g.e.**, s. 97

Enflasyonun yükselmesi ve ÷lke içi para değerinin düşüşüne başka örnekler de verilebilir. Örneğin, Temmuz 1915'te 1 O.L. ile satın alınabilen bir mal, Kasım 1917'de 5,50 O.L. ile satın alınabilmiştir. Yani O.L. Temmuz 1915'ten Kasım 1917'ye kadar dört katından fazla değer kaybetmiştir.

Osmanlı Devleti'nde bankacılık Tanzimat dönemi yenilikleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde yabancı sermayeli bir banka kurulması önem kazanmış ve 1845'te İstanbul Bankası adı altında ÷lkenin ilk yabancı sermayeli ticaret bankası kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde gör÷len bankacılık sisteminin gelişimi, Batı Avrupa'daki bankacılık sisteminin gelişimine nazaran farklılık göstermiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin sanayileşememesi ve buna benzer sebeplerle ticari bankaların kurulması teşvik edilmemiş, Tanzimat ile birlikte kurulanlar ise devletin iç ve dış borçlanmasını kolaylaştırmak ve sürdürmek amacıyla desteklenmişlerdir.

İkinci olarak yabancı bankalardan Kredi Lyone kurulmuş ve 1933 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. 20. Yüzyıl'ın başlarında İngiliz ve Fransızlarla ekonomik ve mâli ilişkiler bozulduğundan Alman ve İtalyanlarla işbirliğine geçilmiştir. Bu bağlamda Alman sermayeli iki banka Deutsche Orient Bank 1906'da ve Deutsche Bank 1909'da kurulmuş, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nde iki İtalyan Bankası, Banco Di Roma 1911'de ve Banco Commerciale Italiana, 1919'da faaliyete başlamıştır. İkincisi 1977'de şubelerini tasfiye etmiştir.

Osmanlının ulusal bankacılık girişimleri de olmuş, 1863'te Mithat Paşa döneminde Ziraat Bankası'nın kurulması gerçekleşmiştir. Yine 1868 yılında İstanbul'da Emniyet Sandığı da faaliyetine başlamıştır. Bir çeşit tasarruf bankacılığı yapan sandık daha sonra Ziraat Bankası'na katılmıştır.

Yerli sermaye ile kurulan ilk banka kuruluş yılı olan 1917'de çalışanlarının %90'ı yabancılardan oluşan İtibar-i Milli bankası olmuştur. Bu banka 1924'te İş Bankası ile birleşmiştir.

1908 ile 1923 yılları arasında İstanbul'da 11, Anadolu'da 13 banka olmak üzere 24 yerli banka kurulmuştur. Ancak örgütlenmemiş para piyasası sebebiyle Osmanlı'da tefecilik egemen olmuş ve bankacılığın gelişmesini önlemiştir.

Bunlara ek olarak, 1884 yılında çıkarılan bir kanun ile -Murabaha Nizamnamesi- riba ve ticari faiz arasında ayrıma gidilmiş, %9' dan fazla olan faiz oranı murabaha -tefecilik- kabul edildiğinden yasaklanmıştır.

B. OSMANLI DEVLETİ'NİN I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA UYGULADIĞI MÂLİ POLİTİKALAR

1. Mâli Duruma Genel Bakış

1856 Kırım Savaşı'nı finanse etmek için 1854 yılında alınan ilk dış borçtan sonra Osmanlı devlet bütçeleri her yıl açık vermiş ve bu açıklar sürekli olarak dış borçlarla kapatılmaya çalışılmıştır. Bu borçların faizlerini karşılamak üzere bütçelere konan ödenekler ise yıldan yıla artmış, savaş öncesinde toplam ödemelerin üçte birine ve vergi gelirlerinin %40'na kadar yükselmiştir. Ayrıca borçların kapatılması için gerekli olan iç kaynakların önemli kısmını oluşturan her türlü verginin oranı oldukça hafif kalmış, o da 1912 itibarıyla %3 oranını aşmamıştır. Böyle bir ortamda mâli bir yeniliğe gitmek hem basit, hem de gerekli görülmekte birlikte dönemin maliyeden sorumlu olan yöneticileri buna yanaşmamış ve açıkları dış borçlarla kapatmayı tercih etmişlerdir. Bu sebeple alınan dış borçlar çok yüksek tutarlara ulaşmış ve Osmanlı Devleti, gelirlerinin ortalama olarak %31,5 'ini Düyûn-u Umumiye İdaresi'ne bırakmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Mâliyesinin içersinde bulunduğu bu zor durum aşağıdaki tablolardan da anlaşılabilir.

Osmanlı Devleti'nin 1913 ve 1914 yıllarındaki bütün borçları aşağıdaki tabloda görülmektedir:

TABLO 8. Osmanlı Devleti'nin 1913 ve 1914 Yıllarındaki Bütün Borçları

	1913	1914
Borçlar	124.21	133.81
Hazine Tahvilleri	10.23	5.29
Avanslar	12.13	13.95
Dalgalı Borçlar	21.27	21.27
Belediyeler	2.33	2.21
Toplam	170.17 Milyon OL	179.53 Milyon OL

Kaynak: Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. dizi, S.96,s.187

Osmanlı Devleti borçlarının yıllar itibariyle gelişimi ise şu şekilde olmuştur:

TABLO 9. Osmanlı Devlet Borçlarındaki Yıllık Değişim

	Borçlar	Hazine Tahvilleri ve Avanslar
1860	15.3	-
1870	100.2	-
1880	239.5	-
1881	125.3	-
1885	125.7	-
1890	130.3	-
1895	140.8	-
1900	133.0	-
1902	131.0	3.1
1903	97.0	2.9
1909	119.4	3.3
1913	124.2	22.4
1914	133.8	19.2

Kaynak: Vedat Eldem, **a.g.e.**, s. 188

2. Devletin Gelir Kaynakları

Harp Vergisi: Birinci Dünya Savaşı yıllarında da devletin en önemli gelir kaynaklarının başında gelmektedir. Bu vergi, Balkan Savaşları sırasında olağanüstü savaş masraflarının karşılanması amacıyla 25 Ağustos 1912 tarihinde kabul edilmiş, ancak uygulanamamıştır. Çünkü bu dönemdeki particilik, toplumun her kesimini etkileyerek siyasi otoritenin gücünü kaybettirmiş ve gerekli olan bu yasa hayata

geçirilememiştir. Bununla birlikte, İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara gelmesi ile siyasi otorite güç kazanmış ve devlet bu yasayı Birinci Dünya Savaşı sırasında uygulama imkânı bulmuştur. Aşağıdaki tabloda Osmanlı Devleti'nin bu vergiden sağladığı gelirler görülmektedir:

TABLO 10. Osmanlı Devleti'nin Harp Vergisi'nden Sağladığı Gelirler

Yıllar	Sağlanan Gelir (O.L.)
1330 (1914)	1.060.697
1331 (1915)	1.500.000
1332 (1916)	1.060.000
1333 (1917)	1.020.000
1334 (1918)	950.000

Kaynak: **Harp Vergisi Hk.Kanun**,5 Ağustos 1328 (1912), Düstur, II. Tertip,4. Cilt, s.611-613

Tablodan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti savaş yılları boyunca Harp Vergisi'nden istikrarlı bir gelir elde etmiştir.

Ayrıca 1334(1918) yılında Osmanlı Devleti Muafiyet-i Askeriye Vergisi ile de 1 milyon O.L. gelir elde etmiştir.

Temettü Vergisi: İlk temettü vergisi 1907 tarihinde bir nizamname ile hayata geçirilmiş ancak istenilen verim alınamadığından Maliye Nezareti Islahat-ı Maliye Komisyonu aracılığıyla yeni bir kanun hazırlamıştır. Hazırlanan bu kanun 12 Kasım 1914 tarihinde uygulamaya konulmuş; ticaret, sanat ve meslekle uğraşan gerçek ve tüzel kişilerin kazançlarını vergilendirmeyi amaçlamıştır.

TABLO 11. Temettü Vergisi Hasılatının Seyri

Dönemler	Tutar (Milyon Kuruş)	Durum
1913/14	37.3	Tahsil Edilmiş
1914/15	42.9	"
1915/16	37.7	"
1916/17	33.7	"
1917/18	37.0	Tahmin Edilmiş
1918/19	75.0	"

Kaynak: Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**. TTK Yayınları, 7. dizi, S.98, s.88.

Aşâr Vergisi: Elde edilen ürünün miktarı üzerinden tahsil olunan tarımsal bir vergidir. Ancak bu vergi, ürünün safi hasılatı üzerinden hesaplandığı ve giderleri dikkate almadığı için vergi eşitliği ilkesine aykırı bir özellik taşımıştır. Aşâra savaş yılları süresince zam yapılmamış ve tahsilatında sorunlarla karşılaşmıştır. Çıkarılan çeşitli kanunlarla bu durum düzeltilmeye çalışılmışsa da tahsilatın geç yapılmasından dolayı elde edilen hasılat değerini kaybetmiş ve devlet hazinesi bundan büyük zarara uğramıştır. Savaş yılları süresince elde edilen aşâr vergisi hasılatı aşağıdaki tabloda görülmektedir:

TABLO 12. Savaş Yılları Boyunca Aşâr Vergisi Tahsilatı

Dönemler	Aşâr Tahsilatı	Durum	Hububat Ürününün Değeri	%
1913/14	730	Milyon kuruş	5.078	14.3
1914/15	374	"	7.773	4.8
1915/16	420	"	6.200	6.8
1916/17	424	"	8.500	5.0
1917/18	410	Tahmini	-	-
1918/19	883	"	-	-
1919/20	1100	"	-	-

Kaynak: Vedat Eldem, **a.g.e.**, s.89

Ağnam Vergisi: Hayvan başına götürü olarak alınan bir vergi türü olduğunu, önceki bölümlerde belirtmiştik. Bu vergiye, savaş yılları süresince verimini korumak maksadıyla çeşitli tarihlerde zamlar yapılmak zorunda kalınmıştır. Bu verginin savaş yıllarındaki gelişimine baktığımızda aşağıdaki tablo bize ışık tutacaktır:

TABLO 13. Ağnam Vergisi Hasılatının Dönemler İtibariyle Görünümü

Dönemler	Durum	Hasılat (Milyon Krş.)	Ağnam Mevcudu
1913/14	Tahsil Edilmiş	162.5	36.5
1914/15	"	213.7	37.2
1915/16	"	162.1	30.3
1916/17	"	132.5	27.4
1917/18	"	123.3	23.5
1918/19	Tahmin Edilmiş	250.0	22.2
1919/20	"	500.0	-

Kaynak: Vedat Eldem, **a.g.e.**, s.89.

Gümrük Resmi: Yabancı ülkelerden sınır ya da limanlara gelen mallardan alınan bir vergi türü olup, hasılatı devlet gelirleri içerisinde savaş durumundan en çok etkilenen vergi türü olmuştur. 1913/14 mâli döneminde 422 milyon kuruşa erişmiş olan gümrük tahsilatı, savaş yıllarında, ithalatın hemen hemen tamamen durması karşısında alınan tüm önlemlere karşın tarifelere yapılan zamlarla birlikte 100 milyon kuruşun altına düşmüştür.

Damga Vergisi: 6 Şubat 1321(1905) tarihinde Damga Vergisi Kanunu çıkarılmış ve 1920 tarihine kadar uygulaması devam etmiştir. 1913/14 mâli döneminde 48 milyon kuruş olan damga vergisi gelirleri, bu tarihten sonra Mondros Ateşkes Antlaşması tarihine kadar 35 milyon kuruş civarında sabit bir gelir olarak devlet bütçesinde yer almıştır.

Tuz Resmi: Muharrem Kararnamesi'yle Düyûn-u Umumiye İdaresi'nin gelirleri arasında yerini alan bu vergi, 1905 yılına kadar sabit fiyatla vergilendirmeye konu olmuştur. Ancak 1905 yılının bütçe açığı kapatmak maksadıyla bu vergiye kilogram başına zam yapılma yoluna gidilmiştir. Aşağıda tuz satışlarından elde edilen gelirler görülebilir:

TABLO 14. Tuz Satışlarından Sağlanan Gelirler

Dönemler	Tutar (Milyon Kuruş)	Durum
1913/14	114	Tahsilat Edilen
1914/15	86	"
1915/16	80	"
1916/17	75	"
1917/18	97	"
1918/19	150	Tahmini
1920/21	350	"

Kaynak: Vedat Eldem, **a.g.e**, s.91.

İstihlâk Resmi(Tüketim Vergisi): Bu vergi 1917 yılında sigara kağıdı, oyun kağıtları ve kibrit gibi ürünlerden vergi alınmasını kapsayan bir yasayla ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1918 yılında Muvazene-i Umumiye Kanunu ile de şeker, çay, kahve ve petrol ürünlerinden de tüketim vergisi alınmaya başlanmıştır.

Harp Kazançları Vergisi: Harp kazançları vergisi savaş yılları sırasındaki koşullardan yararlanarak servet sahibi olanlardan, elde ettikleri kazançların önemli

bir bölümünü vergi yoluyla geri almak amacını taşıyan ve halk tarafından da desteklenmiş bir vergidir. İlk olarak 4 Nisan 1918 tarihinde bir kanun yayınlanmış ve kanun kapsamına girenlerin vergiyi karşılamaları için bir kısım parasal tutarı, esas kanun çıkmadan evvel ayırmaları bir zorunluluk haline getirilmiştir.

Esas kanun ateşkes antlaşmasından sonra, 14 Aralık 1919 tarihinde yayınlanmış ve bir kereye mahsus olmak üzere, 1916'dan itibaren 1918 yılı sonuna kadar elde edilen üç yıllık olağanüstü kazançları içermiştir.

Bu vergi belli tutarlara denk gelen yüzdelik oranlar üzerinden hesaplanmakta olup bunun için bir vergi cetveli oluşturulmuştur.

Tablo 15'te anonim şirketler, kooperatifler ve hisseli komandit şirketler için geçerli olan vergi oranları, Tablo 16'da ise ödedikleri vergi 2500 kuruşu geçen kolektif şirketler, adi komandit şirketler ile münferit şahıslar için öngörülen vergi oranları verilmiştir.

TABLO 15. Harp Kazançları Vergisi Yüzdelik Oran Cetveli 1

Tutar Aralıkları	Yüzdelik Oran
1000 Liraya Kadar	%5
1001-5000 O.L. Arası	%10
5001-10000 O.L. Arası	%15
10001-25000 O.L. Arası	%20
25001-50000 O.L. Arası	%30
50001-100000 O.L. Arası	%40
100001-250000 O.L. Arası	%50
250001 O.L. ve Üzeri	%60

Kaynak: **Harp Kazançları Vergisi Hk.Kararname**, 15 Mart 1332 (28 Mart 1916), Düstur, II.Tertip,11.Cilt, s.500.

TABLO 16. Harp Kazançları Vergisi Yüzdelik Oran Cetveli 2

Tutar Aralıkları	Yüzdelik Oran
1000 Liraya Kadar	%10
1001-5000 O.L. Arası	%15
5001-10000 O.L. Arası	%20
10001-25000 O.L. Arası	%25
25001-50000 O.L. Arası	%30
50001-100000 O.L. Arası	%40
100001 O.L. ve Üzeri	%50

Kaynak: **Harp Kazançları Vergisi Hk.Kararname**, 15 Mart 1332 (1916), Düstur, II.Tertip,11. Cilt,s.500.

3. Savaş Dönemi Devlet Harcamaları

Osmanlı Devleti savaş dönemindeki masrafları artırmamak yoluna gitmiş, hatta masrafları kısmak, savaş döneminin en önemli politikalarından biri olmuştur. Bundan dolayı artan hayat pahalılığı karşısında devlet memur maaşlarına şartları zorlayarak yapılan zamlar yetersiz ve fiyat artışları karşısında tatmin etmeyecek düzeyde kalmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti bütçe masraflarını azaltmak gayesiyle genel masrafları da çok az bir artışla sabitlemiş, zaten önemsiz olan yatırım giderleri bütçe içerisinde yok denecek kadar az bir orana düşürülmüştür. Bunlara ek olarak, devlet bütçelerinde en önemli kalemi oluşturan Düyûn-u Umumiye masrafları bile savaşın son yıllarında gerilemiş, harcamaların %14'ünü oluşturacak şekilde düşük bir oranda kalmıştır.

Savaş uzadıkça savaş giderleri durmadan yükselmiş ve devlet bütçesini hakimiyeti altına almıştır. Bu durum aşağıda verilen tabloda daha net anlaşılabacaktır:

TABLO 17. Osmanlı Devleti'nin Savaş Bütçeleri (% Oran)

Dönemler	Düyûn-u Umumiye	Maaşlar	Genel Giderler	Yatırımlar	Savaş Giderleri	Toplam
1913/14	36.9	32.1	17.6	5.9	7.5	100.0
1914/15	24.0	19.5	11.7	2.6	42.2	100.0
1915/16	23.8	18.3	10.2	1.1	46.6	100.0
1916/17	19.1	16.0	9.2	-7	55.0	100.0
1917/18	15.8	12.3	7.8	-7	63.2	100.0
1918/19	14.2	12.2	8.0	-9	64.6	100.0

Kaynak: Vedat Eldem, **a.g.e**, s.95.

Osmanlı bütçesinde yer alan gider kalemlerini ayrı ayrı inceleyecek olursak;

Düyûn-u Umumiye Gelirleri: Osmanlı bütçesinden idareye dört ayrı başlık altında gelir aktarılmıştır. Bunlar; borçlara ait anapara ve faiz ödemeleri, avanslar ve farklılık gösteren ödemeler, demiryollarının kilometre garanti akçeleri ödenekleri ile şahsi maaşlar ve emekli maaşlarıdır.

Savaşa giriş yılı ile savaşın son yılındaki savaş bütçelerinin karşılaştırılması yapıldığında Düyûn-u Umumiye gelirlerinin tutarında değişimler olduğunu gösteren tablodan üç gelir kaleminin azalma göstermesine karşın son kalemde %130'a yakın bir artışın olduğu gözlenmektedir.

TABLO 18. Savaşın Başı ve Sonunda Düyûn-u Umumiye Gelirlerindeki Farklılık

Gelir Türleri (Milyon Kuruş)	1914/15	1918/19
Borçlar	1079.6	915.6
Avanslar	60.6	53.5
Demiryolları Km. Garantisi	25.6	22.6
Kişi ve Emekli Maaşları	333.8	751.0
Toplam	1499.6	1742.7

Kaynak: Eldem, **a.g.e.**,s.96.

Görüldüğü üzere maaşlarda önemli bir artış oluşmuştur. Bu farkın sebebi iki dönem arasındaki emekli, dul ve yetim maaşı bağlananların sayısındaki artıştır. Bu sayı, 1914/15 döneminde 107 bin iken, 1918/19 döneminde 202'ye yükselmiştir.

Maaşlar: 1913/14 dönemi ile 1918/19 dönemi arasında devlet bütçesinin çeşitli bakanlıklarına ait maaş kalemleri toplamı üçte bir oranında artmıştır. Doğal olarak, savaş sebebiyle, bu artış en çok Harbiye ve Bahriye nezaretlerinde görülmüştür. Yıllar itibariyle memur sayıları ve maaş ödenekleri aşağıdaki tabloda görüldüğü şekilde değişim göstermiştir:

TABLO 19. Memur Sayısı ve Maaş Tutarı (milyon kuruş)

Dönemler	Memur Sayısı	Maaş Tutarı (milyon krş)
1913/14	188.704	1189
1914/15	205.000	1285
1915/16	225.244	1328
1916/17	225.500	1408
1917/18	-	1420
1918/19	-	1505

Kaynak: Eldem, **a.g.e.** s.99.

Genel Masraflar: Burada sayılan bütün gider kalemlerinin dışında kalan giderleri kapsayan kalemdir. En önemlileri şunlardır: Levazım, yolluklar, mahkeme giderleri, emlak-ı emiriye masrafları, nakdi muamelat masrafları, işletme ve tamir masrafları, hayır müesseseleri gelirleri vb.

Yatırımlar: Savaş sırasında bazı önemli yatırımlara girilmiş fakat birkaçının dışında hiçbirisi tamamlanamamıştır. Bu yatırımların en önemlileri şunlardır:

***Cezayir'in Sulama Ameliyesi:** Mezopotamya bölgesinin sulamaya açılarak tarıma elverişli hale getirilmesi için 30 yıl sürmesi ve 28 milyon Osmanlı Lirası'na mal olması hesaplanan bir proje tasarlanmış ancak savaş sırasında çarpışmaların bu bölgelere yayılması sebebiyle proje uygulanamamış ve tasarı aşamasında kalmıştır.

***Demiryolu İnşaatı:** Savaş sırasında bazı bölgelerde yeni demiryolları döşenmesi ile hasar gören veya önem arz eden demiryollarının yenilenmesi için yatırımlar yapılmış ve bütçeden ödenek ayrılmıştır. Bu yatırımların bir kısmı yine savaş sebebiyle yarım bırakılarak çürümeye terk edilmiş bir kısmı ise başarıyla tamamlanmıştır.

***Hicaz ve Yemen Yol İnşaatı:** Bu yatırımlar için bütçeden ödenekler ayrılmış ve savaş boyunca ödeneklerin ayrılmasına sürekli olarak devam edilmiştir. Bu yatırımlara örnek olarak Hudeyde'yi San'a'ya bağlayan yol ile Cidde, Mekke ve Medine arasındaki kervan yolları gösterilebilir.

***Konya Ovası Sulama Projesi:** Bu proje ile Konya Ovası'nın sulamaya açılarak daha verimli bir hale getirilmesi amaçlanmış, Almanların demiryolu şirketiyle imzalanan bir anlaşmayla uygulanma aşamasına geçilmiş ve sulama tesisatının bu şirket tarafından yapılması sağlanmıştır. Sulanan arazi ilk yıldan başlayarak yavaş yavaş genişleyerek 5 bin dönümü bostan olmak üzere 40 bin dönüme kadar yükselmiştir.

***Boğaziçi Köprüsü Projesi:** 1918/19 Muvazene-i Umumiye Kanunu ile bu projenin uygulanmasında Maliye ve Bayındırlık bakanlıkları yetkili kılınmıştır. Proje konusunda Almanlarla görüşmelere başlanmasına karşın her iki ülkenin savaşın zorluklarından etkilenmesi sebebiyle nihai bir anlaşmaya varılamamış, bu sebeple proje hayata geçirilememiştir.

Harp Masrafları: Savaş süresince harp masrafları toplam olarak, yaklaşık 400 milyon O.L.dir. Ancak bu tutarın 250 milyon O.L. civarındaki tutarı doğrudan harp masrafı iken yine yaklaşık olarak 150 milyon O.L.lik kısmı müttefiklerden alınmış borçlardan oluşmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin savaş masraflarına baktığımız zaman toplam savaş giderleri içerisinde en önemli kalemin %51.5 lik oranla silah ve cephane giderleri olduğu görülmektedir.

Ayrıca dikkate değer bir nokta da, savaş boyunca düzenlenen bütçelerde en fazla tutara sahip gider kalemlerinin savaş giderlerinin olduğudur. 1918/19 döneminde hazırlanan 95.286.000 O.L.lik devlet bütçesinin tutarı itibarıyla en büyük kalemi harbiye kalemi olup, 27.044.000 O.L.dir. Bu kalemi 27.827.000 O.L. ile Düyun-u Umumiye Gelirleri ile 19.489.000 O.L. ile maliye ve iaşe kalemleri takip etmektedir. Görüldüğü üzere savaş dönemi devlet bütçelerini harp giderleri yönlendirmektedir.

4. Savaş Dönemi Mâli Sorunlar ve Mâli Politikalar

Osmanlı Devleti'nin savaş dönemindeki en büyük sorunlarından biri hiç şüphesiz bütçe açıklarıydı. Osmanlı bütçelerinin açık vermesi geçmişten beri devam edegelmekteydi. Ancak savaş nedeniyle son bütçelerin açıkları rekor seviyeye ulaşmıştı. Aşağıdaki tablo savaş yıllarında ortaya çıkan gerçek bütçe açıklarını gösterir niteliktedir.

TABLO 20. Savaş Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Gerçek Bütçe Açıkları

Dönemler	Gerçek Açıklar (O.L.)
1911/12	22.638.531
1912/13	10.375.118
1913/14	6.128.085
1914/15	33.102.175
1915/16	43.219.312
1916/17	57.781.254
1917/18	85.226.362
1918/19	94.509.235

Kaynak: Çavdar, **a.g.e.**, s.89.

Osmanlı Devleti'nin 1850'li yıllardan beri sahip olduğu bütçe açıklarının sebeplerini inceleyecek olursak, karşımıza birçok iç ve dış mâli imkansızlıklar çıkacaktır.

Bu engeller kapitülasyonlar, savaş giderleri, dış borçlar ve Düyûn-u Umumiye, üretim ve vergi gelirlerinde azalma, hatalı bütçe tahminleri yapılması ve bunun gibi nedenlerdir.

Kapitülasyonlar: 1535'ten beri önce Fransa'ya, daha sonra 1740'ta bütün Avrupa devletlerine tanınmış ve I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı mâliyesi ve ekonomisi bundan büyük zarar görmüştür.

I. Dünya Savaşı'na yaklaşıldığında ise, İngiltere kapitülasyonlarda düzeltme yapılmasına karşılık Osmanlı toprak bütünlüğünün tanınmasını içeren bir teklifi Almanların yurttan çıkarılması şartlarına bağlamıştı. Bu teklif Osmanlı yönetimince kabul görmemiş ve reddedilmiştir. Daha sonra savaş durumundan yararlanarak 8 Eylül 1914'te alınıp aynı yılın 1 Ekim'inde yürürlüğe giren bir kararla kapitülasyonlardan doğan tüm ayrıcalıklar tek taraflı olarak kaldırmıştır.²³ Yayınlanan bu irade-i seniyyenin ardından Osmanlı Hükümeti birbiri ardına yeni düzenlemelere gitmiştir. Önce 14 Ekim tarihinde bir Meclis-i Vükela kararı alınmış,²⁴ hemen ertesi günü geçici bir kanun ile mevcut yasalarda bulunan ve yabancılara ayrıcalık taşıyan bütün hükümlerin geçerliliklerini yitirdiklerini açıklamıştır.²⁵ 13 Aralık 1914'te ise, yabancı şirketler Osmanlı Mevzuatı kapsamına alınarak ticarî denetim eksikliğini gidermeye dönük bir adım daha atılmış oldu.²⁶ Aynı gün tarihli Temettü Vergisi Hakkındaki Geçici Kanun ile yerli ve yabancı nitelikteki bütün şirketler gelir vergisiyle mükellef tutulmuşlardır. Böylece yerli şirketler için daha eşit rekabet koşulları sağlanmaya çalışılmıştır.²⁷ Bunlara ek olarak 9 Mart 1915 tarihli bir düzenlemeyle Osmanlı topraklarında yaşayan yabancıların hakları ve görevleri hakkında bir geçici kanun yayınlanmıştır.²⁸ Savaş devam ederken 11 Ocak 1917 tarihinde yapılan bir antlaşmayla Alman hükümeti kapitülasyonların kaldırılışını resmen kabul etmiş ve onaylamıştır. Ancak bu antlaşmaya ek olarak Osmanlı Hükümeti kapitülasyonların kaldırılışını diğer

²³ İmtiyazat-ı ecnebiyyenin ilgası hakkında irade-i seniyye, 26 Ağustos 1330 (8 Eylül 1914), Düstur, 2. Tertip, 6. Cilt, s. 1273.

²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MV. 193/57,1332.Za.24.

²⁵ Kavânin-i Mevcudede uhud-i atikaya Müstenit Ahkâmın Lağvı Hakkında Kanun-u Muvakkat, 2 Teşrin-i evvel 1330, (15 Ekim 1914), Düstur, 2. Tertip, 6. Cilt, s. 1336.

²⁶ Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkasim Şirketler İle Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanun-u Muvakkat, 30 Teşrinisani 1330 (13 Aralık 1914), Düstur, 2. Tertip, 7. Cilt, s. 142-148.

²⁷ Temettü Vergisi Hakkında Kanun-u Muvakkat, 30 Teşrinisani 1330, (13 Aralık 1914), Düstur, 2. Tertip, 7. Cilt, s. 148-159.

²⁸ Memâlik-i Osmaniyye'de Bulunan Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanun-u Muvakkat, 24 Şubat 1331 (9 Mart 1915), Düstur, 2. Tertip, 7. Cilt, s. 458-459.

devletlerin kabul etmemeleri halinde bu antlaşmanın geçersiz olacağını peşinen kabul ettiğine dair bir taahhütte bulunmuştur.²⁹

Aslında bakıldığında kapitülasyonların getirdiği ağır yükten kurtulmak ve ticarî hayatta mevcut bulunan denetim eksikliğini gidermek için yapılan çalışmalar yalnız bu döneme ait değildir. Aksine 19. yy. sonlarında da benzer çalışma ve çabaların olduğunu görmekteyiz. Örneğin 14 Kasım 1883 tarihinde bir komisyon kurulmuş ve bu komisyonun çalışmaları sonucunda 6 Aralık 1887 tarihli bir nizamname hazırlanmıştır.³⁰ Yine benzer şekilde 1906 yılında Osmanlı topraklarında faaliyette bulunan anonim şirketler ve sigorta kumpanyaları hakkında bir nizamname yayınlanmış³¹, ancak her iki girişim de yabancı elçiliklerin itirazları sebebiyle uygulanamamıştır. Bu yüzden kapitülasyonların kaldırılması çabası ikinci kuşak çalışmalar diyebileceğimiz ve Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemde ortaya konulan yasa ve düzenlemelerin uygulanmasına kadar başarılı olamamıştır. Savaşın getirdiği koşullardan faydalanarak üzerindeki bu ağır yükten kurtulmaya çabalayan Osmanlı Hükümeti savaşın sonuna kadar bu düzenlemeleri uygulamaya çalışmıştır. “Birinci Dünya Savaşı sırasında kapitülasyonlardan fiilen yararlanamayan Avrupa Devletleri, savaştan yenilgi ile çıkınca dolaylı sömürme yollarını bırakıp, Osmanlı Devleti’ni resmen ve fiilen parçalama yoluna gitmişlerdir.”³²

Sonuç olarak, baktığımızda, kapitülasyonların kaldırılışı ile yıllardır gündemde olan denetim sorununun çözüme kavuşmuş olduğunu görmekteyiz. Çünkü kapitülasyonlar yürürlükte oldukları süre boyunca devlet yabancı şirket ve kuruluşların ticari faaliyetlerine denetleyemeyecek ve onları Osmanlı mevzuatının içerisine alamayacaktı. Bu tarihten sonra yabancı şirketlerin Osmanlı mevzuatına uygun davranmaları sağlanmış oldu.

Savaş Giderleri: Daha önceki bölümlerde de belirtmiş olduğumuz gibi savaşın başlamasıyla savaş giderleri bütçe içerisinde tutarı en büyük gider kalemi

²⁹ 29 Kanunuevvel 1332 /11 Kanunusani 1333 Tarihinde Münakid Mukavelat Ve Muahedatın İmza Ve Teatisine Mezuniyeti Mutazammın Kanun, 29 Mart 1333 (10 Nisan 1918), Düstur, 2. Tertip, 9. Cilt, s.466-559.

³⁰ Memalik-i Ecnebiyyede Teşekkül Eden Anonim Şirketlerin Memalik-i Devlet-i Aliyye’de İcra-i Muamelat İçin Güşâd Veyahut Tayin Edecekleri Acentalar Hakkında Nizamname, 23 Teşrinisani 1303,(6 Aralık 1887),Düstur, 1.Tertip, 5. Cilt,s. 963-965.

³¹ Memalik-i Mahrusa-i Şahane’de ifa-i Muamele Etmekte Olan Ecnebi Anonim Şirketleri İle Sigorta Kumpanyaları Hakkında Nizamname, 12 Mart 1332 (25 Mart 1916), Düstur, 1. Tertip, 8. Cilt, s.470-476.

olmuştur. Savaş giderlerinden doğan bütçe açıklarını kapatmak amacıyla hem iç hem de dış kaynak arayışlarına giren Osmanlı hükümetleri bir yandan vergi oranlarına zam yapmış ve yeni vergiler koymuş bir yandan da yabancı devletlerden ve yabancı sermayeli bankalardan borç alma yoluna gitmiştir. Ancak şu söylenebilir ki, savaş giderlerinin büyük bölümü yaklaşık olarak %65'i dış borç alınarak finanse edilmiştir.³³

Üretim ve Vergi Gelirlerinde Azalma: Savaşın patlak vermesiyle birlikte tarımda ve hayvancılıkta düşüşler baş göstermiştir. Bu sebeple gerek aşâr, gerekse ağnam vergi gelirlerinde düşüşler ortaya çıkmış; hükümet bu düşüşlerden doğan zararları gidermek amacıyla, vergi zamları ile Zirai Mükellefiyet Kanunu gibi hem tarımsal üretimi, hem de vergi gelirlerini artırmaya yarayan düzenlemelere girişmiştir.

Dış Borçlar ve Düyûn-u Umumiye: Osmanlı bütçesinin açık vermesine sebep olan en önemli konulardan biri hiç şüphesiz savaşları finanse etmek için alınan dış borçlar ile bunların anapara ve faiz taksitlerinin takibi ve tahsilinin yapıldığı Düyûn-u Umumiye İdaresi'nin icraatlarıdır. Yabancıların borçlarını tahsil amaçlı kurulan bu idare Osmanlı devlet gelirlerinin yaklaşık %31.5 'ine el koyması bakımından mâli bütçe açığına sebebiyet vermiştir.³⁴

Hatalı Bütçe Tahminleri: Osmanlı bütçesinin, özellikle savaş döneminde açık vermesinin bir diğer nedeni de, savaş döneminde elde edilecek gelirlerin ve yapılacak harcamaların doğru tahmin edilememesi olarak görülmektedir. Aşağıdaki tabloda tahmini bütçe açıkları ile gerçekleşen bütçe açıkları arasındaki farkı açıkça görebilmekteyiz:

³² Duru, Cihan, Turan, Kemal, Öngeoğlu, Abdurrahman, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası**, I. Kitap, (Ankara 1982),s.102.

³³ Eldem,**a.g.m.**, s.398.

TABLO 21. Savaş Yılları Sırasında Tahmini ve Gerçekleşen Bütçe Açıkları

Dönemler	Tahmini Açık	Gerçekleşen Açık	Fark
1911/12	9.516.021	22.638.531	-13.122.510
1912/13	3.208.891	10.375.118	-7.166.227
1913/14	3.208.891	6.128.085	-2.199.194
1914/15	1.050.392	33.102.175	-32.051.783
1915/16	8.435.548	43.219.312	-34.783.764
1916/17	14.386.305	57.781.254	-43.394.949
1917/18	28.599.697	85.226.362	-56.626.665
1918/19	17.767.055	94.509.235	-76.742.180

Kaynak: Çavdar, **a.g.e.**, s.88-89

Osmanlı Devleti, savaş koşullarının ağır yükü altında ilk uygulama olarak, kapitülasyonlardan doğan devletin yetkilerini ve bağımsızlığını ipotek altına alan kanun ve anlaşmaları ortadan kaldırmış veya bunları ülkenin çıkarına uygun hale getirmiştir. Bununla birlikte bütçeye kaynak sağlamak amacıyla halihazırda yürürlükte olan vergilere zam uygulaması yoluna gitmiştir.

1907 yılına kadar %8 oranında olan gümrük vergisi Avrupalı devletlerin onayıyla 1907 Haziran'ından itibaren %11'e yükseltilmiş, ancak Tevhid-i Düyûn Kararnamesi gereğince yapılan zammın %25'i anapara ödemesine ayrılmıştır. Mısır kökenli mallar ise, bu kanundan muaf tutulmuştur. 1914 yılının Eylül ayından itibaren, daha önce %8 gümrük vergisine tâbi olan mallar için gümrük vergisinin %12'ye, %11 gümrük vergisine tâbi olan malların ise %15'e çıkarılması kararlaştırılmıştır.

Yine 24 Eylül 1914 tarihli "Yabancıardan Alınacak Temettü Vergisi" hakkında geçici kanun ile ekim ayı başlangıcından itibaren Osmanlı ülkesinde ticaret ve sanatla uğraşanlar, şimdiye kadar temettü vergisinden muaf tutulmuş olmalarına rağmen, temettü vergisine tâbi tutulmuşlardır. 12 Kasım 1914 tarihinde yeni bir Temettü Vergisi Kanunu düzenlenmiştir. Bu kanunun uygulamasından da istenilen sonuç alınamadığından, bunun yerine İradı Menkul Vergisi adını taşıyan yeni bir düzenleme getirilmiş ve savaşa girildiği sıralarda uygulamaya konulmuştur.

³⁴ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, s.187

Temettü vergisi gelirlerinin 70 milyon kuruş olacağı tahmin edilirken savaştan dolayı bu tahmin gerçekleşmemiş ve bu mâli dönemde 43 milyon kuruş gelir elde edilebilmiştir.

Ağnam vergisi de yapılan zamlardan nasibini almış 1914 yılı bütçe açıklarını karşılamak için 5 Ağustos 1914 kanunu ve 1915/17 yıllarında çıkarılan Muvazene-i Umumiye Kanunları ile Ağnam vergisine %25 zam yapılmıştır.

Ayrıca 1918 Muvazene-i Umumiye Kanunu ile ağnam resmine %100, ertesi yıl da 25 Mart 1919 tarihli bir kararname ile %300 zam yapılmıştır.

Bütçe açıklarını kapamak ve giderleri karşılamak amacıyla girişilen mevcut vergilere zam yapmak işleminden başka Osmanlı Devleti yeni vergiler ve yeni kanunlar çıkarma yoluna da gitmiştir. Bunları inceleyecek olursak;

1915 tarihinde çıkarılan ve Osmanlı ülkesinde yaşayan yabancıların hakları ve görevlerini açıklayan bir kanun ile güvenlik ve kamu düzenini ilgilendiren tüm yasa ve tüzüklerin içerisine yabancılar da dahil edilmiş, bununla birlikte, Osmanlı uyruklularına konan vergiler ve resimler yabancı uyruklular için de geçerli olmuştur.

Yine yabancı şirketlere daha önce tanınmış ayrıcalıkları kaldıran bir başka kanun daha vardır. Bilindiği üzere, yabancı şirketler, tüzel kişi olmalarına rağmen, kapitülasyonlar aracılığı ile yabancı gerçek kişilere tanınan her türlü ayrıcalıktan yararlanmış, bu sebebe ek olarak büyük sermaye ve daha yetkin emek gücü sayesinde yerli şirketlere karşı ticarî sahada büyük üstünlük sağlamışlardır. Ayrıca Gerek Mecelle'nin adi şirketlerle ilgili kısmı olan Kitab-ül Şirket'te gerekse ticarî işletmelerle ilgili olan Ticaret-i Berriye Kanunu'nda yabancılarla ilgili hükümler bulunmamaktaydı. Bu eksiklik ve adaletsizlikleri gidermek ve hataları düzeltmek amacıyla birkaç girişim de bulunulmuş olmasına karşın yabancı ülkelerin baskılarından dolayı bu girişimler başarılı şekilde tamamlanamıyor, uygulanamıyorlardı. Ancak 13 Aralık 1914 tarihinde bu durum "Ecnebi anonim ve sermayesi eshama munkasım şirketler ile ecnebi sigorta şirketleri hakkındaki geçici kanun" ile sonlandırılmıştır. Böylece, gerçek yabancı kişilerin yanısıra ticari nitelikteki tüzel kişilerin de ayrıcalıklarına son verilmiş ve bu durumdaki kişiler de Osmanlı mevzuatı kapsamına alınmışlardır.

Bunların yanında Osmanlı Devleti, bütçe açıklarını kapamak ve savaş finanse etmek amacıyla Harp Vergisi ile savaş koşullarından yararlanarak haksız

kazanç elde edenleri cezalandırmak amacıyla Harp Kazançları Vergisi gibi yeni vergileri yürürlüğe koymuştur.

Harp Vergisi, daha önce "Devletin gelir kaynakları" bölümünde incelediğimiz ve savaşı finanse etmek amacını taşıyan bir vergidir. Tekalif-i Harbiye Kararları adını taşıyan bu vergi, Balkan Savaşları sırasında 25 Ağustos 1912 tarihinde kabul edilmiş, ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uygulanma imkanı bulamamıştır. Bu vergi, Birinci Dünya Savaşı sırasında devlet bütçesinde savaşın finansmanını sağlayan en önemli kalem olması bakımından bir sonraki bölümde ayrıntılı şekilde incelenecektir.

Harp Kazançları Vergisi, savaş sırasında savaşın beraberinde getirdiği zorlu koşullardan yararlanarak, servet elde edenler için hazırlanmış ve savaş döneminde elde edilen kazançlar üzerinde belli miktarda alınan bir vergi olmuştur.

Harp Kazançları Vergisi, mükelleften alınacak beyanname ile tarh edilmiştir. Mükelleflerden alınan bu beyannameler ışığında net kazanç üzerinden savaş öncesi üç yılın ortalaması alınarak her savaş yılı için bu ortalama tutarın üzerinde kalan tutarlar vergiye tâbi tutulmuşlardır. Yani 1916, 1917 ve 1918 yıllarında elde edilen olağanüstü kazançlar, harp kazançları vergisi olarak kabul görmüş ve 1919 yılı sonundan itibaren yürürlüğe konup tahsil edilmiştir.*

Bütün bunlarla birlikte, Osmanlı Devleti'nin savaş döneminde başka bazı mâli politikaları bulunmaktadır. Altın İhraç Yasağı ve Tecil-i Düyun uygulamaları bunlardan birkaçıdır. Bu uygulamalara da bakacak olursak;

Altın İhracı Yasağı: Osmanlı Devleti'nin mâli durumunu savaş ekonomisine göre uyarlamaya çalıştığı düzenlemelerden bir diğeridir. Öncelikle 5 Ekim 1914'de geçici yasayla kulplu ve lehimli beşibirlik altınların olduğu gibi hazineye aktarılması sağlanmış ve yurtdışına çıkarılması yasaklanmıştır. Daha sonra 22 Kasım 1914 tarihli bir başka geçici kanunla Maliye Nezareti'nin izni olmaksızın, sikke veya külçe halinde altının ülke dışına çıkarılması yasaklanmış ancak altının piyasada dolaşımı belli bir süre önlenememiştir. Piyasada altının tedavülünü en erken zamanda durdurabilmek için hükümet 3 Ağustos 1914 tarihli bir geçici kanunla Osmanlı bankası banknotlarına tedavül zorunluluğu getirmiş, banknotları piyasada altın para

* Bu vergi türü de "Devletin Gelir Kaynakları" bölümünde detaylı şekilde incelenmiştir.

gibi alınıp verilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.³⁵ Sonuçta, Maliye Nazırı Cavit Bey'in 1917 tarihindeki konuyla ilgili açıklamasından anlaşıldığı üzere, harbin başlangıcından sekiz ay sonra piyasada altın dolaşımı tamamen durmuştur.

Tecil-i Düyun: Savaşın patlak vermesiyle birlikte ortaya çıkan güvensizlik ortamı sebebiyle Osmanlı ülkesi içerisindeki bankalarda mevduatı olan kişiler bir yandan mevduatlarını çekmek, bir yandan da ellerinde bulundurdıkları banknotları altına çevirebilmek için bankalara hücum etmişlerdi. Bu durumun yaygın hale gelmesi ve bankaların zor durumda kalmalarına sebebiyet vermesi üzerine hükümet, çıkardığı geçici bir kanun ile bankalardaki vadeli ve vadesiz bütün hesaplara ait borçların bir ay ertelenmesi yoluna gitmiştir. Bu müddetin sonunda çıkarılan başka bir geçici kanun ile borçlar tekrar tecil edilmiş bu türden ertelemeler savaşın sonuna kadar on defa tekrarlanmıştır.

Tevhid-i Meskukat Kanunu (Madeni Paraların- Birleştirilmesi): Osmanlı para sisteminin karışık olması ve sistemde birlikteliğin sağlanamamasına madeni paralardaki gerçek değer nominal değer altında kalması da eklenince bir düzenleme yapılması zorunlu hale gelmişti. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı yıllarında kağıt paranın da tedavüle çıkmasıyla para sistemi işlerliğini neredeyse tamamen yitirmiş bir haldeydi. Halk elindeki paraların satın alma gücünü bilmiyor, her köşe başında ortaya çıkan sarraf adı altında faaliyet gösteren kişilerin kafalarına göre tespit ettikleri kurdan para bozdurmak zorunda kalıyor ve büyük kayba uğruyordu. Bu nedenlerden dolayı Tevhid-i Meskukat Kanunu ile değer ölçütü olarak altın, para birimi olarak da kuruş tespit edildi. Böylece gümüş sikke rejiminden altın sikke rejimine geçilmiş oldu.

Yasa ile sikke sayısı sınırlandırılmış; nikel, gümüş ve altından başka maddelerden oluşmuş sikkeler tedavülden kaldırılmıştır. Bununla birlikte, ülkenin değişik bölgelerinde söz konusu olan değişik para rayiçleri de kaldırılmıştır.

Osmanlı Devleti bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra kuruş kağıt para basmayı onaylamış, Düyûn-u Umumiye ile yapılan bir anlaşmayla üçüncü tertip kağıt paradan 1,5 milyon liralığını 5 ve 20 kuruşluk olarak bastırmıştır. Ancak bu uygulama da piyasadaki ufaklık para darlığını gideremeyince tedavüle 1 ve 2,5

³⁵ Bank-ı Osmani tarafından tedavüle çıkarılacak banknotların tedavülünün mecburiyeti hk. Kanun-u muvakkat, 21 Temmuz 1914, Düstur, II. Tertip, 9. Cilt, s. 914.

kuruşluk kağıt para ile aynı işlevi görecek 5 ve 10 paralık posta pullarını çıkarmış ve madeni paradan arınmış yeni bir para sistemine benimsemek zorunda kalmıştır.³⁶

İlerleyen zamanlarda kağıt para kullanımının da para sistemindeki soruna çare olamadığı belli olmuştur. Çünkü kağıt para miktarı arttıkça piyasadaki buhranda ağırlaşmış, içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Özellikle kağıt paradan habersiz olan yörelerde yaşayanlar kağıt parayı kullanmıyor dolayısıyla kağıt paranın değeri madeni para karşısında %92'e varan değer kayıplarıyla değiştiriliyordu.³⁷

Bu şartlar altında bazı bölgelerde yerel çözüm yolları aranmasına girişildiğini görmekteyiz. Örneğin, zamanın İzmir valisi Rahmi Bey İzmir sınırları içerisinde kullanılmak üzere birer kuruşluk kağıt para basmış, halk fırınlarında bu kağıt parayı kullanmıştır. Fırıncılar ise bu kağıt paralarla belediyelerden istedikleri kadar un satın alabilmişlerdir.

Emisyon: Savaşın doğurduğu olağanüstü miktarlardaki giderleri karşılayabilmek için devletlerin kullandıkları bir diğer yöntem de kağıt para çıkarılmasıdır. Kağıt para çıkarılması bir tür borç olmasına karşın bazı noktalarda farklılıklara sahiptir. Bu farklılıklar kendilerini tedavül ve ihraç şekillerinde ortaya koyarlar. Hiç şüphe yok ki, emisyon finansman şekillerinin en kötüsüdür; ancak savaş koşullarının getirdiği zorunluluklardan biridir ve kabul edilebilir bir durumdur.

Bununla birlikte çeşitli şekillerde piyasada dolaşıma çıkarılan kağıt paraların altına dönüşüm kabiliyetinin ortadan kaldırılması ve böylece halkın güveninin sağlanması, çok önemli ve sınırsız bir gelir kaynağı olabileceken, bu durum savaş sırasında Osmanlı ülkesinde beklenen sonucu vermemiştir. Çünkü bir yandan savaşın beraberinde getirdiği olağanüstü şartlar, bir yandan da Osmanlı halkının altın sikkelere alışkın olması Osmanlı Devleti'nin piyasaya sürdüğü kağıt paralara olan güveni zedelemiştir. Bu yüzden kağıt paraların değeri altın sikkelere göre kimi yerlerde düşük olmuş; hatta ülkenin bazı bölgelerinde dolaşıma sokulamamıştır. Ayrıca emisyon uygulamasının başarısı da yine kağıt paraların sağlam teminata bağlanmasına ve tedavülden kaldırılacakları tarihin önceden bilinmesine bağlıdır.

Osmanlı Devleti'ndeki para hareketlerine ve emisyonla gelir elde etme çabalarına bakarsak, gelişmelerin şu şekilde bir seyir izlediğini görürüz:

³⁶ **İki buçuk ve bir kuruşluk evrak-ı nakdiyye ihracı hk. kanun-u muvakkat**, 23 Mayıs 1332, Düstur, II.tertip ,8. Cilt, s.1196

³⁷ Toprak, a.g.e, s.252

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti bütçesini ve bütçe açıklarını, vergilerle ve borçlanmayla gidermeye çalışmıştır. Ancak savaşın toplam yarattığı bütçe açığının 310 milyon O.L.yi bulduğunu dikkate alırsak Osmanlı Devleti'nin emisyonu başvurma yoluna gitmesinin şartların bir gereği olduğunu görürüz.

Osmanlı Devleti emisyon ile gelir sağlama yoluna gitmeyi tercih ettiğinde tedavüle çıkaracağı kağıt paralara teminat olarak sık sık müttetiklerinden avans veya hazine bonosu almış ve paraları bu teminatlara karşılık olarak çıkarmıştır.

Birinci tertip kağıt para ihracı için Alman hükümetinden 5 milyon O.L.lik bir avans alınmış ancak buna karşılık çıkarılacak olan 15 milyon O.L.lik tutarın Osmanlı Bankası'nca kabul görmemesi üzerine Düyûn-u Umumiye İdaresi'yle bir anlaşmaya varılarak altın veya Alman hazine tahvilleri karşılığında tedavüle kağıt para ihracı gündeme gelmiştir. Fakat Alman hükümeti ile olan görüşmelerin uzaması sebebiyle alınan 5 milyon O.L.lik avans, ordunun gerekli ihtiyaçlarına ve seferberlik giderlerine harcanmış olduğundan yapılacak olan emisyon uygulaması için yeni bir dış borç alınmasına gerek duyulmuştur. Bunun için 30 Mart 1331(12 Nisan 1915) tarihinde çıkarılan geçici bir yasayla Almanya ve Avusturya'dan 150 milyon Frank'lık (6.583.094 O.L.lik) bir avans alınması için hükümete yetki verilmiş, yasanın birinci maddesiyle Düyûn-u Umumiye İdaresi'ne altın olarak ödenecek olan 150 milyon franklık avans karşılığı olarak 6.583.094 O.L.lik kağıt para basılması ve piyasaya sürülmesi öngörülmüş ve ikinci maddesiyle de tedavüle çıkarılacak olan bu kağıt paraların tedavülü zorunlu kılınmıştır.³⁸

Bu kanun gereğince 20 Nisan 1915 tarihli bir anlaşma ile Alman hükümetinden 80 milyon Mark'lık ve 1 Mayıs 1915 tarihli anlaşma ile de Avusturya-Macaristan hükümetinden 47.025.00 Kuron'luk, toplamı 6.583.094 O.L. olan avans alınmış ve aynı miktarda kağıt para çıkarılmıştır.³⁹

Bu birinci tertip kağıt paralar altın belgelerini andırmakta olduğundan dolayı, yapılan bu emisyon uygulaması altın fiyatlarını etkilememiş ve altın gibi tedavül etmiştir. Yani halkın güvenini bir ölçüde kazanmayı başarmıştır. Ancak Alman Devlet Bankası (Reichsbank) sürekli olarak altın ihraç etmemekle markın kıymetini

³⁸ 150 Milyon Frank'lık Altın Mukabilinde 6.583.094 O.L. lik Evrak-ı Nakdiye İhracı ve Tedavülünün Mecburiyeti hk.Kanun-u Muvakkat, Düstur, II.Tertip, 7. Cilt,s.560-561

³⁹ 80 Milyon Altın Mark'lık Avans Ahzı İçin Almanya İle Münakit 20 Nisan 1915 Tarihli ve 47,025 Milyon Altın Kuron'luk Avans Ahzı İçin Avusturya-Macaristan İle Münakit 1 Mayıs 1915 Tarihli Mukavelenameleri Musaddık Kanun., Düstur, II.Tertip, 9.Cilt, s.198-200

korumak gayesinde olduğundan barışın sağlanmasından sonra altınla ödeneceği taahhüt edilen Alman hazine tahvilleri bundan sonraki emisyonların teminatı olarak gösterilmiş,halkın Almanya'nın savaştan galip geleceği inancı sürdüğü müddetçe tahvillere olan güveni de devam etmiş, ancak bu güven sarsılmaya başladığı andan itibaren kağıt paraların değeri düşmeye başlamıştır.

Birinci tertip kağıt paraların ihracından yedi ay sonra yeni bir avans alınarak ikinci tertip kağıt para çıkarılması ihtiyacı gündeme gelmiştir. Bunun için de yine Alman hükümeti Düyûn-u Umumiye İdaresi'ne 7.902.000 O.L.lik tahvil vererek karşılığında kağıt para basılmasını sağlamıştır. Bu ikinci tertip paraların tedavüle çıkması üzerine kağıt paralar daha çok kullanılmaya başlanmış ve piyasadan altın ve gümüş sikkeler çekilmiştir.

Birinci ve ikinci tertip paralar, daha çok 5 liralık ve daha az sayıdaki 1 liralık paralardan oluşuyordu. Bu yüzden bu büyük paraları bozdurmak çok güç bir nitelik kazanmıştı. Bu yüzden düzenlenen bir geçici kanun ile ufak para basılıncaya kadar 29 Aralık 1915'te 5 ve 1 liralık paralar ortadan ikiye kesilerek 2,5 ve yarım liraya dönüştürülmüşlerdi.⁴⁰ Bununla beraber ilerleyen zamanlarda, 23 Mayıs 1332 (5 Haziran 1916) tarihli bir kanun ile 2,5 ve 1 kuruşluk kağıt paraların bastırılması kararlaştırıldı.⁴¹

Bu önlemlerin alınmasını takip eden dönemde 17 Şubat 1917 tarihinde Düyûn-u Umumiye İdaresi ile yapılan bir anlaşma sonucunda, yarım ve çeyrek liralık olan 3 milyon O.L. miktarında kağıt para bastırılmış, ne yazık ki bu önlem de istenilen sonucu doğurmamıştır.

Üçüncü tertip kağıt paralar içinse 4 Ocak 1916 tarihinde Alman hükümetinden hazine tahvili olarak 11.700.400 O.L.lik bir avans daha alınmış ve böylece kağıt para ihracına gidilmiştir. Bu ihracın da 1.5 milyon O.L. lik kısmı 5 ve 20 kuruşluk kağıt para olarak ihraç edilmiştir.

Dördüncü tertip kağıt para basımı ve tedavüle çıkarılması gerekli görüldüğünde ise, 19 Ağustos 1916 tarihli bir kanunla Almanya'dan 30 milyon O.L.lik bir avans daha alınması gerekmiştir. Daha sonra 3 Ocak 1917'de 38.781.400

⁴⁰ 1 ve 5 Liralık Evrak-ı Nakdiyeden Lüzumu Miktarının İki Müsavi Kısma Tefrik Ve İhracı hk..Kanun, 16 Kanunuevvel 1331,Düstur,II.Tertip,8.Cilt,s.257

⁴¹ 2,5 ve 1 kuruşluk evrak-ı nakdiye ihracı hk. Kanun-u muvakkat,23 Mayıs 1332, Düstur, II.Tertip, 8.Cilt, s. 1196.

O.L. tutarında borç alınmış, bunun 35.981.400 O.L.lik kısmı ile dördüncü tertip kağıt paralar ikinci kez basılmışlardır.

Alman Mark'ının Osmanlı Lirası karşısında değer kaybetmesi sonucunda Almanya Osmanlı Devleti'ne olan ihracatını artırınca kadar kendi parasının değer kaybetmesini önlemek amacıyla dördüncü tertipte bastırılan kağıt paraların bir kısmının Alman bankalarının saklanması istemiş ve bu durum gerçekleşmiştir. 1916 yılının sonunda dahi bozuk para meselesi halledilmediğinden, ufak para yerine posta pulu kullanılması kabul görmüş ve tedavüle çıkarılmıştır.⁴²

17 Şubat 1917 tarihinde bir kez daha Almanya'dan 32 milyon O.L.lik hazine tahvili alınmış ve tedavüle çıkarılmıştır. Hemen arkasından 12 Mart 1918 tarihinde yapılan bir anlaşma ile 50 milyon O.L.lik bir avans daha alınmış; 18 milyon O.L. tutarındaki kısmı dördüncü tertip için, 32 milyon O.L.lik kısmı da altıncı tertip için kullanılmıştır.⁴³ Altıncı tertip kağıt paralar ise Alman hazine tahvillerine dönüştürülebiliyordu.

Savaşın son senesinde, savaşın uzaması ve kazanma ümidinin azalmasına bağlı olarak Almanlar yeni avanslar vermek niyetinde değillerdi. Bu yüzden tarihinde ilk kez, 3 Nisan 1918 tarihinde çıkarılan bir kanunla, Osmanlı Devleti iç borçlanma yoluna gitmiş, Maliye Nazırı Cavit Bey'in Meclis-i Mebusan'da yapmış olduğu uzunca bir söylev⁴⁴ ve Padişah'ın yayınlamış olduğu hatt-ı hümayun⁴⁵ ile iç borçlanma teşvik edilmiş, sonuçta Osmanlı Devleti'nin mâli durumu bir nebze olsun rahatlamıştır. Çünkü, Osmanlı yönetimi 1918 bütçe açığını 18 Milyon O.L.lik borçlanma tahvili ihraç edip halka borçlanarak büyük ölçüde kapama imkanı bulmuştur.

Yine 25 Eylül 1918'de Almanya'dan alınan bir başka 24 Milyon O.L.lik avans ile de karşılığında yedinci tertip kağıt paralar çıkarılmış ve bu son alınan avans olmuştur. Böylece devletin yedi tertipte piyasaya sürdüğü kağıt para tutarı

⁴² **10 ve 5 Paralık Posta Pullarının Nakit Gibi Tedavülü Hk. Kanun**, 8 Şubat 1332, Düstur, II. Tertip, 9. Cilt, s.183.

⁴³ **Almanya'dan 42.500.000 Liralık Bir Avans Akdiyle 32 Milyon Liralık Evrak-ı Nakdiye İhracına Mezuniyeti Mütazammın Kanun.**, 4 Şubat 1332 (1916), Düstur, II. Tertip, 9. Cilt, s.166-167

⁴⁴ **"İstikraz-ı Dahili hk. Maliye Nazırı Cavit Beyefendi Tarafından Meclis-i Mebusan'da İrad Edilen Nutuk"**, Ticaret-i Umumiyye Mecmusası, Sene 2, Cilt 2, Sayı 14/38, 10 Nisan 1334(1918), s.228-229.

⁴⁵ **"Şahane bir mütalaa:Şevketlû Padişahımızın İstikraz-ı Dahili Hk. Hatt-ı Dest-i Hümayunları"**, Tanin, 2 Mayıs 1334 (1918), s.1.

161.018.633 O.L.yi bulmuştur. Ancak bu tutarın 1.371.046 O.L.lik kısmının tedavülünden kaldırılmasıyla savaş sonunda 159.734.713 O.L.lik bir emisyon hacmi olduğu görülmektedir.

Toplam olarak Osmanlı Devleti'nin savaş sırasında müttefikleri olan Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan aldığı avans tutarı ise, 182.700.939 O.L. olarak gerçekleşmiştir.

C. TEKALİF-İ HARBİYE

1. Osmanlı Devleti'ni Tekalif-i Harbiye Kararlarını Almaya Yönelten Nedenler

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları sırasında, hem savaşı finanse etmek, hem de 1854 yılında alınan ilk borçla birlikte ortaya çıkan ve süregelen bütçe açıklarını kapamak amacıyla bu vergiyi çıkarmak zorunda kalmış ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, bu verginin uygulanışı siyasi otoritedeki zayıflık sebebiyle ancak Birinci Dünya Savaşı'nda mümkün olabilmıştır.

Savaşın başlangıcına bakıldığında ise, Osmanlı Devleti'nin bütçede yer alan gelirlerle savaşı finanse etmesi olanaksız idi. 1914-15 mâli yılı bütçesinin 34 milyon O.L. olduğu, bunun 14 Milyon O.L.lik kısmının Düyûn-u Umumiye İdaresi'ne, kalan 20 milyon O.L.nin de Osmanlı Devleti'ne kaldığı bilinmektedir. Bununla birlikte devletin diğer giderlerine ek olarak her yıl yaklaşık 15 milyon O.L. tutarındaki savaş giderleri ve ayda 500 bin lirayı bulan ordunun beslenmesine ayrılan tutarı göz önünde bulundurduğumuzda devletin olağan gelir kaynakları ile savaşı devam ettirmesinin mümkün olmadığını görüyoruz. Bu sebeple, Osmanlı yönetimi birçok yöntemle savaş sırasındaki gelirlerini artırmaya gayret göstermiştir. Örneğin, memur aylıklarının yarısını ödemek, öbür yarısı için memurları alacaklı kılmak, müteahhit vb. olanlara olan borçların ödenmesini ertelemek ve bunun dışındaki bütün ödemeleri durdurmak gibi çareler düşünülmüştür. Tekalif-i Harbiye ise, mâli sorunlara çözüm için geliştirilen yollardan sadece biridir. Aslında Tekalif-i Harbiye'nin ve diğer önlemlerin alınarak Osmanlı halkının zor şartlar içerisinde yaşamasına neden olan en önemli etken, bütçede 14 milyon O.L. tutarındaki ve savaşın başlamasıyla 2 milyon kadar bir azalma göstereceği tahmin edilen Düyûn-u Umumiye bütçesine el koymak fikrine yanaşmamaktır. Çünkü, bu çok çekici bir fikir olarak görünmesinin yanında böyle bir çareye başvurularak, askerî bütçelerin toplamını çok aşan bir gelir elde

edilmiş olacaktı. Bu istekle ilgili bir çok tartışma yaşanmasına rağmen, anlaşılması güç bir nokta da, Osmanlı yöneticilerinin savaş sırasında dahi gelirlerinin ortalama olarak % 31,5'ini Düyûn-u Umumiye İdaresi aracılığı ile Birinci Dünya Savaşı'nda kendilerine karşı savaştığı ülkelerden aldığı dış borçları ödemeye ayırmasıdır. Bu konuda özellikle dönemin Mâliye Nazırı Cavit Bey, Düyûn-u Umumiye İdaresi'nin gelirlerine el konmamasını ve bununla birlikte kapitülasyonların kaldırılmasından maddi bir yarar sağlanamayacağını savunmuştur. Çünkü kendi görüşü çerçevesinde Cavit Bey, devletin haysiyetini sadece dış borçların ödenmesinde görmüştür. O dönemde bu gibi düşüncelerin sıkça görüldüğünü dikkate alacak olursak, zamanın maliye bakanının da böyle bir görüşü savunmasına şaşmamak gerekir. Halbuki, sadece Düyûn-u Umumiye İdaresi gelirlerine el konulmasıyla 800 bine yakın mevcuda sahip Osmanlı ordusu, uzun süre beslenebilir, ülkenin ekonomisi ve mâliyesi de Almanya'nın kucağına atılmaktan kurtarılabilirdi.

Savaş başlamadan önce İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini istemiyordu. Düyûn-u Umumiye İdaresi'nce toplanması beklenen Osmanlı Devleti dış borçlarının yarısından fazlası İngiltere ve Fransa'ya olan borçlardan oluşuyordu. Cavit Bey ise, savaş karşıtlarının en önde geleniydi ve devletin dış borçlarını ödeyerek haysiyetini koruyacağı savı altında Düyûn-u Umumiye İdaresi'nin gelirlerine el konmasına izin vermiyordu. Bu bilgilerden yola çıkacak olursak Cavit Bey'in bilerek veya bilmeyerek aslında İngiliz ve Fransız çıkarlarına hizmet eden davranışlar içerisinde olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan Enver Paşa'nın tutumunun da Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına hizmet etmediği söylenebilir. Şöyle ki; parasızlık sorununu çözmek için Enver Paşa'nın düşündüğü Almanya'dan borç almak teklifi, Almanların borcu savaşa girme koşuluna bağlamalarıyla ülke çıkarlarına hizmet etmek noktasından uzaklaşmıştır.

Halbuki bu dönemde üçüncü bir yol olarak; hem Düyûn-u Umumiye İdaresi gelirlerine el konulabilir, karşılığında faiz oranı artırılarak savaştan sonra ödenebilir, hem de savaşa girilmeyebilirdi. Bununla birlikte Alman çıkarlarını dengelemek için boğazların kapatılması sağlanıp her iki blokla da dengeli siyaset izlenebilirdi.

2. Tekalif-i Harbiye'nin Tanımı ve Kapsamı

Harp vergisi, Tekalif-i Harbiye Kanunu ile savaş sebebiyle ortaya çıkan olağanüstü giderleri karşılamak amacıyla alınan, hem bazı vergi oranlarında artışları, hem savaş sırasında ihtiyaç duyulan araç-gerece, erzaka, taşıma için hayvanata ve mühimmata, bedeli kısmen veya tamamen ileride ödenmek üzere el konulmasını, hem de çeşitli maaş, ücret ve aylıklardan kesintileri içeren bir vergidir. Karşılıkları sonra ödenmek üzere alınan mallar toplanılırken, bu toplama işlemi Tekalif-i Harbiye komisyonlarının yerel rayice göre her mal için tespit ettikleri fiyatların bulunduğu fiyat cetveline dayanılarak, mazbata düzenlenip yapılırdı.

Kapsamı ise şu şekildedir:

- 25 Ağustos 1912 tarihinde çıkarılan bir yasayla;
- Musakkafat ve temettü vergilerinin asıllarına % 25 oranında,
- Rakı imali için alınan resme bir misli,
- Tuz fiyatına 10 para tutarında,
- Ahzı Asker Kanunu gereğince nakit bedel vereceklerin bedellerine 10 lira tutarında zam yapılmış, yine;
- Memur aylıklarından % 3 oranında,
- Harcırahlardan(ödenek,yolluk) %5 veya %10 oranında kesinti yapılması öngörülmüştür.

31 Ağustos 1914 tarihinde çıkarılan bir başka yasayla ise bunlara ek olarak;

Resmi dairelerde çalışan memurlara ilaveten temettü vergisine tâbi olmayan diğer kurum mensuplarının aylıklarından % 3 oranında kesinti yapılması kararlaştırılmıştır.

3. Tekalif-i Harbiye Kanunu

Savaş sıkıntılarını gidermek için Osmanlı Devleti, öncelikle Harp Vergileri Kanunu'nu daha sonra ise, bu vergilerin nasıl tarh olunacağını açıklayan ancak içerisindeki çeşitli belirsiz anlatımlardan ötürü uygulama sırasında sıkıntı yaratan ve istismara yol açan; önce geçici, sonra kalıcı iki kanun daha çıkarmıştır. Aşağıda bu iki kanunun metinleri verilmiştir.

Harp Vergisi Hakkında Kanun⁴⁶

5 Ramazan 1330 - 5 Ağustos 1328 (18 Ağustos 1912)

[Takvim-i Vekai ile yayın ve ilanı: 13 Ramazan 1330 13 Ağustos 1328 (26 Ağustos 1912) Numara: 1214]

Madde 1. Olağanüstü savaş giderlerine karşılık olmak üzere aşağıda maddeleri belirtilen vergiler zam yapılarak ve yeniden konulmuştur.

Madde 2. Musakkafat ve temettü vergilerine yüzde 25 zam olunmuştur.

Madde 3. Her ne ad ile olursa olsun Bütçe Dengesi dahilinde ödenmekte bulunan bilumum maaşlar ve yardımlar ve ödeneklerden ve Hazine-i Hassa-i Şahane (Padişahın özel hazinesi) ve Evkaf Nezareti, Ziraat Bankası, Emniyet Sandığı, Hicaz Demiryolu, Denizcilik İdaresi ve Belediye Daireleri Memurları maaşlarından ve Evkaf Nezareti tarafından vakıf yöneticilerine ödenen paralardan ve Evkaf-ı Mülhaka ve Müstesna ve vakıf yöneticilerinin doğrudan doğruya topladıkları paraların tümünden aylık yüzde 3 vergi alınacaktır.

Madde 4. Askere Alma Kanunu gereğince askere alınacaklardan bedel vereceklerin ödeyecekleri tutar 50 liradan 60 liraya, askere alınmayan ve ihtiyatta tutulanların ödeyecekleri tutar 30 liradan 40 liraya yükseltilmiştir.

Madde 5. Tuz vergisine her kıyye-i cedidede 10 para zam edilmiştir. Ancak Musul, Bağdat, Basra, Hicaz, Yemen, Trablusgarp vilayetleri ile Bingazi sancağında ve hudutta bulunup bugün tuzun fiyatı umumiden noksanı ile satıldığı mahallerde hükümetten satın alınan tuzlar zamdan tamamen müstesna tutulacaktır. Bazı tuzlalarda kıyye-i cedidi 24 paraya satılmakta olan kaya tuzunun satışına da yalnız 2 para zam edilecektir. Toptan tuz satanlar iş bu kanunun yayın tarihinde ellerinde bulunan tuzun resm-i munzamını ödeyeceklerdir. Aksi halde mevcut tuzlarına ceza olarak el konacaktır.

⁴⁶ **Harp Vergisi Hakkında Kanun**, 5 Ramazan 1330 (5 Ağustos 1328), Düstur, II. Tertip, 4. Cilt, s.611-613.

Madde 6. Rakı imali için alınan devlet vergisi bir misli zam edilmiştir. Evvelce devlet vergisi verilmiş olduğu halde mevcut bulunan rakı ve ispirotolar özel memurlar vasıtasıyla kaydedilecek ve bunlardan bir misli daha devlet vergisi alınacaktır.

Madde 7. Musakkafat ve temettü vergisi zamları bu sene birinci takside şamil olmayıp ikinci taksitten itibaren her çeyrek taksidin zammı suretiyle ve maaşlar ve yardımlar ve ödenekler vergisi kanunun yayınlandığı ay dahil olmak üzere o ayın sonundan ve diğer zamlar kanunun yayın tarihinden itibaren tamamen alınacaktır.

Madde 8. 1500 kuruştan 3000 kuruşa kadar maaş veya ödeneği olanların harcırah haklarından yüzde 5 ve 3000 kuruştan fazla maaş veya ödeneği olanların harcamalıklarından yüzde 10 kesinti yapılacaktır.

Madde 9. Musakkafat ve temettü ve rakı vergilerine ve nakit bedele yapılan zamlar ile üçüncü madde gereğince konulan vergi üç seneyi aşmamak üzere hükümetin lüzum göreceği zamana kadar tamamen alınacaktır. Tuz vergisi muzammına lüzum kalmadığı takdirde iki ay önceden bilgi verilerek kaldırılacaktır.

Harcırah kesintisi harcırah kararnamelerinde hükümetçe düşünülen talimatın icrasına kadar uygulanacaktır.

Madde 10. İş bu kanunun icrasına Maliye Nazırı memurdur.

Meclis-i Ayan ve Mebusan'da kabul olunan iş bu layihanın kanuniyetini ve devlet kanunlarına eklenmesini irade ederim. 5 Ramazan 1330 5 Ağustos 1328 (18 Ağustos 1912)

Mehmed Reşad

Maliye Nazırı

Abdurrahman

Sadrazam

Gazi Ahmed Muhtar

Tekalif-i Harbiye'nin Suret-i Tarhı Hakkında Kanun-u Muvakkat⁴⁷

21 Sefer 1331 17 Kanunusani 1328 (30 Ocak 1912)

[Takvim-i Vekai ile yayın ve ilanı: 28 Sefer 1331 24 Kanunusani 1328 (6 Şubat 1912) Numara 1365]

Madde 1. Tekalif-i Harbiye tarhının hangi mahallerde icra edileceği lüzumunda askeri yetkililerce belirlenecektir.

Madde 2. Tekalif-i Harbiye tarhı kararlaştırılan mıntıkanın en büyük mülkiye ve maliye memurları ile askeri yetkililerden bir zat ve bulunamadığı takdirde o mıntıkanın jandarma kumandanından ve meclis idare ve belediyeden seçilen birer azadan mürekkep olarak her mahalde bir Tekalif-i Harbiye (Harp Vergileri) Komisyonu teşkil edilecek ve bu komisyon ahalinin ihtiyacına yeterli miktarın terkiyle üst tarafına el koyacak ve koyduğu ihtiyaç maddelerine karşılık sahiplerine mazbata (tutanak) verecektir.

Madde 3. Tekalif-i Harbiye tarhının uygulaması emr olunan mıntıkanın en büyük mülkiye memuru derhal meclis idare ve belediye ve ticaret odası azalarından oluşan bir komisyon teşkil ile o mevkiin rayicine göre her nevi ihtiyaç maddesine bir fiyat takdir ederek cetvelini düzenlemek ve sonunu özel mühürleriyle tasdik ederek yerel hükümete vereceklerdir.

Madde 4. Tüccar ve esnafa ve ahaliye verilecek tutanaklarda alınan ihtiyaç maddelerinin fiyatı söz konusu fiyat cetveline göre hesaplanıp isimleri açıkça yazılacaktır.

Madde 5. İş bu kanun yayın tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

Madde 6. İş bu kanunun icrasına Harbiye ve Dahiliye ve Maliye Bakanları sorumludur.

⁴⁷ **Tekalif-i Harbiye'nin Suret-i Tarhı hk. Kanunu Muvakkat**, 21 Sefer 1331, 17 Kanunusani 1328, Düstur, II.Tertip,5.Cilt,s.48-49.

Bu kanun tasarısının Meclis-i Umumiye'nin açılışında kanuniyeti teklif edilmek üzere geçici olarak uygulanmasını ve ilanını ve devlet kanunlarına eklenmesini irade ederim. 21 Sefer 1331 17 Kanunusani 1328 (30 Ocak 1912)

Mehmed Reşad

Maliye Nazırı
Rifat

Dahiliye Nazırı
Adil

Sadrazam ve Harbiye
Nazırı
Mahmut Şevket

Tekalif-i Harbiye'nin Suret-i Tarhı Hakkında Kanun⁴⁸

4 Ramazan 1332 (1916) 14 Temmuz 1330 (27 Temmuz 1914)

[Takvim-i Vekai ile yayın ve ilanı: 30 Ramazan 1332 9 Ağustos 1330
(22 Ağustos 1914) Numara 1915]

Madde 1. Seferberlik ilanı tarihinden itibaren Tekalif-i Harbiye tarhının hangi mahallerde icra edileceği görülecek lüzum üzerine askeri yetkililerce belirlenecektir.

Madde 2. Tekalif-i Harbiye tarhı kararlaştırılan mıntıkanın en büyük mülkiye ve maliye memurları ile askeri yetkililerden bir zat ve bulunamadığı takdirde o mıntıkanın jandarma kumandanından ve meclis idare ve belediyeden seçilen birer azadan mürekkep olarak her mahalde bir Tekalif-i Harbiye Komisyonu teşkil edilecek ve bu komisyon ahalinin ihtiyacına yeterli miktarın terkiyle üst tarafına el koyacak ve el koyduğu ihtiyaç maddelerine karşılık sahiplerine tutanak verecektir.

Madde 3. Tekalif-i Harbiye tarhının uygulaması emr olunan mıntıkanın en büyük mülkiye memuru derhal meclis idare ve belediye ve ticaret odası üyelerinden oluşan bir komisyon teşkil ile o mevkiin rayicine göre her nevi ihtiyaç maddesine bir fiyat takdir ederek cetvelini düzenlemek ve sonunu özel mühürleriyle tasdik ederek yerel hükümete vereceklerdir.

Madde 4. Tüccar ve esnafa ve ahaliye verilecek tutanaklarda alınan ihtiyaç maddelerinin fiyatı söz konusu fiyat cetveline göre hesaplanarak isimleri açıkça yazılmış şekilde ve en son seferberlik bitimini takip eden sene bütçesine dahil edilerek ödenecektir.

Madde 5. İş bu kanun yayın tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

Madde 6. İş bu kanunun uygulanmasına Harbiye ve Dahiliye ve Maliye Bakanlıkları yetkilidir.

⁴⁸ **Tekalif-i Harbiye'nin Suret-i Tarhı hk. Kanun**, 4 Ramazan 1332 (1916) (31 Temmuz 1330),Düstur, II. Tertip, 6. Cilt,s. 1011-1012.

[Kuvve-i İcraiyece 21 Sefer 1331 ve 17 Kanunusani 1328 (30 Ocak 1912) tarihinde düzenlenen ve geçici olarak uygulanan iş bu layiha-i kanuniye 2 Temmuz 1330 (15 Temmuz 1914) tarihinde Meclis-i Umumiyece değiştirilerek kabul olunmuştur.]

Meclis-i Ayan ve Mebusan'ca kabul olunan iş bu tasarının kanuniyetini ve devlet kanunlarına eklenmesini irade eyledim.

Mehmed Reşad

Maliye Nazırı
Cavid

Dahiliye Nazırı
Enver

Hariciye Nazırı
Talat

Mehmed Said
Sadrazam

4. Tekalif-i Harbiye Kanunu'nun Uygulanışı

Tekalif-i Harbiye'nin suret-i tarhi hakkındaki kanunun üçüncü maddesine göre tarhin icrası ile emr olunan yerin en büyük mülkiye memuru hemen idare meclisi, ticaret odası ve belediyenin her birinden birer üyeden oluşan bir komisyon oluşturulacaktır. Bu komisyon, yörenin rayicine göre her türlü malzemeye bir fiyat takdir ederek cetvel düzenleyecek ve bütün üyeleri de mühürledikten sonra yerel yönetime verecektir. Hazırlanan bu cetvele göre komisyon tüccar, esnaf ve yerel halktan gerekli malzemeleri alacak karşılığında mazbata verecektir. Alınan mallar karşılığında kısmen ödeme de yapılabilecektir. Ancak uygulama sırasında verilen Tekalif-i Harbiye ve Vesait-i Nakliye mazbatalarının bazı devlet dairelerince artırma ve azaltma yoluna gidilerek teminat-ı nakdiye makamında depozito olarak kabul edildiği anlaşıncı bu işlem durdurulmuş ve mazbataların depozito olarak kabulü yasaklanmıştır.⁴⁹

Bununla birlikte bu komisyonlar kadar önemli bir diğer unsur da menzil örgütleridir. Komisyonlarca toplanan her tür türlü ihtiyaç, cepheye ve gereksinim duyulan yerlere bu askeri lojistik birimlerin çabaları sonucu aktarılmıştır. Bu nedenlerle önce komisyonları daha sonra da menzil örgütlerini ayrı ayrı inceleyelim.

⁴⁹ BOA, DH.EUM.LVZ,34/88,1334.L.12 ve DH.EUM.MH. 135/37,1334.L.12.

a) Tekalif-i Harbiye Komisyonları

Tekalif-i Harbiye Kanunu ile devletin ihtiyaç duyduğu her türlü araç-gereç ve malzemenin toplanması ile gerekli yerlere intikalinin sağlanması bu komisyonlar marifetiyle gerçekleştiriliyordu.

Tekalif-i Harbiye komisyonları her mahalde şu üyelerden oluşacak şekilde kuruluyorlardı: Mıntıkanın en büyük mülkiye ve maliye memurları ile askeri kanattan bir üye, o bulunamazsa o mıntıkanın jandarma kumandanı, idare meclisi ve belediyeden seçilmiş birer üye.⁵⁰

Bu komisyonların yanında tedarik-i vesait-i nakliye komisyonları ya da teftiş komisyonları gibi farklı işlevlere sahip komisyonlar da kurulmuşlardır.

Bu komisyonlardan Tedarik-i Vesait-i Nakliye Komisyonları; taşrada ilçe kaymakamı, bir ilçe meclisi idaresi üyesi, Meclis İdaresi'nin halktan seçeceği iki üye ve bir yedek subaydan oluşan komisyonlardı. Yine mümkün olursa bu komisyonlara bir baytar veya bir nalbant ve kayıt tutmak için bir veya iki katip eklenmiş, bu komisyonların kırtasiye giderleri ilçeler tarafından karşılanmıştı.

Taşradan ayrı olarak büyük şehirlerde, bu komisyonlara belediye müdürü başkanlık etmiş, daire memurlarından iki, zabıtanın da bir memur bulunmuş ve yine mümkün olursa bir baytar veya bir nalbant bu komisyona eklenmiştir.

Yine komisyona dışarıdan seçilecek üyelerin haysiyet sahibi ve bölge halkının güven ve saygısını kazanmış olmasına dikkat edilmiştir. Aynı zamanda bu komisyonların çalışmalarını düzenlemek için Osmanlı Hükümeti'nce bölgenin en yüksek askerî makamının uygun göreceği bir subay seçilmiş ve görevlendirilmiştir.

Bu komisyonlar valiliğin ilçelere, ilçelerin de köylere bildirdiği talimatlar doğrultusunda ihtiyaç duyulan hayvan gücünü sağlamak için kendi bölgelerindeki hayvanları toplamak ve gereken zamanlarda vilayetlere ulaştırarak vilayetlerin de bunları ilgili yerlere sevkini sağlamakla yükümlü idiler.

Teftiş komisyonları, bölgelerdeki en yüksek askerî birlik taburlarından birer üye ve bölgedeki mülkiye memurlarından güvenilir ve saygın bir kişiden oluşmaktaydı. Bu komisyonların görevi, Tedarik-i Vesait-i Nakliye Komisyonlarının faaliyetleri sırasında meydana gelecek anlaşmazlıkları gidermektir. Bu komisyonların

⁵⁰ **Tekalif-i Harbiye'nin Suret-i Tarhı Hk. Kanun**, 9 Ağustos 1330, Düstur,II.Tertip, 6.Cilt,s.1011-1012.

vermiş olduğu hüküm ve kararlar, yine vali ve müşirler tarafından haberleşerek veya danışarak ortak fikir birliğine varılıp temyiz edilebilirdi.

b) Menzil Örgütleri

Osmanlı ordusunun menzil teşkilatlarında en büyük makam Harbiye Nezareti'ne bağlı Umum Menzil Müfettişliği'dir. Bundan sonra sıralama şöyle devam etmektedir: Menzil Müfettişliği, Menzil Bölge Müfettişlikleri, Menzil Hat, Menzil Nokta ve Menzil Konak Komutanlıkları...

Bunlar cepheye ve ihtiyaç duyulan yerlere malzeme, insan vb. gereksinimleri ulaştırmakla görevli şimdiki askerî lojistik birimleridir.

Menzil Müfettişliği Karargâhı kendi içerisinde şu bölümlerden oluşmaktadır:

1. Kurmay Başkanlığı	7. Sağlık Şubesi
2. Harekât Şubesi	8. Veteriner Şubesi
3. Personel Şubesi	9. İnşaat Şubesi
4. Esliha Şubesi	10. Ulaştırma Şubesi
5. Levazım Şubesi	11. Evrak Şubesi
6. Muhabere Şubesi	12. Posta Şubesi

Menzil Bölge Müfettişliği:

Menzil bölge müfettişliklerinin karargâh örgütlenmeleri menzil müfettişliği gibiydi. Yalnız şubelerinde bulunan personel sayısı daha azdı. Emrinde hat ve nokta komutanlıklarının yanında ambarlar, hastaneler ve depolar mevcuttu.

Menzil Hat Komutanlığı şu bölümlerden oluşmaktaydı:

1. Muhafız komutanlığı	7. Erzak ve yem deposu
2. Hizmet ve Amele kıtası	8. Cephane deposu
3. Tamir onarım	9. Hayvan Deposu
4. Yol inşâ kıtası	10. Sevk Memurluğu
5. İaşe Merkezi	11. Sağlık Hizmeti
6. Er Misafirhanesi	

Hat komutanlığının emrinde ise birkaç nokta ve konak vardı.

İşte Tekalif-i Harbiye Kanunu'nun uygulaması bu örgütler vasıtasıyla yapılmıştır. Bununla beraber, aslında ancak, Osmanlı Arşivlerini incelediğimiz zaman uygulamalara dair detaylı bilgilere sahip olabiliyoruz. Arşivlerde ise şu olaylar ve uygulama biçimleriyle karşılaşırız:

Örneğin, 1 Teşrinievvel 1328(14 Ekim 1912) tarihli bir Meclis-i Vükelâ kararında Avrupa hükümetlerinde de olduğu gibi ordu ihtiyaçlarının karşılanması için halkın elinde bulunan fazla erzaka el konarak karşılığında senet verilmesi ve bu el konan mallara ilişkin ödemenin uygun bir zamanda hükümet tarafından yapılmasına karar verilmiştir.⁵¹

Yine çeşitli vilayetlere gönderilen bir şifre ile hazinenin içinde bulunduğu zor durum sebebiyle ağnam vergisi ve diğer vergilerin özenle toplanılıp merkeze gönderilmesi bildirilmiştir.⁵²

Bununla beraber 13 Teşrinisani 1332 tarihli bir Meclis-i Vükelâ kararında ise, Tekalif-i Harbiye uygulamasına tâbi tutulmuş ve işgal edilen Osmanlı topraklarından Osmanlı ülkesinin diğer bölgelerine iltica eden halkın mazbatalarına karşılık içinde bulundukları zor durumdan dolayı savaşın bitiminden sonra yapılacak ödemelerin şimdiden yapılması kararlaştırılmış ve belli koşullarla bu uygulamanın yapılmasına izin verilmiştir.⁵³

Düşman devletlerin halkından olanların gerek kira süreleri dolmuş gerekse çok uzun taksitlerle satın alınmış ve satın alınıp terkedilmiş bulunan çiftliklerinin ürünlerine Tekalif-i Harbiye yoluyla el koyulabileceği de Meclis-i Vükelâ kararı ile tespit edilmiştir.⁵⁴

Bir Meclis-i Vükelâ kararıyla, kasaplık erkek ve kısır koyunların yüzde yirmi beşi ile kuzuların yüzde on beşinin Tekalif-i Harbiye suretiyle alınması uygun görülmüştür.⁵⁵

Yine Meclis-i Vükelâ kararlarından başka biri de hangi hayvanlara Tekalif-i Harbiye usulüyle el konacağını açıklamaktadır. Buna göre, iki buçuk yaşına kadar bütün sığırların ve on yaşına kadar damızlığa elverişli inek ve manda erkeğinin ve on iki yaşına kadar çift elverişli öküz ve mandalar ile beş yaşına kadar sığır, manda ve

⁵¹ BOA, MV. 170/9, 1330.Za.3.

⁵² BOA, DH.KMS. 19/3, 1333.Ca.2.

⁵³ BOA, MV. 204/23., 1335.M.29.

⁵⁴ BOA, MV. 203/39, 1334.Za.19.

⁵⁵ BOA, MV.207/23, 1335.Ca.17.

boğaların yanında ağnam ve tiftik keçilerinin kesilmesinin yasaklanmış; ancak çifte, damızlığa ve nakliyata elverişli olmayan develerin alınmasında sakınca bulunmadığı bildirilmiştir.⁵⁶

Bunlara ek olarak, Tekalif-i Harbiye uygulamaları içerisine sadece Müslüman halkın değil, aynı zamanda azınlıkların malları ve mülkleri de dahil olmuştur. Örneğin, 11 Eylül 1335 tarihinde İstanbul İtilaf Kuvvetleri Merkez Kumandanı Miralay Kare tarafından bir nota verilerek Tekalif-i Harbiye Komisyonu'nca Osmanlı halkından olan azınlıklara ait mülkler ve bir sandala el konulması işleminin 15 Eylül'de gerçekleştirileceği bildirilmiş ve böylece Kirkor Ağa'nın zeytinlikteki, Kara Eftimoğlu'nun Baruthane Sokağı'ndaki evi, Yani Peranis'a ait Araklı Sokağı'ndaki altı numaralı evin mobilyalı bir yatak odası ve Artin Avadis'e ait bir sandala el konulmuştur.⁵⁷

5. Tekalif-i Harbiye Kanunu'na Tepkiler

Tekalif-i Harbiye Kanunu birçok sorunu da beraberinde getirmiş, bazı sorunları olumsuz etkilemiştir. Osmanlı hükümetleri, bu sorunları çözüme kavuşturmak ve ortaya çıkan tepkileri gidermek için çeşitli tedbirler almışlar, yeni düzenlemelere gitmişlerdir.

Tekalif-i Harbiye Kanunu ile iki türlü sorun derinleşmiştir. Öncelikle, kanunun uygulanmasına hızlı geçilmesi ve uygulama alt yapısının düzenlenmeden harekete geçilmesi ile kıtlık ve kıtlığa bağlı iase, karaborsa ve istifçilik ile spekülasyon ve enflasyon sorunları olumsuz etkilenmiş ve kötüleşmiş; ikinci olarak da, kanun metninde belirsiz ifadeler bulunması sebebiyle görevi kötüye kullanmalar veya haksız ve aşırıya kaçan el koymalar, vergilendirmeler ortaya çıkmıştır. Özellikle Anadolu halkı büyük sıkıntı ve fedakârlıklarla yaşamak zorunda bırakılmıştır. Bundan dolayıdır ki; Tekalif-i Harbiye uygulamalarının olumsuz tepkilere maruz kalması doğaldır ve bu tepkileri gidermek için çeşitli yollara başvurulmuş, gerek duyuldukça ve kullanılan yöntemlerin etkisizliği görüldükçe yeni ve değişik uygulamalar söz konusu olmuştur.

Örneğin, bu dönemde temel ihtiyaç maddelerinin karaborsaya düşmesiyle birlikte devlet, temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını belirlemiş ve bu fiyatların

⁵⁶ BOA, MV. 211/282.,1336.B.9.

dışında satış yapan satıcıların ihbar edilmelerini ve böylece cezalandırılmalarını amaçlayan düzenlemelere gitmiştir. Ancak bütün önlemlere ve cezalara rağmen bu durum düzeltilememiştir.⁵⁸

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Tekalif-i Harbiye Kanunu'nun hızlı bir şekilde uygulanışı ilk olumsuzlukları doğurmuştur. Bilindiği üzere, Tekalif-i Harbiye(Harp Vergileri) Kanunu 9 Ağustos 1914'de Resmi Gazete olan Takvim-i Vekai'de yayınlanır. Bu kanunun beşinci maddesine göre kanun yayın tarihinden itibaren geçerli olmasına rağmen 3 Ağustos'ta seferberlik ilan edilir edilmez, uygulamaya girilmiştir. Alt yapı hazırlıkları yapılmadan uygulamaya geçilmesi sebebiyle birçok aksaklık ortaya çıkmıştır. Örneğin ani bir uygulamaya geçiş yaşandığı için halkta huzursuzluğa sebep olmuş, yiyecek ekmek dahi bulunamaz bir hale gelmiştir.

Sabah gazetesinin İstanbul vilayetinden verdiği haberde de mallarına el konan kişilerin mallarını teslim ettiklerine dair mazbata almadıkları belirtilmiş, sahibi belli olmayan bu eşyaların sahipsiz olarak kaydedileceği ilan edilmiştir. Bu durum da gösteriyor ki; mallarına el konan halk, devletin el koyduğu malların karşılığını vereceğinden ümitli değildir.⁵⁹

Tekalif-i Harbiye uygulamalarının ilk, belki de en büyük yan etkisi piyasada yeni yeni başlamış olan kıtlığa ve kıtlığa bağlı olarak gelişen ve kök salan iâşe sorunu, enflasyon, spekülasyon ve karaborsacılığı olumsuz etkilemesidir.

Kanuna bağlı uygulamalar piyasadaki mal kıtlığını doğal olarak artırmıştır çünkü; zaten üretimdeki düşüş ve ithalattaki azalmanın yanında, toplanan her türlü maddenin büyük çoğunluğu askerî ihtiyaçlara kullanıldığından halkın elinde bulunan ihtiyaç maddeleri vb. unsurlar giderek azalmış, özellikle İstanbul'da savaş süresince mevcudiyetini sürdüren bir beslenme sorunu da kendisini hissettirmiştir.

Örneğin, 12 Ağustos 1914 tarihli Sabah Gazetesi'ndeki beyannamede İstanbul'da fırınlarda ekmek yapacak un kalmadığı, Tekalif-i Harbiye Komisyonu'nca el konan undan iki gündür fırınlara un dağıtılmakta olduğu ve ekmek ve diğer ihtiyaç maddelerini almak için fırın ve dükkanların önünde karmaşanın olduğu bildirilmiştir. Bunun önüne geçmek için fırınlara hücum eden ve evlerine fazla ekmek götürenlerin tutuklanıp cezalandırılacakları da ayrıca gazete haberlerinde yer almıştır.

⁵⁷ BOA, DH.EUM.AYŞ,23/106,1338.M.12.

⁵⁸ Tekalif-i Harbiye'ye girmeyecek mallarla ilgili ve fiyat tespitlerine uymayanlara verilecek cezalarla ilgili beyanname, Sabah,27 Temmuz 1330 (9 Ağustos 1914), s.3

Buna ek olarak gazete, devletin ithal olarak gelecek un, yağ, pirinç, şeker ve sabunlara da el koymayacağını bildirmiştir. Buna rağmen karaborsacılık yapacak olan fırıncılar ve diğer esnaflara hapis cezası ile işyerlerine el konması söz konusu olacaktır.

Piyasadaki bu mal kıtlığına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlardan biri hiç şüphesiz, yüksek fiyat artışlarıdır. Tabii ki, bu fiyat artışlarının bir kısmı savaş dönemi enflasyonundan kaynaklanmış bir kısmı ise savaş koşullarından yararlanarak haksız kazanç elde etmeyi amaçlayan tüccarların spekülâtif faaliyetleri sebebiyle ortaya çıkmıştır.

Enflasyon, gerçekten de Osmanlı ekonomisinde önemli bir sorun haline gelmiş, üreten nüfustaki ve üretimdeki düşüşe paralel olarak ilerlemesinin yanında kaynağını ticari fırsatçılık ve ticaret ahlakının kaybedilmesinden alan tüccar davranışları ile de savaşın başından itibaren artış göstermiştir. Bunlara ek olarak, bir yandan ordunun ve özellikle İstanbul'un beslenmesi sorunu önem kazanmış, bir yandan da haksız kazanç sağlama çabaları yaygınlaşmıştır.

Örneğin, Karadeniz'de Osmanlı-Rus çatışması duyulur duyulmaz, şeker fiyatı 24 saat içerisinde 3,5 kuruştan 10 kuruşa kadar yükselmiştir. Bu orandaki bir fiyat artışı karşısında devlet seyirci kalamamış ve zamanın İstanbul Şehremini(*Belediye Başkanı*) Cemil Bey, fiyat denetimi taraftarı olmamasına karşın narh(*fiyatın devlet tarafından belirlenerek belirli sınırlar dahilinde tutulması*) uygulamasına başvurmak zorunluluğunda kalmış, şekerin perakende satış fiyatı okkası 5 kuruş olarak tespit edilmiştir.⁶⁰

Ancak narh uygulaması başarılı olamamıştır. Çünkü; şekere narh konulmasıyla birlikte tüccarlar, ellerindeki malları istifleyerek el atından yüksek fiyatla satışa çıkarmışlardır. Böylece bir diğer sorun olarak da karşımıza istifçilik ve karaborsacılık çıkmaktadır.

Narh yönteminin yarar sağlamadığını gören Şehremaneti(*Belediye*), tüccara elindeki şekerin yarısını Emanet'in(*Belediyenin*) belirleyeceği fiyat üzerinden esnafa bırakması halinde diğer yarısını serbestçe satmasına izin vereceğini bildirmiştir.

⁵⁹ **Sabah Gazetesi**, 12 Ağustos 1914.

⁶⁰ Toprak, a.g.e., s.273.

Bunun için de yine, Emanet'ten iki kişi ile Sirkeci polis komiseri ve Bakkalcılar Cemiyeti katibinden oluşan bir komisyon kurulmuştur.⁶¹

Bu düşünülen çare de esnafların şeker bedelini peşin ödeyememesinden dolayı tüccarların anlaşmaya yanaşmaması ile sonuçlanmış, araya Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye girmiş ve tüccardan şekerini peşin alarak esnafa veresiye dağıtmayı kararlaştırmıştır. Ancak bu sefer de tüccarlar İtalya ile savaş çıkması sebebiyle şeker ithal edemeyince piyasada şeker darlığı görülmeye başlanmış, bunun üzerine Osmanlı Devleti tüccarların ellerindeki şekerlere el koymuş ve karne ile kişi başına kıyyesi 8,5 kuruştan esnaflar aracılığıyla 80 dirhem şeker dağıtılmasına karar vermiştir.

Hükümet'in geçici kanun olarak çıkardığı şeker mevzuatının Meclis-i Mebusan'da kabul edilmemesi üzerine şeker satışı serbest bırakılmış ve bununla birlikte şekerin kıyyesi 70 kuruşa çıkmıştır.

Buna karşın İstanbul belediyesi, elinde bulunan şekerin bir kısmını çuvalı 4 liradan orduya devretmiş, geri kalan kısmını da kıyyesi 7.5 kuruştan hastane, eczane ve emzikteki bebeklere tahsis etmiştir.⁶²

Şekerde ortaya çıkan gelişmelerin yanında un ve ekmekte de benzer durumlar yaşanmıştır. Özellikle kıyı şehirlerinde, un ihtiyaçlarını denizyoluyla dışarıdan ithalat yoluyla sağlamaları nedeniyle, önce un kıtlığı baş göstermiş, örneğin İstanbul'da günlük ithal edilen un miktarı 25 bin çuvaldan, 8 bin çuvala gerilemiş buna karşılık un fiyatlarında yükselişler görülmüştür. Öyle ki unun çuvalı birkaç gün içerisinde 90 kuruştan 300 kuruşa çıkmış ve nihayetinde istifçilik ve karaborsacılık baş göstermiştir. Buna bağlı olarak sonrasında ise, İstanbul'da ekmek kıtlığı ortaya çıkmıştır. Osmanlı Hükümeti acil önlemler almak için girişimlerde bulunmaya çalışmış, öncelikle Dahiliye Nazırı'nın başkanlığında iâşe işleriyle uğraşmak, halkın ve ordunun temel tüketim maddelerini sağlamak, bununla birlikte piyasada istiflenmiş maddeleri saptamak ve gerektiğinde bunlara el koymak suretiyle fiyatlardaki aşırı yükselmeleri önlemek için Havâic-i Zaruriyye(Zorunlu İhtiyaç Maddeleri) Komisyonu kurulmuştur. İstanbul'daki ekmek sorununu çözmek içinse belediye başkan yardımcısı, genel müfettiş ile Ticaret ve Sanayi Odası başkanından oluşan bir komisyon -encümen-i mahsus- kurulmuş, komisyon ilk iş olarak narh

⁶¹ Kemal, "İâşe Meselesi", Tanin, 8 Teşrinî evvel 1332,s.2 ; Toprak, a.g.e., s.274.

yöntemine başvurmuş ve unun çuvalını 110 kuruş ve ekmeğin kilosunu 55 paradan alınıp satılmak üzere belirlemiştir.⁶³ Ancak komisyon ne yazık ki başarılı olmamış ve birçok mal piyasadan çekilmiş, üretici malına el konacağı korkusuyla ekimini sınırlamıştır.

Bunun üzerine Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye adında bir örgüt kurulmuş ve başına da İttihat ve Terakki Partisi'nin İstanbul Murahhası Kemal Bey getirilmiştir.

Ekim 1914 tarihinden itibaren bir yıl süre ile İstanbul'un iâşesi bu örgüt tarafından idare edilmiş, Anadolu'dan buğday satın alınıp getirilmiş, değirmenlerde öğütülerek Ekmekçiler Cemiyeti tarafından fırınlara dağıtılmıştır. Bununla beraber Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye görevde bulunduğu bir yıllık süre içerisinde İstanbul'un iâşesi ve özellikle iâşe dağıtımı konusunda büyük sorunlar yaşamış, karne yönteminin yanısıra buğdayın öğütülmesi ve dağıtılmasında karşılaşılan güçlükler ve gecikmeler sebebiyle ekmek satışı sırasında fırınların önünde büyük izdiham ve kavgalar yaşanmıştır. Bu yüzden önceleri dağıtımın polis aracılığı ile yapılması düşünülmüş ancak bunda da başarılı olunamamıştır. Bu girişimden de sonuç alınamaması nedeniyle İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi harekete geçmiş, İstanbul nüfusunu mahallelere ayırarak, her mahallede bir ekmek dağıtım yeri oluşturmuştur. Bu uygulama da bu mahalli örgütlenmelerin Şehremaneti'ne devredilmesine kadar sürmüştür.⁶⁴

Bütün bu gelişmeler yaşanırken bir yandan da, kamuoyunda Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye'nin ekonomik ve ticarî faaliyetleri ile bir takım kişilerin zengin edildiği söylentileri de yaygınlaşmış, örgüt kendisini İttihat ve Terakki Fırkası'nın 1916 kongresinde aklamış olmasına karşın söylentilerin kamuoyunda geniş yankılar uyandırması sebebiyle heyetin faaliyetlerine son verilmiş, görevi ise belediyeye devredilmiştir. Bunun yanı sıra Şehremaneti ve taşra belediyelerinin yetkileri genişletilmiş, Mayıs 1916'dan itibaren değirmenlere ve fırınlara bedeli karşılığında el koyma, azamî fiyat saptama ve satış koşullarını belirleme yetkileri verilmiştir. İlerleyen zamanlarda, olağanüstü savaş koşulları sebebiyle, Şehremaneti ve taşra belediyeleri iâşe işini yürütemeyince hükümet, ülke çapında iâşe örgütleri kurulması

⁶² Toprak, a.g.e., s.274.

⁶³ Toprak, a.g.e., s.268-269.

⁶⁴ Toprak, a.g.e., s.271-277.

gerektiği kanaatine varmış, Alman iâşe örgütünü örnek alarak benzer bir örgütlenmeye gitmiş, merkez ve taşra iâşe heyetleri oluşturulmuştur.⁶⁵

Devam eden süreçte, 23 Temmuz 1916 tarihli İâşe Kanun-u Muvakkatı ile Osmanlı toprakları iâşe bölgelerine ayrılacağı kaydedilmiş ve bir bölgeden diğer bölgeye yiyecek maddesi gönderilmesi yasaklanmıştır. Bu geçici yasayla Dahiliye Nazırı'nın başkanlığında, Harbiye Nezareti Umumî Levazımat Reisi; Maliye, Ticaret ve Ziraat Nezareti müsteşarları, Ziraat Bankası Umum Müdürü ile Dahiliye Nazırı'nın uygun göreceği iki kişiden ve iki farklı komisyondan oluşan bir Merkez İâşe Heyeti oluşturulmuştur. Birinci komisyon, Ekmek Komisyonu olup, İstanbul ve çevresinin iâşesi için kente buğday getirip, öğütülmesini sağlayarak fırınlara dağıtılması ile görevlendirilmiştir. İkincisi, Havaic-i Muhtelif Komisyonu'dur. Bu komisyon halkın ihtiyaç duyduğu on kalem civarında temel tüketim maddesini sağlamakla sorumlu tutulmuştur. Kısacası, Merkez İâşe Heyeti, iâşe kapsamına giren her türlü yiyecek maddesinin alınıp satılmasıyla yetkili kılınmıştır. Bu heyet narh yoluyla piyasaya müdahale etmekten kaçınmakla birlikte karne yönteminin fiyat artışlarını önleyeceğini savunmuştur.⁶⁶

Bununla birlikte, 7 Ağustos 1916 tarihinde çıkarılan bir geçici yasayla Şehremaneti'nin ve taşra belediyelerinin yetkileri daha da genişletilmiş; bu kanun uyarınca, İstanbul için gerekli odun, kömür, besin maddeleri ve diğer temel tüketim maddelerinin taşınması için kara ve deniz taşıtları ile gıda maddeleri üreten fabrika ve imalathanelerin yanında, malların saklanması için gerekli olan depo ve mağazaların bedellerinin ödenerek kiralanması veya satın alınması yetkisi Şehremaneti'ne verilmiştir.

Yine İâşe Kanun-u Muvakkatı'nı açıklayıcı tüzük, 11 Eylül 1916'da yürürlüğe girmiş ve iâşe işlerinin etkin yürütülebilmesi için Osmanlı ülkesi üç iâşe bölgesine ayrılmıştır. Bu üç bölgeden üçüncüsünde, diğerlerinin aksine, tahıl alım-satımı serbest bırakılmış, ancak gerek duyulduğunda yasa kapsamına dahil edileceği öngörülmüştür.⁶⁷

⁶⁵ Toprak, a.g.e.,s. 281-283; **Mevadd-ı Gıdaiyye ve Havaic-i Sairenin Suret-i Furuht ve Tevzii Hk.Kanun-u Muvakkat**, 18 Nisan 1332, 1 Mayıs 1916, Düstur, 2. Tertip, 8. Cilt,s.960-961.

⁶⁶ Toprak, a.g.e., s.286; **Mevadd-ı Gıdaiyye ve Havaic-i Sairenin Suret-i Furuht ve Tevzii Hk.Kanun-u Muvakkat**, 18 Nisan 1332, 1 Mayıs 1916, Düstur, 2. Tertip, 8. Cilt,s.1255.

⁶⁷ Toprak, a.g.e., s. 284; 22 Ramazan 1334 (10 Temmuz 1332), **İâşe kanun-u Muvakkatının Suver-i Tatbikiyyesi hk. Nizamname**, 29 Ağustos 1332,Düstur, II. Tertip,8. Cilt, s.1275-1281

Ancak bu bölümlendirme 12 Nisan 1333 (1917) tarihinde terkedilmiş ve yerine beş bölgeden oluşmuş bir iâşe bölümlendirmesi kabul edilmiştir. Yeni nizamnameye göre, bu beş bölgeye bölümlendirmeden başka her bölgede Umumî İâşe Merkez Heyeti'ne bağlı Mıntika Merkez Heyetleri oluşturulması kararlaştırılmıştı.⁶⁸

İlerleyen dönemlerde, bu heyetler de başarılı olamamışlar ve iâşe dağıtım görevi Harbiye Nezareti'ne bırakılmıştır. Bu noktadan hareketle, 18 Ağustos 1917 günlü İâşe-i Umumiye Kararnamesi ile, Harbiye Nezareti'ne bağlı İâşe Umum Müdürlüğü kurulmuş ve seferberlik boyunca halkın ve ordunun iâşe ihtiyacı bu kurum tarafından karşılanmıştır. Bu yeni düzenlemeye ek olarak Birinci Ordu dışında Osmanlı ordularının her birinde Mıntika İâşe Heyeti kurulmuş, adı geçen ordunun bulunduğu yöredeki iâşe işleri ise doğrudan İâşe Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir. Vilayet ve müstakil mutasarrıflık merkezlerinde de Mıntika İâşe Heyetlerine bağlı birer iâşe komisyonu kurulmuştur. Mıntika İâşe Heyetleri, bölgenin ordu komutanı başkanlığında toplanan valiler, müstakil mutasarrıflar ve onların defterdarları ile muhasebecilerinden oluşmuştur. Vilayetler, livalar ve ilçelerde kurulan iâşe komisyonları ise, bölgenin en büyük mülkiye memuru başkanlığında, bölgenin en yüksek rütbeli askeri kumandanı, jandarma komutanı, en yüksek dereceli mal memuru ile İdare ve Belediye Meclisleri üyelerinden seçilmiş kişilerden oluşmuştur.⁶⁹

İâşe Umum Müdürlüğü iş başına gelince, İstanbul'un iâşe sorununu çözmek gayesiyle İstanbul'da ekmeklik ve yemlik tahılın ticaretini durdurmuştur. Çiftçiler, vilayet içerisinde bu tür tahıllardan kendisi için gerekli olan yemeklik ve ekimlik buğdayı ayırıp kalanını bedeli karşılığında İâşe Umum Müdürlüğü'ne teslim etmişlerdir. Bunlarla birlikte, 25 Eylül 1917 tarihinde çıkarılan bir kararname ile ordu mensuplarının yanı sıra devlet hizmetindeki memur, öğretmen, polis ve jandarmaya da her ay erzak dağıtımını başlatılmış ve bu görev de İâşe Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir.⁷⁰

⁶⁸ Toprak, a.g.e., s. 287; Ordu-i Hümayûn ile ahalinin iâşesini temin zımnında neşredilen 10 Temmuz 1332 tarihli kanun-u muvakkatın suver-i tatbikiyyesi hk. 29 ağustos 1332 tarihli nizamname makamına kâim olmak üzere tanzim olunan nizamname, 12 Nisan 1333, Düstur, II. Tertip, 9. Cilt, s.632-634.

⁶⁹ Toprak, a.g.e., s.287-289.

⁷⁰ Torak, a.g.e., s.289-290; Memurinin suret-i iâşeleri hk. kararname, 25 Eylül 1333, Düstur, II.Tertip, 9.Cilt, s.736.

Neticede iâşe idaresinin Harbiye Nezareti denetimine geçmesi ile birlikte bir ölçüde düzen sağlanmıştır. Örneğin, ekmek sorununda kısmen çözüme ulaşılmış, piyasada az bulunur olan mallar karneye bağlanmıştır. Yine ekmek karneleri gösterilerek hane başına belirli miktar ve fiyatlarla odun ve kömür dağıtımı gerçekleştirilmiştir.

4 Nisan 1918 tarihinde İâşe-i Umumiye Kanunu çıkarılmış ve İâşe Umum Müdürlüğü'nün yetkileri genişletilmiş ayrıca bir İâşe Meclisi kurulmasına karar verilmiştir. Buna göre 22 kişiden oluşan bu meclis, İâşe Umum Müdürlüğü'nün denetlenmesi, ürünün devralınırken sadece üreticinin elindeki artı değer toplaması, besin maddeleri üzerinde haksız kazanç sağlanmasının önlenmesi ile halkın şikayetlerinin dinlenmesi ve şikayetlere çözüm bulunması gibi bir çok denetim göreviyle sorumlu tutulmuştur. Ancak böyle bir meclisin kurulmasına karşı çıkanlar bulunmasının yanında iâşe işleriyle ilgilenmek üzere yeni bir bakanlığın kuruluş hazırlıklarının başlaması üzerine iâşe meclisi, üç aylık faaliyeti süresince pek bir şey yapamamış, tartışmalı olan birkaç karar almış ve uygulamıştır.⁷¹

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte ortaya çıkan kıtlık ve buna bağlı olan iâşe sorunu, İttihat ve Terakki'nin yönlendirmesiyle yönetime gelen hükümetlerin almış oldukları önlemlere rağmen tam anlamıyla çözülememiştir. Savaş koşullarının getirdiği kıtlık ve denetimsizlik ortamından yararlanarak kazanç elde etmek isteyenler türemiştir. Hükümet'in narh uygulaması dahil olmak üzere yürürlüğe koyduğu yasalar ve düzenlemelere karşın istifçilik, karaborsa ve haksız kazanç elde etmek isteyenler durdurulamamış, piyasada hemen hemen bütün ürünler fahiş fiyatla alınır satılır hale gelmiştir. 12 Ağustos 1914 tarihli Sabah Gazetesi'nin üçüncü sayfasına bakacak olursak, bu konuyla ilgili haberlerde haksız kazanç peşinde koşuşun en küçük birimlerde bile olduğunu görürüz. Örneğin, gazetede, Bab-ı âli caddesinde beş numaralı simitçinin 3,5 kuruşluk simidi 6 kuruşa sattığı şahitlerin ifadeleriyle tespit edildiğinden Mülkiye Ceza Kanunnamesi'nin 239. maddesinin son fıkrasına göre üç ay hapsine ve 50 lira nakdi ceza ödemesine; Beşiktaş'ta köy içinde 37 numaralı dükkanda Bakkal Dimitri'nin Şehremaneti kararlarına aykırı olarak bir teneke gaz yağını 35 kuruşa satmak suretiyle haksız kazançta bulunduğu şahitlerin ifadesiyle tespit edilmiş, 8 ay hapsine ve 100 lira nakit para cezası ödemesine karar

⁷¹ İâşe-i Umumiye Kanunu, 4 Nisan 1334 (17 Nisan 1918), Düstur, 2. Tertip, 10. Cilt, s.431-437.

verildiği anlatılmıştır. Bununla birlikte, gazetedeki habere göre, yine Çemberlitaş civarında Bakkal İranî Hüseyin bin Ali Ekber'in özellikle halkı heyecana düşürmek niyetiyle dükkanında 21 teneke gaz yağı olduğu halde gaz yağını halka satmaktan çekindiği tespit edildiğinden üç ay hapsine karar verilmiş ve 30 lira nakit para cezasına çarptırılmıştır.

Görüldüğü üzere, hem fiyat artışlarından, hem de istifçilikten haksız kazanç elde etmek Osmanlı hükümetlerince yasaklanmış ve bu davranış içerisinde bulunanlar yukarıdaki örneklerde olduğu gibi cezalandırılmışlardır. Böylece hükümet, bu tür davranış sergileyenlere veya sergilemek niyetinde olanlara karşı caydırıcı olması amacıyla çeşitli yaptırımlar uygulamaya çalışmışlardır.

Kökten önlemler alınmaksızın istifçilik ve karaborsa ile mücadele edilemeyeceğini gören hükümet, Mayıs 1917'den itibaren haksız kazanç çabası içinde olanlarla resmen mücadeleye girişmiş, mevcut yasaları daha iyi uygulamaya çabalamıştır. Örneğin, İstanbul Polis Genel Müdürlüğü, ilk iş olarak, 'Çakmakçılar' da bulunan Abud Efendi Hanı'nı basmış ve spekülasyon faaliyetlerinde bulunduklarından iki yüzün üzerinde tüccarı cezalandırmıştır.⁷²

Bu baskının ardından bu konuyla ilgili daha ciddi bir mücadele vermek için içlerinde Sadrazam'ın ve Dahiliye Nazırı'nın da bulunduğu bir yapılanma olan Men-i İhtikâr Heyeti kurulmuştur.

Bu heyetin yayınlamış olduğu beyannamede, savaş sırasında fiyatların bu kadar artırılmasının vatana ihanetten başka bir şey olmadığı belirtilmiş ve bu vicdansızlıkları ortadan kaldırmak için Men-i İhtikâr Kanun-u Muvakkatı yayınlanmıştır.

Bu yasa ile, savaşın olağanüstü durumlarından kendilerine yarar sağlamak isteyenlerin mal istiflemeleri ve serbest bir arz-talep ilişkisiyle belirlenmesi gereken fiyatların aşırı kâr amacıyla yükseltilmesi, spekülasyon(ihtikâr) kabul edilmiş ve yasaklanmıştır. Yine yasayla, spekülasyon suçlarının sivil yargıda değil aksine sıkı yönetim yargı mercileri tarafından yargılanacakları, geçici olarak Ticaret kanunu'nun yürürlükten kaldırıldığı ve istifçilik ve spekülasyon yapanların mallarına el

⁷² Toprak, a.g.e., s.294.

konacağının yanı sıra 3 aydan 3 yıla kadar hapis ve 100 liradan 5000 liraya kadar para cezasına çarptırılacakları bildirilmiştir.⁷³

Bunlarla birlikte Men'i İhtikâr Kanunu çerçevesinde, tüccar ya da esnaf malını satın almasıyla hangi fiyattan satmaya başlamışsa elindeki o mal stoku bitene kadar fiyat değişikliğine gitme hakkını kesinlikle kaybetmiş, dükkanlarda satılan her ürün için etiket konma zorunluluğu getirilmiştir. Heyet'in beyannamesinde yer alan malların İstanbul'un dışına çıkarılması yasaklanmıştır.⁷⁴

Men-i İhtikâr Heyeti, zincirleme usulünü de kaldırmış, böylece malın elden ele dolaşarak fiyatının aşırı derecede artması önlenmiş, bu usulün geri işletilmesi için 10 gün süre tanınmış ve bu kurala uymayanların askerlik tecil belgelerinin iptal edileceği, bu gibi kişilerin askere alınacağı ve yasada öngörülen cezaya çarptırılacakları bildirilmiştir. Zincirleme usulünün ters işletilmesi ile mal ilk sahibine geri dönmüş, böylece, örneğin dört tüccar arasında gerçekleşmiş bir zincirleme işleminin ters işletilmesi ile 1900 liralık deri 600 liraya inmiştir.⁷⁵

İlerleyen zamanlarda görülmüştür ki; heyetin zincirleme usulüne karşı vermiş olduğu mücadele başarılı olmamıştır. Bu yüzden heyet ayrıntılı şekilde narh uygulamasına gitmiştir. Ancak heyetin faaliyetleri İstanbul'da yoğunlaştığından ilerleyen dönemlerde tüccarlar faaliyetlerini devlet kontrolünün olmadığı taşraya kaydırmışlardır.

Heyetin faaliyette bulunduğu altı aylık dönemde enflasyon(fiyat artış hızı) da artış görülmüş, heyetin göreve başlamasından önceki altı aylık dönemde tüketici geçinme endeksi 265 puanlık bir artış gösterirken, heyetin iş başında bulunduğu altı aylık süre içerisinde endeks 975 puanlık bir artış kaydetmiştir.⁷⁶ Tabi enflasyondaki bu artış, sadece Heyetin faaliyetlerindeki başarısızlıklara bağlanamayacağı gibi sadece piyasa koşullarından kaynaklandığı da söylenemez.

Bütün bu faaliyetlerinin yanında Osmanlı hükümetleri, dış ülkelerdeki düzenlemeleri örnek alarak, Harp Kazançları Vergisi adı altında bir kanun hazırlamış, yürürlüğe koymuş ve böylece savaş süresi içerisinde olağanüstü koşulların fırsat bilinerek haksız kazanç elde edilmesi sonucunda kamuoyunda ortaya çıkan

⁷³ Toprak, a.g.e., s.295-296; **İhtikârın Men'i Hk. Kanunu-u Muvakkat**, 24 Mayıs 1333 (6 Haziran 1917), Düstur, II. Tertip, 9.Cilt, s.687-689.

⁷⁴ **“İhtikârın men'i: Men-i İhtikâr Komisyonu Beyannamesi”**, Sabah, 27 Mayıs 1917,s. 1-2.

⁷⁵ Toprak, a.g.e., s.297-298.

⁷⁶ Toprak, a.g.e., s.301-302.

rahatsızlığı gidermeye çalışmışlardır. Ancak bu vergi savaş yıllarında gündeme gelmiş olmasına karşın bir türlü yasalaşamamıştır. İttihat ve Terakki'nin savaş sonrası iktidardan düşmesiyle yönetime gelen Hürriyet ve İtilaf Fırkası, bir ölçüde, İttihatçıların önde gelenlerine karşı kullanılmak üzere bu vergiyi bir kararname ile yürürlüğe koymuşlardır. İşte bu yasa uyarınca bir defaya mahsus olmak üzere 1916, 1917 ve 1918 yıllarında elde edilen olağanüstü kazançlar vergilendirilmiştir.⁷⁷

Savaş sırasında bunca gelişme yaşanırken, ülke içerisinde hem içteki ekonomik düzeni hem de ülke dışıyla olan ekonomik faaliyetleri düzenlemek için birçok heyet, komisyon ve meclis gibi yapılanmalar kurulmuş nihayetinde ise, genel ekonomik politikayı saptamak üzere bütün bu oluşumların üzerinde yer alacak bir karar organına ihtiyaç duyulmuş ve 1917 yılı başlarında İktisadiyat Meclisi kurulmuştur. Fakat aynı yılın sonlarına doğru İttihatçılar, bu meclisten hareketle devletin ekonomisini tek elden yönetecek bir bakanlık kurmak fikrini desteklemişler ve hazırlıklara başlamışlardır.

Ticaret ve Ziraat Nezareti yerine kurulması düşünülen ve Umur-u İktisadiye Nezareti adını alması düşünülen bu yeni bakanlık, ülkede yürütülmesi planlanan ekonomik yenilik ve düzenlemeler ile iç ve dış ekonomik politikaları tayin edecek ve uygulayacaktı.

Kurulması düşünülen bu nezaret isim olarak gerçekleşmemiş, ancak görevi İaşe Nezareti adı altında 1918 yılının yaz aylarında kurulan yeni bir bakanlığa verilmiştir. Bu nezaretin görevi, ordunun, yoksul halkın ve devlet memurlarının iaşesini sağlamak ve enflasyonu önlemek olmuştur. Bakanlık ise görevini yerine getirmek için gerekli her türlü alım-satım faaliyetlerini yapabilme ve gerektiğinde sınai işletme kurabilme yetkilerine sahip olmuştur. Bununla birlikte bakanlık besin maddesi ve temel tüketim maddesi üreten işletmelere ve her türlü taşıt araçlarına bedelleri karşılığında el koyma yetkisini de elde etmiştir.

Nezaret ülke çapında iaşe işlerini yürütebilmek için belli başlı kentlere İaşe Müdürlükleri kurulmuş, diğer taşra yörelerinde ise birer mübayaa(satın alım) vekili atanmıştır. Ayrıca görevi icabı sosyal bir politika olarak, İaşe Nazırı Kemal Bey'in düşünceleri çerçevesinde, yoksullaşan memurlar ve muhtaçlara destek verilmesi işine

⁷⁷ **Harp Kazançları Vergisi Hk. Kararname**, 14 Kanunuevvel 1335, Düstur, II.Tertip,11.Cilt, s. 495-512.

girişilmiş, memurlar için sübvansiyonlu erzak dağıtımının yanında memur kesiminin elbise, kundura gibi ihtiyaçları da karşılanmaya çalışılmıştır. Yine muhtaçlara da açılan aşevleri sayesinde çok düşük bir ücret karşılığında yemek dağıtılması uygulamasına gidilmiştir. Kemal Bey'in nazır olduğu dönemde 25 dolayında aşhane açılmıştır.⁷⁸

Ancak çok kısa süre faaliyette bulunan bakanlık ateşkes antlaşmasının imzalanması ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın hükümetten çekilmesi ile İaşe Nezareti'nin etkinliği sınırlanmış ve 20 Ocak 1919 tarihinde yayınlanan bir kararname ile bakanlık ve müdüriyetler lağvedilmiştir. Bundan sonra iâşe işleri, eskisi gibi, Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlı bir İaşe Umum Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür.

Bütün bu faaliyetlere baktığımız zaman alınan önlemlerin ve yapılan düzenlemelerin beslenme sorununa kesin ve kalıcı bir çözüm getirmediği görülmektedir. Bütün bunlara rağmen İttihat ve Terakki'nin İaşe Nezareti'nden büyük beklentisi olduğu bilinmekle birlikte, savaş şartlarının zorluğu ve içteki muhalefetin yıkıcı çalışmaları vb. olumsuz gelişmeler iâşecilikten beklenene ulaşılmasını engelleyici bir rol oynamıştır.

Bütün bu sorunlar en başta da belirttiğimiz gibi Tekalif-i Harbiye Kanunu ve uygulamalarının tek başlarına ortaya çıkarmadıkları ancak olumsuz etkiledikleri, bir manada azdırdıkları problemler olmuşlardır.

Bunların yanında bir de, Tekalif-i Harbiye uygulamalarının tepkileri doğrudan üzerine çekmesine neden olan kanun metnindeki belirsizlikten kaynaklanmış sorunlar vardır.

Bu belirsizliklerin birincisi kanun metninde askeri ihtiyaçlar için el konacak malların neler olduğunun ayrıntılarıyla belirtilmemiş olmasıdır. İkincisi ise, kanunda "Tekalif-i Harbiye Komisyonları, kendi bölgelerinde ihtiyaca yetecek kadar malzeme bırakacaklar, gerisine el koyacaklardır" mânâsındaki maddede kaç günlük ihtiyaca yetecek malzemenin halka bırakılacağına belirtilmemiş olmasıdır.⁷⁹

Aslında, Tekalif-i Harbiye Kanunu'nun Suret-i Tarhı Hakkında Kanun-u Muvakkat'ın çıkmasından önce 15 Kanunusani 1328 tarihli ve 869 numaralı Meclis-i

⁷⁸ Toprak, **a.g.e.**, s.310.

⁷⁹ Cemal Avcı, **Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Vergilerinin Karşılaştırmalı Tanıtımı**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 11, Sayı 31, (Mart 1995 Ankara), s.226.

Vükelâ zabıtından anlaşıldığı kadarıyla Tekalif-i Harbiye usulüyle levazımat toplanırken halkın elinde bulundurduğu besin maddelerinin %5 ve 10'unun halka bırakılarak kalanına el konulması düşünüldüyse de daha sonra hazırlanan geçici kanunda bu oranlar kaldırılmış ve yerine "kâfi miktar" ifadesi konulmuştur.⁸⁰

Bu nedenlerledir ki; bazı bölgelerde aşırıya kaçan, halkı çok büyük sıkıntıya sokan, düşüncesizlikleri dolayısıyla halkın devlete olan güvenini sarsan uygulamalar görülmüştür.

Bunun yanında, aşırıya kaçan bu uygulamalar yüzünden esnaf, halk ve tüccar çeşitli sıkıntılar yaşamışlar bir noktadan sonra vergiler oldukça ağır ve ödenemez hale gelmeye başlamıştır.

Nitekim, henüz I. Dünya Savaşı başlamadan önce Balkan Savaşları dolayısıyla Tekalif-i Harbiye yoluyla alınan vergilerin kaldırılması söz konusu olmuştur. Örneğin; 9 Mart 1912 tarihinde alınan bir Meclis-i Vükelâ kararında da, Tekalif-i Harbiye yoluyla alınan vergilerin esnaf, tüccar ve halkın zor durumda olmasından dolayı bazı bölgelerden askerî ihtiyaçlar için ne kadar tahıl isteniyorsa bu bölgelerin de ihtiyaçları göz önünde bulundurularak buna göre vergi miktarı acil olarak belirlendikten sonra Tekalif-i Harbiye usulünün oralarda kaldırılması ve gereğinin Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerine bildirilmesi kararlaştırılmıştır.⁸¹

Tekalif-i Harbiye uygulamalarının hiç şüphesiz devletin içerisinde bulunduğu mâli durumu ve savaşın finansmanını desteklemek amacıyla gerekli görüldüğü ve I. Dünya Savaşı sırasında toplanılmasında daha özenli olunduğu ortadadır. Ancak savaş sebebiyle fakirleşen halk Tekalif-i Harbiye uygulamalarındaki aksaklıklar ile daha sıkıntılı günler de yaşamak zorunda kalmıştır.

Osmanlı arşivi incelendiğinde Tekalif-i Harbiye uygulamaları sırasında ortaya çıkmış ve bu yüzden şikayet ve tepkilere neden olmuş birçok olayın meydana geldiği görülür. Örneğin, Ezine ilçesi kaymakamı Süleyman Sami Bey'in Karacabey ilçesi kaymakamı olduğu sırada yerel Tekalif-i Harbiye komisyonu üyelerinden Yüzbaşı Faik ve Mülazım Hasan Efendilerin birlikte Tekalif-i Harbiye ve Levazımat-ı Askeriye'ye ait uygulamalar ve bunların toplanması ve taşınması sırasında kanuna aykırı davrandıkları ve görevlerini kötüye kullandıkları, yapılan soruşturma

⁸⁰ BOA, MV 173/26,1331.S.19.

⁸¹ BOA, MV. 175/16,1331.Ra.30.

sonucunda ortaya çıkarılmış ve haklarında gerekli işlemin yapılması Dahiliye Nezareti'nce emr olunmuştur.⁸²

Bununla birlikte yine, Tekalif-i Harbiye Komisyonu'nun İstanbul sınırları içerisinde dahi aşırıya kaçan uygulamaları görülmüştür. Belgeler incelendiğinde, 1914 yılı yaz aylarında İstanbul'daki telefon idaresinin haberleşme hizmeti verebilmesi için gerekli olan elektrik motorunun çalışmasını sağlayan benzin yağının Standard Oil firmasından karşılandığı ve şirketin Tekalif-i Harbiye Komisyonu'nun aşırıya kaçan bir el koyma işlemi gerçekleştirmesinden dolayı telefon idaresine söz verdiği benzini teslim edemediği, bu yüzden de İstanbul'daki bütün telefon hizmetinin kesilmesi tehlikesinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiş; ancak nezaretin yazılı emriyle İstanbul'daki Tekalif-i Harbiye Komisyonu telefon idaresine gerekli olan günlük benzini tedarik etmiştir.⁸³

Yine Aydın vilayetinde, 1916 yılı Şubat ayında, henüz Tekalif-i Harbiye usulüyle yağ toplanılmasına izin verilmediği halde yağ toplanılmış, bu haber belgeli şekilde Dahiliye Nezareti'ne ulaştırılınca vilayete tebligatta bulunulmuş ve toplanılmış yağların hemen geri iadesinin gerektiği bildirilmiştir.⁸⁴

Tekalif-i Harbiye uygulamalarından doğan aksaklıklardan sadece İstanbul'da yaşayanlar değil, Anadolu halkı da mağdur olmuştur. Öyle ki; valiler askeriyenin ihtiyaç duyduğu levazımatı karşılamak için artık halka gidilemeyeceğini, halkın elindeki olanakların daha fazla zorlanmaması gerektiğini bu yüzden Maliye Bakanlığı'ndan ödenek gönderilmesinin acil bir ihtiyaca cevap vereceğini izah eden birçok dileği, Dahiliye Nezareti'ne iletmiştir. Örneğin; Aydın Valisi, orduya et sağlanması konusunda müteahhit olanların, paralarının ödenilememesi nedeniyle, görevlerini yapamadıklarını, buna karşılık ordunun ihtiyacı olan 3 bin kilo etin sağlanması amacıyla Maliye Nezareti'nden para gönderilmesinin gerekli olduğunu içeren bir yazıyı 1 Ağustos 1914 tarihinde çekilen bir telgrafla Dahiliye Nezareti'ne iletmiştir.⁸⁵

Edirne'de ise, vilayet yönetimi hem savaş dolayısıyla, hem de Tekalif-i Harbiye uygulamaları nedeniyle vilayet ekonomisinin ve bayındırlığının zarar gördüğünü, bu yüzden vilayetin özel gelirlerinin teminat gösterilmeksizin hazineden

⁸² BOA, DH.MB.HPS 154/4, 1335.B.5.

⁸³ BOA, DH. İD 194/41, 1332.L.3.

⁸⁴ BOA, DH.UMUM 146/10, 1335.Ca.3

bir buçuk milyon liralık bir borcun alınması ve senelik elli bin liralık yardım yapılması gerektiğini anlatan iki dilekçeyi Dahiliye Nezareti'ne iletmıştır.⁸⁶

11 Mayıs 1331(1915) tarihli Şeyh Mahmud'un Harbiye Nezareti'ne göndermiş olduğu dilekçeye göre kendisinin mazbatasının olmasına karşın kanuna aykırı davranılmış ve mağdur edilmiş, hakkı olan meblağ kendisine ödenmemiştir. Bunun üzerine Maliye Nezareti haberdar edilmiş ve Dahiliye Nezareti aracılığı ile emir verilerek kanunlara uygun davranılıp mağduriyetin ortadan kaldırılması sağlanmıştır.⁸⁷

Ayrıca İstanbul Büyükdere'de Sava Efendi Harmanı ile Hasköy'deki Hazine-i Hassa Harmanı'nda bulunan ve müteahhit Abdülaziz Bey'in Dahiliye Nezareti'ne söz vermiş olduğu altı yüz bin adet tuğlanın dört yüz bini aşkın kısmına askeriyece bilgi verilmeksizin el konulmuş, Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri arasında bu konuda yapılan yazışmalar sonucunda böyle bir uygulamanın gerçekleşmediği, yapılan soruşturma ile Harbiye Nezareti'nce yalanlanmış, konunun muhatabı olan Abdülaziz Bey bu girişiminden sonuç alamamıştır.⁸⁸

1915 yılında Sivas'ta mültezimlerden Abdullah Efendi, görevi karşılığı kendisine ödenmesi gereken ücreti alamadığını bildirmiş; bunun üzerine Vilayet Dahiliye Nezareti'ne danışmış ve birçok yazışmadan sonra, 24 Kanunusani 1331(6 Şubat 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'nden mültezimlerin haklarının gözetilmesi ve paralarının ödenmesine ilişkin bir tebliğ gönderilmiştir.⁸⁹

Zor Sancağı'nda Mutasarrıf Said Bey'in Dahiliye Nezareti'ne şifreyle bildirdiğine göre, Zor aşiretlerinin şeyhleri ve onların ortakları olan tefeciler Tekalif-i Harbiye için taahhütleri bulunmasına karşın aşiretlerin mallarını hükümetten esirgemiş, vergi vermek istememişler, bunun üzerine mutasarrıf da zorla vergi toplamak mecburiyetinde kalmıştır.⁹⁰

Bununla birlikte Bursa Belediyesi'nin Tekalif-i Harbiye uygulamaları sırasında halktan toplanan tahıllardan fazladan haraç aldığıının Dahiliye Nezareti'ne

⁸⁵ BOA, DH.İD. 186/56,1332.L.4.

⁸⁶ BOA, DH.İD.,211/4,1332.R.26.

⁸⁷ BOA, DH.UMUM. 131/54, 1333.Ş.1.

⁸⁸ BOA, DH.MB.HPS.,75/47,1335.M.9.

⁸⁹ BOA, DH.UMUM.,111/25, 1334.R.3.

⁹⁰ BOA, DH.EUM.,7.Şube, 3/20.

bir şikayet telgrafıyla bildirilmesi üzerine vilayet uyarılmış ve böyle uygulamaların bir daha tekrarlanmaması istenmiştir.⁹¹

Yine bunun gibi, Tekalif-i Harbiye usûlüyle alınan vesâit-i nakliye komisyonlarınca bedeli verilerek el koymalarda toplanılan hayvanlardan ihtisâb resmi alınmaması için Dahiliye Nezareti'nden bir tebliğ gerçekleştirilmiştir.⁹²

Halkın mağdur edilmemesi için yapılan düzenlemelerden bir diğeri de, 1337(1921) yılının Rebiülevvel ayında yapılmış bazı yazışmalardır. Bu yazışmalarda görüldüğü üzere Harbiye Nezareti, Muvazene-i Umumiye dahilindeki maaş sahiplerinin istekleri üzerine ödeyecekleri verginin ertelenmesini istemiş, Maliye Nezareti de bu isteği yerinde bulmuştur.⁹³

Bazı ilçelerde, Tekalif-i Harbiye komisyonlarının sivil üyelerine de Tekalif-i Harbiye ambarlarından erzak vs. verildiği öğrenilmiş, Dahiliye Nezareti'nin emriyle bu erzaktan yalnız orduya mensup üyelerin yararlanabileceği açıklanmış ve buna uygun davranılması istenmiştir.⁹⁴

Yine Osmanlı arşivinde bulunan evraklarda görüldüğü üzere, İttihat ve Terakki Cemiyeti Eskişehir Merkezi, cemiyetin genel merkezine 8 Kanunuevvel 1331(21 Aralık 1915) tarihinde gönderdiği bir mektupla, Eskişehir halkının Tekalif-i Harbiye uygulamalarında görülen aşırılık nedeniyle güçsüz ve aciz konuma düştüğünü ve halkın üzerine daha fazla gidilmemesi gerektiğini bildirmiş; öte yandan kanunu uygulayıcı konumdaki kişileri halkın hem erzakını ve tohumluğunu fazlasıyla aldıkları, hem hayvanlarını kullandıkları, hem de köylüleri mal sevkiyatı vs. işlerde kullanarak her açıdan zor durumda bıraktıkları sebebiyle merkeze şikayet etmiş; hem halkı, hem de hayvanları imhaya sürükleyebilecek olan bu gibi uygulamaların durdurulmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti olaya el koymuş, Eskişehir Mutasarrıflığı'na gönderdiği bir yazıyla bilgi talebinde bulunmuş ve bu gibi uygulamaların durdurulmasını istemiştir. Eskişehir Mutasarrıflığı ise, nezaretin aldığı bilgileri doğrulamış, konuyla ilgili ayrıntılı bilgi vermiş ve alınan önlemlerle birkaç haftadır böyle olayların önünün alındığını, gerçekten de halkın elindekilerin kısıtlı olduğu için daha müsamahakâr davranılacağını bildirmiştir.⁹⁵

⁹¹ BOA,DH.UMUM. 108/35,1333.Ca.13.

⁹² BOA,DH.EUM.MEM. 72/4,1334.S.12.

⁹³ Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi, İSH-19, 1494, 68., Dosya: E:16-A, Y:61, F:3,4,5.

⁹⁴ BOA,DH..MB.HPS 155/50,1333.Za.6 ile DH.UMUM. 123/121, 1333.L.19.

⁹⁵ BOA,DH.KMS 36/12,1334.S.27.

Görüldüğü üzere kanun maddesindeki belirsizlikler uygulamada birçok aksaklığa sebebiyet vermiş, halk çeşitli sıkıntılar yaşamak mecburiyetinde bırakılmış ve haber alındıkça bu gibi uygulamaların düzeltilmesine, suçluların cezalandırılmasına çalışılmıştır. Ancak yaşandıkları dönemde bu gibi yanlış uygulamaların halk tarafından tepkiyle karşılandığı, özellikle tüccarların hükümetten mal sakladıkları kolaylıkla tahmin edilebilir.

Osmanlı Devleti, bu gibi olayların engellenmesi ve işin sıkı tutularak halkın uygulamalar sırasında haksız işleme tâbi tutulmamaları için, daha savaşın başlarında bazı düzenlemelere gitmiştir. Örneğin; 22 Eylül 1330 (1914) tarihinde yapılan bir tebliğde seferberliğin başlangıcından eylül ayı sonuna kadar gerek askeriyece, gerekse tekalif-i harbiye komisyonlarınca el konan erzak, eşya, levazım ve hayvanatın çeşit ve sayısını içeren mükemmel bir defterin düzenlenmesi ve nezarete ulaştırılması istenmiştir. Aynı ayın 30'unda yapılan bir diğer tebligatta ise gerek askeriyece, gerekse tekalif-i harbiye komisyonlarınca el konulmuş erzak vs.nin yazılacağı deftere askeriyece gerekli olmadığı halde el konulmuş olan madde ve eşya varsa bunların ne olduğu, nerede, kimler tarafından alındıklarının soruşturularak deftere eklenmesi ve defterin bir an evvel tamamlanarak nezarete ulaştırılması istenmiştir.⁹⁶

Bununla birlikte, 19 Ağustos 1335(1 Eylül 1919) tarihli bir dilekçede görüldüğü gibi, Tekalif-i Harbiye yoluyla el konup dört buçuk sene ambar olarak kullanılan bir dükkanın sahibinin aylığı 50 lira olmak üzere kira bedelinin hesaplanarak kendisine ödenmesini talep etmesi gibi olaylara sıkça rastlanmış ve halkın mağdur edilmemesi için çalışılmıştır.⁹⁷

Osmanlı Devleti Tekalif-i Harbiye uygulamaları sırasında aldığı mazbataları kaybeden veya devletin karşılıkları ödemeyeceğini düşünerek mazbatalarını imha eden halkın mağdur olmaması için de bazı düzenlemelere gitmiş ve eskisinin yerine bir yenisinin verilmesini kararlaştırmıştır.⁹⁸ Ancak bu mazbataların yenilenmesi işleminde hata yapılarak kaybedilme suretiyle mazbata verilmiş olduğu açıklaması

⁹⁶ BOA,DH.MB.HPS.M. 16/86.,1332.Za.28.

⁹⁷ ATASE A., İSH-9, 471-110. Dosya E:18, Y:11, F:32 (1,2).

⁹⁸ BOA,DH.UMUM 123/120, 1333.L.5. veya DH.MB.HPS 155/43,1333.Za.5.

deftere düşülmeden ikinci mazbata düzenlendiği tespit edilirse düzenleyen memur hakkında kovuşturma yapılması yetkisi de Maliye Nezareti'ne bırakılmıştır.⁹⁹

Bununla birlikte, savaş sırasında düşman devletlerin halkalarına ait olup sahiplerine verilmeyerek ilgili memurları tarafından saklanacak olan Tekalif-i Harbiye mazbataları ile özel tapularının detaylarını içeren ve ilgililere verilecek olan pusulalarda bunların içeriklerinin kısaca yazılarak komisyonca onaylanması Dahiliye Nezareti'nin bir genelgesiyle bildirilmiş, bu hususlardan doğabilecek aksaklıklar önlenmeye çalışılmıştır.¹⁰⁰

Yine hazırlanan bir mazbata ile Tekalif-i Harbiye usulüyle toplanan tahıllar, erzak vs. için hazineden ödeme talebinde bulunan kişilerin mağdur olmamaları gayesiyle bu gibi iddiaları araştırmak ve sonuca bağlamak üzere Maliye Nezareti'nde Harbiye, Dahiliye ve Maliye Nezaretlerinden seçilmiş ikişer kişiden oluşmuş bir komisyonun kurulması uygun görülmüştür.¹⁰¹

Bir başka Meclis-i Vükelâ kararında ise Tekalif-i Harbiye usulünün ülkenin ekonomik hayatına yaptığı etkiyi dikkate alarak bazı değişikliklere gidilmesi ve aynı zamanda ordunun ihtiyacının karşılanması konusuyla ilgili olarak Dahiliye ve Maliye Müsteşarları ile Levazım Reisi'nden oluşan bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir.¹⁰²

Yine suiistimali önlemek için, 4.8.1335(17.8.1919) tarihli bir emirde, ilgili dairede belgesi olmayan yabancı kişilere askerî eşyadan kesinlikle bir şey verilmemesi, veren olursa cezalandırılacağı emr olunmuştur.¹⁰³

Yine fiyatların belirlenmesi sırasında Tekalif-i Harbiye komisyonlarından birinin fen heyetinin haftada yalnız iki gün toplanmasının işlerinin sonuçlanmasını uzattığı ve şikayetlere sebep olduğu bildirilmiş, komisyonun bir süre için her gün toplanarak ambar ve kuruluşlara gelen malların fiyatlarını olabildiğince çabuk belirlemesi istenmiştir.¹⁰⁴

⁹⁹ BOA, DH.EUM.KLU, 15/55-A,1333.N.27.

¹⁰⁰ BOA, DH.UMUM 124/112,1335.C.15.

¹⁰¹ BOA, MV. 231/3.,1331.R.7.

¹⁰² BOA, MV. 193/42,1332.Za.17.

¹⁰³ ATASE A., İSH-7, 361,81, Dosya: E:52, Y:18, F:50 (1). Ve İSH-7, 371, 95, Dosya: E:24, Y: 15, F:4.

¹⁰⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 230 65 19 2.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti Tekalif-i Harbiye uygulamaları sırasında verginin olumsuzlukları sebebiyle çokça sıkıntıya düşen vatandaşlarının iâşesini temin etmeye kadar giden çeşitli uygulamalara da yol vermiştir.¹⁰⁵

Görüldüğü üzere hem alınan bütün önlemlere hem de uygulama sırasında yapılan düzeltmelere rağmen aksaklıklar önlenememiş ve mümkün olduğunca halktan gelen şikayetler dikkate alınarak yanlış uygulamalara son vermeye çalışılmıştır.

D. TEKALİF-İ HARBİYE KANUNU'NUN ETKİLERİ

1. Tekalif-i Harbiye Kanunu'nun Devlet Ekonomisine Yansımaları

"Tekalif-i Harbiye Kanunu'na Tepkiler" bölümünde de gördüğümüz gibi zaten savaş sebebiyle ortaya çıkan sorunların bazılarını olumsuz etkilemesinin yanında yeni sorunları da beraberinde getiren ancak bunların yanında bazı faydaları da olan Tekalif-i Harbiye uygulamaları, çeşitli şekillerde Osmanlı Devleti'nde o zamanlarda görülen askeri ihtiyaçları bir yandan karşılamaya yönelmişken bir yandan da devlet ekonomisinin içerisinde yaşanan durumu daha da kötüleştirmemek için çeşitli önlemler alınmasını gerekli kılmış ve nihayetinde, İaşe Nezareti gibi yapılanmalara ve narh uygulaması gibi düzenlemelere yol açmıştır.

Olumsuz etkilediği kıtlık, enflasyon, istifçilik ve ihtikâr gibi unsurların yanında kanun metnindeki belirsizliklerden doğan uygulamada bazı aksaklıklar görülmüş olmakla beraber, bunlara rağmen, ordunun ihtiyaçlarına ve ülke ekonomisine önemli katkıları olduğu da bir gerçektir.

Örneğin Osmanlı Devleti, Tekalif-i Harbiye önlemleri içerisinde alınan harp vergisinden önemli miktarda gelir elde etmiştir. Bu durum aşağıdaki tabloda açıkça görülebilir.

Ayrıca Osmanlı Devleti 1334(1918) yılında muafiyet-i askeriyye vergisinden de yaklaşık olarak 1 milyon O.L. gelir elde etmiştir.

¹⁰⁵ BCA, 74 66 28 11.

TABLO 22. Savaş Yıllarında Harp Vergisinden Elde Edilen Gelirler

Yıllar	Elde Edilen Gelir (O.L.)
1914	1.060.697
1915	1.500.000
1916	1.060.000
1917	1.020.000
1918	950.000
Toplam	5.590.697

Kaynak: Zafer Toprak,. **Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)**.Yurt Yayıncılık, (Ankara 1982), s.238.

Yine Tekalif-i Harbiye uygulamaları çerçevesinde toplanan her türlü yiyecek, giyecek, hayvan, taşıt araçları, gaz yağı, vergi gelirleri vb. ihtiyaç duyulan unsurların çoğu cepheye ve ordu ihtiyaçlarına sarf edilmişler geri kalan kısımlar ise İstanbul'un iâşesi ve ekonomi alanındaki ihtiyaçların karşılanması için kullanılmışlardır. Nitekim; "arpa, zeytinyağı ve sabunun büyük bir kısmı orduya devredilmiş, bulgur ve zeytin ise halka dağıtılmıştır."¹⁰⁶

2. Tekalif-i Harbiye Kanunu'nun I. Dünya Savaşı'ndaki Yeri ve Önemi.

Bir bütün olarak I. Dünya Savaşı'na ve Tekalif-i Harbiye'nin bu savaş sırasındaki rolüne bakarsak, her şeyden önce görürüz ki, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte sayısı 800 bine yaklaşan ve savaş boyunca yaklaşık 3 milyon kişinin eklendiği Osmanlı ordusunun her türlü temel ihtiyacının karşılanması gereği doğmuş, elde edilen dış kaynaklara ek olarak iç kaynak kullanılması bakımından da bu yöneme başvurulmuştur. Bu yöntemle birlikte, top yekûn savaşın beraberinde getirdiği zorlukları aşmak için halk ile ordu iç içe geçmiş bir vaziyette, asker cepheye savaşıırken halk da türlü sıkıntılara ve yoksulluğa rağmen ülkenin geleceğini kurtarmak üzere bu büyük savaşta yerini almada üzerine düşen her türlü görevi yerine getirmeye çalışmıştır. Bir yandan cepheye çocuklarını savaşmak üzere göndermiş, bir yandan ordunun ihtiyacı olan her türlü temel ihtiyaç maddelerini sağlamış ve bir yandan da cepheye bunların taşınması konusunda bile özverili davranmaktan geri kalmamıştır.

Bilindiği üzere 1912 yılında Balkan Savaşları sırasında çıkarılan bu kanun; siyasi otoritenin güçlü olmaması, siyasi ortamdaki belirsizlik ile ordu ve devlet

¹⁰⁶ Toprak, **a.g.e.**, s.276.

kademelerindeki koyu particilik anlayışı nedeniyle hayata geçirilememiş, ancak İttihat ve Terakki destekli hükümetlerin iş başına geçmesi ile sağlanan önceki duruma nazaran istikrarlı bir ortamda uygulanabilme imkanı bulmuştur. Zaman zaman kanunun uygulamasında çeşitli aksaklıklar görülmesine ve hem dışardan, hem de içerden zorlayan koşullara rağmen kanunun amacına ulaştığını söyleyebiliriz. Bu açıdan Tekalif-i Harbiye Kanunu çıkarıldığı günden itibaren Osmanlı Devleti için hayati bir öneme sahip olmuş, çünkü savaş sırasında devletin çökmemesinin veya ordunun dağılmamasının başta gelen etkenlerinden birini oluşturmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE GENEL DURUM VE MÂLÎ POLİTİKALAR

A. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE GENEL DURUM

1. Milli Mücadele Öncesi Genel Durum

I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan olayların sonucu olarak Osmanlı Devleti her yönden tükenmiş ve güçsüz bir duruma düşmüştür. İmzalamış olduğu Mondros Ateşkes Antlaşması ile stratejik yerleri İtilaf Devletleri'nin denetimine geçmiş, orduları silahlarına el konarak dağıtılmış, yıllarca süren savaşlar sonunda mali yapısı çökmüş, siyasi yönden otoritesini ve uluslararası camiada da itibarını kaybetmiş olan Osmanlı Devleti, her şeyden önemlisi varlığını devam ettirmek kararlılığı ile kendini savunma iradesini yitirmiş, bununla birlikte devleti yönetenlerin bağımsızlığa olan inançları büyük ölçüde sarsılmıştır.

Sömürgeci Avrupalı Devletler, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu durumundan yararlanarak başta İngilizler olmak üzere diğer İtilaf Devletleri ülkenin her tarafını Batı Anadolu hariç Kasım-Aralık 1918'de işgal etmişlerdir. Musul, Doğu Anadolu'nun stratejik altı ili, Batum, Samsun ve Merzifon yöreleri İngilizler tarafından kontrol altına alınmıştır. Fransızlar Çukurova, Adana, Dört Yol'dan başlamak üzere Antep, Urfa, Maraş yörelerine asker çıkararak kısa sürede yerleşme faaliyetine girişmişlerdir. İtalyanlar da Güneybatı Anadolu, Antalya dahil olmak üzere Mersin'e kadar olan Anadolu topraklarını işgal etmişlerdir. Doğu Trakya Fransızların kontrolüne geçmiştir. 13 Kasım 1918'de de İtilaf Devletleri'ne ait donanma İstanbul'a gelip Boğazın çok önemli kilit noktalarına ve İstanbul'un stratejik yerlerine askeri birlikler yerleştirip Osmanlı yönetimini baskı altında tutarak kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye başlamışlardır. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in İngilizlerin desteklediği Yunanlılar tarafından işgali ile artık ülkenin işgal edilmemiş hiçbir yerinin kalmadığını görüyoruz.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı sonunda gayet büyük ölçüde toprak kaybetmiş bir durumdadır. Savaş öncesi Osmanlı ülkesinin yüzölçümü 1.710.000 km² iken, savaş sonrasında bu rakam bir milyona yakın kısmını kaybetmiştir.

Bununla birlikte dört yıl süren bu büyük savaş sonunda toplam 2.850.000 kişi askere alınmış ve savaş başlangıcında bütün Osmanlı ülkesinin nüfusu 22 milyon olarak tespit edilmiştir. Ancak baktığımızda milli mücadeleye başlarken kaybedilen topraklar haricinde geriye kalan yerlerin toplam nüfusu 11.630.000 olup bunun 11 milyonluk kısmı Anadolu'ya, geri kalan kısmı ise Trakya'ya aittir. Anadolu nüfusunun içerisindeki Türklerin payının ise 8-9 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰⁷ Bir kaynakta bu rakam 9.487.939 olarak verilmiştir.¹⁰⁸

Bununla birlikte 1919 yılında Osmanlı ülkesi 15 il ve 18 bağımsız mutasarrıflıktan oluşmaktaydı(1921 yılında Kars ili ile onun bağlı sancağı olan Ardahan'ın da düşman işgalinden kurtarılıp dahil edildiğinde il sayısı 16'ya yükselmiştir).

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedileceğinin anlaşılmasından itibaren çok zor koşullar altında bulunan Osmanlı yönetimi, neler yapılabileceği konusunda çözüm yolları arayışına girmiş ve ortaya çeşitli görüşler atılmıştır. Bu görüşlerden kurtuluşu yabancılara sığınmada, yabancılardan mandaterliği altında yaşamada bulan görüş baskın gelmiştir. Bu görüşün içerisinde İngilizlerin mandaterliğini düşünenler öne çıkmış, başta Padişah Vahideddin ve Sadrazam Damat Ferit olmak üzere Osmanlı yönetiminin önde gelen isimleri ve saray, kurtuluşu savaşta galip gelerek en kârlı çıkan İngiliz yönetimine tâbi olmakta bulmuşlardır. Bu bağlamda padişah görüşünü şöyle belirtmiştir: "Bu şartları, çok ağır olmalarına rağmen, kabul edelim. İngilizlerin doğuda asırlarca devam eden dostluğu ve lütufkâr siyaseti değişmeyecektir. Biz onların müsamahasını daha sonra elde ederiz."¹⁰⁹

Bununla birlikte padişah ve yine hükümetin önde gelen isimleri İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne üye olmuşlar ve böylece kurtuluşu İngilizlerin himayesinde görmüşlerdir.

Bir başka mandacılık fikri de Amerikan mandaterliğini istemektir. Bu görüşü savunan kişilere göre İngiltere gibi sömürgeci bir devletin yönetimi altında olmaktansa Amerika Birleşik Devletleri gibi hem sömürgeci olmayan, hem de yönetimine aldığı Filipinleri zenginleştirerek bağımsız olmasını sağlayan bir devletin

¹⁰⁷ Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mâli Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, (Ankara 1990), s.23.

¹⁰⁸ **Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler**, Cilt II, Dördüncü Bölüm, s.147.

¹⁰⁹ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.27; Jaeschke Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev: Köprülü, Cemal) Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1971, s.2.

himayesine girmek yeğdir. Ancak bu şekilde Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve bütünlüğü korunabilirdi.

Amerikan himayesini isteme görüşü, özellikle Wilson İlkelerinin ilanı ile güç kazanmış, 6 Aralık 1918'de Wilson Prensipleri Cemiyeti kurularak Amerika'nın desteğini sağlamak amaçlanmıştır. Bir dikkate değer nokta da İngiliz taraftarlarının milli mücadeleye başından itibaren düşman tavır sergilemelerine rağmen Amerikan taraftarlarının millî mücadelenin başlangıcında önemli hizmetlerde bulunmuş olmalarıdır.

Ancak Başkan Wilson, Amerika himayesinde bağımsız bir Ermeni devletinin kurulacağını açıklamış ve sözde Ermeni katliamı durdurulmadıkça Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün tanınmayacağını bildirilmiştir. Bu da Amerikalılara karşı olan güveni son derece sarsmıştır.

Bir diğer mandacılık hareketi ise İtalyan himayesini kabul etmektir. Özellikle İtalyanların işgal ettikleri yerlerdeki halka iyi ve saygılı davranmaları, halka çeşitli şekillerde hizmet etmeleri vb. nedenlerle İtalyan mandacılığı fikri doğmuş ve gelişmiştir. Fakat bu görüşün taraftarlarının sayısının az ve etkilerinin zayıf olması bakımından İtalyan himayesi fikri gerçekleşmemiştir.

İngiliz, Amerikan ve İtalyan himayeciliğini isteyenlerin dışında küçük bir azınlığın Fransız himayeciliğini savundukları görülmektedir. Bu görüşün öncülüğünü Damat Ferit Paşa hükümeti sırasında Maarif Vekili olarak görev yapmış ve aynı zamanda yazar olan Ali Kemal yapmıştır.

Bütün bu siyasi fikirlerin yaşandığı bu karışık dönemde, özellikle Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Silahlı Kuvvetleri'nin durumu iç açıcı bir görünüm sergilememektedir. Bu antlaşma ile Osmanlı Orduları terhis edilmiş, her türlü teçhizat ve savaş malzemesi özellikle İstanbul'daki İngiliz ve Fransız denetiminde bulunan depolarda tutulmuş, böylece ordunun silahsızlandırılmasına girişilmiştir. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na başlandığında işgallerden sonra Anadolu'da toplam 20 tümen den oluşmuş 30-35 bin mevcutlu 9 kolorduluk zayıf bir askerî güç vardı. Mondros Bırakışması ile Osmanlı askerî kuvvetlerinin silah ve teçhizat durumu aşağıdaki tabloda görülmektedir:

TABLO 23. Ulusal Kurtuluş Savaşı Başında Ordunun Silah Durumu

	Mütareke başında	Ordunun Elinden Alınan	Ordunun Elinde Kalan
Top	1936	1704	233
Ağır Makineli Tüfek	4490	4159	331
Tüfek	904.394	398.394	515
Top Mermisi	2.066.300	1.998.556	67.744
Piyade Mermisi	299.000.000	285.000.000	14.000.000

Kaynak: Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mâli Kaynakları**. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990, s.39

Yine donanmanın durumuna bakacak olursak; Abdülaziz döneminde oluşturulan ve İngiltere'den sonra en büyük deniz gücüne sahip olan Osmanlı Devleti II. Abdülhamit döneminde Haliç'e çekilerek çürümeye terkedilmiştir.

Dış borçlanma ile alınıp önemli tesis ve tersanelerle desteklenmiş olan bir donanma kurmak için 15 yıl boyunca dış borçların %2'lik kısmı savaş gemisi satın alınmasına ayrılmıştır. Bununla birlikte II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile yönetime gelen Sultan Mehmed Reşad donanmanın önemini kavrayıp yeni bir donanma oluşturulması için çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde yeni zırhlıların satın alınması için bağış kampanyası başlatılmış, İngiltere'ye iki zırhlı sipariş verilmiş ve taksitleri ödenmiştir. Bu zırhlıların teslim zamanı geldiğinde Birinci Dünya Savaşı başlamış olduğundan İngiltere teslimatı yapmamış ve bu iki zırhlıya el koymuştur.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başlatıldığı 19 Mayıs 1919 tarihinde denizlerimizde savaşmak üzere kullanılabilecek herhangi bir deniz gücünden söz etmek mümkün değildir. Bununla beraber I. Dünya Savaşı'na katıldığımız sırada hava gücümüz 5 adet kara ve 2 adet deniz uçağı ile 10 pilottan oluşuyordu. Bu durumun iyileştirilmesi için düzenlenen kampanya sonucu paralar toplanarak Fransa'dan uçak alımı girişiminde bulunulmuş, fakat Fransızlar savaşın başlamasını bahane ederek bu uçaklara el koymuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında uçak sayısı 50'ye yükselmiştir. Savaşın ilerleyen yıllarında bu sayı 300'e ulaşmış, 100 pilot ve gözetleyici de operasyonlarda görev almıştır. Uçakların çoğunluğu Alman imalatı olup, oldukça değişik türlerden meydana gelmekteydi. Savaş sonrasında işgal edilmiş yerlerdeki uçaklar kurtarılamadığı gibi, Mondros Ateşkes Antlaşması ile de Anadolu, Trakya ve

İstanbul'daki hava üslerine ve içerilerinde barındırdıkları uçaklara yabancı kuvvetler tarafından el konulmuştur.

Açıkça görülmektedir ki, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında bir hava gücünden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü uçabilen uçaklarımızın büyük kısmı depolarda İngiliz ve Fransızların gözetimi altında bulunmaktaydı. Bu şartlar altında Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin başlangıcında mücadeleye katkıda bulunabilecek bir hava kuvvetinden yoksun bir vaziyette işgal güçlerine karşı direnişe geçilecektir.

Ağır savaşımlardan çıkmış olan Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısı ve gücü de diğer alanlardaki durumundan farksızdı. Ekonomiyi olumsuz etkileyen kapitülasyonlar, dış borçlar ve onların devamı niteliğindeki Düyûn-u Umumiye İdaresi'nin uygulamaları ile bunun yanında savaşların beraberinde getirdikleri sorunlardan biri olarak savaş döneminde izlenen mâli politikalar Osmanlı ekonomisini günden güne içerisinden çıkılması oldukça zor duruma düşürmüştür. Çünkü Oğuz Aytepe'nin de belirttiği gibi savaş sonrasında görüyoruz ki, "...devletin, savaşın başında 153.7 milyon lira olan dış borcu, savaş boyunca Almanya'dan alınan 150 milyon lira ile yüzde yüz artarak 303.7 milyon liraya ulaşmıştı. Devletin gelirlerinin %28.2'si her yıl dış borçların ödenmesine ayrılmaktaydı."¹¹⁰

Bırakışmadan sonra bu ekonomik çöküntünün karşısında nasıl bir politika izleneceği ülkenin kurtuluşu açısından da önemli bir noktaydı. Ayrıca bütün bu durumun olumsuzluğuna ek olarak artık ülkenin sınırlarının neresi olduğu ve gelecekte nasıl bir varlık gösterileceği konusunda da herkeste derin bir belirsizlik hakimdi.

İtilaf Devletleri'nin savaş sırasında Osmanlı Devleti'ni paylaşma projesi sırasında yapmış oldukları gizli antlaşmaları hayata geçirmek için ilk önce ülkenin her tarafının işgal edildiği ve sonrasında ise işgal edilen bölgelerin kesin bir paylaşımâ tâbi tutulacağı hesap ediliyordu. Bu paylaşım planları da Rusya'daki Çarlık Rejimi'nin yıkılışından sonra açıklanarak kesinleşmiş olmasına rağmen ülke içerisindeki siyasi durumda mandaterlik fikirlerine dayalı kurtuluş ve bütünlük arayışlarından vazgeçilememiştir. Ancak kurtuluşun böylesine haysiyetten uzak ve bayağı yollarla elde edileceği fikirlerinden medet ummanın boşuna olduğu,

¹¹⁰ Oğuz Aytepe, **Milli Mücadele Başında Örgütlenme ve Direnişin Mâli Kaynakları**, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Mayıs 2005, s. 3.

kurtuluşun ve bağımsızlığın ancak ve ancak bedeli ödenerek zor yoldan elde edileceği anlaşılmış, Ulusal Kurtuluş Mücadelesi de bu zihniyet üzerine kurulmuştur.

Anlaşılabacağı gibi ulusal mücadeleye girilirken ülke her yönden güçsüz bir durum sergilemektedir.

2. Kuva-yı Milliye Dönemi

a) Kuva-yı Milliye'nin Doğuşu

Mondros Bırakışması'nın uygulanmasına geçildiği tarihten itibaren Anadolu'da düzenli ordunun kuruluşuna kadar geçen süre içerisinde işgal güçlerine karşı yerel ve ulusal bazda mücadele veren silahlı milis kuvvetleri ile ülkenin bağımsızlığı için faaliyet gösteren siyasi örgütlenmelerden oluşmuş, kaynağını ve desteğini halktan alan bir bütün, millî bir direniştir.

Millî direniş, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri biçiminde teşkilatlanarak giderek gelişme göstermiştir. 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığında, itilaf devletlerinin bir savaş ganimeti saydıkları Anadolu'yu paylaşmaya başlamaları üzerine, karşı direniş faaliyetleri her tarafta ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili olarak çok önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Amasya Genelgesi'nin imzalandığı 22 Haziran 1919, Erzurum Kongresi 23 Temmuz-7Ağustos 1919 ve Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 ve ayrıca Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa'nın İstanbul'da millî direnişi teşkilatlandırma konusunda attıkları 20 Aralık 1918 tarihli önemli adımlardır.¹¹¹

Yakın tarihe kadar pek bilinmeyen bir görüşe göre Dört Yol'a bağlı Karakese Köyü halkının 19 Aralık 1918'de Fransızlar'a direnmesi, işgal güçlerine karşı ilk ayaklanma ve karşı koyma idi. 1919 yılı başlarında harekete geçen Kara Hasan ve çetesi, Anadolu'da ilk millî direnişi başlatmışlardı. Bunun yanında bu konuda ileri sürülen İzmir'in işgali sırasında Hasan Tahsin Recep'in attığı kurşun “düşmana atılan ilk kurşun” olarak bilinmekteydi. Bir başka ilk olayda, 28 Mayıs 1919'da 600 kişilik bir kuvvetin başında bulunan Ali Bey'in Ayvalık'ı işgale gelen bir Yunan

¹¹¹ Kemal Çelik, **Millî Mücadelede Adana ve Havalisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.144

Alayına ateşle karşılık vermesidir. Bu karşı koyma, Dört Yol-Karakese'deki gibi ani değil, daha önceden planlanmış bir direniştir.¹¹²

Ülkenin güneyinde Adana, Maraş, Antep ve Urfa Bölgeleri'ni Fransızlar'ın işgal etmeleri üzerine, çete adı verilen milli müfrezeler kurulmuş, işgal güçlerine karşı çıkılmaya, baskınlar vermeye başlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa yörede silahlı bir teşkilat kurulmasına karar vererek, 1 Kasım 1919'da "Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı" adını verdiği bir komutanlık kurulmasında öncülük yapmıştır. Bu komutanlık Adana vilayetinin tamamı ile Tarsus ve Mersin Bölgesini kapsıyordu.¹¹³ Bununla beraber askeri birlikler İstanbul'un emrinde olduğundan, Mustafa Kemal Paşa mücadeleyi halkın başlattığı ve komutanların da halktan gelen kimseler oldukları görüntüsünü vermek, aynı zamanda komutanları halka mal etmek için yörede tanınmış oymak adlarına dayanarak, "Kozanoğlu Doğan Bey", "Aydınoğlu Tufan Bey" gibi takma adlar verilerek, görevlendirildikleri bölgelerde faaliyette bulunmalarını istemişti. Mustafa Kemal Paşa komutanlara yazılı olarak şu talimatı vermişti:¹¹⁴

1. Halkın teşkilatı içten benimsemesi ve bunun sağlanması için çalışılması,
2. Teşkilatın, Sivas Kongresi'nde tesbit edilen nizamnameye uygun yapılması,
3. Karaisali tarafında toplanacak büyük bir milli kuvvetin, Adana istikametinde harekete geçerek, Adana'yı zaptetmesi ve Fransızlar'ı denize dökmesi,
4. Sivas'dan gizlice ayrılmaları, isim ve kıyafetlerini değiştirmeleri".

Aslında işgallere karşı ilk direniş ve karşı koymalar İzmir'in işgalinden önce İtilaf Devletlerince asker çıkarılmış yerlerde görülmektedir. Örgütlü şekilde silahlı mücadeleye girişilmesi ancak İzmir'in işgalinden bir süre sonra ortaya çıktığından dolayı Kuva-yı Milliye tabiri bu bölgedeki örgütlü direnişe verilen isim olmuştur.

¹¹² Çelik, a.g.e., s.144-145; Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım**, İstanbul, 1961, s. 126-127; Ahmet.Hulki Saral, **Türk İstiklal Harbi IV, Güney Cephesi**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1966, s. 55-56; Salâhi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, İkinci Baskı, Cilt 1, T.T.K., Ankara, 1987, s.65-66.

¹¹³ Saral, a.g.e., s.68; Çelik, a.g.e., s.149.

¹¹⁴ Osman Tufan, **Kilikya Doğu Bölgesinde Milli Hareketler ve Kozan Sancağı ile Mülhakatının Kurtuluş Hatıraları**, Bahar Matbaası, 1964, s.33; Saral, a.g.e., s.68; Ahmet Cevdet Çamurdan, **Cumhuriyetin 50. Yılında Kozan'ı Tanıyalım**, Önder Matbaası, Ankara, 1973, s.23.

Daha sonra bu deyim Anadolu'daki bütün örgütlü direniş faaliyetlerini kapsar nitelik göstermiştir.

İlk Kuva-yı Milliye faaliyetleri İzmir'in işgalinden hemen sonra başlamış, Tire'de başlayan bu türden hareketlenmeler bazı yöneticilerin olumsuz tavır takınmaları suretiyle dağıtılmış, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasından bir hafta sonra Ödemiş'te kurulan yeni bir direniş örgütlenmesine Kuva-yı Milliye ismi verilmiştir.

Bu türden direnişler halk üzerinde oldukça önemli etki yapmış ve halk desteğini arkasına almıştır. Denizli'den Ayvalık'a kadar olan kesimde işgal kuvvetlerine karşı direnen Kuva-yı Milliye örgütleri kurulmuş; eşkıyaların, asker kaçaklarının, Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Kuruluşları'nın kurmuş oldukları Kuva-yı Milliye birlikleri hızla çoğalmıştır. Bunun üzerine bir yıl sonra Kuva-yı Milliye'nin mevcudu on beş bin kişiye ulaşmıştır. Bununla birlikte, Güneyde ilk Kuva-yı Milliye Birliği, Dört Yol yakınlarında 1918 Aralık ayında kurulmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Erkan-ı Harbiye Riyaseti ve Ordusu'na bağlı komutanlardan çok önemli isteklerde bulunmuştur. Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ne hazırlık niteliğinde olan bu isteklerin, güney bölgesi ile ilgili maddelerini kısaca şöyle özetlememiz mümkündür.¹¹⁵ "...Güney Bölgesi halkına, bilhassa dağ köylerine bol silah ve cephane dağıtılmalı, dağlık bölgedeki uygun yerlerde ve güvenilir kimselerde silah ve cephane saklanmalıdır....Bezgin ve bitkin durumda olan halk gelecek için uyarılmalıdır." Bunun üzerine, Ali Fuat Paşa Kilikya'da jandarma birliklerini düzene koymaya, ilave subay, er, silah ve techizat ikmaline koyulmuş, bir işgal olasılığına karşılık, Kilikya'nın stratejik yerlerinde mevziler hazırlatma çalışmalarına koyulmuştur.¹¹⁶

İlk önce Kilikyalılar Cemiyeti adıyla İstanbul'da yaşayan Adanalı bazı gençler 20 Kasım 1918'de bir araya gelerek, memleketteki gelişmeleri değerlendirmiş ve bir cemiyet kurmayı kararlaştırmışlardır. Cemiyetin 21 Aralık 1918'de kurulmasıyla ilgili dilekçe Dahiliye Nezareti'ne verildi.¹¹⁷ Cemiyet

¹¹⁵ Çelik, a.g.e, s.44.

¹¹⁶ Cebesoy, a.g.e, s.31; Çelik, a.g.e, s.44

¹¹⁷ Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938**, Ankara 1983, s.14; Zeki Saruhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü 1**, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1982, s. 69.

nizamnamesindeki adı “Kilikyalılar Cemiyeti” olmakla beraber, değişik isimlerle de anıldığına rastlanmaktadır.¹¹⁸

Cemiyetin hükümet merkezinde kurulmasının nedeni, İstanbul’da yaşayan esnafın, milli hakları daha kuvvetle savunabilecekleri düşüncesidir. Cemiyetin kuruluş nedeni ve faaliyetleri şöyle belirtilmektedir: “Kilikya namı kadimi altında bulunan Adana ve mülhakatı ile İçel ve Maraş sancaklarında ve buralara mücavir olan Ayıntap Sancağı, Antakya, İskenderun, Beylan ve Reyhaniye kazalarında genel nüfusun yüzde 90’ını aşkın bir çoğunluk oluşturan Türkler’i temsil etmek ve yörelerin düşünceleri ve uygulamaları büyük bir ekseriyetle Devleti Osmaniye’ye bağlılıklarını teyit için içten ve dıştan gerekli olan teşebbüsler ve yayınlarda bulunmak üzere Dersaadet’te “Kilikyalılar Cemiyeti” adıyla bir cemiyet teşkil edilmiştir. Bu nizamnamede, cemiyetin örgütleneceği yerler olarak, İçel ilinden başlayarak, Adana, Antakya, Maraş ve Gaziantep illerini kapsamaktaydı. Buralarda cemiyet özellikle, yörenin Türklüğü ve İslamlığı üzerinde duruyor, tarihi eserler, coğrafi yer adları, halkın nüfus oranı ve soy bakımından değerlendirmeler yaparak tam bir “Türk Yurdu” olduğu açıklanıyordu.¹¹⁹

Cemiyet faaliyetlerini daha çok silahsız direniş biçiminde sürdürmüştür. Sivas Kongresi kararları gereğince düzenlenmiş olan, Müdafa-i Hukuk Cemiyeti, teşkilat nizamnamesine ek olarak gönderilen belgede: “Müdafa-i Hukuk Cemiyeti’nin Heyet-i İdare ve Heyet-i Merkeziyeleri tarafından Milli Müfrezelerin teşkil edileceği, bunun sağlanmasında, Asker Alma Dairesi başkanları ile bölge komutanlarının yardımcı olacağı”, bildirilmiştir. Faaliyetlerini işgal ve tehdit altındaki İstanbul’da sürdürülmesine ve o dönemin bütün olumsuz koşullarına karşılık, Kilikyalılar Cemiyeti İstanbul hükümetlerine ve İtilaf Devletleri makamlarına çekinmeden başvurarak, mevcut olumsuzlukların düzeltilmesini istemiş, Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilerini devam ettirmiş ve bilhassa Adanalı aydınlarla birlikte yürüttüğü faaliyetlerine etkinlik kazandırmaya çalışmıştır.¹²⁰

Fransız ve Ermeni işgalcilere karşı bir tepki olarak ortaya çıkan bu savunma hareketi kısa süre içerisinde geniş çapta bir hareket niteliği kazanmış, Kuva-yı Milliye birliklerinin bölgeye yakın ordu birlikleri tarafından güven altına alınması

¹¹⁸ Öztoprak, **a.g.m.**, s.121; Çelik, **a.g.e.**, s.128.

¹¹⁹ Öztoprak, **a.g.m.**, s.122-124.

¹²⁰ Çelik, **a.g.e.**, s. 131-132; Kemal Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 1143-1145; Öztoprak, **a.g.m.**, s.128-136.

kararlaştırılmıştır. Güney Anadolu’da ortaya çıkan Kuva-yı Milliye hareketinde Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin önemli katkıları olmuştur.¹²¹ Bununla beraber, Güneydoğuda faaliyet gösteren Kuva-yı Milliye yapılanması ile Ege Bölgesi’ndeki yapılanma arasında bazı farklar bulunmaktadır: Öncelikle Ege Bölgesi’ndeki Kuva-yı Milliye birlikleri düşman işgal alanı dışında, fakat işgale yakın yerlerde kurulurken; Güneydoğuda genellikle düşman işgal alanı içerisinde ve gizlice kurulmuştur. Düşman alanı içerisinde faaliyet gösterildiğinden güney ve güneydoğudaki Kuva-yı Milliye birliklerinin faaliyetleri gizlilik içerisinde yürütülmüş, bu sebeple de Ege bölgesinde toplanan kongreler gibi toplantı ve oluşumların yapılması için gerekli olan imkan ve şartlar bulunamamıştır. Ancak güney ve güneydoğuda mücadele veren bu birlikler bulundukları bölgeye yakın askerî birlikler tarafından lojistik açıdan desteklenmişler, bununla beraber gizli şekilde halktan aynî ve nakdî teberra adı altında yardım toplanması yoluna gidilmiştir.¹²²

b) Kuva-yı Milliye'nin Yapısı

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kuva-yı Milliye işgalcilere karşı halkın direnme isteği sonucu ortaya çıkmış, kaynağını ve desteğini halktan alan bir harekettir. Bünyesinde yurtsever duygularla milli mücadeleye atılan gönüllüleri barındırıyordu. Bunun yanında yapısında her çeşit insana rastlamak mümkündü. Örneğin, Kuva-yı Milliye’de görev alan gönüllüler şunlardan oluşuyordu:

- Yurtsever duygularla ve başka bir amaç gütmeksizin mücadeleye atılan gönüllüler
- Halk kuruluşları tarafından kongre kararlarına dayanılarak, bir tür askere alma şeklinde köylerden ve kasabalardan silah altına alınanlar
- Dağda gezen eşkıyalar, efeler, zeybekler, kızanlar
- Hapishanelerden çıkarılan hükümlü, tutuklu ve sanıklar
- Asker kaçakları

¹²¹ Bkz. İzzet Öztoprak, “Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları”, Atatürk Araştırma Merkezi, C.8, S.22.

¹²² Müderrisoğlu, a.g.e., s.236-238; T.İ.H., 4.Cilt, s.63-67.

- Herhangi bir suç işleyerek adaletten kaçanlar
- Soyguna, vurguna hevesli maceracılar
- İç isyan olaylarına katılıp, bağışlanmak için Kuva-yı Milliye'ye sığınanlar
- Yakınlarının düşman zulmünden zarar görmesi üzerine intikam almak amacıyla silaha sarılanlar ile düşman işgalinden kaçarak Kuva-yı Milliye'ye katılan yersiz yurtsuzlar¹²³

Kuva-yı Milliye yapısı içerisinde birlik komutanlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Efeler: Bünyelerinin zeybeklerden oluştuğu birliklerin başındaki kişiler olup genelde bir suç işleyerek dağa çıkmış kanun kaçaklarıdır.
- Eşkiya Reisleri: Dağlarda yaşayan çoğunluğu asker kaçağı olan soygunculuk ve gasp ile geçimini sağlayan kişilerden oluşmuş grupları yöneten kişilerdir.
- Komiteciler: Bu kişiler de Balkan Savaşları sırasında askeri tecrübe edinmiş, gerilla savaşlarında yetişmiş kişilerdir.
- Sivil Komutanlar: Asıl Kuva-yı Milliye komutanları bunlar olup, işgal karşısında devletin güçsüzlüğü ve çaresizliğini görerek yurdun kurtuluşu için silahlı halk kuvvetleri kurup bunları komuta eden kişilerdir.
- Subaylar: Kuva-yı Milliye'de hem kendiliklerinden, hem de üst makamlar tarafından görevlendirilerek gerilla mücadelesine katılmış her rütbeden subaylar görev yapmışlardır.¹²⁴

Bununla birlikte Kuva-yı Milliye bir halk ordusu olmasına rağmen, örgütünü böyle bir temele oturtamamıştır. Komuta zincirlerinin oluşturulmasında başarısız olunmuş, disiplin sağlanması ve koordineli şekilde hareket edilmesi sağlanamamıştır. Örneğin, her birliğin kendine özgü bir iç örgütlenmesi, farklı ast-üst ilişki modelleri;

¹²³ Müderrisoğlu, a.g.e., s.178-179; Sebahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Burçak Yayınevi, Üçüncü Baskı, İstanbul 1966,1. Cilt,s.113-124.

¹²⁴ Müderrisoğlu, a.g.e., s.180-181.

silah, teçhizat ve kıyafette farklılıklar bulunmakta olduğundan düzen hem bu birliklerin içerisinde, hem de birlikler arasında sağlanamamıştır. Ayrıca rütbeyi gösteren semboller kullanılmadığından birlik üyeleri haricinde kimin ast kimin üst olduğunu bilmek olanaksızdır.

c) Kuva-yı Milliye'nin Mâli Kaynakları

Kuva-yı Milliye hareketi ilk başladığında hareketin finansmanı için mâli kaynaklara ihtiyaç duyulmamaktaydı. Çünkü eşkıya, çeteciler vb. kişilerden oluşan gönüllülerin beslenme ihtiyaçları halk tarafından karşılanıyor, silah ve teçhizat gibi ihtiyaçları ise depolardan sağlanıyordu. Bunun yanında ilgi çekici bir uygulama olarak belirtelim ki, "Antep'te ... birliğe giren her savaşçı bir silah bulmakla yükümlü tutulmaktaydı."¹²⁵ Ancak ilerleyen zamanlarda Yunan işgalinin geçici olmadığına anlaşılması üzerine sürekli faaliyette bulunması gereken bu güçlerin ihtiyaçlarının karşılanması için maddi ve mâli kaynaklara gereksinim duyulmuştur.¹²⁶ Bunun için halktan "Nakdi ve Ayni Teberru" (Mal ve Para Bağışı) adı altında para ve mal vergi olarak alınıyor, böylece halk hem Kuvay-i Milliye'ye ve İstanbul'daki Osmanlı hükümetine, hem de Düyûn-u Umumiyye ve Reji İdaresi'ne vergi vermek zorunda kalıyordu. Bu çift vergilendirme halkı oldukça zor durumda bırakmıştı. "Adı bağış olsa da Nakdi ve Ayni Teberru uygulaması, bir bölgede yaşayan herkesin gönüllü olsa da olmasa da vermek zorunda olduğu bir vergi uygulaması idi." ¹²⁷ Bu zorunlu para ve mal bağışı miktar ve cinsinin tespitini ise Kuvay-ı Milliye, Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i İlhak kuruluşları yapıyordu.

Başlangıçta uygulamada yazılı kurallar olmadığından çeşitli aksaklıklar doğuyor kimisinden ikinci kez bağış alınırken bazılarına iltimas geçilerek onlardan hiç alınmıyordu. Bu durum artık olağan bir görünüm kazanmıştı. Bununla birlikte özellikle bazı Kuva-yı Milliye komutanlarının geleceği düşünerek mâli kaynak edinmek için halkı zorlamaları, bir manada eski mesleklerini sürdürüp soygun yapmaları halkın üzerinde olumsuz etkiler doğurmuştur. Bir manada bu komutanlar "...ulusal amaçlar uğruna halkı soyar duruma düşmüşlerdir." ¹²⁸

¹²⁵ Aytepe, **a.g.m.**, s. 1.

¹²⁶ Aytepe, **a.g.m.**, s. 1.

¹²⁷ Aytepe, **a.g.m.**, s. 2.

¹²⁸ Aytepe, **a.g.m.**, s. 2.

Milli mücadeleye karşı olanlar ise Kuva-yı Milliye'de görülen bu aksaklıklardan hareketle toplanan paraların hesabını sormak ve halkı soyanları ortadan kaldırmak gibi sloganlarla İstanbul Hükümeti'nin de desteğini alarak halkı kıskırtmışlar, Bolu-Düzce isyanları gibi ayaklanmalar çıkarmışlardır.

Milli mücadele sırasında bir önemli nokta da Kuva-yı Milliye'nin oluşumu ve güçlenmesi aşamalarında halkın zengin kesiminin de destek olmasıdır. Zenginler arasında yaygın olan "servetine göre para ve mal bağışında bulunmamanın vatana ihanet olacağı" fikrinin etkisiyle yer yer kendi çiftliklerinde Kuva-yı Milliye birlikleri oluşturma veya mevcut birliklerin iâşe ve ikmalini sağlama yoluna gitmişlerdir.

Ayrıca, bu dönemde halktan alınan salma vergilerin yanında Düyûn-u Umumiye İdarelerinden, mal sandıklarından ve bankalardan zorla alınan paralarla da giderler karşılanmaya çalışılmıştır.¹²⁹

Yine Düyûn-u Umumiye İdaresi'ne devredilmiş olan aşar ambarlarında mevcut bulunan hububata da levazım makbuzları verilerek tekalif usulüyle el konulmuştur.¹³⁰

Kasım 1919'un sonlarına gelindiğinde, artık hem Kuva-yı Milliye birlikleri, hem de cephelerdeki askerî birlikler tamamen Heyet-i Milliyelerin halktan toplayıp gönderecekleri yardımlara bağlı hale gelmişler ancak halkın da daha fazla dayanacak durumu kalmamıştır.

Bu süreç içerisinde çoğu Kuva-yı Milliye birlikleri görevlerini layıkıyla yapmaya çalışırken bazı müfrezelerin görevlerini kötüye kullanmaları nedeniyle bu tür davranışların önlenmesi gerekmektedir. Bu sebeple Harbiye Nezareti Kuva-yı Milliyecilere yardım yapmak kararı almış, Mustafa Kemal Paşa da Kuva-yı Milliye birliklerinin düzensizliklerini önlemek için iâşe ilgili her türlü faaliyetlerin de kolordularca yapılması emrini verdiğini İstanbul Hükümet'ine duyurmuştur.

Anlaşılabileceği üzere Kuva-yı Milliye ilk zamanlarda kendi ihtiyaçlarını yerel olarak halktan karşılamış, ilerleyen dönemlerde, bu görevi Heyet-i Temsiliye

¹²⁹ Saim Türkman, **"Kuvay-ı Milliye'nin İâşe İkmali ve Heyet-i Temsiliye'nin Kaynakları"**, A.Ü. TİTE. Dergisi Atatürk Yolu, Kasım 1998, Yıl 11, Cilt 6, Sayı 22, s.202.; Zekeriya Türkmen, **"Mütareke Döneminde Milli Mücadeleye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması"**, Askeri Tarih Bülteni, 4/21, Genelkurmay ATASE Yayınları, s.26.

¹³⁰ Türkman, **a.g.m.**, s.202-203; Şerif Güralp, **İstiklal Savaşı'nın İçyüzü**, İstanbul 1958, s.31.

yüklenmiştir. Bu zamandan sonra artık Kuva-yı Milliye'nin ihtiyaçları daha düzenli bir şekilde giderilmeye çalışılmıştır.

d) Kuva-yı Milliye'nin Harcamalarındaki Düzensizlik

Kuva-yı Milliye'nin gelir sağlaması sırasında görülen aksaklıklar aynı zamanda da harcamalarda da görülmüştür. Çünkü Kuva-yı Milliye birliklerinin ne gelirlerini, ne de giderlerini gösteren bir bütçeleri vardı. Elde olan kaynaklar kullanılıyor, ihtiyaç duyulduğunda ise tekrar halktan bağış alınması yoluna gidiliyordu.

Bu düzensizlikler Balıkesir, Nazilli, Alaşehir Kongrelerinde alınan kararlar doğrultusunda büyük ölçüde giderilmiştir. Bu kongrelerin içerisinde Nazilli Kongresi, Heyet-i Milliyelerce belirlenen mal ve para bağışını ödemekten kaçınanların cezalarını Kuva-yı Milliye müfreze komutanlarınca tayin ve tespit edileceğini hükme bağlamıştır. Yine bunun yanı sıra Heyet-i Temsiliye'nin düzensizlikleri giderme konusundaki kararları da etkili olmuştur.

e) Kuva-yı Milliye'de Mâli Düzen Sağlama Çabaları

Kuva-yı Milliye'deki her türlü düzensizliği gidermek ve mücadeleye merkezi bir yapı kazandırabilmek için çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Erzurum kongresinde alınan ve bütün ülkeyi ilgilendiren kararların sonrasında, Sivas Kongresi ile de sadece siyasi bir birliktelik değil aynı zamanda mâli ve askeri bir merkezileşme, bütünleşme söz konusu olmuştur.

Erzurum Kongresi'nin toplanması bölge üzerindeki Ermeni ve Rum emellerine karşı, Erzurum'daki Doğu Anadolu Müdafa-i Hukuk Cemiyeti ve Trabzon'daki Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti'nin işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Ordudaki görevinden ayrılan Mustafa Kemal Paşa bu kongrede etken rol oynamıştır.¹³¹ Kongrede şu önemli kararlar alınmıştır:¹³²

¹³¹ Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s.65.

¹³² Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar...**, s.32; Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Ankara, 1968, s.104.

1. Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, parçalanamaz.
2. Her türlü yabancı işgal ve müdahaleye karşı Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde milletle birlikte savunacak ve direnecektir.
3. Vatanın bağımsızlığını İstanbul Hükümeti sağlayamazsa, bunun için geçici bir hükümet kurulacaktır, bu hükümet milli kongre tarafından seçilecek, kongre toplanmamış ise bu seçimi temsil heyeti yapacaktır.
4. Milli kuvvetleri etkin ve milli iradeyi hakim kılmak esastır.
5. Hristiyan azınlıklara siyasi egemenliğimizi ve sosyal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilmez.
6. Manda ve himaye kabul edilmez.
7. Milli meclisin derhal toplanması ve hükümet uygulamalarının denetim altına alınması şarttır....”

Kongrenin amacı, toplanışı ve niteliği bakımından bölgesel olmakla birlikte, aldığı kararlar vatanın bütünü ve ulusun genelini ilgilendiren bir program niteliğindeydi. Kongrenin bu hedeflere ulaşmada Mustafa Kemal Paşa'nın büyük etkisi olmuştur. Vatanın bir bütün olduğu, parçalanmasının mümkün olamayacağı ifade edilmekle, yüzyıllardır Türk milletinin yaşadığı bu topraklar üzerinde yerleşmek isteyenlerin emperyalist oldukları anlatılmak istenmiştir. Tam bağımsızlık uygulanmıştır. Yabancı unsurlara hakimiyeti bozacak ayrıcalıklarının verilemeyeceği ve bir devletin güdümüne girmek demek olan manda ve himayenin reddedildiği de dünyaya böylece ilan edilmiştir. Ayrıca İstanbul Hükümeti'nin çeşitli nedenlerle üzerine düşen görevi yapamadığı takdirde, milletin iradesiyle oluşan ve Kuva-yı Milliye adını taşıyan kuruluşların, ülkenin ve milletin kaderinde söz sahibi olduğu da özellikle belirtilmiştir. Bunun için bir Heyet-i Temsiliye seçilmesi, gerekirse bir hükümet gibi iş görme yetkilerine de sahip kılınması kararlaştırılmıştır. Erzurum Kongresi Anadolu'da kurulacak yeni bir devletin habercisi olmuştur. Bu kongrede kabul edilen tüzük gereğince dokuz kişilik bir temsil heyeti seçilmiş ve bu heyetin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa getirilmiştir.

Doğu Anadolu'nun kaderini görüşmek için toplanan Erzurum Kongresi, ülkenin bütünlüğünü ilgilendiren sorunlar hakkında önemli kararlar alarak Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin esas programını hazırlamıştır. Programın temel konusu

kayıtsız şartsız bağımsızlık ve hakimiyet idi. Adı geçen kongrede vatan sınırları belirtilerek, vatanın bir bütün olduğu ve parçalanamayacağı ilan edilerek, emperyalistlere de Türklüğün atayurdunun işgal edilemeyeceği anlatılmak istenmiştir. Temsil heyetinin, gerektiğinde bir hükümet olarak görev yapacağı açıklanarak, milli devletin yürütme organı olma düşüncesi de ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı Erzurum Kongresi kendisinden sonraki bütün milli mücadele safhalarının gelişmesinde hiçbir çelişkiye düşmeden sürekli bir gelişmenin öncüsü olmuştur.

Erzurum Kongresi kararlarından yabancı temsilcilikler haberdar edilmişlerdir. Bu arada ABD başkanı Wilson'a da bir mektup gönderilerek bildirideki prensiplerin hayata geçirilmesi istenmiştir. İzmir'in işgali dahil her türlü paylaşma hareketlerinin kabul edilemeyeceği ve vatanın savunulması için sonuna kadar mücadele edileceği duyurulmuştur. Erzurum Kongresi tamamlandıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa dokuz kişilik temsil heyetiyle Sivas'a hareket etmiştir.¹³³

Heyet-i Temsiliye, Doğu illerinde var olan milli kuruluşların yaşamını sağlayacak önlemleri alarak, bütün kuruluşların kenetlenmesini sağlayıp, aralarında uyumlu bir bağ kurarak "Ulusal Amaç"ın hızla ve kolaylıkla gerçekleşmesini sağlamayı hedeflemişti. Mahalli bir isimle ve mahalli bir etkinlikle meydana çıkacak olan bu kuruluşun amacı memleketin ve milletin tümünü kapsayacak kadar genellik içeriyordu.¹³⁴ Artık Anadolu'da siyasi otorite olarak yeni bir güç ortaya çıkıyordu.

İşte bu kongre kararları Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin esaslarını ortaya koymaktaydı. Kongre, yalnız bir takım kararlar almakla kalmamış, aynı zamanda dış politika bağlamındaki esaslarını da böylelikle duyurmuş oluyordu. Yabancı devletlerle ilişkiler, aynı zamanda dış yardımların kabul edileceği vb. konularda ciddi adımlar atılmıştı. Ayrıca Misak-ı Milli'nin temellerini atması açısından da ayrı bir önem taşımaktaydı.¹³⁵

¹³³ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1960, s.102.

¹³⁴ Özkaya, Konukçu, Önsoy, Akbulut, Balcıoğlu, Tanfer, **Milli Mücadele Tarihi, Makaleler**, A.A.M.D., Ankara, 2002, s.156.; Ayrıca bkz. Uluğ İğdemir, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, T.T.K. Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1989; Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, T.T.K. Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1989

¹³⁵ Özkaya, Konukçu, Önsoy, Akbulut, Balcıoğlu, Tanfer, **a.g.e.**, s.157

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen Erzurum Kongresi şekil itibariyle bölgesel, aldığı kararlar açısından ise ulusal bir kongre niteliği taşır. Burada alınmış olan kararlar, 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Anadolu'nun hemen her yerinden gelecek olan üyelerinde katılmasıyla Sivas Kongresi'nde ulusallaştırılacaktır.

Sivas Kongresi'nde en çok tartışılan konu mandacılık oldu. Mustafa Kemal Paşa büyük bir ustalıkla bu eğilimi geçiştirmesini bilmiştir. Kongrede bütün milliyetçi derneklerin bölgesel birer kuruluş olmaktan çıkartılıp ulusal bütünlük içinde kaynaşması hedeflenmişti. İşte alınan kararlarda bütün ulusal dernekleri bağlayıcı nitelikleri görülmektedir. Belirtilen tarihlerde gerçekleştirilen Sivas Kongresi'nde özet olarak şu önemli kararlar alınmıştır:

“1. Türk memleketlerinin toprakları birbirinden hiçbir nedenden dolayı ayrılmaz ve bir bütünlük arz eder.

2. Bağımsızlığımızın elde edilmesi için milli kuvvetleri etkin ve milli iradeyi hakim kılmak esastır. Bu kararlar Erzurum Kongresi'nde de alınmış ve burada da tekrar vurgulanmıştır.

3. Türk memleketlerinin herhangi bir parçası işgal edildiği takdirde, birlikte müdafa edilecek ve karşı konulacaktır. Bu maddenin uygulanmasını, işgale uğrayan her yörede Kuva-yi Milliye ile karşı koyulduğu görülmektedir.

4. Aynı vatan toprakları üzerinde yaşadığımız azınlıklara siyasi ve sosyal yapımızı bozacak ayrıcalıklar verilmeyecektir.

5. Memleketimize karşı istila emelleri olmayan herhangi bir devletin ekonomik yardımları kabul edilecektir. Bu maddede, Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin mali kaynağında önemli yeri olan dış yardımlara yaklaşım biçimi takdire değer görülmektedir.

6. Milletimizi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için derhal milli bir meclis toplanması gerekir. Böylece milletin geleceği bu meclisin kontrolüne bırakılacağı düşünülmüştür.

7. Yöresel nitelikli cemiyetler birleştirilerek Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti olarak adlandırılmıştır. Güçlerin bir araya getirilmesi, mücadelenin tek merkezden yürütülmesi için çok önemli bir adım atılmıştır.

8. Sivas Kongresi'nin seçtiği Heyet-i Temsiliye genel teşkilatı idare edecektir . Artık bundan sonra Heyet-i Temsiliye Türk Milleti'nin kaderinin belirlenmesinde etkili olacak gelişmelerde yer alacaktır.... ”

Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi kararlarını genişletmiş, bu kararları, Erzurum Kongresi gibi yalnız Doğu yöreleri için değil, bütün Türkiye'yi kapsar hale getirmiştir.¹³⁶ Heyet-i Temsiliye'nin üye sayısı dokuzdan onaltıya çıkartılmıştır. Yöresel cemiyetlerin birleştirilerek bütünlük içinde hareket edilecek hale getirilmesi, tek merkezden idare edilmesi, şimdilik bu idarenin siyasi otorite olarak Heyet-i Temsiliye'nin olması son derece önemlidir. Üstlenmiş olduğu bu sorumluluğun çok ağır olmasının bilinci doğrultusunda hareket edileceğini göstermesi anlamlıdır. Mandaterizm, bu kongrede tamamen etkisiz hale Mustafa Kemal Paşa'nın ileri görüşlüğü sayesinde getirilmiştir.

Sivas Kongresi sonunda Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti ile bütün bağlarının koparılması için valiliklere, mutasarrıflıklara, kaymakamlıklara, kolordu komutanlıklarına, Heyet-i Temsiliye adına talimat vermiştir. Heyet-i Temsiliye BMM'nin açılışına kadar, tam yetki ile siyasi otorite olarak varlığını hissettirmiştir. İşgal yörelerinde Kuva-yı Milliye örgütlenmesini destekleyerek, Müdafa-i Hukuk Cemiyetlerinin bütünlük içerisinde hareket etmesini sağlayarak, merkezileşmede etken rol oynamıştır.

Erzurum Kongresi'nden Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar geçen zaman diliminde, Heyet-i Temsiliye bu merkezleşmenin ve bütünleşmenin kalbi olarak görev yapmıştır. Gerçekten de bu bütünleşme hareketi ülkenin işgal altından kurtarılması için yürütülen faaliyetlerin uyumlulaştırılarak başarıya ulaştırılmasında çok önemli bir adım sayılabilir.

Sivas ve Erzurum Kongrelerinden önce, Kuva-yı Milliye ve direnişle ilgili başka kongreler de yapılmıştır. Bu amaçlarla gerçekleştirilen ilk kongre 28 Haziran-12 Temmuz 1919 tarihleri arasında yapılan Birinci Balıkesir Kongresi'dir. Kongrede bir temsil heyeti seçilmiş, millî direnişin yerel sorunları üzerinde durulmuş, Yunan ilerleyişi karşısında oluşan cephenin ne şekilde sürekli kılınacağı, kuvvetlerin nasıl ve hangi ilçelerin yardımı ile giydirileceği, silah ve cephanesinin sağlanacağı,

¹³⁶ Özkaya, Konukçu, Önsoy, Akbulut, Balcıoğlu, Tanfer, **a.g.e.**, s.158.

ilçelerin sorumluluk alanları, genelde başlarında yerel nüfuzluların bulunduğu Kuva-yı Milliye birliklerinin nerede ve ne miktarda, kimlerin komutasında oluşturulacağı belirtilmiştir.¹³⁷

26-30 Temmuz 1919 tarihinde Hareket-i Milliye Kongresi adı altında toplanan İkinci Balıkesir Kongresi yerel direniş güçlerinin birleştirilmesi ve yurdun işgal güçlerinden kurtarılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Milli bir görünüm sergilemesine rağmen bu kongre aslında yerel bir kongre niteliği taşımakta ve Kuva-yı Milliye'nin mâli işlerini düzene kavuşturabilmek için birbirini tamamlayıcı nitelikte idari ve mâli kararları içermektedir. Bunun yanında alınan mâli kararlar Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye'nin gelir ve giderlerini belirli kurallara bağlamayı hedeflemiştir.¹³⁸

İkinci Balıkesir Kongresi, Kuva-yı Milliye'nin bir halk ordusu görünümünde ortaya çıkışı ve faaliyet göstermesinde öncülük yapmıştır. Kongrenin kararlarından yedinci madde ile de Yunan kuvvetlerine karşı mücadele devam ettiği sürece genel seferberlik durumunun mevcut olduğu ve herkesin vatan hizmetiyle yükümlü bulunduğu kabul edilmiş, şimdilik 1884-1893 yılları arasında doğanların silah altına alınmaları kararlaştırılmıştır. Bunun yanında köklü bir örgütlenmeye de gidilmiş, Merkez Liva Balıkesir de başta olmak üzere ilçelerde Teşkilat, Maliye ve Levazım Heyetleri oluşturulmuştur. Her ilçedeki bu heyetlerin üzerinde denetleme, yönlendirme ve koordinasyon sağlama amacıyla üst bir yapılanma olan Merkez Kurul meydana getirilmiştir.

Yine cephelerde çarpışan birliklerin iâşesi, giyimi, tedavi ve ikmal hizmetleri cephe gerilerinde kurulan Menzil Müfettişlikleri tarafından giderilmiştir. Kongre kararlarından sekizinci maddede ise ilçe teşkilatlarının kendilerine bağlı olan birliklerin giderlerini karşılamaları daha sonra ise bu giderlerin genel giderlerden düşüleceği belirtilmiştir. Aşağıdaki tabloda giderlerin paylaşılması hususunda izlenen adaletli politika sonucu ortaya çıkan dağılım oranlarını görmekteyiz:

¹³⁷ Kazım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (Ankara 1998), s.38-50.

¹³⁸ Ahmet Emin Yaman, “Anadolu'daki Kongre Kararlarında Silahlı Direniş Güçlerinin Mâli Finansmanı İle İlgili Hükümler”, A.Ü. TİTE Dergisi, Atatürk Yolu, Mayıs 1988, Yıl 1, Sayı 1, s.90.

TABLO 24. Balıkesir Kongresi Sonucu Alınan Genel Giderleri Paylaşım Oranları

İlçeler	Genel Giderlere Katılım Oranı
Balıkesir Merkez	% 21
Edremit	% 17
Bandırma	% 10
Burhaniye	% 7
Gönen	% 6
Soma	% 5
Sındırgı	% 4
Balya	% 4
Gördes	% 4
Bergama	% 2
Diğerleri	% 20

Kaynak: Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mâli Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, (Ankara 1990) ,s.198.

Tablodan da anlaşılabileceği gibi giderlerin karşılanmasının yerleşim yerlerinin büyüklük ve zenginliği oranında gerçekleştirilmesi ve bunun sonucunda giderlerin çoğunlukla cephe bölgelerindeki yerleşim yerlerinin halklarına yüklenmemesi sağlanmıştır.

Bu giderlere katılma oranları mucibince her ilçe kurulu sağlaması gereken para miktarını "Nakdi Teberru" adı altında halktan toplamıştır. Getirilen iki kademeli mâli sistemden hareketle toplanan bu paralar ilçe kurulları tarafından o yerin Kuva-yı Milliye birliklerinin ihtiyaçları için kullanılmış, genel giderlerden ilçeye düşen pay yapılan harcamadan fazla ise aradaki fark merkez kurula gönderilmiş, noksan ise merkez kurul tarafından karşılanmıştır.

İkinci Balıkesir Kongresi'nin yapılışının ardından, diğer bir kongre Nazilli'de Aydın'ın işgal edilmesinden sonra toplanan kongredir. 8 Ağustos 1919 tarihinde toplanan kongreye işgal altında olan Aydın, Denizli ve Muğla illerinden gelen temsilciler katılmışlar, kongre mâli konularda çok ayrıntılı kararlar almasının yanında oluşturulacak bir halk ordusu için de gerekli olan hukukî ve idarî zeminin hazırlanmasına çalışılmıştır. Kongre özellikle halktan vergi toplanması sırasında adaletli davranılması konularında ciddi kararlar almış, Merkezi Nazilli'de olmak üzere Muğla ve Denizli illeri de dahil olmak üzere yedi ilçe ve on beş bucakta Heyet-i Milliye şubeleri açılmasını sağlamıştır. Zaten daha önce de belirttiğimiz gibi Kuva-yı Milliye belirli bir büyüklüğe kavuştuktan sonra hem bu halk direniş güçleri, hem de cephelerde savaşan askerler ihtiyaçlarını karşılamak için tamamen bu heyet-i milliye örgütlenmesine bağlı hale gelmişlerdir.

Nazilli Kongresi de Balıkesir Kongresi gibi genel bir seferberlik halini kabul etmiş, halk da savaşmakla yükümlü kılınmıştır. Böylece genel anlamda bir halk ordusu kurulmasına geçilmiştir. Yine kongre kararları gereğince halkın ileri gelenlerinden seçilmesi öngörülen Heyet-i Milliye kurullarına Kuva-yı Milliye birliklerine savaşçı bulma ve beslenmelerini sağlama görevi de verilmiştir. Ayrıca cephe gerisindeki düzeni korumak ve iç güvenliği sağlamak için de bu kurullar bir anlamda polis yerine geçecek silahlı birlikler oluşturma yetkisine de sahip olmuşlardır.

Görüldüğü üzere Balıkesir Kongresi'nde alınan kararlar ile Nazilli Kongresi kararları arasında benzerlikler oldukça çoktur. Nazilli Kongresi'nin bir farkı ise bu kongrede cephelere gereği kadar asker göndermek, bunları silahlandırmak, beslenmelerini sağlamak ve bu görevleri Heyet-i Milliye'ye devretmekle ilgili kararlar almasıdır.

Nazilli Kongresi'nden sonra, 16-25 Ağustos tarihleri arasında Bandırma'dan Denizli'ye kadar uzanan bir alanda, ki bu bölge Yunan kuvvetleriyle cephe temasının olduğu yerleri kapsar, İkinci Balıkesir Kongresi sonucunda ortaya çıkan kararların görüşülerek ortaya çıkan eksikliklerin giderilmesi ve teşkilatlanmanın genişletilmesi amaçlanmıştır. Teşkilatlanmayı yaygınlaştırmak amacıyla yayınlanan Harekât-ı Milliye Talimatnamesi ile Mıntika Heyet-i Merkeziyesi'ne milli hareketi yürütmek için gereken mâli kaynakları ilçelere dağıtmak, yazışmaları denetlemek, cephe komutanlarını çağırma, tayin ve değiştirme, ilçelerden gelecek gönüllülerin eksikliklerini gidermek ve cephelere göndermek yetkileri verilmiştir.

Ayrıca kongrede yürürlüğe konan "Kuva-yı Milliye Menzil Müfettişliği Vezaifi Hakkında Talimatname" ile Kuva-yı Milliye birlikleri çağdaş lojistik desteğe kavuşturulmuştur. Yine Kuva-yı Milliye birliklerinin beslenmesinde günümüz Silahlı Kuvvetleri'nin uygulamalarına oldukça benzer çalışmalar yapılmıştır.

Anlaşılabileceği gibi Alaşehir Kongresi'nde Bandırma'dan Aydın'a kadar büyük bir alanı kapsayan ve bu yörelerdeki faaliyet gösteren Kuva-yı Milliye birliklerini düzenleyen önemli kararlar almıştır.

Başta da belirttiğimiz üzere, İzmir'in işgalinden kısa bir süre sonra kurulmaya başlanan Kuva-yı Milliye birlikleri, Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı güne kadar

geçen süre içerisinde on bir ay boyunca iç isyanları bastırmış ve Yunan kuvvetlerini oyalama da etkin rol oynamıştır.

Kuva-yı Milliye'de mâli düzeni kurmayı öngören Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir Kongreleri ile İzmir'in Kuzey Bölgesi Kuva-yı Milliye Genel Kurulu kararlarının eşgüdümlü uygulanması ve uygulamalar arasında birliktelik sağlamak oldukça güçtü. Bununla birlikte Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri ile Heyet-i Milliyelerin oluşturdukları Kuva-yı Milliye birlikleri kongre kararlarına uyarlarken, diğer taraftan gasp ve soygun gibi işlere alışkın olan eşkıyalar ve çeteler Kuva-yı Milliye birlikleri içinde sağlanmak istenen düzeni bozuyorlardı. Diğer taraftan kendi özel çabalarıyla kurdukları birliklerin başında olanlar kongrelerde alınan kararlara uymak zorunluluğunu hissetmiyorlardı.¹³⁹

Bütün bunların yanında Kuva-yı Milliye birliklerinin halktan zorla para alma ve zulmetme gibi davranışları sebebiyle "Ayni ve Nakdi Teberru" uygulamasının kaldırılması ve birliklerin giderlerinin bütçeden karşılanması hakkındaki görüşlerin çoğalması ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine hükümet 16 Mayıs 1920 gün ve 7 sayılı kararnameyi yayınlarak Kuva-yı Milliye'nin Milli Savunma Teşkilatı'na bağlanarak birleştirilmesini ve buna göre düzenlenecek bütçenin hazırlanması işinin ele alındığını, bunun sonucunda da beslenme ve bakım giderlerinin tamamen devlet gelirlerinden karşılanacağını bildirmiştir. Ayrıca bütün bu düzenlemeler için Milli Savunma ve Maliye Bakanları sorumlu tutulmuşlardır.¹⁴⁰

Ancak bu kararname yayınlanmış olmasına rağmen uygulama imkanı bulamamış bu sebeple de bir çok tepkileri üzerine çekmiştir. Çünkü o zamana kadar bu konuda herhangi bir olumlu gelişme kaydedilmemiştir. Bu sebeplerden dolayı meclise çeşitli zamanlarda eleştirilere maruz kalınmış ve hükümet de bir cevap olması bakımından mazbatalar yayınlamıştır.¹⁴¹

Kuva-yı Milliye'nin bütçeden karşılanmasının bütçeye getireceği ağır yükü karşılayabilmek için ihtiyaç duyulan gelir artırıcı vergi düzenlenmeleri ise ancak iç isyanların bastırılmasından ve hükümetin düşman işgalinden artakalan Anadolu toprakları üzerinde tam bir hakimiyet sağlanmasından sonra gerçekleştirilebilmiştir.

¹³⁹ Müderrisoğlu, a.g.e.,s.296.

¹⁴⁰ Müderrisoğlu, a.g.e., s.299; Düstur,3. Tertip,1. Cilt,s.9.

¹⁴¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi,Cilt A,s.240-241.

f) Kuva-yı Milliye'nin Kaldırılması Çabaları

Daha önce de belirttiğimiz gibi hükümet 16 Mayıs 1920 gün ve 7 sayılı kararnameyi yayınlayarak Kuva-yı Milliye birliklerinin Milli savunma Teşkilatı çatısı altında hizmet göstereceğini açıklamıştır. Bu gelişmeden sonra yerel örgütlerin ve müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin kurdukları Kuva-yı Milliye birlikleri hükümetten aldığı kararları ve askeri emirleri aynen uygulamışlar ancak eşkıyalardan oluşan Kuva-yı Milliye birlikleri geçmişlerindeki otorite tanımaz yaşantılarından kurtulamamış, özerk kalmak istemiş, bununla birlikte Milli Savunma Teşkilatı'ndan aldıkları emir ve direktifleri kafalarına göre yorumlamışlardır.

Bütün bunlara ek olarak Kuva-yı Milliye'nin bu söz dinlemez bazı birlikleri, bütün cephelerdeki durumu bilmeksizin ve bölgelerindeki düzenli ordu komutanlıklarına haber vermeksizin yer değiştiriyor, çatışmalara giriyor ve bu sebeplerle cephelerde boşlukların meydana gelmesine sebep oluyorlardı. Bu da yeni gelişmekte olan düzenli ordunun komutanlarının etkili çalışmalarını önlüyor gün geçtikçe düzenli ordu komutanları ile Kuva-yı Milliye birliklerinin reisleri arasında ilişki bozuluyordu. Bu noktadan sonra artık amaç Kuva-yı Milliye'de mâli düzen sağlamak değil, idari düzen kurmak olmuştur.

24 Ekim 1920 günü Kuva-yı Seyyare(Çerkez Etem'in Birliği)'nin disiplinsizliği ve düzenli ordu birliklerini desteklememesi sebebiyle 27 Haziran'da Uşak'a gelerek Batı Cephesi Komutanlığına getirilen Ali Fuat Paşa Gediz Taarruzu'nda başarılı olamamış, bunun üzerine çıkarılan 8 Kasım 1920 tarihli 338 sayılı bir kararname ile "Ayni ve Nakdi Teberru" alımı yasaklanmış, böylece Kuva-yı Milliye'nin özel mâli kaynaklara sahip olması engellenerek mâli özerkliği ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca hükümet derhal, düzenli bir ordu ve büyük süvari birlikleri kurma kararı almıştır. Bu kararların yanında Ali Fuat Paşa görevinden alınmış, yerine Batı Cephesi kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüş, güneye Miralay Refet (Bele) Bey, kuzeye Miralay İsmet (İnönü) Bey getirilmiştir. Bu değişiklik milli mücadele içerisinde Kuva-yı Milliye döneminin kapanıp düzenli ordu döneminin başladığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Ali Fuat Paşa'nın bu görevden alınıp başka göreve verilmesinin bir diğer nedeni de kendisinin, milli mücadelenin başlarında Kuva-yı Milliye'nin göstermiş olduğu yararlılıkların hakkının verilmesinin gerektiğini -bir anlamda Kuva-yı Milliye birliklerinin varlıklarına devam etmelerine

izin verilmesinin gerektiğini- düşünmesidir. Bunun hemen ardından Batı Cephesi Komutanlığı bu kararnameyi uygulamaya başlamış ve bölgesindeki Kuva-yı Milliye birliklerini disiplin altına almaya çalışmıştır. Bu çalışmalar sırasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile yerel örgütlere dayalı Kuva-yı Milliye birlikleri zaman içerisinde düzenli orduya belirli bir plan dahilinde katılmışlar ve uyum sağlamışlardır. Ancak Çerkez Etem'in Kuva-yı Seyyare birliği düzenli orduya katılmayı reddetmiş ve sonuçta birliğin bir kısmı düzenli orduya katılmış bir kısmı da Yunan işgal bölgesinde kalarak gerilla faaliyetlerinde bulunmuş, daha küçük bir kısmı da başta komutanlarıyla birlikte Yunanlılara sığınmışlardır. Böylece en son Kuva-yı Milliye birliği de ortadan kaldırılmış Yunanlılar bundan böyle karşılarında düzenli bir orduya karşı mücadele vermek zorunda kalacaklardır.

Bütün doğurduğu aksaklıklara rağmen Kuva-yı Milliye'nin Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nde önemli katkıları da söz konusu olmuştur. Bunları şöyle sıralamamız mümkündür:¹⁴²

1. Dünya kamuoyuna Türk halkının haksız işgalleri benimsemediğini kabul ettirmek.
2. Ege Bölgesi'ndeki Yunan işgal kuvvetlerini oyalamak, ilerleyişlerini durdurmak, tedirgin etmek ve kayıp verdirmek.
3. Türk halkını Rum ve Ermeni çetelerine karşı korumak, bu çeteleri temizlemek.
4. Düzenli ordunun örgütlenmesine imkan ve zaman sağlamak.
5. Gerek İstanbul'daki Türk hükümetine gerekse Dünya kamuoyuna Anadolu'daki mücadeleyi bir milli ayaklanma olarak göstermek.
6. Güneyde Fransız işgal kuvvetlerini durdurmak, işgal edilen yöreleri kurtarmak ve bu yörelerdeki Türk egemenliğini yeniden gerçekleştirmek.
7. Müdafaa-i Hukuk kuruluşlarının kurulmasına ve çalışmasına destek olmak.
8. Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında sık sık görülen milli birliği parçalayıcı nitelikteki iç isyanları bastırmak.
9. Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetin otoritesini Anadolu'da kabul ettirmek.
10. Kuva-yı Milliye'nin dağıtılmasından sonra, deneyimli savaşçıların ordu emrine vermek ve böylece Kurtuluş Savaşı'nda düzenli ordunun çekirdeğini oluşturmak.

¹⁴² Müderrisoğlu, a.g.e., s.176-177.

11. İstanbul-Ankara yolunu güven altında tutarak, İstanbul'dan Anadolu'ya silah, cephane ve malzeme kaçırılmasını sağlamak, Anadolu'ya geçmek isteyen subay ve öteki gönüllülerin Ankara'ya ulaşmasını kolaylaştırmak.

3. TBMM Dönemi

a) TBMM'nin açılışı

Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günlerde bütün ülke çok derin bir belirsizlik yaşamakta idi. Her an Anadolu'nun tamamı işgal edilebilir ve hatta Türk varlığı Anadolu'dan silinebilirdi. Bu ağır şartlar altında mutlaka bir şeylerin yapılması gerekiyordu. Siyasi belirsizlik ya da otorite boşluğu en yüksek boyuttaydı. Bu yüzden zaman geçirilmeksizin Anadolu'da yeni bir siyasi otoritenin ortaya çıkarılması ve bu belirsizliğin bir an önce sona erdirilmesi zarureti ortadaydı. Bununla birlikte bir kurtuluş mücadelesi ve direniş ancak böyle bir siyasi otoritenin ülkenin her tarafını sarmış bulunan belirsizliği bertaraf etmesi ile başarıya ulaştırılabilirdi.

Bilindiği gibi 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul resmen işgal edilmiş ve Misak-ı Milli kararlarını almasının hemen arkasından Meclis-i Mebusan dağıtılmıştır. Zaten zayıf ve güçsüz olan otorite artık resmen ortadan kalkmıştır. Bunun üzerine hiç zaman kaybedilmeden bu boşluğu dolduracak milli bir meclisin kurulması gerekliliği kendisini iyice hissettirmiştir. Bu tarihten sonra ise yönetime gelen Damat Ferit Paşa milli mücadeleyi baltalamak ve başarısızlığa uğratmak için türlü gayretlere girişmiş sonunda bütün çabasını milli hükümeti yok etmeye yoğunlaştırmıştır. Örneğin, Şeyhülislam Dürriyade Abdullah Efendi'ye hazırlatılan fetvalar ile milli mücadele ve milli hükümetin padişaha ve hilafete isyan olduğu bu gibi faaliyetleri ve kişileri desteklemenin dinsizlik ve imansızlık olduğu ilan edilmiş, milli mücadelecilerin öldürülmesinin uygun bir davranış olacağı savunulmuştur. İşin ilginç yanı odur ki, hazırlatılan bu fetvalar Anadolu'nun önemli merkezlerine İngiliz uçakları ile, kıyı limanlarına ise İngiliz savaş gemileri ile dağıtılmıştır.

Yine Kuva-yı İnzibatiye adı altında bir ordu hazırlattırılarak (18 Nisan 1920) milli kuvvetlerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte padişah isyan bölgelerinin ileri gelenlerini saraya çağırıyor ve milli mücadeleye karşıt isyanların düzenlenmesi için İngilizlerle birlikte çalışıyordu.

Bütün bu engelleme hareketlerine karşı milli mücadelenin önde gelenleri, çeşitli tedbirler alıyorlardı. Örneğin Dürrizade Abdullah Efendi'nin milli mücadeleye karşı hazırlamış olduğu fetvaya karşılık olarak Heyet-i Temsiliye Ankara müftüsü Rıfat Efendi öncülüğünde Anadolu'da 150'ye yakın müftü katılımı ve ortak görüşleri doğrultusunda bir fetva hazırlanarak İstanbul yönetiminin halkın zihnini bulandırmaya yönelik çabaları boşa çıkarılmıştır. Bununla birlikte Kuva-yı İnzibatiye'ye karşı Geyve'de verilen mücadele sonucunda, Ali Fuat Paşa'nın emrindeki milli kuvvetler galip gelmiş ve diğer adı Hilafet Ordusu olan Kuva-yı İnzibatiye birliklerinin önemli bir kısmı milli kuvvetlere katılmıştır. Böylece Hilafet Ordusu'nun gücü önemli ölçüde azalmış; İstanbul yönetiminin ve İtilaf kuvvetlerinin bütün çabaları boşa çıkarılmıştır.

Bütün bu engelleyici çabalara karşın Büyük Millet Meclisi, Kurtuluş Savaşı'nın daha geniş çapta ve kesin amaçlara dönük olarak 23 Nisan 1920 tarihinde açılmış ve Anadolu'yu düşman işgalinden kurtarmak gayesiyle çalışmalara başlamıştır.

b) TBMM'nin Yapısı

23 Nisan 1920 tarihinde açılan ve çalışmalarına zaman kaybetmeden başlayan Büyük Millet Meclisi olağanüstü yetkilere sahip bir meclis olma özelliğini taşımaktadır. Bir savaş meclisi olmasından ötürü yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin tümünü kendi üzerinde toplamıştır.

İlk açılışı dikkate alındığında milletvekili sayısının 120 olduğu ilerleyen dönemlerde ise bu sayının Malta'dan kaçan Mebusan Meclisi üyelerinin katılımları vb. sebeplerle nihayetinde 390 milletvekiline çıktığı görülmektedir.

Bakıldığında bütün milletvekillerinin Türk olduğu ve azınlıkların mecliste temsil edilmedikleri göz önüne alındığında Büyük Millet Meclisi'nin milli bir meclis olduğu görülür.

Bununla birlikte adı o günlerde tepki çekmemek ve doğuracağı sakıncaları önlemek maksadıyla konmasa bile Büyük Millet Meclisi kurucu bir meclistir.

Yine bu meclis demokratik ve idealist bir özellik de taşımaktadır. Çünkü; çeşitli düşüncelere sahip milletvekillerinden oluştuğu halde, partileşme olmamış, milletvekillerinin hepsi ülkenin çıkarlarını savunma konusunda birleşmişlerdir.

Bununla birlikte, milletvekilleri yaşanan mâli sıkıntılarda destek olabilmek için maaşlarının bir kısmını BMM'ye bağışlamışlar, böylece idealist bir tavır takınmışlardır. Ayrıca bütün milletvekilleri görüşlerini özgürce dile getirebilmişler, böylece milli iradeye saygı gösterilerek demokratik bir meclis özelliği kazanılmıştır.

Bunların yanında Büyük Millet Meclisi'nin öne çıkan başka önemli özellikleri de mevcuttur. Örneğin Büyük Millet Meclisi temeli fedakârlık esası üzerine kurulmuş bir meclistir. Çünkü hem işgalcilerin ve İstanbul'daki yönetimin baskılarına boyun eğmeden milli çıkarları korkusuzca savunmuş, hem de çeşitli sıkıntılar içerisinde çalışmasını bir an bile durdurmamıştır. Sadece yapılan seçimler sonucu Meclis'e katılmak isteyen vekillerin karşılaştıkları zorluklara karşı yılmaksızın Ankara'ya ulaşmaya çabalamaları bile yeterince övgüye değer davranışlardır.

c) TBMM'nin Mâli Kaynakları

Büyük Millet Meclisi açıldığı dönemde Anadolu tam bir ekonomik yıkım içerisindeydi. Mâli kaynak bulmak zor ve halkın dayanma gücü oldukça azalmıştı. Özellikle belirtecek olursak, Anadolu halkı daha önce de belirttiğimiz gibi birçok savaştan çıkmış ve bu savaşları, hem evlatlarını cephelere göndererek insan gücü olarak, hem de hayvanlarını taşıma ve ulaşım aracı olarak vererek desteklemesinin yanında diğer ödediği vergiler vb. katkılarla da finanse etmiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günlerde halk hem bir yandan İstanbul yönetimi ile Düyûn-u Umumiye ve Reji İdaresi gibi kuruluşlara vergi veriyor, hem de Kuva-yı Milliye'nin finansmanı için Ayni ve Nakdi Teberru adı altında zorunlu bir bağışı ödemek zorunda kalıyordu. Bu şartlar altında hem Anadolu halkı çok zor bir durumdaydı, hem de Büyük Millet Meclisi'nin gelir kaynakları oldukça sınırlı bir görünüm sergiliyordu. İşte bu yüzden, Büyük Millet Meclisi ilk iş olarak gelir artırıcı vergi kanunları koymayı kendine bir görev bilmiş ve çıkardığı ilk kanun da bu nitelikte bir vergi kanunu olmuştur.

d) Düzenli Ordunun Kuruluş Hazırlıkları

Sivas Kongresi'nin sürdürüldüğü sıralarda Anadolu'da Trakya ve İstanbul hariç olmak üzere mevcut asker sayısı 34.181 idi. Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günlerde ise bu sayı biraz daha azalmıştı. Toplam olarak Kuva-yı Milliye'nin 10-15

bin civarında olan mevcutları ile birlikte bu sayı 40-45 bini geçmiyordu. Ancak bakıldığında meclisin açıldığı dönemde Anadolu toplam 200 bin civarında iyi donanmış askerlerce işgal altındadır.¹⁴³

Bunlarla birlikte memleketin birçok yerinde başlayan ayaklanmalar bile zorlukla bastırılabilirdi. Bu yüzden 200 bin dolayındaki tam teçhizatlı işgal ordularına karşı mücadele vermek ve bunda da başarılı olmak mümkün olduğunca kuvvetler arası dengeyi sağlamaya ve düzenli bir ordu ile işgal kuvvetlerinin karşısına dikilmeyi gerektiriyor, bunun haricindeki görüşler ve yöntemler işe yarar ve sonuç alıcı görünmüyordu.

Düzenli ordunun kurulması fikri 9 Mayıs 1920 günlü ilk hükümetin mecliste okunan programında¹⁴⁴ sadece Kuva-yı Milliye'yi düzenli ordu içerisinde yer alarak resmi bir nitelik kazanmasını sağlamaktan öteye geçmiyor ve eldeki mâli kaynaklardaki sıkıntılar sebebiyle fiili uygulamaya geçilmesinde zorluklar yaşanıyor. Buna ek olarak Büyük Millet Meclisi düzenli bir ordu hazırlamak için genel seferberliğe de gidemiyordu. Ancak 31 Mayıs'ta alınan bir kararla 21 Temmuz 1914'de ilan edilmiş olan genel seferberlik halinin fiilen devamına karar verilmiştir.¹⁴⁵

Bu dönemde yapılabilecek tek şey düzenli ordunun mâli kaynakların el verdiği ölçüde kademeli olarak yavaş yavaş oluşturulması idi. Bunun için ilk önce bütçeye yük olmayacak ve üretimi etkilemeyecek şekilde asker toplanılması kararlaştırıldı. Örneğin, hapishanelerden savaşabilecek durumda olan tutuklu ve hükümlüler toplanmış, yerel asayişin sağlanması içinse bazı kolordu ve tümenlerin bulundukları bölgelerdeki 1894-99 arası doğumlular askere alınmışlardır.¹⁴⁶

Bütün bunların yanında bire diğer sorun da beslenme ve teçhizat sorunudur. Beslenme sorununun giderilmesi için yeri gelmiş iç isyanları destekleyen zenginlerden paralar alınmış, yeri gelmiş işgalden kurtarılan kasaba ve köy halkının yardımına başvurulmuştur. Mevcut birliklerin ihtiyaçları giderilmeden yeni birliklerin kurulmasının doğru olmayacağı görüşü işe yaramış ve kaynaklar daha ekonomik kullanılmıştır.

¹⁴³ Müderrisoğlu, a.g.e.,281.

¹⁴⁴ Müderrisoğlu, a.g.e.,282; TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1,s.241.

¹⁴⁵ Müderrisoğlu, a.g.e.,s.283; 8 Haziran 1920 Gün ve 24 Sayılı Kararname.

¹⁴⁶ Müderrisoğlu, a.g.e., s.284; 15 Haziran 1920 Gün ve 41 Sayılı Kararname.

Ayrıca bir yandan da halkın elindeki silahlardan yardımcı birlikler - Müzaherat Kıtaları-kurulmaya başlanmıştır. Görüldüğü üzere silah, cephane, teçhizat, elbise ve beslenme sorunları içerisinde kurulmaya çalışılan düzenli ordu için artık önemli tedbirlerin alınması ve uygulanması gerekliliği kendini iyice hissettirmiştir.

Düzenli ordunun kurulması için hemen acil olarak mâli kaynak sağlanması gerekliliği en üst düzeye ulaşmış ve Büyük Millet Meclisi savaş ekonomisine geçmek ve önemli ekonomik önlemleri hayata geçirmek zorunluluğunda kalmıştır. Savaş ekonomisi ülkede bulunan bütün kaynakların savaş için gerekli araç ve gereç üretimine ayrılması ile beslenme sorunun çözümü için tarımsal üretimin artırılmasına gayret gösterilmesidir. Zaten başarılı olunması için bu gibi uygulamaların yapılması kaçınılmazdır.

O döneme bakıldığında ilkel yöntem ve araçlarla da olsa beslenme sorununun giderilmesi için tarımsal üretimde artışın sağlanması olanaklıdır. Ancak savaşın en önemli unsurlarından olan silah, cephane ve teçhizatın yeterli miktarda üretimi olanaksızdı.

Bu sebeplerden dolayı Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlandırılması için gerekli olan silah ve cephaneyi elde etmek için üç yol izlenecektir. Bunlardan birincisi silah ve cephanenin dış ülkelere satın alınması, ikincisi İstanbul'daki ve diğer işgal altındaki yerleşim yerlerinde depolarda kilitli tutulan silah ve cephanenin Anadolu'ya kaçırılması, üçüncüsü ise silah yardımı yapmak isteyen büyük devletlerin teklifini kabul etmek.

Bunun için öncelikle silah ve cephanelerin yurtdışından alımı için gerekli olan dövizleri artırmak için ihracatın her türlü her bakımdan serbest bırakılmış, sadece savaşta ve tarımsal üretimde ihtiyaç duyulan hayvanların yurtdışına satışı Milli Savunma Bakanlığı'ndan yapılan başvuru üzerine yasaklanmıştır.¹⁴⁷

Bununla birlikte gereksiz yere döviz kaybını önlemek içinse tıbbi amaçlar dışında alkollü malzeme ve içkilerin ithali yasaklanmıştır. Ayrıca Zonguldak ve Ereğli bölgelerinde çıkarılan kömürün ihtiyaçtan fazla olan kısmının ihracatının teşviki için bu bölgelerde çalışan işçiler, askerlikten muaf tutulmuşlardır.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Müderrisoğlu, a.g.e., s.288; 10 Mayıs 1920 Gün ve 4 Sayılı Kararname; 19 Ağustos 1920 Gün ve 168 Sayılı Kararname.

¹⁴⁸ Müderrisoğlu, a.g.e., s.289; 10 Ağustos 1920 Gün ve 154 Sayılı Kararname.

Ordu mevcudunun artırılması, tarımsal üretimde düşüşe sebebiyet verip beslenme sorununu artırmasın diye ihtiyacı olanlara tarımda kullanılmak için çift hayvanı ve tohumluk verilmiştir.¹⁴⁹

Yine ordunun ihtiyaç duyacağı sağlık personeli ihtiyacını karşılamak için de 1917 yılından itibaren tıp fakültesinden mezun olmuş doktorlarla birlikte 1919 yılından itibaren veteriner fakültesinden mezun olan veterinerler de askere alınmışlardır.¹⁵⁰

İkinci bir çözüm yolu olarak ise İstanbul'dan Anadolu'ya geniş çapta silah ve cephane kaçırılması için gizli bir örgüt kurulmuştur. Müdafaa-i Milliye İstihbarat Grubu adıyla kurulan bu teşkilat Ankara'ya bağlı bir şekilde İstanbul'da faaliyetlerine başlamıştır. M.M. Grubu olarak bilinen bu örgüte Muavenet-i Bahriye, Felah-ı Vatan ve Güneş adlarındaki gizli örgütler yardımcı olmuş, örgüt 1921 yılı ortalarından itibaren sadece küçük partiler halinde değil aynı zamanda Ankara'dan bildirilen ihtiyaç listelerine göre büyük partiler halinde de Anadolu'ya malzeme kaçırılmasına başlamıştır.¹⁵¹

Bunların yanında, ordunun giyim ihtiyacı da ordu mevcudunun artmasına paralel şekilde artıyor, silah ve cephane sağlanması kadar önemli bir sorunu oluşturuyordu. Sorun zaten yoğun bir şekilde yaşanırken bir de İngiliz donanmasının top ateşiyle askeri amaçlar için kumaş üreten İzmit Çuha Fabrikası'nın hedef alması ordunun giyim sorununu bir kat daha artırmıştır.¹⁵² Bu tarihten sonra Anadolu ordusunun giyim ihtiyacı İzmit Çuha Fabrikası'na yapılan saldırıdan kurtarılıp Kayseri'ye getirilen iki dokuma tezgahının yoğun çalışması ile karşılanmıştır.¹⁵³

e) Sakarya Savaşı Öncesi Genel Durum ve Askeri Başarılar

Büyük Yunanistan'ı kurmak isteği ile 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal ederek başlayan Yunan ilerleyişi 6 Ocak 1921'de Türk kuvvetleri ile Yunan kuvvetlerinin karşılaşması ve 9-10 Ocak'ta yaşanan şiddetli çarpışmalarla devam etmiş, 10 Ocak sabahı başlayan çatışmalar 10-11 Ocak gecesi Yunan geri çekilişi ile sonuçlanmıştır.

¹⁴⁹ Müderrisoğlu, a.g.e., s.290; 11 Aralık 1920 Gün ve 410 Sayılı Kararname.

¹⁵⁰ Müderrisoğlu, a.g.e.,s.291; 1 Kasım 1921 Gün ve 319 ve 320 Sayılı Kararnameler.

¹⁵¹ Müderrisoğlu, a.g.e.,s.292.

¹⁵² Müderrisoğlu, a.g.e.,s.293-294; Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953,s.413.

¹⁵³ Müderrisoğlu, a.g.e., s.294; Güralp, a.g.e., s.64.

Bununla beraber Türkler açısından savunma nitelikli bir savaş olan I. İnönü çarpışmaları yeni kurulan ordunun konum ve niteliği bakımından önem taşımasının yanında kazanılan bu savaş düzenli ordu taraftarlarının elde ettikleri ilk zafer olmuş, bir yandan düzenli orduyu savunanları haklı çıkarırken bir yandan da halkın orduya olan güvenini artırmıştır. Birinci İnönü Savaşı büyük çapta bir askeri harekât olarak kabul edilemez ise de, düzenli ordunun kuruluşu bakımından önemlidir.¹⁵⁴

I. İnönü Savaşı, doğurduğu siyasi gelişmeler açısından da önemlidir. İngiltere bu savaştan sonra 21 Şubat-11 Mart 1921 tarihleri arasında Londra'da bir konferans düzenlemiş ve İtalya aracılığı ile Büyük Millet Meclisi'ni de bu konferansa davet etmiştir. Böylece Büyük Millet Meclisi İngiltere tarafından siyasi muhatap ve taraf olarak tanınmış oluyordu. İngiltere böyle bir konferansı düzenlemek ile öncelikle İstanbul ve Ankara hükümetlerini karşı karşıya getirmeyi, böylece Türk tarafında ortaya çıkacak olan iki başlılıktan yararlanarak Sevr Antlaşması'nı ufak değişikliklerle Büyük Millet Meclisi'ne kabul ettirmeyi amaçlamıştı. Diğer amacı ise Yunanistan'ın ikinci bir saldırı için zaman kazanarak kuvvet toplamasını sağlamaktı.

Öncelikle İstanbul Hükümeti adına söz sahibi olan Tevfik Paşa'nın Türk Milleti adına söz hakkını Büyük Millet Meclisi Heyeti Başkanı Bekir Sami Bey'e vermesi ile İngiltere'nin birinci gayesi bertaraf edilmiş, daha sonra ise bütün direktme ve zorlamalara karşın Büyük Millet Meclisi Heyeti'nin sunulan teklifleri geri çevirmesi ile de İngiltere'nin ikinci gayesi etkisiz hale getirilmiştir. Ancak Yunanistan'ın yeni bir saldırıya başlamasının haber alınması ile konferans sonuç alınamadan dağılmıştır. Bu durumdan hareketle yaşananlara baktığımızda, Büyük Millet Meclisi bu konferans ile siyasi olarak tanınmış, Yunan kuvvetleri ise zaman kazanarak ikinci bir saldırı için gerekli olan hazırlıkları tamamlamıştır.

Bu konferans ile ayrıca Anadolu Hareketinin dünya kamuoyuna duyurulması ile Türklerin kendi toprakları üzerinde bağımsız bir devlet olarak yaşamaktan başka bir düşüncelerinin olmadığına anlaşılması sağlanmıştır.

Bunların yanında Londra Konferansı'nın bir diğer sonucu da Anlaşık (İtilaf)Devletlerin Türk direnişi karşısında tavrı yumuşatmalarına neden olmuş, hatta Fransa ile İtalya'nın Yunanistan'a kuşku ile bakmalarına yol açmıştır.

¹⁵⁴ İzzet Öztoprak, **Birinci İnönü Savaşı'nın Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılığı ve Yorumu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (Ankara2001), s.524.

I. İnönü Savaşı'nın sonucunda ortaya çıkan bir diğer gelişme de Moskova'da Türk ve Afgan delegelerin imzaladığı Türk-Afgan Dostluk Antlaşması'dır. 1 Mart 1921 tarihinde yapılan bu antlaşma ile Büyük Millet Meclisi'ni tanıyan ilk devlet Afganistan olmuş, antlaşma diğer Müslüman halklar arasında da sevinçle karşılanmış ve Büyük Millet Meclisi'nin siyasi bir başarısı olarak kabul görmüştür.

Bu tarihten sonra 12 Mart 1921 tarihinde milli marş olarak Mehmet Akif (Ersoy)'in şiiri İstiklâl Marşı adıyla kabul edilmiş, hemen ardından 16 Mart 1921'de ise Sovyet Rusya ile Moskova Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye ile Rusya arasındaki kesin sınırlar saptanmış, Batum Gürcistan'a dolayısıyla Sovyet Rusya'ya bırakılmıştır. Bu davranışları Sovyet Rusya'nın Misak-ı Milli'yi tanımadıklarını göstermektedir.

Ayrıca taraflar, bu antlaşma sonrasında girişecekleri uluslararası ilişkilerde birbirlerinin zararına dokunacak faaliyetlerde bulunmayacaklarını ve ekonomik ilişkileri geliştirip ve parasal yardımlarda bulunacaklarını kararlaştırmışlardır. Bunun yanında bir diğer önemli nokta da, Sovyet yönetiminin bu antlaşma ile kapitülasyonların kaldırıldığını kabul etmesi ve Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya'sı arasında yapılan bütün antlaşmaların geçersiz olduğunu ilan etmesidir.

Moskova antlaşması, hiç şüphesiz Büyük Millet Meclisi hükümetinin en büyük başarılarından biri olup, hem Anadolu'nun doğusu güvenlik altına alınmış, hem Çarlık Rusya'sının işgal ettiği yöreler geri alınmış hem de Sovyet yardımları alınarak Kurtuluş Savaşı'nın finansmanında kaynak olarak kullanılmıştır.

Yunan kuvvetlerinin, konferansın dağılmasını bile beklemeden ikinci bir taarruza geçmesi ile 24 ve 25 Mart tarihlerinde Türk kuvvetlerinin İnönü'deki mevzilerini sıkıştırmaya başlamışlardır. Böylece Yunan ordusu, hem I. İnönü Savaşı'nın yarattığı ezikliği gidermek hem de Türk kuvvetlerine güçlenerek karşı taarruza fırsatı vermemek için Kütahya ve Eskişehir'i alarak Ankara'ya yürümek için tekrar saldırmıştır.

Fakat 31 Mart'ta Türk ordusunun karşı taarruza geçmesi ile Yunan ordusu büyük kayıplara uğramış ve 1 Nisan 1921'de de II. İnönü Savaşı galibiyetle sonuçlanmıştır. II. İnönü Savaşı'nın sonucu da Avrupa'da büyük yankılar

uyandırmıştır. Böylece "bu askeri başarı ile Türk ordusunun gün geçtikçe kuvvetlendiği ve kolay kolay yenilemeyeceği anlaşılmıştı."¹⁵⁵

Bu savaşın ertesinde Fransa hükümeti, Büyük Millet Meclisi ile anlaşma yapma zemini aramış ancak Yunan kuvvetlerinin bir başka taarruz başlatması sebebiyle bunu gerçekleştirememiştir. Bu muharebelerden sonra Yunanistan, I. ve II. İnönü Savaşları'nda uğradığı başarısızlıkları telafi edebilmek için seferberlik ilan ederek bütün kaynaklarını ortaya koymuştur.

10 Temmuzda başlayan Yunan Taarruzu, hızla gelişmiş 13 Temmuzda Afyon, 17 Temmuzda Kütahya, 19 Temmuzda Eskişehir düşmüş, 21 Temmuzda ise başlatılan Türk karşı taarruzu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Türk ordusu, Mustafa Kemal Paşa'nın direktifiyle Sakarya'nın doğusuna çekilmiştir. Bu geri çekiliş ayın 25' inde tamamlanmıştır. Bu durum karşısında Yunan kuvvetlerine Ankara yolunun açılması üzerine, orduya ve galibiyete olan güven sarsılmış, Meclis'te hükümet ve onun icraatları acımasızca eleştirilmiş, Mustafa Kemal'in başkomutan olması için yükselen seslerin sayısı çoğalmıştır.

B. TBMM HÜKÜMETİNİN MİLLİ MÜCADELE SIRASINDA UYGULADIĞI MÂLİ POLİTİKALAR

1. Mâli Kaynak Zorunluluğu ve Bütçe Gelirlerini Artırma Çabaları

Milli mücadelenin başlangıcından itibaren başlayan kaynak sıkıntısı, Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve düzenli ordunun kurulmasından sonra da devam etmiştir. Bilindiği gibi Erzurum Kongresi'nden itibaren Anadolu'daki mâli kaynakların milli mücadele için kullanılması için tedbirler alınmaya başlanmıştır. Özellikle, Erzurum Kongresi kararları ile oluşturulan ve Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar yönetimi elinde bulunduracak olan Heyet-i Temsiliye, kolordulara ve vilayetlere bildirdiği genelgelerle Anadolu'daki Düyûn-u Umumiye ve Reji İdareleri'nin gelirlerine el konulmasını ve İstanbul'a vergi ve altın gönderilmesini yasaklamıştır. Çünkü hem Anadolu gelirlerinin çoğu Düyûn-u Umumiye İdaresi tarafından toplanıyor ve hem de İdare Anadolu'da sağlam bir teşkilat ağına sahipti.

¹⁵⁵ İzzet Öztoprak, "II. İnönü Savaşı Sonrasında İç Siyasi Durum ve Ankara'da Hükümet Değişikliği", Atatürk araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 3, Sayı 42, Ankara 1998, s.1081-1097.

Bu yüzden Büyük Millet Meclisi açıldığında Düyûn-u Umumiye İdaresi'nin teşkilatını kullanarak gelir elde etmeyi tercih etmiştir. Yani Meclis doğrudan doğruya gelirlere el koymamış, örgütü dağıtmamış, bunun da yanında dış borçları reddetmemiştir. Ancak dış borç ödemelerinin savaş sonuna kadar ertelendiğini ödemelerin barış zamanı yapılacağını ifade etmiştir. Bunun yanında Tütün Reji İdaresi'nin de gelirlerine el konulmuştur. Böylece Anadolu'dan elde edilen gelirlerin hepsine Büyük Millet Meclisi sahip olmuştur.

Bütün bu düzenlemelere rağmen, yani Osmanlı Devleti'nin yürürlükte bulunan vergi yasaları ve düzenlemeleri ile sağlanan Anadolu'nun bütün gelirlerinin Büyük Millet Meclisi'ne bağlanmasına rağmen savaşın, bu kaynaklarla tamamlanması mümkün olmadığından yeni düzenlemeler ile iç ve dış kaynak arayışlarına yönelinmiştir.

Bununla birlikte, kaynakların yetersizliği dolayısıyla ülkenin bağımsızlığını kendi imkanları ile kazanamayacağı inancı bir süre mandacılık fikirlerinin yankı bulmasına sebep olmuştur. Ancak genel itibarla dışarıdan yardım sağlama imkanlarının sınırlılığı, iç kaynaklara olabildiğince yüklenmek zorunluluğunu getirmiş, halkı da yönetimi de zor durumda bırakmıştır.¹⁵⁶

a) İç Kaynak Arayışları

Savaşı finanse etmek için akla gelen ilk kaynak mevcut vergi kanunlarında gelir artırıcı değişiklikler yapmak olmuştur ancak Anadolu halkı uzun yıllar süren savaşları finanse etmek için yıllarca ağır vergiler ödemek zorunda kalmış ve Anadolu bütünüyle yoksullaşmıştır. Bu yüzden yeni gelir kaynaklarının geniş halk kitlelerinden, özellikle yoksul köylü kesimden sağlanmaması gerekliliği doğmuş, açıldığından itibaren ilk üç ay Büyük Millet Meclisi gelir sağlayıcı hiçbir kanun çıkarmamıştır. Seferberlik ise hem iç isyanlar hem de maddi imkansızlıklardan ötürü tehlikeli görüldüğünden ilan edilememiştir.¹⁵⁷ Hazırladığı kararnamelerle ekonomik ve mâli hayatı şekillendirerek mâli kaynak yaratmaya çalışan Büyük Millet Meclisi, ilk olarak yayınladığı bir kararname ile yurtdışına altın çıkarılmasını yasaklamış

¹⁵⁶ Ahmet Emin Yaman, **Kurtuluş Savaşında Anadolu Ekonomisi**, Betik Yayıncılık, Ankara 1998, s.79.

¹⁵⁷ Yaman, **a.g.e.**, s.86; **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 1, s.62-63,78.

böylece savaşın finansmanı için gerekli olan altın kaynağının yurt içinde kalması ve sonrasında Ziraat Bankası'nda saklanması sağlanmıştır.¹⁵⁸

Gelir Artırıcı Vergi Kanunları: Büyük Millet Meclisi gelir artırıcı bazı tedbirler alma gereği de duymuştur. Örneğin, Mondros Bırakışması'ndan sonra ortaya çıkmış olan karışık ve otoritesiz ortamdan yararlanarak Anadolu'ya yurtdışından getirilen ve kaçak olarak sokulan malların vergilendirilmesi için 22 Temmuz 1920 tarih ve 96 sayılı kararname çıkarılmış, 28 Temmuz 1920 tarihli ve 8 sayılı kanun ile gümrük vergisi 5 kat artırılmıştır.¹⁵⁹ Yine 2 Ağustos 1920 tarihinde çıkarılan 10 sayılı kanun ile de malların depolara teslim tarihinden 1 hafta sonra alınmaya başlanan ardiye resmi de 10 misline çıkarılmıştır. Bundan sonra ise, 12 Eylül 1919 tarihli yasayla gümrük vergisinden muaf tutulan din ve sağlık kuruluşları eşyalarından gümrük vergisi alınması 6 Ekim 1920 tarihli ve 35 sayılı kanunla karara bağlanmıştır.¹⁶⁰ Ayrıca çıkarılan yeni kanunlarla âşar vergisine de yeni düzenlemeler getirilmiştir. 17 Ağustos 1920 tarihli ve 12 sayılı kanunla âşar vergisinin toplanması için üçleme yöntemi getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre 1913, 1914 ve 1919 ihale bedellerinin ölçü alınması hükme bağlanmıştır.¹⁶¹

29 Eylül 1920 tarihinde ise çıkarılan 30 sayılı yasa ile de âşar mültezimlerinden 1919 yılı sonuna kadar âşar bedelleri konusunda borcu olanların, 1921 Şubat ayı sonuna kadar borçlarını nakden veya tümüyle ödemeleri koşuluyla gecikme faizi borçlarının affedilmesi ve borçlarına karşılık rehin alınan ve hükümet tasarrufuna geçen taşınmazlarının geri verilmesine karar verilmiştir.¹⁶²

Büyük Millet Meclisi Ağnam vergisini de 27 Kasım 1920 tarihli ve 58 sayılı kanun ile 1920 yılına mahsus olmak üzere bir kat artırmıştır. Bu vergi artışı ile bütçeye önemli ölçüde kaynak sağlanmış olup on aylık bir sürede 6 milyon liraya yakın ağnam vergisi tahsilatı yapılmıştır.¹⁶³

¹⁵⁸ **28 Haziran 1920 Tarih ve 46 Sayılı Kararname**, Düstur, 3. Tertip, 1. Cilt, s.21.

¹⁵⁹ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.233-234.; Yaman, **a.g.e.**, s.86.; **22 Temmuz 1920 Gün ve 96 Sayılı Kararname; 1920-1929 Bütçe Kanunları**, Haz: Fikret Ünal, ; Muzaffer Tıraç, Zafer Kükrer, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No:1978-190, s.45-46.

¹⁶⁰ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.234; **Mali Kanunlar**, Cilt 1, s.18.

¹⁶¹ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.228; **Mali Kanunlar**, Cilt 1, s.7-8.

¹⁶² Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.228; “**Aşar Mültezimlerinden Edayı Deyn Edenlerin Emlaki Merhune ve Mütefevvizelerinin İadesine Dair Kanun**”, Mali Kanunlar, Cilt 1, s.15.

¹⁶³ ¹⁶³ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.231; Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.279; **27 Kasım 1920 Gün ve 58 Sayılı Kanun**, Mad.1.

Meclis maktu damga resminin 3, nispi damga resminin ise 2 kat artırılması için de 28 Eylül 1920 tarih ve 29 sayılı bir vergi gelirlerini artırıcı kanun çıkarmıştır.¹⁶⁴

Bunlara ek olarak Büyük Millet Meclisi sigara kağıdı, kibrit, oyun kağıtları ile kahvehaneler ve gazinolarda oyun amaçlı kullanılan her türlü malzemenin vergilendirilmesini veya vergi tutarlarının artırılmasını kararlaştırmıştır.¹⁶⁵

Daha önce çıkarılmamış olan Deniz Taşıtları Vergisi de yürürlüğe konarak beş ayrı vergilendirilmeye gidilmiştir.¹⁶⁶

Yine keyf vergisi adı altında tütün içen herkesten yıllık 200 kuruş vergi alınması ile İstiklâl Vergisi adı altında yeni bir verginin uygulanmaya konulması önerilmiştir.¹⁶⁷ Yapılan başka düzenlemelerle de, hükümet vergi karnesi ve nüfus cüzdanlarının verilmesi sırasında da değişik tutarlarda harç alınmasını öngörmüştür.¹⁶⁸

Bu dönemde ise çıkarılan en önemli gelir artırıcı vergi uygulama Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişikliklerdir. 21 Eylül 1920 tarihili 24 sayılı Temettü Vergisi Kanunu ile 30 Kasım 1914 tarihli Temettü Vergisi Kanunu'nda çeşitli değişikliklerde bulunulmuş, kanunda yazılı bulunan gelirin çeşidine göre 5 ve 10 kat zam yapılmıştır. Ayrıca önceden vergiden muaf olan şehir ve kasabalar dışındaki üretim kuruluşları bile vergi kapsamı içerisine alınmışlardır.¹⁶⁹

Askerlikle İlgili Vergi Kanunları: Büyük Millet Meclisi askerlikle ilgili vergiler koyarak da iç kaynak sağlama yoluna gitmiştir. 21 Temmuz 1921 tarih ve 139 sayılı Muafiyet-i Askeriyye Vergisi Hakkında Kanun ile Kurtuluş Savaşı'nda kendilerine fazla güvenilmeyen özellikle Rum azınlığından ve askerlik hizmeti verebilecek yaşta olanların belirli koşullar altında bedel ödeme yoluyla askerlik dışında bırakılmaları kararlaştırılmıştır. Bu yasaya göre azınlıklara mensup kişiler gelir ve kazanç durumlarına göre üç sınıfa ayrılmışlar, birinci grup 1000, ikinci grup

¹⁶⁴ Duru, Turan, Öngeoğlu, a.g.e., s.231; **Mali Kanunlar**, Cilt 1, s.14-15.

¹⁶⁵ ¹⁶⁵ Duru, Turan, Öngeoğlu, a.g.e., s.231-232.; **15 Nisan 1922 Gün ve 215 Sayılı Kanun**; Müderrisoğlu, a.g.e., s.444; **Mali Kanunlar**, Cilt 1, s.17.

¹⁶⁶ Müderrisoğlu, a.g.e., s.450; **15 Nisan 1922 Gün ve 216 Sayılı Kanun**.

¹⁶⁷ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 3., s.257, 259, 262.

¹⁶⁸ ¹⁶⁸ Duru, Turan, Öngeoğlu, a.g.e., s.232-233; **Mali Kanunlar**, Cilt 1, s.23.

¹⁶⁹ Müderrisoğlu, a.g.e., s.263.; Yaman, a.g.e., s.87; **21 Eylül 1920 Gün ve 27 Sayılı Temettü Vergisi Kanunu**.

600 ve üçüncü grup 300 lira karşılığında askere alınmamışlardır.¹⁷⁰ Buna ek olarak Büyük Millet Meclisi Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriyye Kanunu ile Müecceliyet-i Askeriyye Vergisi'ni hayata geçirmiştir. Askeri Ulaştırma Yükümlülüğü anlamına gelen 223 sayılı Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriyye Kanunu 18 Nisan 1922 tarihinde çıkarılmış olup maktu ve nispi olmak üzere iki bölümden oluşan bir vergiyi içermiştir. Maktu bölüm için her kişiden köylerde 50, şehir ve kasabalarda 100 kuruş alınması öngörülmüşken, nispi kısım için emlak, arazi ve temettü vergilerinin zamlarıyla birlikte ulaştığı miktar üzerinden belirlenen matrah ile vergi toplanması kararlaştırılmıştır.

2 Mayıs 1922 tarih ve 228 sayılı Müecceliyet-i Askeriyye Vergisi ise yürürlükteki Askerlik Yükümlülüğü Kanunu'na göre savaş ekonomisi ve cephe gerisi hizmetlerle yakın ilgisi bulunan ve bu sebeplerle savaş boyunca askere alınmayanlardan alınan bir vergi olmuştur. Yine bu vergi de belirli nispi ve maktu tutarlar üzerinden tahsil edilmiştir.

Bütün bu gelir artırıcı önlemlerin alınması sırasında bir yandan Meclis açılmış ve işliyorken, diğer taraftan henüz bir bütçe hazırlama imkanı bulamamış olduğundan bütçe hazırlıklarını gerçekleştirmeye çalışıyordu. Büyük Millet Meclisi'nin açılmasının ardından Maliye Bakanlığı bütçe hazırlama faaliyetlerine hemen başlamış ancak savaş koşullarının beraberinde getirdiği çeşitli belirsizlikler nedeniyle ne gelirleri ne de giderleri doğru şekilde tahmin etmek mümkün olmadığından bütçe bir türlü hazırlanamamıştı. Bu nedenle belirsizliği ortadan bir nebze olsun kaldırabilmek ve bütçeli harcamaya geçebilmek için 1 Mayıs-31 Ekim tarihleri arasını kapsayan 6 aylık geçici bir bütçenin yapılmasına karar verilmiştir.

Bu ilk geçici bütçe uygulama süresinin bittiği son iki ay içerisinde kanunlaşmış tam bir bütçe kanunu olmamakla birlikte avans harcama yetkisinin kullanımını içeren bir özellik taşımıştır. 11 Eylül tarihli ve 20 sayılı bu altı aylık geçici bütçe kanunu Maliye Bakanlığı'na genel bütçeden mahsup edilmek üzere 30 milyon liralık bir avans harcama yetkisi vermiştir. 20 Ekim tarihli ikinci geçici bütçe ise Kasım ve Aralık ayları için 11.923.400 liranın avans olarak harcanması iznini vermiştir.

¹⁷⁰ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.253; **Mali Kanunlar**, Cilt 1,s.46.

1920 yılına ait Bütçe Kanunu ise ancak 1920 mâlî yılının son günü olan 28 Şubat 1921 tarihinde 103 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Bu kanun 25 maddeden oluşmasının yanında çoğu devlet harcamalarını düzenleyen genel kurallarla ilgilidir.

Devlet bütçesine giren dairelerin 1920 mâlî yılı giderleri için bu yasaya bağlı olarak 63.018.345 lira ödenek ayrılırken, giderlere karşılık olan gelirler ise, 51.388.626 lira olarak öngörülmüştür. 1920 yılı bütçesinde ilk olarak göze çarpan gider kalemleri 30 milyon O.L. ye yaklaşan ödeneği ile Milli Savunma Bakanlığı giderleri, 8 milyon O.L. ye yaklaşan gideriyle Düyûn-u Umumiye Ödeneği, yaklaşık 6.5 Milyon O.L. lik Maliye Bakanlığı Ödeneği ile yaklaşık 5 milyon O.L. olan Jandarma Genel Komutanlığı bütçesidir. Bütçenin geneli incelendiğinde ise giderlerin % 53.1'inin doğrudan milli savunma harcamalarına ait olduğu, % 46.9'unun ise savunma dışı harcamalara ait olduğu görülmektedir.

1920 yılı bütçesinin % 53'lük kısmı Milli Savunma hizmetlerine ayrılmış gibi gözüküyor olsa da bütçede savunma hizmetlerine ayrılmış dolaylı ödenekler ile bütçe dışı mâlî kaynakları da eklediğimizde, yani Büyük Millet Meclisi, İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü bütçeleri de hesaba katılığında 1920 bütçesinin % 67'si milli savunmaya ayrılmış görülmektedir.¹⁷¹ Bütçenin tüm gelirleri içerisinde dolaylı ve dolaysız vergiler ile tekel gelirlerinin payının % 89,3 olduğu görülmektedir. Bu yüzden, bu üç kalem dışında kalan gelir kalemlerinin bütçeye pek katkıda bulundukları söylenemez.

Bütçe gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan ise %29.1'lik oranıyla aşâr vergisi, % 22.1 ile gümrük vergisi ve % 12.3 ile ağnam resmi gelmektedir. Bunun sebebi hiç şüphesiz Osmanlı ülkesinin bir tarım ülkesi olmasıdır.

Özetle, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın finansmanının çoğunlukla yerli iç kaynaklara dayandırıldığı, az bir dış yardım ile Tekalif-i Milliye'nin de içinde olduğu vergi kaynaklarından gelir sağlandığı, bu yüzden de Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda dış kaynaklara yüklenmek yoluyla yaptığı mâlî politika hatasına düşülmediği ortadadır.

Yıl sonu değerlere bakıldığında ise 63.018.354 lira harcama yapılmasına karşılık, gerçekleşen gelir tutarı tahmini gelir beklentisinin üzerinde olmasına karşın

51.388.626 lira olarak gerçekleşmiş, böylece 11.629.728 lira tutarında ve %18 civarında bir bütçe açığı ile karşılaşmıştır.¹⁷² Büyük Millet Meclisi'nin hazırlattığı ilk bütçedeki bu açığın, Osmanlı Bankası'ndan avans alımı ve Hazineye ait taşınmazların satımı ile kapatılmasına çalışılmıştır.¹⁷³

1920 yılı mâli bütçesi mâli yılın son günü çıkarılmış bu yüzden 1921 mâli yılına ait bütçe görüşülememiştir. 1921 mâli yıl bütçesi çıkarılamadığı için de 1921 yılına ait harcamalar avans ve ek ödenek yasaları ile geçirilmiştir. 1921 mâli yılı bütçe yasası ise yine mâli yılın son günlerinde 26 Şubat 1922 günü kabul edilmiştir.

2 Temmuz 1921 dahil olmak üzere Maliye Bakanlığı'na harcama yapması için 6 aylık sürede yetki verilen avans tutarı 30.150.000 lira olmuştur.¹⁷⁴

Yine 1921 mâli yılına ait 19 adet ek ödeneğin sonuncusu 7 Şubat 1922 tarihinde çıkarılan bir yasayla yürürlüğe girmiş, bütün ek ödeneklerin toplam tutarı 2.503.167 liraya ulaşmıştır.¹⁷⁵ 1921 yılı bütçe yasası ile Milli Savunma için 54.160.058 lira, diğer daireler için 25 milyon lira olmak üzere toplam 79.160.058 liralık bir harcama bütçesi çıkarılmıştır. Böylece Milli Savunma harcamalarının genel bütçe içerisindeki oranı % 68,4 'e ulaşmıştır.¹⁷⁶

Gerçekleşen rakamlara bakacak olursak ise 1921 mâli yılında yapılan harcamaların kesin tutarı 57.128.834 lira, aynı yıla ait bütçe gelirleri ise 46.788.045 lira olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁷

Görüldüğü üzere 1921 mâli yılı bütçesinde de 10.340.789 lira açık bulunmaktadır. Ancak bu 1920 ve 21 mâli yıllarına ait bütçe açıkları dış yardımlar ile kapatılmaya çalışılmıştır.

¹⁷¹ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.335 ile **1920 Yılı Bütçe Tahminleri**, Düstur, 3. Tertip, Cilt 1, s. 235-238; Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.280.

¹⁷² Esat Arslan, **“Oluşturulmaya Çalışılan Enflasyonsuz Bir Ortamda Emisyonsuz Kazanılan Topyekûn Savaş”**, Askeri Tarih Bülteni, ATASE Yayınları, Yıl 26, Ağustos 2001, Sayı 51., s.149; **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 1, s.24.

¹⁷³ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.326.

¹⁷⁴ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.300-301; **1921 Yılı Bütçesi Avans Yasaları**, Düstur, 3. Tertip, Cilt 1, s.321.

¹⁷⁵ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.301-304; **Ek Ödenek Yasaları**, Düstur, 3. Tertip, Cilt 2, s.20-34, 150, 177-219.

¹⁷⁶ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.307; **1921 Yılı Bütçe Yasası**, Düstur, 3. Tertip, Cilt 15, s.1413.

¹⁷⁷ **5 Temmuz 1934 tarihli ve 2568 sayılı 1921 Yılı Kesin Hesap Kanunu**, Düstur, 3. Tertip, 15. Cilt, s. 1413.

Örneğin o zamanki tahmini rakamlara göre yaklaşık olarak 12 milyon kadar bir bütçe açığı bekleniyordu. Dönemin Mâliye Bakanı Ahmet Ferit Bey, bu açığı kapamak için maaşlardan % 20 kesinti yapılması ile 5.964.000 lira elde edildiğini, geriye kalan 6 milyon liranın Sovyet Rusya tarafından vaad edilen 10 milyon rublenin (yaklaşık 6 milyon lira) tamamen ödenmesi ile karşılanacağını ifade etmiştir.¹⁷⁸ Böylece 1921 yılı mâli bütçesi denk getirilmiştir.

Görüldüğü üzere Büyük Millet Meclisi ve Başkanı Mustafa Kemal Paşa bütçenin denk getirilmesini temel mâli ilkelerden biri saymış ve bu ilkeyi yerine getirebilmek için çokça emek sarf etmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sırasındaki mâli durumunu göz önünde bulundurduğumuzda Ulusal Kurtuluş Savaşı zamanında bütçenin denk getirilmiş olması başlı başına bir mucize kabul edilebilir.

b) Hükümetin Yabancı Devletler İle Olan İlişkileri ve Dış Kaynak Kullanımı

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın finansmanında hiç şüphesiz dış yardımların, bunların içerisinde de Sovyet yardımlarının önemi oldukça büyüktür. Gerçekten de Fransız, Afgan, İtalyan, Hint Müslümanları vb. kaynaklardan gelen yardımlar içerisinde özellikle Rus yardımları dikkatleri üzerlerinde toplamaktadırlar. Milli mücadelenin başlangıcı kabul edebileceğimiz Kuva-yı Milliye döneminde dahi Sovyet Rusya'nın gerek İstanbul Hükümeti, gerekse Kuva-yı Milliye birlikleri ile temasa geçtiğini ve yardım etme talebinde bulunduğunu görmekteyiz. Ancak tutum ve davranışları sebebiyle Kuva-yı Milliye kuvvetleri gelen Sovyet temsilcilerine güvenmemişler, silaha son derece ihtiyaç duyulmasına karşın, yardım talepleri geri çevrilmiştir.

Buna ek olarak Büyük Millet Meclisi döneminde ise Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin başarıyla tamamlanabilmesi için dış mâli kaynağa olan ihtiyaç herkes tarafından kabul görmekle birlikte dış yardım kavramı çoğunlukla mandacılık fikriyle karıştırılmıştır. Özellikle Büyük Millet Meclisi'nin açılışından evvel Erzurum ve Sivas Kongrelerinde mandacılık fikri ön plana çıkmış ve baskın bir görünüm sergilemiş olmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın bu fikirlere şiddetle karşı çıkmış olması sebebiyle bu tür görüşler kongreler döneminde etkinliklerini

¹⁷⁸ Arslan, **a.g.m.**, s.150.

kaybetmiş ve resmi gündemden düşmüşlerdir. Ancak Büyük Millet Meclisi döneminde de Milli Mücadele'nin finansmanı için gerekli olan dış desteğin sağlanması söz konusu olunca iki alternatif belirmiş, dış yardımı mandacılıkla karıştıran kişiler tarafından İngiltere veya Amerika'nın himayesini kabul etmenin gerekliliği üzerinde durulmuş, İngiltere'nin sömürgeci bir hükümet tarafından yönetilmesi ve İngiliz mandasının İstanbul Hükümeti'nce destekleniyor olması sebeplerinin yanında Amerika'nın sömürgeci olmadığı, Wilson İlkelerini yayınlamış olduğu için tarafsız bir görünüm sergilediği gibi nedenlerle Meclis'te Amerikan himayesi fikri ağırlık kazanmıştır. Ancak yine Mustafa Kemal Paşa'nın ağırlığını koyması ve ikna girişimleri sonucu bu fikir de etkinliğini kaybetmiştir. Amerikan himayesi bir yana, Amerikan yardımının bile kabul edilmeyişinin sebepleri şunlardır:

* Öncelikle Amerika Birleşik Devletleri, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin öncülüğünü yaptıkları bloğun içerisindeydi. Bundan dolayı Amerika'nın Milli Mücadele'ye destek vermesi müttefiklerinin çıkarlarına karşıt bir davranış sergilemesi demek olacağından Amerika'dan yardım beklemek mantıksızlık olurdu.

* Bununla birlikte Amerika, Doğu Anadolu'da kurulması düşünülen bağımsız ve güçlü bir Ermeni devletini desteklediği için buna karşı bir hareket olan Ulusal Kurtuluş Savaşı'na destek vermesi beklenemezdi.

* Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise Amerika Birleşik Devletleri, geleneksel inziva politikasına geri dönmüş ve dünyanın geri kalan kısmındaki olaylarla ilgilenmeme kararı vermişti.

* Amerika'dan yardım alınması söz konusu olursa ileride Amerikan mandası taraftarları daha güçlü bir konuma sahip olacaklarından dolayı Amerika'dan yardım alınmaması Milli Mücadele'nin ilerleyen safhaları açısından daha elverişli olacaktı.

* Anadolu'da bağımsız bir Türk Devleti'nin olmasından Amerika Birleşik Devletleri'nin hiçbir ulusal ve stratejik menfaati olmadığı için Amerika ile Büyük Millet Meclisi'nin sıkı bir diplomatik ilişkisi ve yakınlığı yoktu.¹⁷⁹ Bununla birlikte Erzurum ve Sivas Kongrelerinde gündeme gelen mandaterlik tartışması sırasında dahi Amerika Birleşik Devletleri ile yakın diplomatik ilişki kurulmamıştır.

Bu sebeplerden dolayı Amerikan yardımına bel bağlamanın anlamsızlığı anlaşılmış, batı devletlerinden de yardım alınamayacağı açık olduğundan, dış

¹⁷⁹ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.344-345.; Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.532-533.

yardımın tek adresi, yeni kurulmuş olan Bolşevik yönetimi ve Sovyet Rusya olmuştur. Başta da belirttiğimiz gibi yeni kurulmuş olan Sovyet yönetimi iş başına gelir gelmez Çarlık Rusya'nın imzalamış olduğu bütün eski antlaşmaları feshetmiş, bu sırada Çarlık Rusya ile Batılı devletler arasında imzalanmış olan Osmanlı Devleti'ni gizli paylaşım antlaşmaları da ortaya çıkarılmış ve bununla birlikte de Sovyet Rusya çeşitli sebeplerden Anadolu'da başlamış olan Ulusal Kurtuluş Hareketi'ni destekleme kararı almıştır. Sovyet Rusya, Anadolu'daki bu mücadele yeni başlamasına karşın, Kuva-yı Milliye döneminde dahi yardımda bulunmak için Milli Güçler ile temas kurma yollarını aramıştır. İlerleyen dönemlerde ise Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin gelişmesi ve güç kazanması ile bu yardım önerileri de şiddetini artırmıştır. Önceleri daha çok Anadolu'da başlayan Türk Kurtuluş Hareketi'nin anti-empyrialist özelliklerine duyulan sempati ile başlayan bu yardım girişimleri Anadolu'daki hareketin Komünist bir ideali olmadığına anlaşıldığından sonra bile devam etmiştir. Bu sebeple Sovyet Rusya, Türk Bağımsızlık Hareketi ile ideolojik paydada komünizm noktasında buluşmasa da ve hatta iki otorite arasında siyasi anlaşmazlıklar yaşandığında bile kendi ulusal çıkarları için yardım etmeye devam etmiştir.

Sovyet Rusya şu sebeplerden ötürü Milli Mücadele'ye yardım etmeyi istemektedir:

* Sovyet Rusya İstanbul ve Boğazlar üzerinde yüzyıllardır beslemiş olduğu egemenlik kurma iddiasını bıraktığını açıklamıştır. Çünkü boğazların ve İstanbul'un Türklerin elinde kalmasıyla Sovyet Rusya için oldukça önemli bu yerler İngiliz denetimi altında olmaktan çıkacaktır.

*İngilizlerin Rusya'ya karşı Anadolu Hareketi'ni desteklemeleri ihtimalinin doğmasından sonra Sovyet Rusya Doğu Anadolu'da güçlü bir Ermeni Devleti kurma politikasından vazgeçmiş, bu görüşe karşı çıkmıştır.¹⁸⁰

* O dönemde Anadolu'yu işgale kalkışan İtilaf Devletleri Çarlık Rusya rejimini geri getirmek isteyen ve Kızıl Orduya karşı oluşturulan Beyaz Ordu'ya destek vermesinin yanında Kırım'a toplam 850.000 asker çıkararak işgal etmiştir.¹⁸¹

¹⁸⁰ Müderrisoğlu, a.g.e., s.541.

¹⁸¹ Müderrisoğlu, a.g.e., s.522.

* Bağımsız bir Türk Devleti ile İngilizlerin Kafkasya ve Güney Rusya'da Sovyet yönetimine bir tehdit unsuru oluşturmalarının engelleyecektir.

Sovyet Rusya, önce Kuva-yı Milliye birlikleri ve İstanbul Hükümeti ile sonrasında ise Türkiye Komünist Partisi, Baha Sait Bey ve bazı İttihatçılar ile ilişki kurarak Anadolu'ya yardım etmeye çalışmışlardır. Ancak Büyük Millet Meclisi'nin siyasi otorite olarak yönetime el koyması ile çok geçmeden hatalarını anlamışlardır. Büyük Millet Meclisi ve Sovyet Dışişleri arasında diplomatik ilişkiler ile Anadolu'ya ekonomik ve askeri yardımın başlamasını kararlaştırmışlardır. Büyük Millet Meclisi ile Sovyet Rusya arasında yapılan ilk görüşmeler iki tarafın siyasi menfaatlerinin farklı olduğunun anlaşılması ve Ermenistan'la olan sınır sorununda Sovyet Rusya'nın Ermenistan tezini savunmaları sebebiyle pürüzlü bir hale gelmiştir. Sovyet Rusya daha önce de belirtildiği üzere bu pürüzleri ancak Büyük Millet Meclisi ordusunun Batum'u alarak Sovyet ve Türk ordularının burun buruna gelmesi ve İngilizlerin Türk tarafını bazı tekliflerde bulunarak Ruslara karşı ortak hareket etmek konusunda kendi taraflarına çekmesi olasılığının artması üzerine düzeltmek zorunda kalacak ve durumun getirdiği koşullardan dolayı politika yumuşatma yoluna gidecektir. Ankara'daki Türk Hükümeti ile Sovyet Rusya arasındaki bu sorunlar hiç de küçümsenecek nitelikte olmayıp Ruslar önce Komünist bir rejim kurulması, daha sonra ise bazı toprak tavizleri karşılığında yardım etmek gibi tekliflerle gelmişler ancak Türk Hükümeti'nin dış yardım sağlamak amacıyla hiçbir surette ulusal çıkarlardan taviz vermeyeceğini kanıtlaması ve kararlı tutum sergilemesi üzerine Sovyet yönetimi geri adım atmak zorunda kalmıştır.

Bütün bu anlaşmazlıklar 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Dostluk Antlaşması ile sonuçlanmış, bu anlaşmanın resmi metni dışında, Sovyet Rusya Büyük Millet meclisi Hükümeti'ne 10 Milyon altın Ruble ile iki tümeni donatacak kadar silah ve cephane vermeyi kabul etmiştir.¹⁸²

Moskova Antlaşması'ndan sonra verilmesi kararlaştırılan 10 milyon Rublenin bir kısmı ödenerek bu paranın 1 milyon Ruble kadarı Almanya'dan uçak ve başka savaş malzemeleri alınmasına harcanmış geri kalan tutar ise trene yüklenerek Anadolu'ya sevk edilmiştir.

Bu 10 milyon tutarındaki hibe öncesinde ise Halil Paşa'nın Temmuz 1920'de

¹⁸² Müderrisoğlu, a.g.e., s.541-542.

Moskova'dan beraberinde getirdiği 100.000 Lira değerindeki külçe altın ile zamanın Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'in 6 Ekim 1920 tarihinde Moskova'dan dönerken getirdiği 1 Milyon altın Ruble de hesaba katılırsa Moskova Antlaşması'ndan önce Anadolu'ya yapılan mâli yardım miktarı 11 Milyon altın Ruble ve 100 bin Osmanlı Lirası değerindedir.¹⁸³ Bununla birlikte Sovyet Rusya'dan askeri yardımlar da alınmıştır. Kurtuluş Savaşı boyunca çeşitli tarihlerde ve miktarlarda Rusların yapmış oldukları silah ve cephane yardımları 37820 adet tüfek, 44587 sandık fişek, 324 ağır ve hafif makineli tüfek, 66 adet çeşitli çap ve markalarda top ve bu toplara ait 141173 adet top mermisidir. Bu da Sovyet Rusya yardımlarının Milli Mücadele sırasında önemli bir fayda sağladığı anlaşılmaktadır.

Sovyet Rusya tarafından Türk Ordusuna yapılan silah ve cephane yardımında silah ve mühimmat türü açısından çeşitlilik mevcuttur. Bunun sebebi, Rusların yaptıkları yardım malzemelerinin Çarlık Rusyası ordularının Osmanlı ve Alman ordularından ele geçirdikleri silahlar ile iç savaş sırasında Beyaz Ordu'dan ele geçirilen İngiliz ve Fransız silahlarını içermesidir.

Silahların çeşitliliğinin fazla olması sebebiyle Türk ordusunun düzenlenişi de değiştirilmiş, aynı cins silahlar belirli birliklerde toplanmıştır. "Yine Sovyet belgelerine göre 3 Ekim 1921 tarihinde Jivoy ve Jutkiy isimli iki destroyer Trabzon'da Ankara Hükümeti'ne devredilmiştir."¹⁸⁴

Milli Mücadele sırasında Türk ordusuna yapılan yardımlardan bir kısmını da Fransız silah ve cephane yardımı oluşturmaktadır. Batılı devletler içerisinde Ankara Hükümeti ile ilk olumlu diplomatik ilişkiye giren devlet Fransa olmuştur. Fransız Hükümeti, Kuva-yı Milliye karşısında büyük kayıplar vermeye başladığında Anadolu'nun ancak kan akıtılarak elde tutulacağını anlamıştı.¹⁸⁵ Bununla beraber Fransa Anadolu üzerinde kurulu ve güçlü bir Yunanistan görmek istemiyordu. Çünkü Yunanistan'ın vasıtasıyla aslında İngiltere Anadolu üzerinde egemenlik kurmuş olacaktı. Bu yüzden bir noktadan sonra Fransız Hükümeti, Milli Mücadeleye karşı daha anlayışlı bir gözle bakmaya başlamıştır. Hatta Fransızlar, Ankara Antlaşması

¹⁸³ İrfan Menet, “Kurtuluş Savaşı Sırasında Yapılan Dış Yardımlar”, Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Ankara, 2001, s.222. ile Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.546; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, Cilt 2, s.148.

¹⁸⁴ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.352; Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih**, SBF Yayınları, Ankara 1964, s.635.

¹⁸⁵ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.552.

metni dahilinde bulunmamasına karşın Güney Anadolu'dan çekilirken miktarı ve değeri tam olarak bilinmemekle beraber önemli ölçüde silah, cephane ve malzemeyi Türk Kuvvetlerine bırakmışlardı.¹⁸⁶ Resmi belgelere göre ise Fransızların işgal ettikleri yerlerden çekilirken bıraktıkları silah ve cephanenin miktarı, “Tablolar” bölümünde bulunabilir. Bu yardımların yanı sıra Fransızlar bu silah ve cephanelerden başka kullanılabilir durumdaki on adet uçağı da Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ne hediye etmişlerdir.¹⁸⁷ Fransız Hükümeti'nden ayrı olarak İtalyan kuvvetleri de Kuva-yı Milliye'ye silah sağlama da yardımcı olmuşlar, miktarları ve içerikleri belli olmamakla birlikte bu yardımların bir kısmını hibe, bir kısmını ise satış yoluyla yapmışlardır.¹⁸⁸

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükümeti'ne destek veren bir diğer grup da Hint Müslümanlarıdır. Şimdiki adıyla Pakistan halkı olan Hint Müslümanlarının yapmış oldukları bu yardımın temeli, Halife'ye bağlılıklarından ileri gelmektedir. Çünkü Hint Müslümanları Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu işgali ve Anadolu'daki Kurtuluş Mücadelesi'ni Hristiyan Dünyası ile İslam Dünyası arasında olan dini bir savaş niteliğinde, yani cihad niteliğinde, görmüşlerdir.¹⁸⁹ Halife Mehmed Reşad 13 Kasım 1914 günü cihad ilan etmiş ancak askeri açıdan Rumeli ve Anadolu Türkleri'nden başka hiçbir Müslüman topluluk bu çağrıya uymamış, yalnız Hint Müslümanları Hilafet'in kurtarılması için mâli yardım yapmıştır.

Bu yardım teşebbüsleri, 8-10 Temmuz 1921 tarihleri arasında Karaçi'de 5 bin temsilcinin katılımıyla yapılan Hindistan Hilafet Konferansı ile başlamış, konferansın sonucunda hem Hindistan'ın bağımsız olması gereği kararlaştırılmış hem de Ankara Hükümeti için yardım toplanması öngörülmüştür. Yine konferans İzmir'de felakete uğrayanlar için 4 milyon Rupi para toplanması için çağrıda bulunmuştur. Bununla birlikte İşbirliğinden Kaçınma Komitesi Raporu'nda Gandhi ve arkadaşları konferansta alınan karara benzer bir karar almışlar ve bütün Hint Müslümanları'nı İzmir'e ve Ankara Hükümeti'ne yardım yapmaya çağırmışlardır. Ancak toplanan

¹⁸⁶ Menet, **a.g.m.**, s.224; Turan, **ag.e.**, s.161; Müderrisoğlu, **a.g.e.**,s.551-552.

¹⁸⁷ Müderrisoğlu, **a.g.e.**,s.555; Özalp, **a.g.e.**, s.221.

¹⁸⁸ Menet, **a.g.m.**,s.225.

¹⁸⁹ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.557; Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**,s.89.

tutarların Hint Lirası ile milyonları bulduğu ve paranın İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın adamlarına teslim edilmek üzere gönderildiği bilinmektedir.¹⁹⁰

1 Kasım 1920 günü Emir Ali'nin yaptığı bir açıklamada toplanan paraların Dr. Frew (Rahip Frew)'ya yani İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin Mustafa Kemal'e göre gizli başkanına verildiğini açıklamıştır.¹⁹¹ Bu noktadan hareketle İngilizlerin, ajanlarını kullanarak Hint Müslümanları'nın Ankara Hükümeti için topladıkları paraların yerine ulaşmasına engel olmaya çalıştıkları sonucunu çıkarabiliriz.

Hint Müslümanları tarafından yapılan bu para yardımlarının ne kadar bir tutara sahip olduğu ile birlikte bunun ne kadarlık kısmının Ankara Hükümeti'nin eline geçtiği kesin olmamakla birlikte, bazı kaynaklarda bu yardımın 500-600 bin Sterlin olduğu bunun 70 bin Sterlinlik kısmının Mart 1922'de gönderildiği belirtilirken, diğer bazı kaynaklarda ise bu tutar 125 bin Sterlin olarak gösterilmektedir.¹⁹² Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın tutmuş olduğu döküm cetvelini güvenilir bir kaynak olarak ele alırsak, bu cetvele göre Hint Hilafet Komitesi'nin toplayıp 26.12.1921 tarihinden 9.8.1923 tarihine kadar Mustafa Kemal Paşa'nın emrine yolladığı parasal yardımların tutarı 122.000 Sterlindir. Diğer bir kaynağa göre ise bu tutar 125.000 Sterlindir.¹⁹³

Hindistan Hilafet Komitesi'nin göndermiş olduğu bu paralar Maliye Bakanlığı kayıtlarına ve Hazineye girmemiş; Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde durmuş ve Osmanlı Bankası'nda saklanmıştır.¹⁹⁴

Mustafa Kemal Paşa ise bu parayı mümkün olduğunca kullanmamaya gayret etmiş, ancak Büyük Taarruz öncesi bütün kaynaklar tükenince Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Osmanlı Bankası'ndan alınarak geçici bir süre için Maliye Bakanlığı'na tahsis edilmiştir. Bu paranın küçük bir kısmı ordunun gereksinimlerinin giderilmesinde kullanılmış, 110 bin Sterlinlik kısmı Büyük Taarruz'dan sonra Yunanlıların kaçarken tahrip ettikleri yerlerdeki halka dağıtılmak üzere ordu cephe komutanlığına gönderilmiştir.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Menet, **a.g.m.**, s.226; R. S. Sinha, **Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi**, Milliyet Yayınları, 1972, s.118.

¹⁹¹ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.557-558.

¹⁹² Menet, **a.g.m.**, s.226; Sinha, **a.g.e.**, s.122.

¹⁹³ Lord Kinross, **Bir Millet'in Yeniden Doğuşu**, 1937, s.457

¹⁹⁴ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.558.

¹⁹⁵ İrfan Menet, **a.g.m.**, s.226; Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.558; Özalp, **a.g.e.**, s.233.

Ancak Maliye Bakanlığı'nca alınan bu paralar Büyük Taarruz'dan sonra iade edilmiş ve Hindistan Hilafet Komitesi'nin gönderdiği paranın tümü Osmanlı Bankası'ndaki bir hesapta topluca saklanmıştır.¹⁹⁶

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa, çok zor durumlar içerisinde bulunulmasına karşın en son ana kadar bu parayı harcamamayı tercih etmiş, gönderilen paraları Hristiyan Ordularının çekilirken yakıp yıktıkları yerlerdeki Müslüman halka dağıtmıştır. Bu tutumuyla Mustafa Kemal Paşa'nın halifeliği kaldıracığı zaman Hint Müslümanlarının gönderdikleri paraların amaç dışı kullanıldığı şeklinde itiraz etmemeleri için ihtiyatlı davranmış olabileceğini söyleyebiliriz. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Bankası'nda bulundurduğu bu paraları Hint Müslümanları'ndan bir talep gelmesi halinde geri iade edilmesi için hazır tuttuğu da olasılık dahilindedir.¹⁹⁷

Ulusal Kurtuluş Mücadelesi sırasında bir diğer yardım da Amerika'da yaşayan Türklerin kendi aralarında örgütlenip topladıkları paralardan oluşmaktadır. Bu para Detroit'te yaşayan Türklerin özellikle savaşta yetim kalan çocuklara yardım etmek için topladıkları ve 1922 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Fuat Bulca'ya teslim edilen yardım paralarıdır. Bu kampanyada bir işçi de 18 bin Dolar bağış yapmıştır.¹⁹⁸

Toparlayacak olursak, Ankara Hükümeti Ulusal Kurtuluş Savaşı boyunca dış yardımlar ile savaşı finanse etme olanağı bulmuş, kazandığı askeri başarılar ile olumlu diplomatik ilişkiler geliştirmiştir. En önemli diplomatik olaylar, doğuda ve batıda alınan askeri başarılar üzerine yapılan dostluk ve barış antlaşmalarıdır. Bunlardan Gümrü Antlaşması, 3 Aralık 1920 tarihinde imzalanmış ancak Taşnak Ermeni Hükümeti'nin çökmesi ve Erivan Sovyet Yönetimi'nin iktidara gelmesi ile onaylanamamış, barış asıl olarak Moskova ve Kars Antlaşmaları'nın Gümrü Antlaşması'nın maddelerini içerir şekilde düzenlenmeleri ile sağlanmıştır.

1 Mart 1921 tarihinde de Moskova'da bulunan Afgan Heyeti ile Büyük Millet Meclisi Heyeti bir dostluk antlaşması imzalamış ve bu çerçevede Afgan yardımı sağlanmıştır. Bu antlaşma Büyük Millet Meclisi'nin Müslüman ve bağımsız bir devletle yaptığı ilk temas olması bakımından önem taşır.

¹⁹⁶ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.563.

¹⁹⁷ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.564.

¹⁹⁸ Menet, **a.g.m.**, s.227; Turan, **a.g.e.**, s.150.

Moskova Antlaşması ise 16 Mart 1921 tarihinde imzalanmış ve bu antlaşma ile Ankara Hükümeti bir yandan doğu sınırlarını güvenlik altına almış, bir yandan da kendine önemli bir müttefik edinmiştir. Yine bu antlaşmayla ilk kez bir büyük devlet Ankara Hükümeti'ni siyasi ve diplomatik bir güç olarak tanımıştır.

Özetle, Büyük Millet Meclisi kazandığı askeri başarılar ve o dönemdeki güç dengesinden yararlanarak kendisini içte ve dışta siyasi bir otorite olarak kabul ettirmiş, bir yandan dışarıdan diplomatik ve siyasi destek alırken bir yandan da mâli ve askeri yardım edinme fırsatını iyi değerlendirmiştir. Bu yüzden Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile yürütülmesinde kazanılan askeri başarıların payı olduğu gibi akıllı ve taviz vermez bir dış politikanın izlemesinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Bu başarının sağlanmasında, şüphesiz alınan dış yardımların katkısı önemlidir ancak kimi zaman Ankara Hükümeti bu kaynaklarla da savaşı finanse etmekte zorluk çekmiş, bu yüzden Sakarya Savaşı öncesinde olduğu gibi iç kaynaklara daha fazla yönelmek ve böylece Başkomutanlık Kanunu'nun yanında Tekalif-i Milliye kararlarını da yayınlamak durumunda kalmıştır. Ankara Hükümeti'nin ve Türk Ordusunun kaynaklarını neredeyse tamamen tükettiği bir anda devreye sokulan bu önlemler Dünya Harp Tarihi'nde önemli bir yer tutmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın Topyekün Savaş Stratejisi'nin en iyi bir örneği olarak hayata geçirilmişlerdir. Tekalif-i Milliye kararları, bu açıdan bir milletin varlığını özgürce devam ettirmek adına ne tür fedakarlıklar sergileyebileceğini görme bakımından anlamlıdır.

C. TEKALİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ

1. Tekalif-i Milliye Emirlerini Gerektiren Koşullar

10 Temmuz 1921'de başlayan Kütahya-Eskişehir Savaşları taktik olarak Türk Ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi ile sonuçlanmış, Türk Ordusunun güneye doğru konuşlanması sebebiyle Ankara istikameti Yunan kuvvetlerine açılmış bulunuyordu. Bu yüzden en kısa bir zamanda Yunan Ordusunun Ankara üzerine yeni bir taarruz başlatması beklenmekteydi. Bu manevra ile beklenen bu taarruza karşılık verilebilmesi için Türk Ordusunun hem dinlendirilmesi hem de güçlendirilmesi planlanıyordu. Ancak I. Ve II. İnönü Savaşları ile azalan kaynaklar, bu son çarpışmalarla tükenme noktasına gelmişti.

Cephede bütün bunlar yaşanırken Mustafa Kemal Paşa'nın 18 Temmuz günkü tavsiyesi ile Türk Ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilişi 25 Temmuzda tamamlanmış, haberin Büyük Millet Meclisi'ne ulaşması ile kaygılar en üst seviyeye ulaşmıştı. Hatta Yunan ilerleyişinin durdurulamaması halinde doğabilecek olan kötü sonuçlardan biri Ankara'nın düşman işgali altına girmesi olacağı için Büyük Millet Meclisi'nin Kayseri'ye nakli gündeme gelmiş, bu ihtimali göz önünde bulunduran Hükümet bazı önemli evrak ve belgeleri Kayseri'ye nakle başlamış ancak ordunun ve halkın moralini yüksek tutmak amacıyla bu nakil işlemine hemen başlanmamış, alınacak bir yenilgi üzerine uygulamaya konulmak üzere düşünülmüştür.

Ancak şu bir gerçektir ki yapılacak olan Yunan taarruzuna karşılık verebilmek için ordunun kesinlikle takviye edilmesi gerekmektedir. O günlerde Meclis'te yapılan görüşmeler sırasında ordunun ve askerin durumu şu şekilde ele alınmıştır: "... Askerin çarığı yoktur....çorapla kundura ister...bir kısmı çıplak ayaklı...açıkta...kaputu yoktur....su yoktur.... mataraları eksiktir.....beşte birinin süngüsü yoktur....kılıncı yoktur....elbise % 80'inde yoktur....iç çamaşırı da yoktur."199

Yine Büyük Millet Meclisi'nde yapılan 2 Ağustos 1921 tarihli görüşmeler sırasında İzmir mebusu Mahmut Esat Bey'in şu sözleri anlamlıdır: "... Ordu geri çekildiği zaman yeter derecede erzakını alamamış... Birkaç nefere rastladım. Onlarla görüştüm....Biz düşmanı yenmeye geldik. Zararı yok biraz da aç döğüşürüz dediler....Yalın ayak bir nefer yanıma geldi. Heyetle ben neferin önünde yere bakmaya mecbur olduk ve sıkıldık. Burada haykırarak istemediğime utandım."200

Görüldüğü üzere o dönemde ordunun ve askerin durumu oldukça kötüdür. Orduda hem sayı, hem silah, hem de araç-gereç eksikliği vardır. Bu koşullar altında ordunun savaşıma yeteneğini kaybetmesinden korkulmuştur.

Bütün bu durum içerisinde Mustafa Kemal Paşa'ya vazife verilerek başkomutan olması istekleri artmış, kimi bu görüşü gerçekten Mustafa Kemal Paşa'ya güvendiğinden desteklerken, kimi de elde edilecek bir başarısızlığın sorumluluğunu ona yüklemek için desteklemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa böyle bir durumun olağanüstü bir nitelik taşıdığını ifade etmiş, böyle bir durumda görevin başarıyla sonlandırılması için olağanüstü yetkilerin gerekli olduğunu ifade etmiştir.

¹⁹⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (02.08.1921), Cilt II, s.132-133,136-140,142-144.

²⁰⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (02.08.1921), Cilt II, s.143.

3 Ağustos günü ise dönemin Maliye Vekili Hasan Bey mâli durum hakkında bilgi vermiş, bütçe açığının çok büyük olduğunu Meclis'ten yeni bir gelir kaynağı çıksa bile bunun 4 aydan önce etkisini göstermeyeceğini, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için olağanüstü bir gelir kaynağına ihtiyaç duyulduğunu bunun için belki Tekalif-i Harbiye'ye başvurulabileceğini izah etmiştir. Ertesi gün yapılan gizli görüşmede ise Dr. Mazhar Bey (Mazhar Müfit Kansu) ortaya atılan iddialara netlik kazandırmış ve seçilecek bir kişiye Başkomutanlık yetkisinin verilmesini ve ondan sonra da Tekalif-i Harbiye'yi uygulamaya geçilmesini tavsiye etmiştir.²⁰¹

5 Ağustosta ise Mustafa Kemal Paşa görevi kabul edebilmesinin kısa zamanda yarar sağlamak ve yapılması gerekenlerin etkisini artırmak amacıyla Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerinin kendisine verilmesine bağlı olduğunu dile getirmiştir. Aksi halde Meclis ordunun yönetimine müdahale edecek bu da yönetimde zaaf oluşturacağından başarısızlık riskini bir hayli artıracaktır. Aşağıda Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlık görevini kabul ettiğine dair yaptığı açıklama bulunmaktadır.²⁰²

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına,

Meclisin değerli üyelerinin genel olarak beliren isteği üzerine Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi şahsen üzerime almaktan doğacak faydaları mümkün olan çabuklukla elde edebilmek, ordunun maddi ve manevi gücünü büyük bir hızla artırmak, ikmal ve yönetimini bir kat daha takviye etmek için, Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerini kullanmak şartıyla görevi üzerime alıyorum. Ömrüm boyunca milli egemenliğin en sadık bir hizmetkârı olduğumu milletime bir kere daha göstermek için, bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süre ile sınırlandırılmasını ayrıca talep ederim.

4 Ağustos 1921

Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal"

²⁰¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, (04.08.1921), Cilt II, s.146-150, 162.

²⁰² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Dil Derneği, 4. Baskı, Ankara 2000, s.182.

Büyük Millet Meclisi bu güç şartlar altında tek çare olarak Başkomutanlık Kanunu'nu çıkarmış ve kendisine ait olan yasama, yürütme ve yargı yetkilerini Mustafa Kemal Paşa'ya devretmiştir.

5 Ağustos 1921 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği yasa teklifi oybirliği ile kabul edilmiş, ayrıca Fevzi Paşa Erkan-ı Harbiye Reisliği'ne (Genelkurmay Başkanlığı), Refet Paşa da Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne (Milli Savunma Bakanlığı) seçilmişlerdir.²⁰³

5 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya meclisin yetkilerini devretmeyi içeren Başkomutanlık Kanunu aşağıda verilmiştir.

"Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Başkomutanlık Verilmesine Dair Kanun

Kanun No. 144

Tarih: 5 Ağustos 1921

Madde 1. Millet ve ülkenin mukadderatına fiilen el koyan tek yüce kuvvet olan ve üyelerinden her birinin Anayasal hukuk ve dokunulmazlıkları saklı bulunan ve başkomutanlığı manevi kişiliğinde taşıyan Büyük Millet Meclisi, aşağıdaki kayıtlarla kendi başkanı Mustafa Kemal Paşa'yı Başkomutan olarak görevlendirmiştir.

Madde 2. Başkomutan, ordunun manevi gücünü en yüksek dereceye çıkarmak, sevk ve idaresini bir kat daha takviye etmek hususunda Büyük Millet Meclisi'nin bununla ilgili yetkilerini Meclis adına kullanmaya yetkilidir.

Madde 3. Adı geçene yukarıdaki maddelerle verilen yetki ve unvan üç ay süre ile geçerlidir. Meclis lüzum gördüğü takdirde sürenin dolmasından önce bu yetki ve unvanı kaldırabilir.

Madde 4. Bu kanun yayınlandığı tarihte yürürlüğe girer.

Madde 5. Bu kanunu Büyük Millet Meclisi yürütür."

Mustafa Kemal Paşa görevine başlar başlamaz ilk iş olarak Başkomutanlık Bürosu'nu kurmuş, ardından 13 Eylül'de ise Başkomutanlık Sekreterliği'ni kaldırarak

²⁰³ Mehmet Kayıran, "Tekalif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15, s.646; TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 12, s.20-21.

Milli Savunma Bakanlığı ile doğrudan görüşme yolunu seçmiştir.²⁰⁴ Başkomutanlık Bürosunun açılmasından sonra ise Mustafa Kemal Paşa yaklaşmakta olan Yunan saldırısını etkisiz kılabilmek bunun için de Türk Ordusunun eksikleri gidermek ve Yunan kuvvetlerine maddi anlamda olabildiğince denk bir ordu oluşturmak gayesiyle Tekalif-i Milliye Emirleri'ni yayınlamıştır.

Gerek Başkomutanlık Yasası'nın gerekse Tekalif-i Milliye Emirlerinin yayınlanmasındaki asıl gayelerden biri hiç şüphesiz mâli kaynak bulmak ve ordunun hizmetine tahsis etme idi. Çünkü 1921 Ağustosuna kadar olan dönemde savunma harcamaları için esnek bir sistem oluşturulmuş olmasına karşın kaynak yetersizliği ve bütçe açığı yaşanmakta, savaşın finansmanı için gerekli olan mâli kaynaklar zorlukla temin edilebilmekteydi.

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa başkomutan olduktan en geç 10 gün içerisinde kuvvetli ve kanlı bir Yunan taarruzu beklenmektedir. Bu kadar kısa bir sürede bu taarruza direnebilecek kadar Türk Ordusunu takviye etmek gereklidir. Ancak bu takviyeyi sağlayacak derecede mâli kaynağı bulmak oldukça zor görünmektedir. Akla gelen ilk çözüm yeni vergiler getirilmesi veya mevcut vergilerde gelir artırıcı düzenlemeler yapılması idi. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu yapılsa bile dönemin Maliye Vekili'ne göre bu değişiklikler etkilerini ancak 4 ay sonra gösterebileceklerdir. Bu yüzden en fazla 10 gün içerisinde ordunun çarpışabilecek duruma getirilebilmesi gerekmektedir. Bunun için ne iç ve dış borçlanmaya ne de emisyonu gidilememiştir. Çünkü zamanın çok kısa olmasının yanında I. Dünya Savaşı sırasında gerek emisyonun gerekse dış borçlanmanın zararları iyice kavranmıştır. Zaten halihazırda Osmanlı Devleti'nin ödenmesi durdurulan 303.7 milyon lira dış borcu bulunmaktadır. Bütün bu koşullar altında en kısa süre içerisinde Yunan taarruzunu önlemek için mâli kaynak bulunması gerekmektedir. Bunun için Mustafa Kemal Paşa başkomutan olur olmaz iki gün içerisinde Tekalif-i Milliye Emirlerini yayınlamak zorunluluğunda kalmıştır.

²⁰⁴ Kayıran, **a.g.m.**,s.648; **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Sayı 75,s.25.

2. Tekalif-i Milliye Emirlerinin Tanımı ve İçeriği.

"Tekalif-i Milliye, fikir ve uygulama olarak, yurt ve ulus olanaklarını en kısa zamanda derleyip toparlayarak tek hedef emrine vermektir."²⁰⁵ Burada bahsedilen tek hedef Mustafa Kemal Paşa tarafından şöyle açıklanmaktadır:

"Memleket ve milletin maddi ve manevi bütün kuvvetlerini sonucun elde edilmesine yöneltmek için hiçbir tedbir ve girişimde müsamaha edilmeyerek, ne yer ve zaman ne de vatan mefhumu karşısında ayrıntıdan ibaret olan diğer düşünceler ile bağlı olmayarak düşman ordusunun yok edilmesinden ibaret olan bu tek amaca ulaşmak için zorunlu olan her şey yapılacaktır."²⁰⁶

İşte Tekalif-i Milliye Emirleri Sakarya Savaşı öncesinde gücü azalan ve türlü yokluklar içerisinde bulunan Türk Ordusunun ihtiyaçlarının giderilmesi ile Ulusal Tek Hedefe ulaşılmasını sağlamaya yönelik bir araç olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın bu uygulaması bir savaşın kazanılmasında lojistik takviyenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Hele ki Sarıkamış Harekâtı'nda lojistik yetersizlikler sebebiyle başarısız olunduğu dikkate alınırsa Mustafa Kemal Paşa'nın lojistik desteğe neden bu kadar önem verdiği kolaylıkla anlaşılabacaktır.

Kapsamı ise hayli detaylı olması sebebiyle daha önceden hazırlandığı izlenimi veren Tekalif-i Milliye Emirleri altı tür yükümlülük getirmiştir.²⁰⁷

1. Tekalif-i Milliye kapsamı içerisinde toplanılması düşünülen vergilerin bir kısmı mal şeklinde ödenen vergilerdir. (2 Sayılı Emir)

2. Bir diğer uygulama ise zorunlu iç borçlanma niteliğinde olup esasta halk ve tüccarların elinde bulunan gıda maddeleri ve ordunun ihtiyacı olan mamul ve yarı mamullerin % 40'ına devletin el koymasını içeren uygulamalardır. (3 ve 4 Sayılı Emirler)

3. Üçüncü yükümlülük ise bir çeşit hizmet vergisi olup halkın elinde bulunan taşıt araçları ile orduya ait malzemeyi yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar ayda bir defa olmak üzere parasız nakil yapılması yükümlülüğüdür. (5 Sayılı Emir)

4. Dördüncü olarak ise getirilen bir düzenleme medeni hukuk ve miras hukukundaki genel hukuk prensiplerinin uygulanmasının bir uzantısı olarak ordunun

²⁰⁵ Cemal Kutay, **Büyük Zaferin Yapısında Tekalif-i Milliye**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.248; Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, 1927 Baskı, s.381.

²⁰⁶ Özalp, **a.g.e.**, s.190.

²⁰⁷ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s.376-377.; Kayıran, **a.g.m.**, s.650-651.; **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt III, s.142, 210-214, 310-327; Kutay, **a.g.e.**, s.253-254.

işine yarayan bütün sahipsiz mallara el konulmasını içeren bir düzenlemedir. (6 Sayılı Emir)

5. Bir diğer yükümlülük ise halkın elinde bulunan savaş için gerekli bütün silah ve cephanenin üç gün içerisinde teslimi istenmesinden dolayı, tam anlamıyla, doğrudan bir el koyma işlemidir. (7 Sayılı Emir)

6. Son yükümlülük çeşidi ise önceden kararlaştırılmış bir ücret karşılığında bazı zanaatkârların ve bazı imalathanelerin askeri ihtiyaçları karşılamak üzere çalıştırılmasıdır. Bu uygulama, zorunlu çalıştırma sisteminden bazı çalışan ve imalathanelere belirli bir ücret ödenmesi özelliği ile ayrılmaktadır. (9 Sayılı Emir)

Görüldüğü üzere Tekalif-i Milliye Emirleri ordunun son derece acil ihtiyaçlarının bir an önce tamamlanması için, içeriği normal koşulların vergilendirme yöntemlerinden farklılık gösteren ve topyekûn savaş stratejisine uygun olarak hazırlanmış bir acil vergilendirme usulüdür.

3. Tekalif-i Milliye Emirleri

7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde yayınlanan Tekalif-i Milliye Emirleri şu şekilde dağılım göstermektedir:²⁰⁸

7 Ağustosta yayınlanan	1 sayılı emir 7 maddeliktir.
	2 sayılı emir 5 maddeliktir.
	3 sayılı emir 5 maddeliktir.
	4 sayılı emir 4 maddeliktir.
	5 sayılı emir 7 maddeliktir.
	6 sayılı emir 5 maddeliktir.
8 Ağustosta yayınlanan	7 sayılı emir 7 maddeliktir.
	8 sayılı emir 6 maddeliktir.
	9 sayılı emir 2 maddeliktir.
	10 sayılı emir 7 maddeliktir.

²⁰⁸ M.Akif Tural, “**Tekalif-i Milliye (Halka Borcu Kalmayan Devlet)**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı 32, s.540; **Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1991, s.414-424; **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Ağustos 1921.

7 ve 8 Ağustos 1921 tarihinde yayınlanan Tekalif-i Milliye Emirleri şunlardır:²⁰⁹

Emir No 1.

Madde 1. 1-5-37 tarih 928 numaralı Heyet-i Vekile kararının ikinci maddesinde bazı mübayaat için en büyük mülkiye memurunun riyaseti altında maliye ve askeriye memurları ile Meclis-i İdare ve Belediye Ticaret Odası mevcut olan yerlerde ikişer azadan mürekkep bir komisyon teşkili emir buyuruluyordu. Bu komisyonlar derhal her kaza merkezinde teşekkül edecek ilaveten Kazalar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziye ve İdarelerinden iki aza da mezkur komisyona aza sıfatıyla dahil olacaklardır. Bu komisyonların ismi Tekalif-i milliye komisyonlarıdır. Komisyonlar 11.08.37 tarihinden itibaren daima hali inikatta bulunacak ve komisyon azaları hiçbir ücret almayacaklardır. Her Komisyon iki ay müddet ile hizmet-i askeriyeden tecil edilmek üzere ikişer katip, dörder memur, ayrıca istihdam edeceklerdir.

Madde 2. Tekalif-i Milliye Komisyonları bu emrin alınmasını müteakip tebliğ edilecek olan Tekalif-i Milliye evamir-i esamisini selahiyet-i kamile ile tatbik ile mükellef olacaklar bu suretle seferber ordu ihtiyacını temin edeceklerdir.

Madde 3. Mezkur Tekalif-i Milliye Komisyonlarından İzmit ve Bolu sancakları dahilinde bulunanların hasıla-i mesaisi Kocaeli Mıntıkası Kumandanlığına ve Zonguldak Livası, Ankara Vilayeti, müstakil Aksaray Sancağı, Konya Vilayeti, Silifke Sancağı ile bu sayılan mıntıkanın garbında kalan aksam-ı arzideki Komisyonlar hasıla-i mesaisi Garp Cephesine ve El-Cezire ve Şark Ordusu mıntıkalarındaki komisyonlar hasıla-i mesaisi mezkur ordulara ismi geçmeyen menatıktan başka olarak merkezi Anadolu'da kalan bilumum komisyonlar hasılatı Müdafaa-i Milliye'ye aittir. Merkez Ordusu adana ve Ayntap Cepheleri ihtiyacatı Müdafaa-i Milliye'ye muhtas yerlerden tefrik olunacaktır.

²⁰⁹ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991,s.414-424; **Açıksöz**,10-11 Ağustos 1921; **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Ağustos 1921.

Madde 4. Bilâ istisna memleket dahilindeki her komisyon bu vazifenin ifasına devam edecek ve 10 Eylül sene 337 tarihine kadar 15,20,25,30 Ağustos 337 ve 5 Eylül, 10 Eylül 337 tarihinde Müdafaa-i Milliye, Levazımat-ı Umumiye Dairesi'ne anbar mevcutları hakkında telgrafla rapor vereceklerdir. Aynı zamanda cephelere mıntıklarında bulunan komisyonlardan Garp Cephesi Komisyonlarından Aksaray, Konya, Karahisar Livaları ile bunun cenubunda bulunan mıntika komisyonları yakınlığına göre Konya Menzil Müfettişliğine ve bu muhitin şimalinde bulunan komisyonlar Ankara Menzil Müfettişliğine ve Kocaeli mıntikasındakiler Kocaeli Levazım Riyasetine ve El-cezire ve Şark Ordusu mıntikasındaki Komisyonlar mezkur cephe Levazım Riyasetine raporlarının birer suretlerini vereceklerdir.

Madde 5. Komisyonlar aza ve memurlarından en ufak tekâsül ve suiistimali görülenler hıyanet-i vataniye cürmü ile tecziye edileceklerdir.

Madde 6. Bir numaralı olan bu emir tekmil Kazalara Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine tebliğ edilmek üzere vilayet ve müstakil livalara ve İstiklal Mahkemelerine tekmil Ahz-ı Asker Şubelerine tebliğ edilmek üzere her ahzıasker kalem riyasetine ve cepheler kumandanlıklarına ve bilumum vekaletlere ve Ankara ve Konya Menzil Müfettişliklerine tebliğ edilmiştir. Emrin vusûlü tarih ve saatini ve anlaşıldığını alan makamat telgrafla haber vereceklerdir.

Madde 7. Bu emir ve bunu müteakip verilecek Tekalif-i Milliye evamir-i esasiyesi her tarafta en büyük mülkiye memuru tarafından vesait-i muhtelifi ile neşr ve ilan edilecektir.

Emir No. 2

Madde 1. Ordu ilbas ve teçhizinin tevsien tedariki için berveçh-i âti tedabir ittihaz edilecektir:

Bu tedabirin tatbikine bir numaralı evamirde muharrer olan Tekalif-i Milliye Komisyonları memurdur.

a. Her kazada mevcut hane adedince, birer takım çamaşır ve birer çift çarık ve çorabı nihayet 10 Eylül 37 tarihine kadar tamamen ihzar ve Komisyonlar anbarlarına

idhara mecburdur. Şu suretle mesela 10 bin haneyi ihtiva eden bir kaza behemahal 10 bin takım çamaşır ve 10 bin çarık ve çorap verecektir.

b. Pek fakir hanenin bu teberrudan istisnası ve bu fakirin hissesinin diğer bir zengine tahmili, derc ve teberruata memur olan Komisyonun vazifesidir.

c. Toplanan çorap ve çamaşır ve çarıklar, mahalli komisyona halk tarafından teslim edilecek ve verilen şeyler Komisyonun bir memurunun mesuliyeti altında taht-ı muhafazaya alınacak ve müteberria Komisyon tarafından teberruatı miktarını ve tarih-i teslimini mübeyyin bir makbuz verilecektir.

Madde 2. Bu emri alan her komisyon reisi memur olduğu Kazasının hanesi mevcudunu emri aldığı tarihten 10 Eylül 37 tarihine kadar verilen vazifeyi ikmal edeceğini telgrafla Levazımat-ı Umumiye'ye bildirecektir.

Madde 3. Hitamı teberruatta Tekalif-i Milliye Komisyonu ziri mazbatalı üç kıta defter yaparak, bir nüshasını Levazımat-ı Umumiye'ye gönderecek diğer nüshalardan birisi Komisyon Reisinde ve diğeri mahalli Mal Memurunun nezdinde Müfettişler tarafından talep olununca irae edilmek üzere mevcut bulunacaktır.

Madde 4. Bu emrin tarz-ı icrasında en ufak sui-istimali görülenler hıyanet-i vataniyye cürmü ile itham edileceklerdir.

Madde 5. Bu emir bilumum Kazalara hemen tebliğ edilmek üzere vilayet ve livalara ve İstiklal Mahkemelerine bera-yı malumat Vekaletlere ve Cephe Kumandanlıklarına verilmiştir.²¹⁰

Emir No. 3

Madde 1. Ordu ilbas ve teçhizinin tevsii için berveçh-i âti tedabir ittihaz edilecektir: bu tedabirin tatbikinden bir numaralı emirde vazife ve sureti teşekkülleri bildirilen Tekalif-i Milliye Komisyonları mesuldür.

a. Tüccar ve ahali yedinde mevcut bilumum rengi ne olursa olsun çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış yün, yıkanmamış yün, tiftik, fantezi

²¹⁰ ATASE A., İSH-17, 1287, 135.

kumaşlar hariç olmak üzere erkek elbisesi imaline salih her nevi yazlık ve kışlık kumaşlar, kalın bezler, kösele ve iğne, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyandan mamul yemeni, çarık, botin, çarık imaline mahsus deri, demir, kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç iplikleri, nallık demir veya mamul nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gübre ve sicim ve urgan stoklarından % 40 miktarına Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca derhal vazıyed edilecek ve takdir-i fiyat edilerek alınan miktarı mübeyyin olmak üzere Komisyonun imza ve mühürlerine havi kuruşlu bir mazbata sahibi yedine verilecektir.

b. Dahildeki malzemenin bu suretle bir kısmının alınmasından mütevellit fiyat farkını tevzin için hariçten gelecek bu cins malların yüzde 10'u dahi iskelelerde aynı şerait dahilinde ordu ihtiyacı için alınacak, yüzde 90'ına katiyen müdahale edilmeyerek eshabının emrine bırakılacaktır.

c. Alınan mallardan mütebaki kalan ve ithal edilecek olan bu cins stokların nakil ve furuhtu tamamıyla serbesttir.

d. Çocuk ve kadın elbiseleri ve levazımı ile lüks eşya almak suret-i katiyede memnudur.

Madde 2. Hariçten mal getiren tüccarlardan Tekalif-i Milliye Komisyonlarına mal veren ve mukabilinde kuruşlu mazbata alan tüccarların mazbatalarında muharrer miktar istihkaklarının yüzde 20'si bilahare getirecekleri malların gümrük bedeline mahsup edilecektir.

Madde 3. Bu muamelat hakkında da iki numaralı emrin 3. Maddesinde tavsil edildiği veçhile Komisyonlarca üç kıta defter tanzim edilecektir.

Madde 4. Bu emre muhalefet ederek malını gizleyenler veya sui-istimali görülenler kim olursa olsun hıyanet-i vataniyye ile tecrim edileceklerdir.

Madde 5. Üç numaralı olan bu emir derhal Komisyonlara tebliğ edilmek üzere Vilayat ve Livalara ve İstiklal Mahkemelerine yazılmış ve bera-yı malumat Vekaletlere ve Cephe Kumandanlıklarına verilmiştir.

Emir No. 4.

Emr-i ahire kadar ordunun iâşesi için berveçh-i âti tedabir ittihaz edilecek ve bu tedabirin tetkikinden bir numaralı emirle sureti teşkilleri bildirilen Tekalif-i Milliye Komisyonları mesul olacaktır.

Madde 1. Elde mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek ve kasaplık hayvanat, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından yüzde 40'ına Komisyonlarca vaziyed edilerek anbarlara alınacaktır. Takdir edilecek fiyat üzerinde eshabı yeddine kuruşlu mazbata verilecektir.

Madde 2. Komisyonlarca derc olunan buğdayların una tahvili için Komisyonlar mıntıklarında mevcut fabrika ve değirmenlere mütesaviyen taksimi amal edecek ve bu say meccanen olacaktır.

Madde 3. Bu hususta en ufak suistimali görülen memurun veya tekaliften kendisini azade tutan ferdin hıyanet-i vataniyyedir.

Madde 4. Dört numaralı olan bu emir hemen Komisyonlara tebliğ edilmek üzere Vilayet ve Livalara ve İstiklal Mahkemelerine yazılmış bera-yı malumat Vekaletlere ve Cephe Kumandanlarına birer suret verilmiştir.²¹¹

Emir No.5.

Ordu nakliyatının temini için berveçh-i âti tedabir ittihaz edilecek, bu tedabirin tatbikinden bir numaralı emirde teşekkülü bildirilen Komisyon mesul olacaktır.

Madde 1. Cihet-i askeriyece suru muhtelifle ile ordu ihtiyacı için alınan vesait-i nakliye hariç olmak üzere memlekette kalan vesait-i nakliye eshabı her ay ordu malzemesinden bir kısmını kendi vasıtasıyla yüz kilometrelik bir mesafeye meccanen nakle mecburdur. Bu naklin devam ettiği müddetçe nakliye sahibi ve hayvanatı ordu anbarından iâşe olunur.

²¹¹ ATASE A., İSH-17, 1287, 135.

Madde 2. Bir ay zarfında bu vazifeyi gören ferd o ay zarfında yeni bir vazife-yi nakliye almaz. Tekalif-i Milliye Komisyonun sevk ettiği eşya veya erzak irsaliyesi zirinin malı tesellüm eden anbar tarafından tasdiki o aylık muafiyet hakkını o ferde verir.

Madde 3. 2,3,4 numaralı emirle toplanan mevad ve erzak levazımat-ı Umumiye'nin göstereceği esas askeri anbarlara Tekalif-i Milliye Komisyonları tarafından bu mükellefiyeti nakliye usulüyle sevk ve idhar edilirler.

Madde 4. Müteahhid nakliye kolları diğer halkın tabi oldukları şehri yüz kilometrelik nakliyatı meccanen yapmaya mecburdurlar.

Madde 5. Bu emri alan her Tekalif-i Milliye Komisyonu kendi mıntıkası dahilinde mükellefiyet-i nakliyeye dahil olabilecek vesaitin cins ve miktarını 15 Ağustos 337 tarihine kadar Müdafaa-i Milliye Sevkiyat ve Nakliyat Müdüriyet-i Umumiyesine ve cephe mıntikalarında bulunanlar ise sevkiyat ve nakliyata bildirilmekle beraber mıntikasında bulundukları Menzil Müfettişliklerine veya Ordu Erkan-ı Harbiye Riyasetlerine bildireceklerdir.

Madde 6. Bu mükellefiyetlerden kaçanlar veya bu mükellefiyeti tatbikte suistimali görülenler hıyanet-i vataniyye ile tecziye olunacaklardır.

Madde 7. Beş numaralı olan bu emir hemen Tekalif-i Milliye Komisyonuna tebliğ edilmek üzere bilumum Vilayet ve Livalara yazılmış ve İstiklal Mahkemelerine ve bera-yı malumat Vekaletlere ve Cephe Kumandanlıklarına birer suret verilmiştir.

Emir No.6.

Madde 1. İki, üç, dört numaralı Tekalif-i Milliye emirlerinde tedariki bildirilen eşya ve erzak cinsinden muhtelif mahallerde mevcut emval-i metrukeye Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca vaziyed edilecek, miktarı tespit ve fiyatı takdir olunarak kuruşlu bir mazbata mahalli mal sandığına verilecektir.

Madde 2. Emval-i metrukeden bu suretle alınanlar için Tekalif-i Milliye Komisyonları evvelki emirlerde bildirildiği veçhile üçer kıta muntazam defter tutacaklar bunun bir suretini Levazımat-ı Umumiye'ye göndereceklerdir.

Madde 3. Alınan emval-i metruke cins ve miktarları 10 Eylül 37 tarihine kadar Müdafaa-i Milliye Levazımat-ı Umumiye Dairesine Tekalif-i Milliye Komisyonları tarafından telgrafla bildirilecektir.

Madde 4. Emval-i metrukenin derc ve idharında tekasül ve suistimali görülenler ve tekalifi kendi malı imiş gibi tesahüp etmeye kalkanlar hıyanet-i vataniyye cürmü ile itham edileceklerdir.

Madde 5. Altı numaralı olan bu Tekalif-i Milliye emri hemen Komisyonlara tebliğ edilmek üzere bilumum Vilayet ve Livalara ve İstiklal Mahkemelerine yazılmış bera-yı malumat Vekaletlere ve Cephe Kumandanlığına yazılmıştır.

Emir No.7.

Madde 1. Cins mezhep, sunuf ve meslek tefrik edilmeksizin bilaistisna herkes zirde - üçüncü madde- cinse ve nevi muharrer esliha ve cephaneye ile alât-ı carihayı her mahalde iş bu emrin tarih-i neşrinden itibaren üç gün zarfında mahalli Tekalif-i Milliye Komisyonuna makbuz mukabilinde teslim etmek suretiyle hükümete terk ve teberru edecektir. Harbin hitamında iş bu esliha bir hatıra olmak üzere aynen eshabına iade olunacaklardır.

Madde 2. Dördüncü günü sabahından itibaren zikrolunan silah ve cephaneyi sakladığı ve hile istimal ederek teslim etmediği tahakkuk edenler ve esliha derc ve cem taharrisinde suiistimal ve harekette bulunanlar idam olunur.

Madde 3. Teslim edilecek esliha ve cephaneye şunlardır:

Ma'cephane her nevi mükerrer ateşli tüfek, kasatura veya süngü ve cephaneler filinteleri yani her nevi Osmanlı mavzerleri küçük ve büyük çaplı her nevi Alman,

Belçika tüfekleri, her nevi Avusturya tüfeği, Avusturya ve Bulgar manlihirleri, her nevi İngiliz tüfeği, her nevi Rus tüfekleri, her nevi Fransız, Romanya, Sırp, Japon, Yunan martin büyük ve küçük çaplı tüfekleri (Av tüfekleri, tabancalar ve bunlara mahsus cephaneler müstesnadır.)

Her nevi kılıç ve palalar, bunlardan bir kıymeti mahsusayı haiz olanlar Komisyonların mesuliyeti altında ve vesika mukabilinde eshabına terk olunacaktır.

Madde 4. Tarih-i ilanın 4. Gününden itibaren hükümet-i mülkiye, askeriye 3. Maddede muharrer esliha ve cephaneyi bulmak için lüzum gördüğü haneleri vesair mahalleri usulü kanunisi dahilinde taharri edecektir.

Madde 5. Tekalif-i Milliye Komisyonları işbu emrin ahalice tamamen tebliğini temin edecek ve silahını teslim edeceklerin bulunduğu yerlerle Komisyonların münakit olduğu mahal arasındaki mesafeye ait mühlet-i müddet olarak verilen üç güne zam edeceklerdir.

Madde 6. Tekalif-i Milliye Komisyonları topladıkları esliha ve cephane cins ve miktarlarını Müdafaa-i Milliye Harbiye Dairesine bildireceklerdir.

Madde 7. İşbu emir evvel emirden Kastamonu, Çorum, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Silifke Vilayet ve Mutasarrıflıklarını bu devairin garbındaki Vilayet ve Elviyede tatbik edilmek üzere makamat-ı aidesine tebliğ edilmiştir.

Emir No. 8.

Madde 1. Tekalif-i Milliye Komisyonları her mahalde mevcut benzin, vakum, gres, makine, don, saatçı, balık yağları, vazelin, otomobil kamyon lastiği, sulüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo pil, çıplak tel, mücerret ve bunlara müteferri malzeme, asit sülfrik miktarını tahkik ve tespit ile mevcut stokların yüzde 40'ına vaziyet edecek ve eshabına esmanı mukabilinde mazbata verecektir.

Madde 2. Balâda cinsleri mezkur malzemeden hariçten memlekete getirilenlerin gümrük resminden başka yalnız yüzde 10'u kuruşlu mazbata mukabilinde mezkur

Komisyonlar tarafından alınabilir. Bu suretle emvali alınanlara verilecek mezabıtın yüzde 20'si gümrük resmine mahsup edilir.

Madde 3. Tekalif-i Milliyeden alınacak berveçhi bala malzemenin yüzde 40'ının derc ve cem'i her Komisyon tarafından nihayet 10 Eylül 337 de ikmal edilmiş bulunacak ve 15,20,25,30 Ağustos ve 5 Eylülde derc ve cem olunanların cins ve miktarlarını Müdafaa-i Milliye Harbiye Dairesine bittelgraf bildireceklerdir.

Madde 4. Orduların bu malzemedan sureti istifadesi Müdafaa-i Milliye Vekaletince tespit olunacaktır.

Madde 5. İşbu malzemedan mevcudunu gizleyenler ve tariki hileye sapanlar hakkında Hıyanet-i Vataniye Kanunu tatbik olunur.

Madde 6. İşbu emir bilumum Vilayat ve Livalara, Cephe Kumandanlıklarına, Vekaletlere tebliğ edilmiştir.

Emir No. 9.

Madde 1. Tekalif-i Milliye Komisyonları hudutları dahilinde mevcut demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci saraç, arabacı esnafı ve imalathaneleri ile bu esnaf ve imalathanelerin kabiliyeti imaliyelerini tespit ve gerek bunlar ve gerek kasatura, kılınç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkârlar isimleri zikredilmek üzere miktarlarını Müdafaa-i Milliye Vekaletlerine bildirileceklerdir.

Madde 2. İşbu emir bilumum Vilayat ve Livalara, Cephe Kumandanlıklarına ve Vekaletlere tebliğ edilmiştir.

Emir No. 10.

Seferber ordunun vesaiti nakliyece olan ihtiyacını tevsien temin ve ikmal için berveçh-i ati mevad süratle tatbik olunacaktır.

Madde 1. İşbu emri tebellüğ eden Tekalif-i Milliye Komisyonları kendi mıntıkalarında bulunan ve cinsleri atide tasrih olunan bilcümle vesaiti nakliyenin yüzde 20'sine vazıyed edeceklerdir. Vesaiti nakliyenin cinsleri:

- a. Dört tekerlekli yaylı arabalar
- b. Dört tekerlekli at ve öküz ve kağrı arabaları...Arabalar bil umum teşhizat ve hayvanları ile beraber olacaktır.
- c. Binek ve topkeşan hayvanat
- d. Ester ve mekkare hayvanatı
- e. Deve
- f. Merkep

Madde 2. Bu emri alan Tekalif-i Milliye Komisyonu mıntıkasındaki bilumum vesaiti nakliye miktarını mümkün olduğu kadar çabuk tespit edecek ve nihayet 10 Eylül'e kadar mıntıkasındaki vesaiti nakliyenin en sağlamlarından yüzde 20 sini derc, cem etmiş olacaktır.

Madde 3. Vazıyed olunan her vesaiti nakliyenin fiyatı Komisyon tarafından bittahkik vesaiti nakliyesi alınan Kasabanın Belediye Reisine Karyelerde Heyet-i İhtiyariyeler tarafında o mahaldeki ahali üzerine servetleri nispetinde tarh ve tevzii edilerek istifa olunacaktır. Vesait-i nakliyesi alınanların paraları bu suretle Belediye ve Heyet-i İhtiyariyeler tarafından tesviye edilecek ve buna mukabil eshabından alınacak makbuzlar da tasdik olunarak Tekalif Komisyonlarına tevdi edilecektir.

Madde 4. Komisyonlar tarafından derc olunan vesait-i nakliye o mahaldeki Ahz-ı Asker şubelerine teslim olunacaktır. Şuabatın tesellüm ettikleri bu vesait-i nakliyeden arabalar ve hayvanlar mümkün ise ve sahipleri mükellefinden ise sahipleri ile, değil ise mükellefin meyanında araba ve hayvan sevk ve idaresine aşına ikmal efradından muntehap neferlerle idare olunacaktır. Bu vesait-i nakliye Şuabat Merkezinde toplanacak ve şubelerce iâşe ve muhafaza edilecektir.

Madde 5. Her Ahziasker Şubesi, şubede toplanan vesait-i nakliyenin cins ve miktarını 15,20,25 Ağustosta ve 10 Eylül tarihlerinde Müdafaa-i Milliye Vekaleti Ordu Dairesine telgrafla bildirecektir.

Madde 6. Bu hususta müsamaha ve suiistimalde bulunanlar hıyanet-i vataniyye cürmü ile tecrim olunacaklardır.

Madde 7. 10 numaralı olan bu emrin vusulü tarihi ve saati telgrafla ordu dairesine bildirilecektir.

İşbu emir bilumum Vekaletlere, Garp ve Merkez Ordusu Kumandanlıklarına, Canik, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Niğde, Konya, İçeli Vilayet ve Livaları ile bunların Garbında bulunan bilumum Vilayet ve livalara ve işbu mıntikalardaki Ahziasker Heyet ve Kalem Riyasetlerine ve İstiklal Mahkemelerine tebliğ olunmuştur.

Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal

4. Tekalif-i Milliye Emirlerinin Uygulanması

Mustafa Kemal Paşa Başkomutanlık görevini üzerine almasından sonra ilk olarak en geç 10 gün içerisinde gerçekleşmesi beklenen Yunan taarruzunu karşılayabilecek kudrete sahip bir Türk ordusu oluşturmak, bunun için de askeri eksiklikleri ve ihtiyaçları gidermek amacıyla askeri lojistik konularına yoğunlaşmış, 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde olağanüstü bir uygulama olarak Tekalif-i Milliye Emirlerini yayınlamıştır. Bu emirlerin uygulanması için bir numaralı emir uyarınca Tekalif-i Milliye Komisyonları kurulmuş, bu komisyonlar aracılığı ile elde edilen kaynakları Menzil teşkilatları yardımı ile ihtiyaç duyulan cephe ve bölgelere ulaştırılması sağlanmıştır.

a) Tekalif-i Milliye Komisyonları

Her ilçede kurulan Tekalif-i Milliye Komisyonları, en büyük mülki memurun yani kaymakamın başkanlığında, en büyük maliye (mal müdürü) ve askeriye memurları ile idare meclisi, belediye ve ticaret odasının seçtiği ikişer kişi ve mahalli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin merkez idarelerinden iki üyenin katılımıyla oluşan

komisyonlardır. Bir numaralı Tekalif-i Milliye emri gereği bu komisyonlar iki ay süre ile askerlikleri tecil edilmek üzere ikişer katip ve dörder memurla birlikte çalışacaklardır. Ayrıca sonradan köylerde imamlar ve muhtarlar da doğal üye sayılmışlardır. Kamu görevlileri haricinde kalan 10 üyenin hepsi de halk tarafından seçilmiş kişilerden oluşmaktadır. Bilindiği gibi Tekalif-i Milliye Komisyonları kırtasiyeciliği ve gereksiz bürokrasiyi en aza indirmiştir. Böylece kısa zaman dilimleri içerisinde en yüksek verim alınmaya çalışılmıştır.

b) Menzil Örgütleri

Tekalif-i Milliye Komisyonları, Türk ordusunun gereksinim duyduğu her türlü maddenin cephe gerisinde toplanması işini üstlenirken, toplanan bu malzeme ve maddelerin depolanması, dağıtılması ve cepheye taşınması ise menzil örgütleri vasıtasıyla yapılmıştır. Bir savaşın kazanılmasında, hiç şüphesiz, cephedeki mücadele kadar cephe gerisindeki mamul ve hizmet üretimleri ile özellikle lojistik destek ve hizmetler de önem taşır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Türk ordusuna ait "Menzil Teşkilatı" (Lojistik Yapılanma) iki bölüm halinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne (Milli Savunma Bakanlığı) bağlı menzil teşkilatı iken, ikincisi cephelerin emrinde bulunan menzil teşkilatıdır. Her iki teşkilatta da yapılanma birbirinin aynısıdır.²¹²

Milli Savunma Vekaleti'ne bağlı olan menzil teşkilatları bakanlık bünyesinde kurulmuş olan Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışmışlardır. Bu teşkilatların yapılanması, Osmanlı ordusu menzil teşkilatlarına benzemektedir. Öyle ki, Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü de Osmanlı Harbiye Nezareti'ne bağlı olan Umum Menzil Müfettişliği'ne denk bir kuruluş olarak görev yapmıştır.

Sevkıyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışan menzil teşkilatları; menzil müfettişliği, menzil bölge müfettişliği, menzil hat komutanlığı, menzil nokta komutanlığı ve menzil konak komutanlığı olarak bir düzen içerisinde faaliyet göstermişlerdir.

Genel hatlarıyla bir menzil müfettişliği şu birimlerden oluşmuştur:²¹³

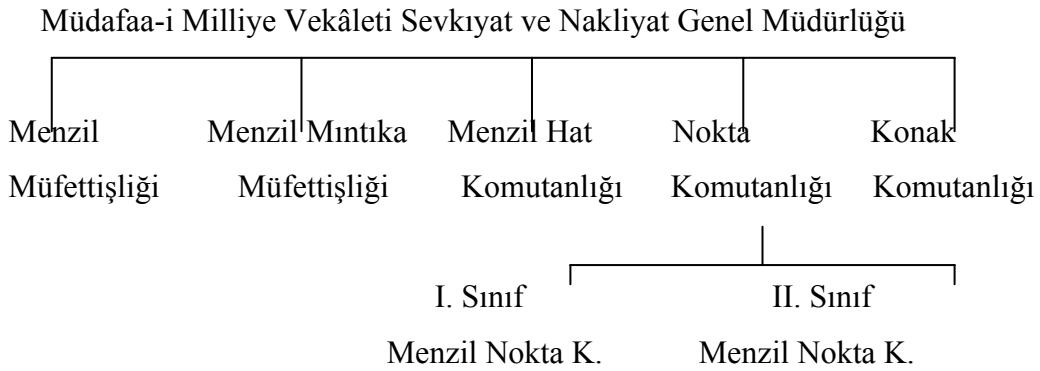
²¹² **Türk İstiklâl Harbi**, Cilt 7, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975,s.392.

²¹³ **Türk İstiklâl Harbi**, Cilt 7,s.392.

Menzil müfettişliği, kurmay başkanlığı, hareket şubesi, personel şubesi, esliha şubesi, levazım, muhabere, sağlık, veteriner ,inşaat, ulaştırma şubeleri ile evrak ve posta işleri şubesi....

Genel olarak menzil teşkilatlanması hiyerarşisi içerisinde yer alan müfettişlik ve komutanlıkların yapıları birbirine benzemekle birlikte aşağı doğru inildikçe sahip olunan kadro daha da daralmakta, nokta komutanlıkları ise iki kısma ayrılmaktadır. Birinci sınıf menzil komutanlıklarının yapısı hat komutanlığı yapılanmasının aynısı iken, ikinci sınıf menzil nokta komutanlıklarının görevini askerlik şubeleri yapmıştır.²¹⁴

TABLO 25. Menzil Örgütlenmesi Şeması

Menzil Teşkilatları, Tekalif-i Milliye Emirlerinin yayınlanmasının hemen ardından çalışmalara başlayarak Büyük Taarruz öncesi yeniden yapılandırılmış, Kasım 1921'den itibaren Büyük Taarruza kadar olan sürede bazı teşkilatlar bölgelerin durumuna göre ya yeniden kurulmuş ya da bunların yerleri değiştirilmiştir.²¹⁵ Bu değişikliklerin yapılmasında bölgelerde bulunan menzil müfettişlerinin göndermiş olduğu ihtiyaç raporları ve değişiklik talepleri de etkili olmuştur.²¹⁶

Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanması için kurulmuş olan bu iki teşkilatın -Tekalif-i Milliye Komisyonları ve Menzil Teşkilatı- sorunsuz işlemesi ve vergi toplanması sırasında sorunlarla karşılaşılmasında için hem Tekalif-i Milliye Emirlerinin içerisinde İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanma usulü getirilmiş hem de

²¹⁴ **Türk İstiklâl Harbi**, Cilt 7., s.393.

²¹⁵ M.Akif Tural, **a.g.m.**,s.552-553; Tahsin Ünal, “**Milli Mücadelede Ekonomik Durum**”, Türk Kültürü, Yıl:10, Sayı 963, s.118; Ayrıca **Menzil Müfettişliklerinin Karadenizden Konya'ya Kadar Uzanan İç ve Güney Anadolu, İç Kuzey Anadolu Teşkilatlanmalarına Dair** Bkz: Ünal, **a.g.m.**, s.970-971.

²¹⁶ **ATASE A.**, İSH-19, 1467, 64.

Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle bazı bölgelere ve Tekalif-i Milliye Komisyonları'na çeşitli görevliler gönderilmiştir. Bu gibi kişilerin görevi Tekalif-i Milliye emirlerinin uygulanmasını denetlemek ve hızlandırmak olmuştur. Örneğin, Başkumandanlığın emri ile Isparta ve Burdur'daki uygulamalar için Albay Şerif Guralp görevlendirilmiş ve gönderilmiştir.²¹⁷

Bununla birlikte yine bu uygulamalar hakkında çeşitli vekaletler birlikte çalışmışlar, faaliyetlerin eşgüdümlü ve hatasız bir şekilde idare edilebilmesi için yazılı iletişim kanalları sıkça kullanılmıştır. Örneğin, 24 Ekim 1337 (1921) tarihinde Fevzi Paşa düşman istilasına uğramış yerlerdeki bazı niteliklere sahip kişilerin Tekalif-i Milliye Emirlerinden istisna tutulup tutulmayacağını yanında 1921 yılına ait olup henüz tamamı alınmamış olan vergi emirlerinin affa uğratılması hakkındaki Heyet-i Vekile kararının kendisine ulaştırılmasını istemiştir. Buna karşılık Hükümetin verdiği cevapta başta belirtilen istisna hakkında bir kanun olmadığı, söz konusu vergilerin bu sene affı için hazırlanmış olan kanun tasarısının ise Büyük Millet Meclisi'ne verildiği ancak henüz kabul edilmemiş olduğu belirtilmiştir.²¹⁸

Yine 18.12.1337 tarihinde Garp Cephesi Kumandanı İsmet, o tarihlerde ortaya çıkan ve büyük baş hayvanlarda görülen veba yüzünden Tekalif-i Milliye emirleri çerçevesinde hayvan toplanmasının Mart ayı sonuna kadar ertelendiğini, ancak hayvan toplamanın Nisan ayı başından itibaren hızlı şekilde yapılacak olmasından dolayı tedbirlerin şimdiden alınmasını istemiştir. Daha sonra ise kendi bölgesine verdiği bu emrin diğer bölgelerde de uygulanması için Başkumandanlığa bildirimde bulunmuştur.²¹⁹

26 Haziran 1337 tarihinde hazırlanan bir kanun tasarısında ise Tekalif-i Milliye uygulamaları sırasında kesilen bütün nakdi cezaların kusurun türüne göre belirlenmesi istenmiştir.²²⁰

Yine Serpil Sürmeli'nin aktardığı üzere, Batı Anadolu Menzil Müfettişliğinin Dinar Menzil Mıntika Müfettişliğine 10 Ekim 1921 tarihinde teşkilat ve iâşe hizmetinin tanzimi ile ilgili gönderdiği yazıda, altıncı fırkaya gönderilecek iâşe

²¹⁷ Hikmet Özdemir, **Tekalif-i Milliye**, Yeni Gün Basın-Yayın, Haziran 2001, s.65-66; **Hakimiyet-i Milliye**, 13 Ağustos 1921; Serpil Sürmeli, **Milli Mücadelede Tekalif-i Milliye Emirleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s.84-85.

²¹⁸ BCA,030 10 56 378 7.

²¹⁹ BCA,030 10 50 326 4.

²²⁰ BCA,030 18 01 / 03 25 14.

maddelerinin nakliye katarını düzenlemek için Tekalif-i Milliye Kanunlarına göre alınacak ve alınan yüzde yirmi nispetindeki vesait-i nakliyenin ikmal ve bu konuda ilgili mülki ve askeri makamlarla haberleşilerek çeşit ve derecesini öğrenmek gerektiğini ve bundan başka Tekalif-i Milliye'nin beş numaralı emri gereğince halkın kendi aracıyla bir ay yüz kilometrelik bir yere ücretsiz nakil yapmak zorunda olması ve dolayısıyla bu vasıta ile menzil arasındaki sevkıyatın temin ve tesisinin başlıca görevlerinden biri olduğu mülki makamlarla askerlik şubelerinin haberleşerek bu görevin adil bir şekilde dağıtılarak takip edilmesi, Akşehir Menzil Müfettişi ile görüş alışverişinde bulunarak bölgesindeki araçların fazlasını Eğirdir'e ve orada bu görüş alışverişini devam ettirerek Akşehir emrine hazır bir şekilde çeşitli cins iase maddelerinin her çeşit araçla Burdur'a getirilmesi, Isparta, Burdur, Denizli, Muğla Mutasarrıflıklarıyla Söke Kaymakamlığı Tekalif-i Milliye Komisyonları ve askerlik şubelerinin haberleşerek gerekli olan eşya, levazım ve donatım Tekalif-i Milliye suretiyle Isparta ve Eğirdir'e götürülmesi, bölgelerinde nal, mih imalathaneleriyle araba tamirhanesi gibi kuruluşlar ve günlük on bin peksimet imal etmek üzere askeri cihet adına fırınlar inşa edilmesi, yine bölgeleri dahilinde gerek askeri birliklerce gerekse kuruluşlar tarafından kesilen hayvanların derilerinin ziyan edilmemesi, koyun derilerinin tuzlanmış olarak balya suretiyle Konya'ya gönderilmesi bildirilmektedir.²²¹

Tekalif-i Milliye usulüyle her türlü ihtiyaç maddesi mazbata karşılığı bedelleri zaferden sonra ödenmek koşuluyla toplanmış, mazbataların karşılıkları da zaferden sonra hak sahiplerine ödenmiştir. Zaferden sonra bu konuda da düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, 11 Eylül 1922 tarihli bir kararname ile de Tekalif-i Milliye mazbataları herhangi bir düzenlemenin olmaması ve askeri malzemeleri taşıırken telef olan hayvanlar konusunda hayvan sahiplerinin zararlarının karşılanması için daha önceden düzenlenmiş olan 23 Kanunuevvel 1331 (5 Ocak 1916) tarihli kanunun uygulanmasında tereddüt edilmesi sebebiyle Hükümet konuyu Büyük Millet Meclisi'nin takdirine bırakmayı uygun görmüştür.²²²

²²¹ Sürmeli, a.g.e., s.109-110;ATASE A,4/5239,D:18,F:27-1.

²²² BCA,030 18 01 / 05 26 13.

14.1.1339 (1923) tarihinde ise Bakanlar Kurulu mazbataların karşılıklarının ödenmesi ile ilgili bir kanun tasarısı daha hazırlamış, mahsup edilecek borcu olmayanların mazbatalar içeriğinin yüzde yirmi beşinin peşin ödenmesi, adı geçen yıl bütçesinde ise mazbata karşılıklarının ödenmesi için 2 milyon liralık ödenek ayrılması öngörülmüştür.²²³

1340 (1924) yılında ise kaybedilen mazbataların yerine verilen ikinci mazbatalara ait ödemelerin nasıl yapılacağı ile ilgili olarak Büyük Millet Meclisi, Başbakanlık ve Maliye Bakanlığı arasında konuyla ilgili aylar süren yazışmalar yapılmış, sonunda Büyük Millet Meclisi Başkanlığı bu mazbatalara ait ödemelerin 3 Nisan 1340 tarih ve 459 numaralı Mahsub-u Umumi Kanunu'nun yedinci maddesine göre yapılmasını bildirmiştir.²²⁴

Tekalif-i Milliye Emirleri'nin uygulanması sırasında halkın içerisinde bulunduğu durum da dikkate alınmış, böyle zor koşullar altında ordusuna yardım yapan fakir halkın incitilmemesine gayret gösterilmiştir. Örneğin, Adana Vilayeti gibi işgal altında bulunan bölgelerdeki hayvanların zayıf ve güçsüz olmalarından dolayı, Tekalif-i Milliye Emirleri'nden onuncu madde de yazılı bulunan "halkın elinde bulunan hayvanların % 20'sinin alınması" hükmü belirli bir zamana kadar Adana vilayeti için geçerli kılınmamıştır.²²⁵

Ayrıca yine Batı Cephesi'nde Tekalif-i Milliye yoluyla alınmış ve nakliyyede kullanılan hayvanların zayıf düşmeleri ve %10'luk bir kısmının telef olması sebebiyle 26 Eylül 1921 tarihinde kıta ve kol kumandanlıklarınca bazı önlemler alınması öngörülmüştür. Bu önlemlerden biri de kol kumandanlıklarının hayvanlar için daha fazla ihtiyat yemi temin etmeleri gerektiğidir.²²⁶ Bununla da yetinilmemiş ve 19.10.1921 tarihinde, Batı Cephesi Kumandanlığı'na bağlı On İkinci Fırka birliklerinin kullandıkları hayvanların yem ihtiyaçlarının nerelerden karşılanacağı da bildirilmiştir. Buna göre hayvanların yemleri 34,35,36. Alay Kumandanlıkları ile karargah kumandanlığından sağlanacaktır.²²⁷ Bitlis Vilayeti'nde ise Tekalif-i Milliye Emirleri'nin yerine getirilmesinde jandarma kuvvetlerinin yetersiz kalmaları söz

²²³ BCA,030 18 01 / 06 45 08.

²²⁴ BCA,030 10 20 114 4

²²⁵ ATASE A., İSH-19, 1536, 26.

²²⁶ ATASE A., İSH-19, 1466, 97.

²²⁷ ATASE A., İSH-18, 1395, 51.

konusu olunca ise, Başkumandanlığa başvurulmuş, Bitlis'teki jandarma kuvvetlerinin desteklenmesi için On Üçüncü Kolordu Kumandanlığı görevlendirilmiştir.²²⁸

Mustafa Kemal Paşa, Tekalif-i Milliye uygulamalarının düzenli şekilde yerine getirilebilmesi için yoğun iletişim halinde bulunurken bir tedbir olarak da işleyişin bozulmaması için İstiklâl Mahkemelerini devreye sokmuştur. İstiklal Mahkemeleri, bir yandan halkın arasında düşmanla iş birliği yapan ve bu yüzden de üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirmeyenleri, bir yandan da görevini kötüye kullanan ve faaliyetleri ile lojistik işleyişi bozan fırsatçıları ve vatan hainlerini caydırmak ve cezalandırmak için yeniden aktif hale getirilmiştir.

Tekalif-i Milliye uygulamalarının geneline bakıldığında ise, halkın tutumunun birkaç örnek haricinde olumlu olduğunu ve emirlerin uygulanması sırasında kuvvet kullanımına baş vurmanın seyrek olarak görüldüğünü İstiklâl Mahkemeleri kayıtlarından anlıyoruz.²²⁹ Gerçekten de Hükümet Tekalif-i Milliye Emirleri'nin uygulanması sırasında mümkün olduğunca uygulamaların doğru ve aksamaya uğramaksızın sürdürülmesi hususunda üzerine düşen görevi titizlikle yerine getirmeye çalışmıştır. Bunun sağlanması içinse askeri ve mülki makamlar arasında yoğun yazışmalar gerçekleştirilmiş, ilgili yerlere ve kişilere tebligatlar yapılmıştır .

Örneğin, (Garb) Batı Cephesi Kumandanı İsmet, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'dan 07.08.1921 tarihinde aldığı ilk Tekalif-i Milliye tebligatlarının üzerine 11.08.1921 de yazdığı cevap telgrafında Tekalif-i Milliye Komisyonları'nın oluşturulmuş olduğunu, emirleri uygulamaya koyduğunu bildirmiştir.²³⁰

10.08.1337 (23.08.1921) tarihli Beypazarı Kaymakamının aynı yerin Menzil Hat Kumandanlığına gönderdiği tebligatta da, Tekalif-i Milliye Emirleri'nin uygulanması sırasında dikkat edilmesi gereken hususlar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.²³¹ Yine Garp Menzil Müfettişi Kazım'dan Dinar Menzil Müfettişliği'ne yazılan 10.10.1337 (23.10.1921) tarihli 9 maddelik bir tebligat da Tekalif-i Milliye Emirleri ile ilgili detaylı bilgiler verilmiştir.²³²

²²⁸ ATASE A., İSH-9, 566, 50, 50(1-2).

²²⁹ Müderrisoğlu, a.g.e., 383; Tarih 4, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Yayını, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s.100.

²³⁰ ATASE A., İSH-17, 1287, 135.

²³¹ ATASE A., İSH-19, 1472, 6, 64 (1:2).

²³² ATASE A., İSH-17, 8467, 146827.

Bunlarla birlikte Isparta'da ise, Tekalif-i Milliye usulü ile eşya ve malzemenin toplanması 01.11.1337 (14.11.1921) tarihinden itibaren yasaklandığından, hastane yapımında kullanılacak tuğlaların bedellerinin nereden alınacağı ile ilgili olarak bile yoğun yazışmalar gerçekleştirilmiştir.²³³

Bütün bu yazışmaların yanında çeşitli uygulamalar da gözümüze çarpmaktadır. Trabzon Nakliye-i Bahriye Kumandanlığı tarafından Ankara Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne çekilen şifreli bir telgrafa cevap olarak Tekalif-i Milliye Emri gereğince taşınması zorunlu olan eşya ve malzemenin her ne suretle olursa olsun deniz vasıtaları ile 100 millik mesafeye taşınmasının bir mecburiyet olduğu belirtilmiştir. Şöyle ki, bu taşıma gerek vatandaşların kayıtlı tekneleri ile yapılabileceği gibi kiralayacakları tüccar gemileriyle de yapılabilecektir.²³⁴

Yine Ulukışla'da, Sakarya Savaşı sürerken yapılan bir yazışmada, Tekalif-i Milliye Komisyonu'nun ordunun gereksinim duyduğu tahılın barış zamanına kadar toplanması gerektiği bildirilmiştir.²³⁵ Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir ise, istihkam şubelerine bildirdiği bir emrinde elde bulunan hububatın cepheye mensup askeri birliklere ve dairelere mazbata karşılığı verilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir.²³⁶

Kısaca belirtecek olursak, Tekalif-i Milliye Emirleri şu uygulamaları öngörmüştür:

1 numaralı emirde yayınlanacak olan emirlerin her ilçede kurulacak olan Tekalif-i Milliye Komisyonları tarafından uygulanacağı ve bu bahsedilen komisyonların yapısı ile bağlı bulundukları idari birimler açıklanmış, komisyon üyelerinin hiçbir ücret almayacakları bildirilmiştir.

2 numaralı emirde ise Türk Ordusunun acil giyim ihtiyacını gidermek için komisyonların toplaması gereken eşyanın ilk olarak her evin en geç 10 Eylül 1921 tarihine kadar hazırlayacağı birer takım iç çamaşırı, birer çift çarık ve çorap olduğu belirtilmiş, çok fakir ailelerin bu yükümlülüğü yerine getiremeyecek olmaları sebebiyle bu fakir ailelerin yükümlülüklerinin başka bir varlıklı aile tarafından

²³³ ATASE A., İSH-20, 1645, 83.

²³⁴ ATASE A., İSH-20, 1609,79,79 (1:5)

²³⁵ ATASE A., İSH-17, 1129, 67, 67-1.

²³⁶ ATASE A., İSH-17, 1253, 70, 70-1.

üstlenilmesinin sağlanmasının yine komisyonların görevi olduğu belirtilmiştir. Toplanan bu eşyaların karşılığında ise makbuz verilecektir.

3 numaralı emirde ise halk ve tüccarın stoklarında bulunan giyim için gerekli malzemenin % 40'ı ile yurt dışından ithal gelen kumaş, iplik vb. malzemelerin % 10'una el konacağı bildirilmiş, kadın ve çocuk elbiseleri ile lüks eşyalara el konulması yasaklanmıştır. Yine dışarıdan getirdiği malların % 10'una el konan tüccarların makbuz getirmeleri halinde el konan malları tutarının yüzde 20'lik bir kısmı kadar sonra getireceği mallara gümrük indirimi sağlanacağı ifade edilmiştir.

4 numaralı emirle ise ordunun beslenmesi için gerekli olan halk ve tüccarın elinde bulunan yiyecek maddelerinin % 40'ına el konacağı ve takdir edilen fiyat üzerinden sahiplerine belge verileceği bildirilmiştir. Yine bu maddeye göre komisyonlarca toplanan buğdayların değirmenlerde öğütülmesi, bunun da ücretsiz olarak yaptırılması gerektiği anlatılmıştır.

Tekalif-i Milliye Emirlerinin beşincisi ile de yük taşımada kullanılabilecek hayvanların sahiplerinden alınmış olan hayvan vergisinden arta kalan hayvanların sahipleri nezaretinde askeri malzemeleri en fazla 100 kilometrelik bir mesafeye taşımaları zorunluluğu getirilmiş, ancak bu uygulama ayda bir defa yapılmak üzere sınırlandırılmıştır.

Altıncı Tekalif-i Milliye Emri ise 2, 3 ve 4. maddelerde toplanması istenilen maddelerden çeşitli yer ve sebeplerle terkedilmiş olanları için komisyonlara el koyma yetkisi verilmiştir. Ancak yine miktar ve fiyatını içeren bir makbuz düzenlenerek ilgili bölgenin mal sandığına verilecektir.

Yedinci emirle ise komisyonlara maddede bildirilen silahları cephaneleriyle birlikte senet karşılığı toplama yetkisi verilmiş, savaş sonunda bu silahların sahiplerine geri teslim edilmeleri öngörülmüştür.

Sekizinci emir ise benzin, gres yağı gibi çeşitli kimyasal maddelerin % 40 oranında tedarikini içermektedir.

Dokuz numaralı Tekalif-i Milliye emrinde, çeşitli zanaat erbabı ile onların imalathane sayılarının tespit edilmesi öngörülmüştür.

On numaralı son emir ise Türk Ordusunun taşıma araçlarına duyduğu gereksinimi gidermek için halkın elinde bulunan ve askeri taşıma ihtiyacını

karşılayabilecek her türlü araba, araç ve bunlara ait hayvanlar ile diğer taşıma hayvanlarının % 20'sinin toplanmasına komisyonlar yetkili kılınmıştır.

Kısaca özetleyecek olursak, Tekalif-i Milliye Emirleri ilk maddesi ile ordunun ihtiyaç duyduğu malzeme ve maddelerin toplanması ve menzil teşkilatlarına ulaştırılması işini Tekalif-i Milliye Komisyonlarına vermiş, komisyonların niteliklerini ve yapılarını belirtmiştir.

İkinci ve üçüncü maddeler acil ihtiyaç duyulan giyim malzemesinin toplanılmasını içerirken, dördüncü madde ordunun beslenme gereksinimi için gıda maddelerinin toplanması işini kapsamaktadır.

Beşinci ve onuncu maddeler, bu malzemelerin nakliyatı için gerekli yük hayvanları ile cephede kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan binek hayvan tedarikini içermektedir.

Altıncı madde, sahipsiz mallara el konulmasını içerirken, yedinci madde ile ordunun ihtiyaç duyduğu türde silahlar ile silah türü malzemeler ve cephanelerin toplanmasını kapsamıştır.

Sekizinci madde, yine bazı kimyasal maddelerin tedarikini içerirken, diğer yandan dokuzuncu madde, savaş malzemesi üretimi için gerekli bilgiyi temine dayanan hükümleri içermektedir.

Bu maddelerin toplanması ve emirlerin harfi harfine uygulanması için bütün mülki ve askeri makamlar ile İstiklal Mahkemeleri sorumlu tutulmuş, Tekalif-i Milliye emirlerinin uygulanmasında sorun çıkaranların Hıyanet-i Vatanıyye suçu ile cezalandırılacakları ilan edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görevini yüklenmesinden sonra ise yeni İstiklâl Mahkemeleri kurulmuş ve böylece hem emirlerin uygulanması hızlandırılmaya çalışılmış hem de emirlerin tam anlamıyla uygulanmasına engel olacak şekilde davranan gerek halktan ve gerekse yetkili makamlardan kişilerin cezalandırılması sağlanmıştır.

5. Tekalif-i Milliye Emirlerine Olumlu ve Olumsuz Tepkiler

a) Hıyanet-i Vatanıye Kanunu

Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ne başlanıp Büyük Millet Meclisi kurulduğunda, bir yandan işgal kuvvetlerine karşı, bir yandan da Osmanlı Hükümeti'nin sebep

olduğu ayaklanmalara ve yıkıcı propagandalara karşı mücadele verilmesi gerekmektedir.

İşgal kuvvetlerine karşı verilen mücadelede başarılı olunması ise bir ölçüde içteki bu ayaklanmaların ortadan kaldırılıp, bütün ulusal kaynak ve desteklerin düşmanlara karşı verilecek olan savaşa ayrılması ile mümkündür. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa, henüz Büyük Millet Meclisi açılmamışken, düşman lehinde propaganda yapanların, düşmanla ilişki kuranların, casusluk gibi suç işleyenlerin bölgesel hükümetlerce cezalandırılmalarını istemiştir.²³⁷

Bu tarihten sonra ise Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile birlikte uzun tartışmaların ardından 29 Nisan 1920 tarihinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmış, böylece bir ihtilal meclisi özelliği taşıyan Büyük Millet Meclisi ilk ihtilal kanununu yürürlüğe sokmuştur.²³⁸

Kanun şu maddelerden oluşmuştur:

Hıyanet-i Vataniye Kanunu²³⁹

1. Makam-ı muallâ-yı hilafet ve saltanatı ve memalik-i mahrusa-i şahaneyi yed-i cenaipten tahlis ve tarruzatı def-i maksadına mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesân, hain-i vatan addolunur.
2. Bi-l-fiil hıyanet-i vataniyede bulunanlar salben idam olunur. Fer'an zimedhal olanlar ile müteşebbisleri kanun-u cezanın kırk beşinci ve kırk altıncı maddesi mucibince tecziye edilirler.
3. Vaiz ve hitabet suretiyle alenen veya ezmine-i muhtelifede eşhas-ı muhtelifeyi sırran ve kavlen hıyanet-i vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşvik-i suver ve vesait-i muhtelifeye ile tahriren ve tersimen irtikab eyleyenler muvakkat küreğe konulurlar. Tahrikat ve teşvikat sebebiyle madde-i fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar.
4. Hıyanet-i Vataniye maznunlarının merci-i muhakemesi ika-i cürüm edilen mahaldeki bidayet ceza mahkemesidir. Ahval-i müstacele ve fevkaladede maznun

²³⁷ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Vesika No: 601, s.23, Aktaran: Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, Cilt I-II,1920-1927,Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988,s.26.

²³⁸ Aybars, **a.g.e.**, s.27.

²³⁹ **Hıyanet-i Vataniye Kanunu**, Düstur, I. Tertip,I. Cilt,Kanun No:2.; Aktaran: Aybars, **a.g.e.**, s.28-29.

derdest edildiği mahal mahkemesi de icra-yı muhakeme ve ita-yı karara salahiyattardır.

5. Hıyanet-i Vataniye maznunlarının mahkemesi bidayet ceza mahkemelerinden verilecek gayri muvakkat tevkif müzekkeresi üzerine her halde mevkufen icra edilir.

6. Zabıta-i adliye memurlarının tanzim edecekleri tahkikat-ı iptidaiye evrak-ı daire-i istintaka tevdi olunmaksızın mahallin en büyük mülkiye memuruna ita olunur ve onun tarafından dahi müdde-i umumiler vasıtasıyla yirmi dört saat zarfında mahkemeye verilir.

7. Hıyanet-i Vataniye maznunlarına ait muhakemat, bir sebep-i mücbir olmadıkça azami yirmi günde hükme raptolunacaktır. Bu müddeti bila-sebeb-i mücbir tecavüz ettiren mahallin zabıtası ile mahkeme heyeti kanun-u cezanın yüz ikinci maddesi zeyli mucibince cürmünün derecesine göre tecziye edilmek üzere mafevki mahkemesince muhakemesi bi'l-icra azami yirmi gün zarfında hükme raptedilecektir.

8. İşbu kanuna tevfikan mahakimden sadır olacak mukarrerat kati olup büyük Millet Meclisi'nce bad-el-tasdik mahallerinde infaz olunur. Tasdik edilmediği takdirde Meclis'ce ittihaz edilecek karara tevfik-i muamele olunur.

9. İşbu ceraimin emr-i muhakemesi için mahkemelerce istenilen şahsa, celp ve davete hacet kalmaksızın bilâhüküm inhizar müzekkeresi tastir kılınır.

10. İsyana iştirak etmeyen eşhas hakkında ligarazin isnadatta bulunanlar isnat ettikleri cürmün cezasıyla mücazat olunurlar.

11. Haklarında gıyaben hüküm sadır olan eşhas, derdestlerinde işbu kanuna tevfikan yeniden ve vicahen mahkemeleri icra olunur.

12. İşbu kanun her mahallin idare amiri tarafından nahiye ve kaza, liva ve vilayet merkezlerine ve köy heyet-i ihtiyariyeleri müctemian celp edilerek ifham ve suret-i tebliği mutazammın heyet-i mezkure azalarının imzalarını havi zabıt varakları tutarak idare meclislerince hıfzedilmekle beraber kavaninin neşir ve ilanı hakkındaki kanuna tevfikan ayrıca neşir muamelesi dahi yapılacaktır.

13. İşbu kanunun icra-yı ahkamına Büyük Millet Meclisi memurdur.

14. İşbu kanun her mahalde tarih-i tebliğ ve ilanından kırk sekiz saat sonra mer'i olacaktır.

Kanunun en temel maddelerine bakıldığında isyan ve ayaklanmalara katılanların idam edilecekleri, kışkırtıcı ve teşvikçilerin de mutlaka

cezalandırılacakları karara bağlanmaktaydı. Ayrıca yine kanun hükümlerinin uygulanması sorumluluğu ve yetkisi Büyük Millet Meclisi'ne verilirken, suçluların bidayet mahkemelerince ya da önemli durumlarda en yakın mahkeme tarafından yargılanmaları hükme bağlanmıştır. Memleketin iç güvenliği ve vatanın düşmandan arındırılması için gerekli olan faaliyetlerin başarıya ulaştırılmasında gerekli olan bu yasa, ileride bazı Tekalif-i Milliye Emirlerine karşı gelip, bunları yerine getirmeyenlerin “Vatan Hainliği” suçuyla yargılanacaklarının ve yine ileride bu kişilerin Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nu kapsamına alacak olan İstiklâl Mahkemeleri’nde yargılanacaklarının ilan edilmesine temel oluşturması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.²⁴⁰

Hıyanet- i Vataniye Kanunu, her ne kadar bir ihtilal meclisi tarafından çıkarılmış olsa da, bazı maddeleri normal zamanlara göre düşünülmüş ve uygulama yöntemi bakımından da bazı zaman kaybına sebep olacak hükümleri içermiş olduğu için, o dönemde içerisinde bulunulan olağanüstü ortamın koşullarını karşılayabilecek nitelikte olmamıştır.²⁴¹ Bu yüzden Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun uygulanmasında çeşitli sorunlarla da karşılaşmıştır. Örneğin, bu kanunla birlikte isyancıları dağıtıp, asayişini sağlamak ve isyan kışkırtıcılarını cezalandırmak için Genelkurmay'a bağlı olarak çalışacak olan Kuva-yı Tedibiye'ye kurulmuştur. Ancak Kuva-yı Tedibiye Kumandanı Çerkez Ethem'in başına buyruk davranması ve keyfi cezalandırmalara gitmesi halkın Büyük Millet Meclisi'ne ve Ankara Hükümeti'ne duyduğu güveni sarsmaya başlamıştır. Bununla birlikte, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun uygulanmasında görülen bir diğer aksaklık da bidayet mahkemelerinin (asliye hukuk mahkemelerinin) yetersiz kalması ve yargılama sisteminin ağır işlemesiydi. Bir yanda suçsuz yere aylarca tutuklu kalanlar dururken, bir yanda da birikmiş onlarca dava bulunuyordu. Meclis bu gibilere tazminat ve mahkemelere de ihtar verilmesini istiyordu. Aynı zamanda Hıyanet-i Vataniye ile birlikte yürürlükte bulunan Hıyanet-i Harbiye Kanunu'ndaki suçların birbirine benzemesi dolayısıyla çelişkiler oluşuyordu. Bu sorunun önemli bir hal alması sebebiyle 20 Temmuz 1920 tarihli bir kararla Büyük Millet Meclisi bu gibi ikilemlerde Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na öncelik verilmesini öngörmüştür.

²⁴⁰ **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, s.417, Bkz. Tekalif-i Milliye Emirleri, Emir No:3, Mad:4; **Açıksöz**, 10 Ağustos 1337 (23 Ağustos 1921); **Hakimiyet-i Miliye** 11 Ağustos 1337 (24 Ağustos 1921).

Bütün bunların yanında, Meclis otoritesine bağılı bir yargılama ve cezalandırma sistemi olması için harp mahkemeleri de kaldırılmıştır.²⁴² Ancak Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun yürürlüğe konulmasının ardından dört ay geçmesine rağmen başarılı olmadığı, hala isyanların ve ayaklanmaların olduğu, asayişin hala daha sağlanamamış olduğu görülmüştür. Üstelik kanunu uygulayacak özel mahkemelerinden olmayışı da büyük bir eksiklik oluştuyordu. Çünkü kanunun kapsamına giren suçlara ya harp mahkemeleri ya da bidayet mahkemeleri bakıyordu ancak yargı sisteminin yavaş işlemesi sebebiyle sorunlar çözülemiyor, ayaklanma ve propagandaların önü alınamıyordu. Bütün bunların yanında sorun sadece isyanlar ve Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ne karşı yürütülen faaliyetler değildi. Aynı zamanda asker kaçaklarında da gözle görülür bir artış vardı. Öyle ki taburların sayısı 80-100 erden 3-4 ere kadar inmişti.²⁴³ Görüldüğü üzere ,ne yazık ki yürürlükteki kanunlar ve mahkemeler bu gibi olayların önünü alamıyor olağanüstü nitelik taşıyan bu dönemin ihtiyaçlarını karşılayamıyordu. Yine yargı sisteminin bir eksiğı olarak yargıçların çoğunun hukuk eğitimi almamış, alaylı kişilerden oluştuğunu da belirtmek gerekir. Aynı zamanda bu kişiler padişah ve halife taraftarıydılar. Bütün bu sebeplerden ve eksikliklerden dolayı aradan uzun bir süre geçmiş olmasına karşın Hıyanet-i Vataniye Kanunu yeterince etkili olamamıştır. Bu yüzden de o dönemde tam olarak amacına hizmet etmiş sayılamazdı.

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun işlerlik kazanması ve başarılı olması ancak hızlı çalışan, çabuk karar verip uygulayan mahkemelerin kurulması ile olanaklı olabilirdi. Bu yüzden Dr. Tevfik Rüştü Bey'in önerisi ile İhtilal Mahkemeleri kurulması düşüncesinden bahsedilmeye başlandı. Hazırlanan ilk kanun tasarısında bu isim İstiklâl Mahkemeleri'ne dönüştürülerek “Fırar Ceraimini İrtikap Edenler Hakkında Kanun Tasarısı” adı altında Meclis gündemine geldi. Ancak Hükümet'in vermiş olduğu bu ilk tasarının eksik yönü yargı mercii ve yönteminin gösterilmemiş olması idi. Bu tasarıda sadece ceza hükümleri saptanmış bulunuyordu. Bunun üzerine yeni bir kanun teklifi hazırlanarak uzun tartışmaların ardından kabul edildi.²⁴⁴

²⁴¹ Aybars, **a.g.e.**, s.30.

²⁴² Aybars, **a.g.e.**, s.32.

²⁴³ Aybars, **a.g.e.**, s.34.

²⁴⁴ **Firariler Hakkında Kanun**, 11 Eylül 1920, Düstur, 1. Tertip, 1. Cilt, s.61.

Bu kanun üzerinde yapılan tartışmaların uzun sürmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Örneğin, bir endişe kaynağı alınacak sert tedbir ve cezalar sonucu olarak milli mücadeleye engel olmak isteyen grupların güçlenmesi olasılığıdır. Diğer bir neden ise kurulması düşünülen İstiklâl Mahkemeleri'nin olağanüstü yetkilerle donatılmış olması dolayısıyla bu yetkilerin kötüye kullanılabileceği düşüncesidir.

Bu kanunun kabul edilmesi ile İstiklâl Mahkemeleri kurulmuş ve ilk olarak asker kaçaklığı suçunu azaltmak ve bu suçun zanlılarını yargılamak için çalışmalarına başlamışlardır.

b) İstiklâl Mahkemeleri

11 Eylül 1920 tarihinde kurulan ve daha önce belirtildiği gibi amacı, Ulusal Kurtuluş Mücadelesini engellemek isteyen isyanların ve isyancıların önünün alınması, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun uygulanması ve firarilik suçlarında azalma sağlanması olan mahkemelerdir.

İlk kuruldukları zaman sadece Firariler Kanunu'nun uygulanması görevini uygulamakla yetkili olan bu mahkemeler, daha sonra ihtiyaç duyulması üzerine yurtiçi asayiş bozan eylemler olan, bozgunculuk, soygunculuk, eşkıyalık gibi suçları kapsamına almış olduğu gibi Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun uygulanmasında da yetkili kılınmışlardır.²⁴⁵

İstiklâl Mahkemeleri iki defa kurulmuş ve görevlerini tamamladıktan sonra kaldırılmışlardır. İstiklâl Mahkemeleri'nin birinci dönemi ilk kuruldukları tarih olan 11 Eylül 1920 tarihinden başlayıp 17 Şubat 1921 tarihine kadar devam eden dönemdir. 29 Nisan 1920 “Hıyanet-i Vataniye Kanunu” Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek, bu kanun kapsamındaki suçları işleyenler yukarıda adı geçen mahkemeler tarafından cezalandırılmıştır.²⁴⁶ 18 Eylül 1920 tarihinde acilen yedi bölgede İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması hakkında T.B.M.M. bir karar almıştır.²⁴⁷ Bu karar doğrultusunda mahkemeler Ulusal Kurtuluş Mücadelesine aykırı eylemlerde bulunanlar için caydırıcı olmuştur. İstiklal Mahkemeleri Kararı'na bir örnek;

²⁴⁵ Aybars, **a.g.e.**, s.43.

²⁴⁶ **Z.C.**, Devre I, Cilt I, s.145; **TiH**, C. II, ks II, s.340, **E.Ö.K.A.B.**, s..590; **B.M.İ**, s.115; **H.M.M.**, s.161; **İ.S.V.R.**, s.177; **K.M.T.**, s. 32; **M.K.P.**, s.49; **İ.Ma.** I, s.46-48; **O.T.P.**, s. 234; Kocatürk, **a.g.e.**, s.159

²⁴⁷ **Z.C.**, Devre I, Cilt IV, s.172-179; Kocatürk, **a.g.e.**, s. 202

“7 Ekim 1920; Ankara İstiklal Mahkemesi’nin Damat Ferit Paşa, Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis hakkında-Sevres Antlaşması’nı TBMM’nin müsadese olmaksızın düşmanlarla müzakere ve imza etmeleri gerekçesiyle-gıyaben idam kararı” verilmiştir.²⁴⁸

Bu süre içerisinde özellikle amaç Büyük Millet Meclisi otoritesini tesis etmek ve isyancıları caydırmak ve cezalandırmaktı. Birinci dönem İstiklâl Mahkemeleri Ankara, Eskişehir, Kastamonu, Konya, Isparta, Pozantı, Sivas ve Diyarbakir’de kurulmuşlardır.

İkinci dönem ise Kütahya-Eskişehir Savaşları’ndan sonra ortaya çıkan karışık ortamı iyileştirmek amacıyla Fevzi Paşa’nın isteği üzerine İstiklâl Mahkemeleri’nin ikinci kez kurulması ile başlar. Fevzi Paşa’nın bu isteği ile üç yeni İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur. O dönemde zaten kapatılmamış olan Ankara’daki İstiklâl Mahkemesi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine kurulan Yozgat İstiklâl Mahkemesi ile birlikte İstiklâl Mahkemeleri’nin sayısı bütün Anadolu’da beşe yükselmiştir. O sıralarda Açıksoz Gazetesi’nde başyazarlık yapan İsmail Habib (Sevük) 21 Ağustos 1921 tarihinde yayınlanmış olan yazısında İstiklâl Mahkemeleri’nin yeniden faaliyete geçirilmesini şu şekilde anlatmıştır.²⁴⁹

".....Suçluları ürküten, mazlumlara esirgeyen bir adalet. Bir adalet ki, en inatçı kaçaklar kendi ayaklarıyla o kapıya sığındılar; en azılı haydutlar kendi istekleriyle o mahkemeye boyun eğdiler. Boş duran memurlara bile başka bir çalışkanlık, hileli amirlere bile başka bir açıklık, hükümet çarkına bir başka dönüş geldi. (...) İşte onun içindir ki, İstiklâl Mahkemeleri çalışmaları bu halka bir nimet, onların kaldırılışı herkese bir üzüntü olmuştu ve işte onun içindir ki, şimdi de İstiklâl Mahkemeleri’nin yeniden gelişi, bütün ülkeye bir sevinç ve bir mutluluk oldu."

²⁴⁸ İ.S.B.C., s. 20; İ.Ma I, s.84, 251; Kocatürk, a.g.e., s. 205

²⁴⁹ Özdemir, a.g.e., s.59-60.

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomandanlık görevini üstlenmesi ile birlikte Büyük Millet Meclisi'nin yargılama yetkisi de Mustafa Kemal Paşa'ya verildiği için 5 Ağustos 1921 tarihinden itibaren bütün İstiklâl Mahkemeleri Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olarak görev yapmışlardır. İkinci dönemde görev yapan İstiklâl Mahkemeleri şunlardır:

1. Ankara İstiklâl Mahkemesi
2. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi
3. Yozgat İstiklâl Mahkemesi
4. Konya İstiklâl Mahkemesi
5. Samsun İstiklâl Mahkemesi

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bu mahkemelerin yardımıyla emirlerinin eksiksiz yürütülmesini sağlamıştır. Aynı zamanda İstiklâl Mahkemeleri emirlerin uygulanması konusundaki kararlılığı göstermesi bakımından önem taşır. Bu kararlılık kendisini İstiklâl Mahkemelerinde yargılama kurulunun arkasındaki levhada ifadesini bulmaktadır: "İstiklâl Mahkemesi Mücadelesinde Yalnız Allah'tan Korkar."²⁵⁰ Bu anlayışla faaliyet gösteren İstiklâl Mahkemeleri, binlerce kandırılmış, yoldan çıkarılmış asker kaçağının toplanıp tekrar cepheye gönderilmesine ön ayak olmuş, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi yalnız bir kişiyi o da onuncu kez kaçtığı için idam etmiştir.²⁵¹ Bununla birlikte İstiklâl Mahkemeleri yalnız yükümlülüklerini yerine getirmeyen kişileri yargılamakla kalmamış, kendi çıkarı için Tekalif-i Milliye usulüyle toplanan mal ve erzakı zimmetine geçiren görevliler ile halktan vergi alınması sırasında halka kötü muamelede bulunan subay ve diğer görevlileri de yargılamış ve gerektiğinde cezalandırmıştır. Örneğin, 10 Ekim 1921 tarihli Açıksöz Gazetesi'nde yer alan bir habere göre, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi halka kötü davranan subaylar olduğunu tespit etmiş ve bu konuyu bir çözüme kavuşturmak için aşağıdaki bildiriye yayınlamıştır.²⁵²

" Taşıma araçlarına kendiliklerinden el koyanlar en ağır cezaya çarptırılacaktır.

²⁵⁰ Aybars, **a.g.e.**, s.101,158.

²⁵¹ Özdemir, **a.g.e.**, s.58; Falih Rıfıkı Atay, **Çankaya**, Betaş Yayınları, İstanbul 1980, s.292.

²⁵² **Açıksöz**, 10 Ekim 1921.No:262

1. Ordunun taşıma araçlarına ihtiyacı, hükümetçe özel emirlere dayanarak tamamıyla sağlanmakta bulunduğu halde, bazı kıta subaylarının emirler ve yönergeler hükümlerine aykırı olarak rastladıkları ulaşım araçlarına kendiliklerinden el koydukları, bir kaza ve livadan çıkarılan ulaşım araçları kabilelerinin diğer kaza ve livada el konularak yollarına devam ettirilmedikleri ve bazı yerlerde de taşındıkları eşyayı yükleyerek başka bir yöne yolladıkları, bir çok yerlerden alınan rapor ve şikayetlerden anlaşılmıştır.

2. Tekalif-i Milliye emri gereğince, aracın yüzde 20'si alınmış ve geri kalan araçla da yükümlünün her ay yüz kilometrelik uzaklığa hükümetin kendilerine teslim edeceği eşya ve malları taşımaya mecbur tutulmuştur. Dolayısıyla, her yörenin ulaşım araçları, oranın en büyük mülkiye memurlarıyla komutanının göstereceği yere kadar teslim edilen eşya ve malları taşıyacak ve gerektiğinde gerçekleşecek haberleşme ve uygun bulunma üzerine ulaşım araçları kafilesi yasal olarak mecbur olduğu uzaklığa yüz kilometre kadar taşımayı sürdürecektir.

3. Tersine davrananlar ve yasaya yine uymayanlar ve halka zulüm edenlerin, uygulanan en ağır cezalarla cezalandırılacağı genelgeyle bildirilir."

Bununla birlikte asker kaçaklığı konusunda görevini kötüye kullanan jandarma subayları da olmuştur. Bunlar cepheye gitmek istemeyen erleri jandarma olarak kaydederek karşılığında rüşvet alan kişilerdi. Ayrıca asılsız haberleri resmi bildiri olarak yayınlayıp bilerek veya bilmeyerek ortalığı karıştıranlar da vardı. Bunlarla da İstiklâl Mahkemeleri mücadele veriyorlardı.²⁵³

Dikkat edileceği üzere İstiklâl Mahkemeleri, halka yönelik bir caydırıcılıktan ziyade devlet görevlilerinin görevlerini kötüye kullanmalarını engellemek amacıyla faaliyet göstermişlerdir.

Örnek vermek gerekirse; Ilgaz'ın Mülazım Köyünden asker Mehmet Ali'nin eşi Zeliha'ya ait buğday ve ot demetlerini askeriye ait hayvanlara yedirdiği tespit edilen Kastamonu Menziline görevli Üsteğmen Mustafa Efendi 15 gün hapis cezasına çarptırılmış, bunun yanında buğday ve ot demetlerinin bedeli olan 35 liranın maaşından kesilerek mal sahibine verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵⁴

²⁵³ **Hakimiyet-i Milliye**, (3.9.1921)

²⁵⁴ Sürmeli, a.g.e., s.138; Nurettin Peker, **1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri**, "İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi", İstanbul 1955,s.390-391.

Tabiidir ki, halkın arasından Tekalif-i Milliye emirlerini yerine getirmekte kusurlu olanlar da olmuş, bunlar için de yargılama süreci işlemiştir.

Örneğin; Tekalif-i Milliye'den on sandık şekerini kaçırmak suçuyla yargılanan Bolu'nun Karamanlı Mahallesi'nden Bakkal İmamoğlu Kadir ve yine Tekalif-i Milliye'den bir sandık şekerini kaçırarak Gerede'nin Demirciler Mahallesi'nden Medikoğlu Sadık'ın yapılan soruşturma ile suçları kanıtlandığından, söz konusu şekerlere el konularak Tekalif-i Milliye Komisyonu'na bedelleri ödenmeksizin teslim edilmesi kararlaştırılmış ve bu kişilere ellışer lira nakdi para cezası kesilmiştir.²⁵⁵

İnebolu'dan 1100 altın kaçırarak Ankara tüccarlarından Eşref ve Haşim Beylerin ise birer sene hapislerine karar verilmiştir.²⁵⁶

Bu gibi örneklerin dışında o dönemde çıkan birçok gazetede benzer haberler yer almıştır. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 24 Eylül 1921 tarihli sayısında yer alan bir habere göre Ankara'nın Kariş Mahallesi'nden Şükrüoğlu Hüseyin adlı kişi hükümete ait olan kasaturayı Tekalif-i Milliye Komisyonu'na teslim etmeyip üzerinde taşıdığı kanıtlandığından yapılan mahkemede alınan bir kararla önce idamına hükmedilmiş, ancak kendisinin 18 yaşından küçük olduğu görüldüğünden cezası başka bir cezaya dönüştürülmüştür.²⁵⁷

Belirtilmesi gereken bir diğer husus da İstiklâl Mahkemeleri'nin adil karar vermeleri ve bu konuda din farkı dahi gözetmemiş olmalarıdır. Örneğin, 6 Temmuz 1922 tarihli Yeni Gün gazetesinin haberine göre hacı sıfatını taşıyan 2 Türk asıllıken, bilgisizlikleri nedeniyle kaçtıkları anlaşılan 3 Rum serbest bırakılmıştır.²⁵⁸

İstiklâl Mahkemeleri'nin kararlarına ve uygulamalarına bakacak olursak af mekanizmasının ve bilgisizliklerinden dolayı hata yapanları doğru yola iletme niyetinin esas olduğunu görmekteyiz. Örneğin, suçu ağır olanlara verilen ölüm cezaları, 15 gün içerisinde teslim olmaları şartıyla yeniden yargılanmak üzere kaldırılmakta, bu süreyi geçirenlerin cezaları ise kesinleşmekteydi. Ayrıca, bu gibi hususlar sürekli olarak gazetelerde yer alan beyannamelerle halka duyurulmakta ve

²⁵⁵ **Açıksöz Gazetesi**, 18 Eylül 1337 (1Ekim 1921).No:286

²⁵⁶ Sürmeli, **a.g.e.**, s.138; Peker, **a.g.e.**, s.390-391.

²⁵⁷ **Hakimiyet-i Milliye**, 11 Eylül 1337 (24 Eylül 1921), No:289.

²⁵⁸ **Yeni Gün**, (6 Temmuz 1922.).

pişman olanların vatanlarına karşı en son vicdani görevlerini yerine getirmelerinin sağlanmasına fırsat verilmekteydi.²⁵⁹

Sonuç olarak, İstiklâl Mahkemeleri Büyük Millet Meclisi'nin ülkede iç huzuru ve asayişini sağlamış, kaçak olaylarının vb. suçları azaltmakta etkili olmuşlardır. Bu mahkemeler aracılığı ile Meclis otoritesini kabul ettirmiş ve güç kazanmıştır.

İstiklâl Mahkemeleri'nin başarılı olmaları ve asayişin eskisine nazaran büyük oranda sağlanması üzerine artık bu mahkemelerin kaldırılması istenmiştir. 20 Temmuz 1922 tarihinde Mustafa Kemal'in Başkumandanken atamış olduğu İstiklâl Mahkemesi üyeleri geri çağırılmış, aynı ayın 27'sinde ise İstiklâl Mahkemeleri ile ilgili kanunu değiştirmek amacıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun hazırladığı yeni kanun tasarısı ise 31 Temmuz 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir.

Bu kanun ile İstiklâl Mahkemeleri'nin görev ve yetkileri saptanmış, mahkemelerin yetkileri kısıtlanırken, savcılarının yetkileri genişletilmiştir. Kanunla idam kararlarının Büyük Millet Meclisi'nin onayından geçmesi kabul edilmiş, getirilen başka bazı düzenlemelerle birlikte bu mahkemeler ilk kuruldukları dönemdeki "ihtilâl mahkemeleri" niteliğini kaybetmişlerdir.²⁶⁰

Bu kanunun 1 Ağustos 1922 günü yürürlüğe girmesi ve aynı gün alınan 274 numaralı kararla birlikte İstiklâl Mahkemeleri'nin faaliyetlerine son verilmiştir.²⁶¹

Kuruluşları ile kısa sürede Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ne karşı yürütülen engelleyici ve bölücü nitelikteki faaliyetleri azaltmakta büyük ölçüde başarılı olan İstiklâl Mahkemeleri'nin önemi, konumuz açısından bakıldığında ise, Tekalif-i Milliye Emirleri'ne uymayanların vatana ihanet suçlamasıyla bu mahkemelerde yargılanmış ve suçlu bulunmaları halinde yine bu mahkemelerce cezalandırılmış olmalarından ileri gelmektedir.

Bölüm içerisinde de bahsedildiği gibi bu mahkemelerin kapsamına giren konulardan olan Tekalif-i Milliye Emirleri'ne aykırı davranışlar -özellikle görevi kötüye kullanma ile erzak ve malzeme saklama gibi fiiller- cezalandırılmışlardır.

²⁵⁹ Açıksöz, (24.1.1921 ve 31.1.1921.)

²⁶⁰ Aybars, a.g.e., s.129.

²⁶¹ İstiklâl Mahkimi Kanunu, 31 Temmuz 1922, Düstur, I. Tertip, 3. Cilt, s.108-110 ve s.110, Karar No: 274.

Böylece İstiklâl Mahkemeleri Tekalif-i Milliye Emirleri'nin tam olarak uygulanmasında da etkin rol oynamışlardır.

6. Tekalif-i Milliye ve Basın

Ulusal Kurtuluş Mücadelesi devam ederken gerek yurtiçi gerekse yurtdışı basınında Sakarya Savaşı öncesinde yaşananlar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler bir yandan Eskişehir-Kütahya Savaşları sonucu ortaya çıkan durumun bir analizini içerirlerken bir yandan da o tarihten sonra yaşanması olası olaylara değinmektedirler. Genel itibariyle bir beklenti dönemine uygun şekilde yer alan haberler arasında Türk-Yunan Savaşları'nın siyasi, askeri ve politik yorumları da yapılmaktadır. Örneğin; İzzet Öztoprak'tan aktarıldığı üzere, yayınlarında yabancı gazete ve dergilerden alınan haberlere de yer veren Peyam-ı Sabah gazetesi, 25 Ağustos 1921 tarihli Fransız Le Temps gazetesinden alarak yayınladığı bir haberinde, Türk askerlerinin gereksinimlerinin bir kısmının karşılanması durumunda bile Türk ordusunun çok uzun süre direnebileceğini, Eskişehir-Kütahya Savaşları'nın da gösterdiği gibi lojistik hizmetlerin savaşta başarı için ana etken olduğunu, bununla birlikte yağmur mevsiminde Anadolu'nun keçi yollarıyla patikalarında Yunan otomobil ve kamyonlarının üstünlük sağlamada pek işe yaramayacağını belirtilmiştir.²⁶²

Sakarya Savaşı öngünlerinde Yunanistan'ın içerisinde bulunduğu koşulları gösteren bir haber ise yine Peyam-ı Sabah gazetesinin 31 Ağustos 1921 tarihli sayısında yer alan The Turkey'in yazısıdır.²⁶³

1. Yunanlılar, Türk ordusunu bütünüyle imha etmeyi başaramayacaklardır. Son taarruz (Eskişehir- Kütahya Savaşları) bu hususu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Yunanlılar bu taarruzda gerek asker gerek savaş araç ve gereçleri bakımından sağlam bir durumda bulundukları halde, Türk ordusunu çevirmeye yönelik amaçlarına erişemediler.

2. Yunanistan uzun süre, zafer elde etse dahi kendisinden on kat büyük bir ülkeyi yönetemez.

²⁶² İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.208-209.

²⁶³ Öztoprak, **a.g.e.**, s.209.

3. Yunanistan sadece İzmir'in yönetimi için oradan toplayacağı gelirlerin on katını harcamak zorundadır.

Bununla birlikte Fransız L'Humanite gazetesi Açıksöz Gazetesinde yayınlanan bir haberinde Yunan hükümetinin İngiliz emperyalistlere alet olduğunu, hükümetin hem Yunan milletini hem de silahsız ve masum Türk köylülerini mahvettiklerini, ayrıca İzmit ve civarında Türklere yapılan vahşet ve zulmün yalnız Konstantin için değil aynı zamanda bütün Yunanlılar için tarihi ve ebedi bir leke olduğunu dile getirmiştir.²⁶⁴

Yunan basınına baktığımız zaman ise iki farklı görüşün savunulduğunu görmekteyiz. Bunlardan birincisi hükümeti eleştiren kral taraftarı görüş, ikincisi ise hükümeti destekleyen görüştür. 1 Eylül 1921 tarihli Açıksöz Gazetesinde çıkan bir habere göre, Yunanistan'daki kralcı görüş, Venizelos'un ülkeyi körükörüne yabancı devletlerin entrikalarına alet ettiği ileri sürerek İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemekten vazgeçmeye başladığına işaret etmiş ve Türkler karşısında yapayalnız kalmaktan memnun olunamayacağını beyan etmiştir. Öte yandan ise Venizelos taraftarı basın organları ise muharebelerin amacının düşmanı kesin ve hızlı bir barışa mecbur etmek olduğunu, bunun için de savaşın Anadolu'nun içlerine kaydırıldığını, savaşın Ankara'nın işgali ile sonuçlanacağını belirtilmişlerdir.²⁶⁵

Görüldüğü üzere Yunan basını Sakarya Savaşı öncesinde birlik ve beraberlikten uzak, birbirine düşmüş bir görünüm sergilemektedir.

Genel olarak ise, Batı basını için Sakarya Savaşı öncesindeki durum bir beklenti ortamı havası taşımasının yanında, yayınlanan haberler ağırlıklı olarak Türklerin direnme güçleri ve üstün Yunan kuvvetlerinin başarısızlıkları üzerine kurulmuştur. Böyle bir ortamda Yunanlıların Ankara'yı ele geçirmek için düzenleyecekleri diğer bir saldırıya hazırlık için Başkumandan olmasının ardından en fazla 10 günlük bir süresi bulunan Mustafa Kemal, diğer bölümlerde de üzerine durulduğu gibi, bir zorunluluk olarak Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanması emrini vermiştir. Tekalif-i Milliye emirleri ve uygulamaları ile ilgili ilk haberler Türk hükümetinin yarı-resmi yayın organı gibi çalışan Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer almıştır.

²⁶⁴ Öztoprak, a.g.e., s.207.

²⁶⁵ Öztoprak, a.g.e., s.210.

10 Ocak 1920 tarihinden itibaren haftada iki kez yayınlanmaya başlayan Hakimiyet-i Milliye gazetesi ilk sayısında gazetenin çıkış sebebini ve adının neden bu şekilde konulduğunu açıklamış, bütün sayıları boyunca da Anadolu'nun bütünü ile ilgili durum ve olaylara yer vermiştir.²⁶⁶

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 9 Ağustos 1921 günlü sayısının ilk sayfasında Tekalif-i Milliye emirlerinin uygulanmaya başlandığı ile emirlerin neler olduğu bildirilmiştir.²⁶⁷ Bununla birlikte Kastamonu ve çevresinde yayınlanan Açıksöz gazetesi de halkın Tekalif-i Milliye emirlerini yerine getirmelerini sağlayacak teşvik yazıları yayınlamış ve bu emirleri ayrıntılı şekilde açıklamıştır.²⁶⁸

İstanbul basını dışarıda tutulmak üzere Anadolu'da yayın yapan ve aralarında Mustafa Kemal Paşa'nın özel emri ile kurulmuş ve ulusal yapıyı güçlendirici gazetelerin de bulunduğu gazeteler ulusal mücadelenin kazanılmasında etkili olmuşlar, devlet ile halk arasında bir bildirim aracı olmalarının yanında bir bilgilendirme aracı da olmuşlardır. Örneğin; Ankara Tekalif-i Milliye Komisyonu Başkanı İhsan Bey'in basında yer alan ilk bildirisi halka Hakimiyet-i Milliye gazetesi aracılığı ile duyurulmuştur. Bildiri şöyledir.²⁶⁹

"Yurtsever halkımıza,

Memleketten alçak düşmanı kovmak için özveri gerekmektedir.

Askerlerimiz cephede kanlarını dökerken, bizim de burada varımızı yoğunuzu feda etmemiz gerekmektedir. Bunun için hükümetimizin bizden istedikleri, ordunun yiyecek, içecek ve giyim gereksinimlerini karşılamak için oluşturulan Ankara Tekalif-i Milliye komisyonu, aşağıdaki kararların alındığını duyurur:

1. Buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum.

2. Tüccarların ve halkın elinde bulunan her renkte çamaşırlık,bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış, yıkanmamış yün, tiftik, erkek giysi yapımına uygun her türlü yazlık ve kışlık kumaşlar, kalın bezler, kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, mamul yemeni, çarık, potin, çarık yapımına özgü deri, demir

²⁶⁶ Yücel Özkaya, **Milli Mücadelede Atatürk ve Basın II**, Yeni Gün Basın-Yayın, Ocak 2001, s.29-30.

²⁶⁷ **Hakimiyet-i Milliye**, (9 Ağustos 1921), No:259.

²⁶⁸ Özkaya, **a.g.e.**, s.19.

²⁶⁹ **Hakimiyet-i Milliye**, (9 Ağustos 1921).

kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipleri, nallık demir, yapılmış nal, mih, yem torbası, belleme, kolan, kabağı, gebre, urgan.

3. Yukarıdaki maddelerde türleri yazılı yiyecek ve giyecek mallarla vb. araç gereçlerle miktarlarının bilinmesine gerek duyulduğundan halkın ve tüccarların ellerinde belirtilen mallardan her ne varsa üç güne kadar Valilik makamındaki Tekalif-i milliye Komisyonu'na bu beyannameyle başvurmaları ve beyanname ile vermeyenlerin yapılacak inceleme sonucunda mallarının ellerinden alınacağı ve kendilerinin vatan hainliği ile suçlanarak cezalandırılacakları belirtilir.

Tekalif-i Milliye Komisyonu Başkanı İhsan."

Son olarak halkın Tekalif-i Milliye emirlerine olan tutumuna da değinmek yerinde olacaktır. 13 Ağustos 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Ankara Valisi ve aynı zamanda Tekalif-i Milliye Komisyonu Başkanı olan İhsan Bey'in gazetede yer alan söylemleri şöyledir:²⁷⁰

" (...) Yayınlanan ilan üzerine, halk, elinde ne kadar silah varsa kendi elleriyle ve büyük bir memnuniyetle getirerek komisyona teslim etmektedir. Köylere de aynı bildiri yapıldığından, ne kadar silah varsa yavaş yavaş geleceğine şüphe yoktur.

Erzak ve eşya işine gelince; hükümetin bu konudaki duyurusundan hemen sonra, belirli bir süre içinde erzak ve eşyanın miktarlarını bildiren halk, komisyona beş yüzü aşkın beyanname getirmiştir. Komisyonun , her evin kahraman ordumuz için bir kat çamaşır, bir çift çorap bağışlamasıyla ilgili olan bildirisi, halk tarafından memnuniyetle karşılanarak, her mahalle ve köyde büyük çalışma başlamıştır. Geceli gündüzlü bu konuda çalışılmaktadır. Birkaç güne kadar, binlere ulaşacak çamaşır ve çoraplardan tamamlananlar komisyona getirilerek teslim edilecektir.

Bu komisyonlar, Ankara ilinin çevresindeki ilçelerde de elbette oluşturulmuştur. Oralardaki çalışmaların durumunu anlatır mısınız?

Tekalif-i Milliye Komisyonları, ilçelerde doğrudan bu konuyla ilgili olan emirler çerçevesinde çalışarak halkın teslim ettiği şeyleri yine doğrudan askeriyeğe teslim edecektir. Ancak bildirildiğine göre, Ankara iline bağlı bütün yerlerde her şeyden önce ve işin öneminin bilincinde olarak çalışılmakta, halk İstiklal Savaşı'mızda başarının sağlanması için her türlü fedakarlıkları severek yapmaktadır.

²⁷⁰ **Hakimiyet-i Milliye**, (13 Ağustos 1921).

Güvenlik ne durumdadır? Karar varsa bu konuda da bilgi lütfediliyor mu?

Onca çalışmaya ve orduya katılmak için her köyden erlerin gelmesine bu sebeplerle ilde büyük bir hareket bulunmakta olmasına rağmen güvenlik her zamankinden daha yolundadır. Çünkü, halk, yurdun kurtuluşu ve bağımsızlığı için olan bu çalışmaların anlamını, Yunanlıların acımasızca ve yok edici siyasetini pek güzel anlamıştır. Onun için halk serin kanlı olarak yurt görevinin yapılmasına koşuyor, kaçaklar konusuna gelince; Herkes bir düğüne gider gibi davullarla, zurnalarla sınıra koşmak için geliyor. Tanrı'ya şükür kaçak olayları yoktur."

Bu örneklerde de görüldüğü üzere, Hakimiyet-i Milliye gazetesi başta olmak üzere Anadolu'da yayınlanan gazetelerin devletle halk arasındaki bildirim ve bilgilendirmeyi sağladıkları ortadadır. Bu yararlarının yanında, İstanbul'da yayın yapan ve ulusal mücadeleye zarar verir nitelikte konulara yer veren gazeteler haricinde kalan Hakimiyet-i Milliye, İrade-i Milliye ile Açıksöz ve Vakit gazeteleri milli ruhu korumaya ve halkın maneviyatını yükseltmeye yönelik yazılar da yayınlamak suretiyle Ulusal Kurtuluş Mücadelesine destek vermek noktasında üzerlerine düşen görevi yerine getirmişlerdir.

7. Tekâlif-i Milliye Uygulamalarının Sona Erdirilmesi

7-8 Ağustos 1921 tarihinde uygulanmaya başlayan Tekalif-i Milliye Emirleri, 1 numaralı emir dışarıda kalmak üzere, 5 ve 9 numaralı emirleri ile sürekli yükümlülükler getirmekte idi. Diğer emirler olan 2,3,4,6,7,8 ve 10 numaralı emirler bir defada yerine getirilen bu yüzden de yerine getirilmesiyle birlikte bağlı oldukları yükümlülükleri de sonlandıran bir yapıya sahiptiler.

8 Ekim 1921 günlü ve 690 sayılı emirle de belirtildiği gibi Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasına 30 Ekim 1921 tarihinden itibaren son verileceği kararlaştırılmıştır.²⁷¹ Ancak alınan kararlar 1921 yılındaki ekimin geç yapılması nedeniyle gecikecek olan mahsul, ne zaman alınırsa alınsın, Tekalif-i Milliye Komisyonları tarafından vergilendirmeye tabi tutulmuştur.

Yabancı ülkelerden gelen mallar içinse alınmakta olan %10 Tekalif-i Milliye kesintisi 3 Ekim 1921 tarihinden itibaren alınmamıştır.

²⁷¹ **Açıksöz**, 2 Teşrinisani 1337, (15 Kasım 1921),No:325; **Peyam-ı Sabah**, 10 Teşrinisani 1337 (25 Kasım 1921),No:1054.

1921 yılının sonlarına gelindiğinde iki emrin halen uygulanmakta olduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi olan 5 numaralı Tekalif-i Milliye Emri 18 Nisan 1922 gün ve 223 sayılı Askeri Ulaştırma Kanunu çıkartılıncaya kadar yürürlükte kalmıştır. 9 numaralı emir ise Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar uygulanmıştır.²⁷²

Tekalif-i Milliye usulüyle toplanan erzak ve eşyanın bedelleri ise söz verildiği gibi sahiplerine ödenmiştir. Bu ödemelerin büyük bir kısmı nakit olarak yapılırken, geri kalan önemsiz bir kısmı ise hazine tahvilleri verilmesi suretiyle yapılmıştır. Ödemelerin yapılması ile ilgili kanun 12 Nisan 1923 tarihli ve 328 sayılı kanundur. Bu kanun ile toplamı 6.003.663 TL. olan Tekalif-i Milliye borçları hak sahiplerine ödenmeye başlanmış, borcun %72.3'üne karşılık gelen 4.340.508 TL. tutarındaki bölümü 1923 yılında, geri kalan % 27.7 lik kısmı ise 1926 yılı hariç olmak üzere her yıl yapılan ödemelerle 1929 yılında kapatılmıştır.²⁷³

TABLO 26. Tekâlif-i Milliye Komisyonlarınca Halka Yapılan Ödemeler

YILLAR	TUTAR (TL)
1923	4.340.508
1924	1.145.053
1925	236.949
1926	-
1927	189.988
1928	86.564
1929	4.601
TOPLAM	6.003.663

Kaynak: M.Akif Tural, **a.g.m.**, s.559.

Ankara Hükümeti yalnızca Tekalif-i Milliye borçlarını değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin iç borçlarını da ödemiştir. Savaşı izleyen yıllarda yapılan bu türden ödemeler 10.527.217 TL. olarak gerçekleşmiştir. Toplam rakama bakacak olursak Ulusal Hükümet, Osmanlı döneminde Tekalif-i Harbiye usulüyle alınan erzak ve eşyanın bedelleri ile birlikte Tekalif-i Milliye usulüyle alınan ihtiyaç maddelerinin bedeli olarak toplam 17.426.409 TL. ödemiştir. Bu ödemeler 1923 yılından 1937

²⁷² Sürmeli , **a.g.e.**, s.165-168;

²⁷³ Tural, **a.g.m.**, s.558; Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.298.

yılına kadar 14 yıllık sürede yapılmış olup devletin halka borcu kalmadığını gösteren en önemli unsurlardır.²⁷⁴

D. TEKALİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ'NİN ETKİLERİ

1. Tekalif-i Milliye Emirleri'nin Savaş Ekonomisine Yansımaları

Kuvay-i Milliye'nin dağıtılıp düzenli orduya geçilmesi döneminde Büyük Millet Meclisi üç farklı yolla gelir sağlamak çabasına girmiştir.

a) Osmanlı Devleti'nin vergi yasalarını değiştirmek, vergi oranlarını artırmak ve yeni vergiler koymak,

b) Sovyet Rusya'dan alınan yardımları ve çeşitli emanet paraları açıkları kapatmakta kullanmak,

c) Düyûn-u Umumiye faizini ödemeyerek çeşitli gereksinimler için kullanmak. (O dönemde Osmanlı Devleti'nin 162.121.625 lira dış borcu bulunmaktadır. Bu borcun yıllık faizi de 9.652.000 liradır.)²⁷⁵

Bunlardan ayrı olarak Ziraat Bankası'ndan da zorunlu ihtiyaçları karşılamak amacıyla 1.200.000 lira da borç alınmıştır.²⁷⁶

Sakarya Savaşı'na kadar bu politikalarla ayakta kalan bütçe, ordunun yeni bir Yunan taarruzuna hazırlanabilmesi için gerekli olan kaynakları bulmada sıkıntı çekmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, Başkumandan olmasının ardından en geç on gün içerisinde orduyu çarpışmaya hazır duruma getirmek zorunluluğundadır. Alınabilecek önlemlerden en akılcı ve en kısa sürede sonuç verebilecek olanı Tekalif-i Milliye Emirleri adı altında yayınlanıp uygulamaya konan gelir artırıcı bir önlem özelliği taşımasının yanında aynı zamanda, zorunlu bir iç borçlanma yöntemi olan tedbirler paketi olmuştur.

Tekalif-i Milliye Emirlerinin yanı sıra bir kaynak da İstanbul vb. yerlerdeki İtilaf Devletleri kuvvetleri denetimindeki Osmanlı silah ve cephane depolarından kaçırılan savaş araç-gereçleri olmuştur. Gerek Sakarya Savaşı öncesi gerekse Sakarya Savaşı sırasında girilen bu faaliyetler ile Ulusal Kurtuluş Mücadelesi

²⁷⁴ Sürmeli, **a.g.e.**, s.168.

²⁷⁵ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.265; Selek, **a.g.e.**, s.523-524,525.

²⁷⁶ Duru, Turan, Öngeoğlu, **a.g.e.**, s.265.

desteklenmiştir. Örnek olarak, Felâh Grubu Sakarya Savaşı sırasında İstanbul ve civarından önemli miktarlarda silah ve cephane kaçıracak Anadolu'ya göndermiştir.*

Tekalif-i Milliye Emirleri ise Sakarya Savaşı öncesinde en etkin ve en yararlı kaynak olma niteliğini kazanmıştır. Şimdi bu emirler sonucunda elde edilen faydalara kısaca bir göz atalım.

a) Tekalif-i Milliye Emirleri ile Sağlanan Gelirler

Tekalif-i Milliye Emirleri diğer bazı vergiler gibi parasal ve nakdi bir vergi olmadığı gibi halkın devlete zorunlu borçlanmasını içeren mal esasına dayanan bir vergidir. Bu yüzden Tekalif-i Milliye usulüyle alınan vergiler erzak ve eşya kalemlerinden oluşmaktadırlar. Bu emirler vasıtasıyla ele geçen kaynaklar, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında en önemli etkenlerden biri olmuşlardır. Tekalif-i Milliye uygulamaları neticesinde Kasım 1921 sonuna kadar toplanan eşya ve erzak miktarları aşağıdaki gibidir:

İki numaralı Tekalif-i Milliye Emrinin uygulanması ile sağlananlar:

TABLO 27. İki Numaralı Tekalif-i Milliye Emri ile Bağış Olarak Toplanan Giyecekler

Cinsi	Fiyatı (Kuruş)	Miktarı (Adet)
Don	75	426.609
Gömlek	75	452.672
Mintan	110	60.608
Çarık	45	344.934
Çorap	31	363.285

Kaynak: Sürmeli, **a.g.e.**, s.92; **TİH**, Cilt 7, s.367.

Üç numaralı Tekalif-i Milliye Emri ile sağlanan eşyalar ise şunlardır:

TABLO 28. Üç Numaralı Tekalif-i Milliye Emri ile Toplanan Eşyalar

Cinsi	Fiyatı (Kuruş)	Miktarı
Elbiselik Kumaş	220	188.150 metre
Çamaşırlık Çeşitli Basma	35	1.285.706 metre
Kösele	220	35.699 kilogram
Kundura	300	2.373 çift
Pamuk	140	14.631 kilogram
Yün	20	119.329 kilogram
Tiftik	20	280.410 kilogram
Kundura Çivisi	42	1.132 kilogram
Kunduracı İpliği	220	420 kilogram
Meşin	120	6.060 kilogram

Kaynak: Sürmeli, **a.g.e.**, s.95-96 ve Kayıran, **a.g.m.**, s.657.; Ayrıca bkz: **TİH**, Cilt 7, s.360-369.

* İstanbul ve civarından Anadolu'ya kaçırılan silah ve cephanenin detaylı dökümü tablolar bölümünde bulunmaktadır.

Tekalif-i Milliye Emirlerinin dördüncüsü ile ele geçen yiyecek maddeleri şöyledir:

TABLO 29. Dört Numaralı Tekalif-i Milliye Emri ile Toplanan Erzak ve Yiyecek Maddeleri

Cinsi	Kilo Fiyatı		Miktarı	
	Kuruş	Santim	Ton	Kilogram
Un	10	50	1.890	586
Buğday	7	-	16.703	703
Bulgur	9	50	1.274	568
Arpa	4	75	14.074	556
Nohut	12	25	1.441	106
Şeker	62	50	224	627
Sadeyağ	120	-	126	921
Zeytinyağı	82	50	140	605
Soğan	5	50	101	554
Patates	7	50	591	536
Mevaşi (Kasaplık Hayvanlar)	30	-	3.905	60
Sığır	20	-	95	350

Kaynak: **TİH**, Cilt 7, İdari faaliyetler, s.360-369; Aktaran: Sürmeli, **a.g.e.**, s.104-105.

On numaralı Tekalif-i Milliye Emirleri gereğince halkın elindeki taşıt araçlarından da yararlanılmıştır. % 20'sine el konulan bu taşıt araçlarının vergi olarak alınan miktarı şu kadardır:

Tablo 30. On Numaralı Tekalif-i Milliye Emri İle Toplanan Taşıt Araçları

Cinsi	% 20 Miktarı (Toplanması Gereken)	% 20 den Alınan Miktar (Toplanan)	% 20 den Alınmayan Miktar (Sapma) *
Öküz ve Manda Arabası	2.518	2.362	156
Kağı Arabası	20.599	14.738	5.861
Yaylı At Arabası	47	34	13
Öküz ve Manda	56.031	38.434	17.597
Merkep	28.357	17.522	10.835
Binek ve Koşum	3.427	2.072	1.355
Mekkari ve Ester	6.081	3.975	2.106
Deve	3.240	2.334	906
Çift Atlı Araba	573	396	177
Tek Atlı Araba	25	20	5

Kaynak: Kayıran, **a.g.m.**, s.657; **TİH**, Cilt 7, s.360-369; **ATASE A**, 1/4297, D.21, F:1-31; Sürmeli, **a.g.e.**, s.126-128.

Görüldüğü üzere Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanması ile sadece Kasım 1921 tarihinde olan zaman dilimin de bile Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla önemli miktarlarda besin ve giyim maddesi toplanmıştır.

* Bu miktarlar % 20 lik vergi alınması gerekmesine rağmen vergi veren mükelleflerin özel durumları göz önünde bulundurularak alınmayan kısmı kapsar. Bir anlamda vergiden muaf tutulmuş kısmı gösteren rakamlardır.

Bu kadar fedakarlıklar sonucunda Sakarya Savaşı başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Şimdi de Tekalif-i Milliye Emirlerinin siyasi ve askeri sonuçlarını inceleyelim.

b) Tekalif-i Milliye Emirlerinin Siyasi ve Askeri Gelişmelere Etkileri

Tekalif-i Milliye Emirlerinin Türk siyasi ve askeri hayatına en büyük etkisi hiç şüphesiz Sakarya Savaşı'nın kazanılmasında etkin rol oynamasıdır. Hatırlanacağı üzere II. İnönü Savaşı'nın ardından özellikle de Eskişehir-Kütahya Savaşları sonrası Türk ordusunun askeri gücü zayıflamış bununla birlikte Anadolu halkı ekonomik açıdan bir tükenmişliğin içerisine girmiştir. Bu yüzden Başkumandanlık görevini üstlenen Mustafa Kemal Paşa, etkin ve hızlı bir yöntem olan eşya ve erzak vergilendirmesine gitmiş, Tekalif-i Milliye Emirleri on gün içerisinde saldırması beklenen düşman kuvvetlerinin karşısına güçlü ve direnme kabiliyeti yüksek bir ordu sürebilmenin anahtarı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Tekalif-i Milliye Emirleri, Türk Milleti'nin varlık-yokluk savaşında en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur.

Tekalif-i Milliye Emirleri ile Türk Ordusunun, saldırıya hazırlanan Yunan Ordusu karşısında, nitelik ve nicelik açısından güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Tekalif-i Milliye Emirlerinin yayınlanması ile Sakarya Savaşı'nın başladığı tarih olan 23 Ağustos arasında kalan 16 günlük sürede mümkün olduğunca Türk ordusu donatılmaya ve savaşmaya hazır hale getirilmeye çalışılmıştır. Bütün bu çabalar sonucunda aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere Sakarya Savaşı'nın başladığı 23 Ağustos 1921 tarihinde Türk ve Yunan kuvvetleri arasında büyük farklar mevcuttur. Ancak buna rağmen Türk ordusu bu çarpışmadan utkuyla çıkmayı başarmıştır.

TABLO 31. Sakarya Savaşı'nda Türk ve Yunan Ordularının Mevcutları

Türk Kuvvetleri	Yunan Kuvvetleri
5.401 Subay	6.418 Subay
96.326 Er	220.810 Er
54.572 Tüfek	75.900 Tüfek
825 Makineli Tüfek	2.768 Makineli Tüfek
1.309 Kılıç	1.350 Kılıç
196 Top	386 Top
2 Uçak	18 uçak

Kaynak: **TİH**, Cilt 7,8. Bölüm, s.331-332; **TİH**, Cilt 2,3. Bölüm, s.484-485; Suna Kili, **a.g.e.**, s.62.

Sakarya Savaşı'nın kazanılması ile birlikte içte ve dışta çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yurt içerisinde bu başarı büyük sevinç ve özgüven doğururken yurtdışında da büyük yankılar uyandırmıştır.

Örneğin, Batum Başkonsolosu'ndan ve Sovyet Azerbaycan temsilcisinden tebrik telgrafları gelmiş, bununla birlikte Sovyetlerin Azerbaycan temsilcisi zaferi kutlamak amacıyla Ankara'ya gelmiştir. Aynı zamanda Sovyet Ukrayna elçisinin de Meclis'te okunan bir beyanatı olmuş, Büyük Millet Meclisi Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa, bütün bu tebrik ve destek gösterilerine Türk Milleti adına en derin teşekkürlerini ileten telgraflar göndererek karşılık vermiştir. Buna ek olarak Fransız basınında yazdığı makaleler ile Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ni destekleyen ve böylece Fransız kamuoyunun Türk Milleti'ne karşı yakınlık duyguları beslemesini sağlamış olan Türk dostu Pierre Loti'ye de bir Anadolu halısı hediye etmiştir.²⁷⁷

Bütün bunlardan daha önemlileri, hiç şüphesiz, Ankara Hükümeti ile diğer devletler arasında imzalanmış olan antlaşmalardır. Sakarya Savaşı Sonrası imzalanan ilk antlaşma Fransız Hükümeti ile yapılan Ankara Antlaşmasıdır.

Bilindiği gibi, 1921 Şubatı'nda toplanan Londra Konferansı'nda Ankara Hükümeti'ni temsil eden Bekir Sami Bey'in yetkilerini aşarak imzalamış olduğu antlaşmaları Büyük Millet Meclisi kabul etmemiş, buna rağmen Fransa ile olan diplomatik ilişkiler kesilmemiş, her iki tarafta temasın sürdürülmesi konusunda hemfikir kalmışlardır.

Bununla ilgili olarak Fransız Hükümeti Franklin Bouillon'u Ankara'ya göndermiş, Misak-ı Milli üzerinde yoğunlaşan görüşmelerde Fransız tarafı amaçlarının Sevres Antlaşması'nı değiştirerek kabul ettirmek olmadığını, gerçek manada bağımsız bir Türk devletinin yanında olduklarını ifade etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa başkanlığında iki hafta kadar süren görüşmeler Fransız tarafının katı ve ısrarcı tutumu nedeniyle herhangi bir sonuç alınmadan kesilmiştir.

Sakarya Savaşı'nın ardından ise görüşmeler 24 Eylül 1921 tarihinde tekrar başlamış, 20 Ekim 1921'e kadar süren görüşmeler sonucunda Franklin Bouillon ile Yusuf Kemal Bey Ankara Antlaşması'nı imzalanmışlardır.

Bu antlaşma ile Ankara Hükümeti, Güney Cephesini kapamış, bununla birlikte, demiryolu bağlantısı olan Mersin gibi önemli bir limanı denetimi altına

²⁷⁷ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, s.435-445.

almıştır. Hepsinden önemlisi Ankara Antlaşması ile ilk defa bir batı devleti Misak-ı Milli'yi tanımıştır. Böyle bir tanıma ile aynı zamanda İtilaf Devletleri Blokunda da dikkate değer bir etkiye sahip olmuş, Fransa ve İngiltere arasında büyüyen çıkar çatışması, İtilaf blokundaki birlikteliği önemli ölçüde zedelemiştir.

Ankara Antlaşması'nın imzalanmasının ardından iki büyük devletten tepkiler ve çekinceler gelmeye başlamıştır. Özellikle İngiltere, bu antlaşma ile gerek Anadolu'daki gerekse Ortadoğu'daki çıkarları zarar gördüğü için en yoğun tepkiyi gösteren taraf olmuştur. Diğer yandan Sovyet Rusya açık ve katı bir tepki göstermemesine rağmen Ankara Hükümeti'nin taraf değiştirme sinyali vermiş olabileceğinden şüphelenerek kaygıya düşmüştür.

Fransızlarla yapılan bu antlaşmanın Fransa açısından bir diğer özelliği de o tarihe kadar İngiltere'nin jandarmalığını yapan Fransa'nın bu antlaşmayı imzalamasıyla bu özelliğini reddetmiş olmasıdır. Bu tarihten sonra Fransa, İngiltere'nin karşısına bir rakip olarak dikileceğinin sinyallerini vermiştir.

Sakarya Savaşı bir yandan Ankara hükümetinin milletler arası statüsünü sağlamlaştırırken bir yandan da Türk Milleti'nin geleceğini tayin edecek gücün Büyük Millet Meclisi olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte Sakarya Savaşı ardından yapılan Ankara Antlaşması'na Sovyet Rusya'nın çekincelerinin olduğu açıktır.

(...) Moskova Antlaşmasına rağmen, Sovyet liderleri, başta Stalin olmak üzere, uzun müddet Türk niyetlerinden şüphe beslediler. Kemalistlerin, anti-emperyalizm cephesine ihanet edecekleri ve Batı safına katılacakları kanaatini taşır gibi idiler. Türklerin Fransa ile anlaşmaları, ilk safhada, söz konusu şüpheleri kuvvetlendirmiştir.²⁷⁸ Oysa Mustafa Kemal Paşa müzakereler sırasında, Sovyet şüphelerini karşılamak için Fransızlarla yapılan müzakerelerin bir zaptını her gün, Sovyet sefaretine göndermiştir. Bu dönemin ardından bir süre tereddüt ettikten sonra Sovyet liderleri, başta Lenin olmak üzere, Ankara Hükümeti ile sağlam bir ilişki kurmanın faydalı olacağına kanaat getirmişlerdir. Bu yüzden geciktirilen askeri yardımın yapılması hususundaki detayları açıklığa kavuşturmak için Ankara'ya bir

²⁷⁸ Osman Okyar, **Milli Mücadele Dönemi Türk Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.178.

heyet göndermişlerdir. Bütün bu gelişmelerden sonra, Türk-Sovyet ilişkileri sağlam bir zemine oturtulmuştur.²⁷⁹

Bu tarihten sonra Sovyetlerce yapılmış olan silah yardımı hem miktar hem de cins olarak Türk Ordusunun gücünü önemli ölçüde artırmıştır. Ankara Antlaşması ile Fransa'nın terk ettiği silahları da dikkate alırsak Büyük Taarruzda Türk Ordusunun ulaşmış olduğu askeri gücü tahmin edebiliriz.²⁸⁰

Sakarya Savaşı'nın kazanılmasının ardından elde edilen bir diğer siyasi kazanç da Kars Antlaşması olmuştur. Bu antlaşmanın, daha önce imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'ndan tek farkı, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Sovyet Rusya ile olan sınır sorunlarını 13 Ekim 1921 tarihinde tamamen ortadan kaldırmasıdır. Kars Antlaşması'nın içte ve dışta da önemli yankıları olmasının yanında Kars Antlaşması'nın Moskova Antlaşması'nda açıklığa kavuşturulmamış olan bazı konuları kapsamaması ve diğer yönleriyle Moskova Antlaşması'nın aynısı olması sebebiyle Ankara Antlaşması gibi yankı bulmamıştır.

Özetleyecek olursak Sakarya Savaşı'nın kazanılmasıyla birlikte Ankara hükümetinin yurt içinde ve dışında saygınlığı artmış, otoritesi kuvvetlenmiştir. Yabancı ülkelerle yapılan antlaşmalar ile Ankara Hükümeti büyük kazanımlar elde etmiş, Yunan kuvvetleri de geri çekilmek mecburiyetinde bırakılmıştır. Artık taarruz sırası Türk ordusuna geçerken, manevi anlamda hem Türk Milleti hem de ordusu içerisinde özgüven ve maneviyat hisleri kuvvetlenmiştir. Sakarya Savaşı sonrası dış dünya artık Ankara Hükümeti'nin Türk Milleti'ni temsil eden yegane temsil organı olduğunu anlamış, İngilizler ile Fransızlar arasında süregiden çıkar çatışması Ankara Antlaşması ile İtilaf blokunda parçalanmaya sebebiyet vermiştir. Şimdiye kadar incelenen gelişmelere bakıldığında Ankara Hükümeti Yunan Hükümeti karşısında avantajlı bir konuma gelirken, artık Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nde inisiyatif Yunan tarafından Türk tarafına geçmiştir.

²⁷⁹ Okyar, a.g.e., s.193.

²⁸⁰ Okyar, a.g.e.,s.187.

2. Tekâlif-i Milliye'nin Milli Mücadeledeki Yeri ve Önemi

Çok zor koşullar altında girişilen Ulusal Kurtuluş Mücadelesi dış kaynak bulmak olanağı sınırlı olduğundan büyük oranda iç kaynaklar ile finanse edilmek durumunda kalınmıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında yapılan harcamaların ancak % 8.8'inin²⁸¹ dış yardımlardan karşılandığını düşünürsek, Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin ne oranda iç kaynak kullanımıyla başarıldığını anlayabiliriz. Aşağıdaki tabloda Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında yapıldığı tahmin edilen harcamaların hangi kalemlerden karşılandığını gösteren bilgilere ulaşılabilir:

TABLO 32. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın Finanse Edildiği Gelir Kalemleri

Gelir Kalemleri	Tutar (Milyon Lira)	Yüzde Oranı
Bütçe Gelirleri	94	63.9
Bütçe Dışı Kaynaklar	10	6.8
Diğer Kaynaklar, El koymalar	23	15.7
Teberrular (Bağışlar)	7	4.8
Rus Yardımları	13	8.8
Toplam	147	100.0

Kaynak:Tural, **a.g.m.**,s.558.

Sovyet Rusya'dan alınan toplam miktarı 13 Milyon lirayı aşmayan dış yardım haricinde Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin % 91.2 oranında iç kaynaklar tarafından karşılanmış olduğunu görüyoruz.

Ankara Hükümeti kurulmadan önce yapılan harcamalar ise büyük oranda bağışlar ile karşılanmıştır.²⁸²

Ortaya çıkan bütçe açıkları çeşitli önlemlerle kapatılmaya çalışılmış, Kütahya-Eskişehir Savaşları'nın sonrasında kaynakları tükenme noktasına gelen Türk Ordusunun ihtiyaçlarını karşılayarak Yunan taarruzuna direnebilmek için Tekalif-i Milliye Emirleri'nin uygulamaya konulması bir zorunluluk olarak kendisini hissettirmiştir. Türk Milleti'nin varlık-yokluk savaşında Tekalif-i Milliye Emirleri sayesinde önemli miktarlarda mal ve hizmet sağlanmış, Türk Ordusunun ihtiyaçları

²⁸¹ Tural, **a.g.m.**,s.558; Eldem, **a.g.m.**,s.404.

²⁸² Kayıran, **a.g.m.**, s.658.

iki hafta gibi kısa bir sürede bütün bir milletin seferberliği ve yüksek fedakarlığı ile karşılanmıştır.

Sakarya Savaşı'nın imkansızlıklar sebebiyle kaybedildiğini düşündüğümüzde Tekalif-i Milliye Emirleri'nin ve uygulamalarının ne derece gerekli ve hayati olduklarını kolaylıkla anlayabiliriz. Kaybedilmiş bir Sakarya Savaşı, Ankara'ya kadar ilerlemiş bir Yunan askeri kuvvetini, Kayseri'ye taşınmış bir Meclisi ve özgüvenini büyük oranda kaybetmiş ve yok olmanın eşiğinde bir milleti akla getirmektedir. Bu açıdan Mustafa Kemal Paşa'nın Dünya Tarihi'nde ilk kez uygulamaya koyduğu bir kavram olan "Topyekûn Savaş Stratejisi" Türk Milleti'ni yok oluştan kurtaran en önemli etkenlerden biri olmuştur. Tekalif-i Milliye Emirleri ise bu "Topyekûn Savaş Stratejisi" içerisinde ise en önemli ve nadide yere sahip uygulamadır. Sadece mâli bakış açısından yaklaştığımızda dahi, Tekalif-i Milliye Emirleri ile bütün bu uygulamaların yapılmamış ve bütün bu kazanımlar elde edilmemiş olması halinde Milli Savunma bütçesinin 1920 yılına göre kaç kat artış göstereceğini kestirmek mümkün olmayacaktı.²⁸³

Tekalif-i Milliye Emirleri, Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılamada etkin bir önlem olmasının yanısıra, diğer bir taraftan da, varlık-yokluk savaşını veren bir milletin ne derece fedakar olabileceğini, ne derin acı tecrübeler karşısında dayanıklılık göstererek mücadele edebileceğini ispatlaması bakımından önemlidir. Refet Paşa, Tekalif-i Milliye ve Türk halkının direnme azmi hakkında şu sözleri sarf etmiştir:

"Bu kesin zaferi, milletin yüce gönüllülüğüne borçluyuz. Müdafaa-i Milliye Vekili olarak, ordunun şükranını milletin ayaklarına sererken, göz önünde kağıt arabalarıyla çalışan köylülere ve köylü kadınlara bu şükranı bir daha ifade ederken, geçim yollarını kaybeden, her şeyini severek veren, Tekalif-i Milliye yükümlülüğünü fazlasıyla yerine getiren, o günkü yiyeceğini, giyeceğini ordusuna veren, tüccarsa dükkanını boşaltan, zanaat sahibiyse savunma için sanatını konuşturan, küçük çocuğundan önce sınırdaki asker kardeşine çorap dokuyan, çarığının hediye eden ve Tekalif-i Milliye yükümlülüğünü emirden önce vatan görevi sayan temiz ve soylu milletimize şükran ve minnetlerimizi sunarım."²⁸⁴

²⁸³ Kayıran, **a.g.m.**, s.659.

²⁸⁴ Kutay, **a.g.e.**, s.251; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt 12, 2. İçtima Senesi, s.185.

Görüldüğü üzere Tekalif-i Milliye Emirleri gerek Türk Tarihi gerekse Dünya Tarihi açısından önemli bir uygulama olarak kabul görmüş, Churchill gibi önemli devlet adamlarına ilham kaynağı oluşturmuştur. Bununla birlikte, Türk Kurtuluş Savaşı'nın kilit noktalarından biri olan Sakarya Savaşı'nın kazanılmasında en etkin rollerden birini oynamıştır. Bütün bu özellikleriyle önemini hala korumakta olan kıymetli bir tarihi uygulamadır.

SONUÇ

Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye uygulamaları gibi vergilendirme yöntemleri, savaşları finanse etmek için iç kaynaklara yönelmek çabasının beraberinde getirdiği zorunluluklardır. Zaman kısıtlılığı vb. nedenlerden ötürü iç kaynaklar arasından seçilen ve halktan ordunun ihtiyaç duyduğu erzak, eşya ve malzemeyi sağlamak amacını güden bu tip uygulamalar, kimi zaman Tekalif-i Milliye'de olduğu gibi bir hizmet üretimini de içerir mahiyet göstermişlerdir.

Tarih boyunca özellikle, Osmanlı Tarihi'nde bu tip örneklerle sıkça rastlanmaktadır. Tanzimat'a kadar savaş harcamalarını halkın öz kaynaklarından karşılamak üzere konulan 'Tekalif-i Örfiye' ya da 'Avârız' adı altında incelenen vergiler başlangıçta sadece savaş süresince uygulanacak geçici vergiler niteliği taşımalarına rağmen, zamanla devamlı hale gelmişlerdir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin ardı ardına savaşlara girmesi sebebiyle daha önceden alınmış olan eşya ve erzakın bedeli ödenmeden yeni vergilendirmelere gidilmek zorunda kalınmıştır.

Bilindiği gibi Osmanlı halkı, 1910 yılından 1923 yılına kadar neredeyse kesintisiz bir şekilde yoğun ve ciddi savaşlar görmüş, bu kadar uzun süren çarpışmaların finanse edilmesinde sorunlar yaşanmıştır.

Bu sebeplerle, dış ticaret gelirlerinin azaldığı ve yıllık üretimin büyük bölümünün askeri ihtiyaçlara ayrıldığı savaş dönemlerinde dış yardım bulunamadığı ya da yeterli derecede olmadığı zamanlarda halka yönelik ve çeşitli savaş vergileri koyarak gelir elde etme ihtiyacı doğmuştur. Bütün bunların sonucunda da 'Tekalif-i Örfiye', 'Tekalif-i Harbiye' ve 'Tekalif-i Milliye' gibi vergilendirme usulleri uygulanmak durumunda kalınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin 19.yy. sonu ve 20.yy. başındaki durumuna bakmak bu tür vergilere neden ciddi ölçüde ihtiyaç duyulduğunu daha iyi kavramak için yararlı olacaktır:

Kısaca hatırlatacak olursak; Osmanlı Devleti tarımsal üretime dayalı ve çeşitli sebeplerden sanayileşememiş bir görünüm arz ediyordu. Mâli yapının gelirler kalemi çoğunlukla ülkenin bu yapısına uygun şekilde tarım ve hayvancılığa dayalı vergilerle ayakta duruyor, giderler içerisinde en önemli kalemleri, dış borçlar ve savaş giderleri oluşturuyordu. Osmanlı ülkesi birçok konuda dışa bağımlı ve bir tür yarı sömürge durumda bulunmaktaydı. Bir yandan kapitülasyonlar öbür yandan dış borçlanma

Osmanlı Devleti'nin mâli ve ekonomik yapısını içerisinde çıkılması zor bir duruma itmişti. 1854 yılında yine bir savaşı finanse etmek için Avrupalı devletlerden alınan ilk dış borcun ardından 1876'da moratoryum ilan edilmesi, akabinde 1881 yılında Duyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulması bu içerisinde çıkılması güç durumu temsil eden önemli belirtiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Balkan topraklarının elden çıkması ile kaybedilen vergi gelirleri de Osmanlı Devleti mâliyesini derinden etkilemiştir. Osmanlı Devleti, yılların birikimi olarak oluşmuş olan genel durumuyla, Birinci Dünya Savaşı'na girileceği dönemde ne savaşı finanse edebilecek ne de savaş malzemesi üretebilecek durumdaydı. Bu sebeple Osmanlı Devleti çözümü yine dış borçlanmada ve bu borçlar karşılığında emisyon hacmini artırmakta görüyordu. Osmanlı Lirası'ndaki değer kaybı halkın refah düzeyine olumsuz etki ederken, gelir artırıcı vergi kanunları ve yeni çıkarılan vergi yasaları, halkın gitgide daha kötü ekonomik koşullar altında yaşamasına neden oluyordu.

Osmanlı hükümetleri ise halkın yıllardır içerisinde bulunduğu kötü ekonomik durumu bildiklerinden iç kaynaklara yüklenmekten ziyade ağırlığı dış borçlanmaya veriyor, bunun neticesinde, her durumda, ülke ve halk daha yoksul ve dışa bağımlı bir duruma itiliyordu.

Halk ise içerisinde bulunduğu bütün olumsuz ve zor koşullara rağmen, üzerine düşen vazifeyi yerine getirmeye gayret ediyor, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gerek Kuva-yı Milliye'nin, gerekse Büyük Millet Meclisi'yle birlikte yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinin mâli yönünün ana dayanağını teşkil ediyordu.

Milli Mücadele'nin özellikle halktan sağlanan iç kaynaklarla finanse edilmiş olmasını göz önünde bulunduracak olursak, Anadolu insanının özverisinin ne denli büyük olduğu ve bağımsızlığın tamamen Türk Milleti'nin ürünü olduğu gözler önüne serilmektedir.

İşte, önce Birinci Dünya Savaşı sırasında uygulanan Tekalif-i Harbiye ve sonrasında Milli Mücadele döneminde yürürlüğe konan Tekalif-i Milliye Emirleri iç kaynaklara yönelmenin iki önemli örneğini oluşturmuşlardır.

Konumuz gereği ayrıntılı şekilde incelemiş olduğumuz Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye örnekleri birbirleri arasında çeşitli benzerlikler taşımalarının yanında, bazı farklılıkları da içermektedir. Bu benzerlik ve farklılıkları şöyle ifade edebiliriz:

Benzerlikler:

1. Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye'nin ilk benzerlikleri, her şeyden önce, bu iki uygulamanın da ortaya çıkış sebeplerinin aynı olmasıdır. Bu sebepler, o dönemlerdeki mâli gelir kaynaklarının, savaşların doğurdukları harcamaları karşılayamamış olmalarıdır.
2. İkinci olarak, bu iki vergi de olağanüstü nitelikte geçici vergilerdir. Her ne kadar Tekalif-i Harbiye uygulamaları uzun yıllar sürmüş olsalar da, bu Tekalif-i Harbiye'nin kalıcı bir vergi olduğu manasına gelmemelidir.
3. Bir diğer benzerlik de Tekalif-i Milliye uygulamaları sırasında kurulan Tekalif-i Milliye Komisyonları ve bu komisyonlara üye seçim yöntemi ile Osmanlı Devleti'nin 19 .yy sonlarında çıkardığı Askeri Nakliye Vasıtaları Temini Kanunu ve Balkan Savaşları sırasında çıkarılan Tekalif-i Harbiye Kanunu ile oluşturulan Tekalif-i Harbiye Komisyonları ile bunların üye seçim yönteminin benzerliğidir.
4. Dördüncü benzerlik ise, Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye uygulamalarının her ikisinin de ödemesi daha sonra -barış zamanı- yapılmak üzere halktan zorunlu borçlanmayı ve el konan eşya ve erzak için belge (Mazbata) verilmesini içermeleridir.
5. Diğer bir benzerlik, her iki uygulamanın yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi durumunda uygulanacak yaptırım merci ile ilgilidir. Tekalif-i Harbiye'de üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeyenler, Divan-ı Harp'te yargılanırlarken, bu yargılama işlemi Tekalif-i Milliye'de İstiklâl Mahkemeleri vasıtasıyla yapılmıştır.

Farklılıklar:

1. Tekâlif-i Milliye ile Tekâlif-i Harbiye arasındaki ilk fark, Tekalif-i Milliye Emirlerinin ayrıntılı şekilde hazırlanmasının yanında bir hizmet yükümlülüğünü de içermesidir. Tekalif-i Harbiye'de ise bazı belirsiz ifadeler bulunmasının yanında herhangi bir hizmet yükümlülüğü getirilmemiştir.
2. Birinci maddede de üzerinde biraz durulduğu gibi Tekalif-i Milliye'de hangi mal ve hizmetlerin uygulamaya dahil olduğu ve eşya ve erzakın ne kadarına el konacağı açıkça belirtilmiş olmasına rağmen Tekalif-i Harbiye böyle açık ve net ifadelerden uzaktır.

3. Üçüncü bir fark ise, Tekalif-i Milliye'nin bütün Anadolu'da geçerli kılınmış, dolayısıyla uygulanmış olmasının karşısında Tekalif-i Harbiye uygulamalarının sadece ilan edilen bölgelerde uygulamaya konulmuş olmasıdır. Örnek verecek olursak, Tekalif-i Harbiye uygulamaları Balkan Savaşları sırasında sadece Rumeli bölgesinde uygulamıştır.

4. Diğer bir fark ise Tekalif-i Harbiye uygulamalarının yaklaşık bir buçuk sene sürmesine rağmen, Tekalif-i Milliye Emirlerinin iki maddesi haricindeki çoğunluğunun Sakarya Savaşı'ndan önceki iki hafta içerisinde uygulanıp ortadan kalktığıdır.

5. Tekalif-i Milliye ile Tekalif-i Harbiye uygulamaları arasındaki son fark ise, Tekalif-i Harbiye Komisyonlarının günlük mal satış fiyatlarını belirleme yetkisi olmasına rağmen Tekalif-i Milliye Komisyonlarının böyle bir yetkiye sahip nitelik taşımamalarıdır. Bunun sebebi Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nde emisyon yöntemine gidilmediği için yoğun ve aşılmaz bir enflasyon problemi olmadığından böyle bir önlemin gereksiz görülmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Görüldüğü üzere gerek Tekalif-i Milliye Emirleri ve gerekse bu emirlerin uygulanması büyük oranda Osmanlı Devleti'nin önceki dönemlerinde yaşamış olduğu tecrübelerden hareketle hazırlanmış ve gerekli düzeltmelerin yapılması ile mükemmelleştirilmişlerdir.

Dönemin koşulları içerisinde, yapılan savaşlardan dolayı ortaya çıkan ve büyük oranını askeri harcamaların oluşturduğu giderleri karşılamak ve ordunun ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yürütülen, olağanüstü vergi niteliği taşıyan bu uygulamalar Türk Milleti'nin geçmişinde yaşamış olduğu varlık-yokluk savaşında çok önemli ve kıymetli bir yer işgal etmektedirler. Özellikle Sakarya Savaşı öncesi uygulanan Tekalif-i Milliye Emirleri ile Türk ordusu donatılmış ve çok kısa bir sürede Yunan kuvvetlerini geri püskürtecek güce kavuşturulmuştur. Sakarya Savaşı'nın ve bu savaşın kazanılmasında en önemli paylardan birine sahip olan Tekalif-i Milliye Emirlerinin, başarısızlıkla yürütülmüş olması ihtimali ile Türk Milleti'nin bağımsızlığını kaybetmesinin yanında varlığının devamlılığını da kaybedecek derecede güç duruma düşmesi olasılığının düşünülmesi bile Tekalif-i Milliye Emirlerinin önemini ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda oynadığı rolü kavramımızı sağlayacaktır. Bütün bunlarla birlikte, Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i

Milliye uygulamaları bize savaşlarda başarılı olmanın en önemli etkenlerinden birinin, lojistik hizmetler olduğunu göstermeleri bakımından anlamlıdır. Aynı zamanda gerek Tekalif-i Harbiye gerekse de Tekalif-i Milliye uygulamaları, savaş dönemi mâli politikaları içerisinde en etkili ve en az maliyete sahip olmaları açısından oldukça dikkate değer mâli politiklardır.

Doğru kullanıldığı zaman ne kadar etkili bir araç oldukları ortada olan bu mâli politikalar, bir milletin varlığının ve bağımsızlığının sadece barış zamanında değil, aynı zamanda savaş zamanında da ekonomiye ve maliyeye bağlı olduğunu göstermeleri bakımından tarihte özel bir yere sahip olacaklardır.

ÖNSÖZ

Türklerin XII. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya ciddi bir şekilde yerleşmeleri bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Kısa sürede Anadolu'ya yerleşmelerini tamamlayan Türklerin XIV. yüzyılda Avrupa topraklarına geçmelerine hiçbir güç karşı koyamamış, hızla ilerleyen Türk yayılması XVII. Yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Türklerin bu genişleme döneminde Avrupalı Devletler savunma ağırlıklı bir mücadeleyi tercih etmişler, kimi zaman da güçlerini birleştirerek Türkler üzerine seferler düzenlemişlerdir.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri ile Avrupa'da, bir yandan Türk yayılışına karşı bir birliktelik duygusunun tohumları atılırken bir yandan da bütün Batı dünyası kendisini bir yenileşme ve aydınlanma hareketinin içerisinde bulmuştur.

İlerleyen dönemlerle birlikte Osmanlı Devleti'nin kurulması ve geniş topraklar üzerinde egemenlik kurması ile başlayan Türklerin yükselme ve iktidar dönemi ileride kendisini, bozulan ülke bütünlüğü ve bir imparatorluk olmanın beraberinde getirdiği olumsuzluklar nedeniyle, bir gerileme ve çöküş dönemine bırakmıştır. Bu durumun düzeltilmesi ve Anadolu ve Balkanlar üzerindeki Türk egemenliğinin pekiştirilmesi için, önce geleneksel düşünceye dayalı yenileşme hareketleri izlenilmiş, bu yöntemin yarar sağlamadığının anlaşılmasının ardından ise Batı örnekli iyileştirme hareketleri hız kazanmıştır.

Ardı ardına süren savaşlar ve kötü yönetim sonucu maliyesi gün geçtikçe kötüye giden Osmanlı Devleti, en sonunda, 1854 yılında, tarihinde ilk defa dış borç almak gereksinimini hissetmiş, bir yandan 1856 Paris Antlaşması ile Avrupalı bir devlet konumuna getirilirken, bir yandan da Avrupalı Devletler karşısında güç kaybetmeye ve Avrupa-odaklı yaşamaya devam etmiştir.

Bu sürecin devamında yönetim otoritesi zayıflamış, kültürel ve etnik bütünlüğünü koruyamayan, ekonomik alanda dışa bağımlı bir hale gelmiş, güçsüz ve çaresiz bir Osmanlı Devleti portresi ortaya çıkmıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yakalanmaya çalışılan demokratik ortamdan ise yeterince yarar sağlanamamış, imparatorluk giderek çözülmeye ve tükenişe doğru yol almıştır. Osmanlı Devleti'nin bu zayıf ve etkisiz durumu karşısında Batılı Devletler birlikte hareket etmeyi kendi menfaatleri açısından daha

yararlı görmüşler, yakın coğrafyalarında sömürülebilecek en uygun topraklar olan Osmanlı egemenliğindeki toprakları ele geçirmeye gayret göstermişlerdir.

Bütün bu oluşum ve değişim süreci içerisinde ise Osmanlı yönetimi dünyadaki gelişmeleri ve izlenen politikaları iyi yorumlayamadığı gibi aynı zamanda kendisini tekrar güçlü kılacak politikaları da belirleyememiştir. Ülkenin içerisinde derinleşen yönetim boşluğu ve kaos gün geçtikçe içerisinden çıkılmaz bir hal almış, ne Tanzimat Fermanı ne de diğer demokratikleşme hareketleri Osmanlı toplumunun gereksinim duyduğu toplumsal huzur, barış ve birliktelik ortamını sağlayamamıştır.

Hem ülke içerisindeki sorunlar hem de diğer ülkeler ile rekabete dayanan varolabilme mücadelesi Osmanlı yönetimini çözümsüzlüğe sürüklemiş; gücünü ve iradesini kaybetmiş, yürütülen psikolojik savaştan mağlup bir şekilde ayrılmanın verdiği ümitsizlik ve kendine güvensizlik duygularıyla hareket eden bir toplum ve yönetim yaratılmıştır.

Bu gelişmelerin sonucunda önce Doğu Avrupa'daki bağlantılarını daha sonra ise Balkanlar ve Afrika'daki topraklarını kaybetmiş olan Osmanlı Devleti yıllarca, neredeyse aralıksız süren savaşlarla boğuşmuştur.

Trablusgarp Savaşı ardından başlayan Balkan Savaşları ve devamında yaşanan Büyük Savaş, Osmanlı ekonomi ve maliyesini tükenmenin eşiğine getirmiş, ardında, güçlü ekonomilere sahip sanayileşmiş devletler karşısında hala feodal yapıya sahip fakir bir tarım ülkesi bırakmıştır.

Uzun savaşlar süresince savaşları finanse etmekte ise en büyük pay hiç şüphesiz Osmanlı halkına düşmüştür. Ulusal Kurtuluş Mücadelesi öncesinde, Tekalif-i Harbiye (Savaş Yükümlülükleri) adı altında toplanan kaynaklar ile ordunun ihtiyaçları karşılanmış ve Osmanlı Ordusu savaşabilir bir halde tutulmuştur. Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nde ise Sakarya Savaşı öncesinde uygulanan Tekalif-i Milliye (Ulusal Yükümlülükler) Emirleri ile Türk Ordusu'nun içerisinde bulunan varlık-yokluk savaşındaki görevini başarıyla yerine getirmesi sağlanmıştır.

Bilindiği gibi savaşlarda kazanan taraf olmanın gereklerinden biri, savaşan güçlerin donatımının ve beslenmesinin sağlanması, bir anlamda, savaşı sürdürebilecek ekonomik ve mâli kaynağa sahip olmaktır. Bu bakımdan savaş dönemlerinde uygulanan mâli politikalar içerisinde Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i

Milliye gibi olağanüstü savaş vergileri, savaşların gidişatını ve ulusların kaderlerini belirleyen etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle Sakarya Savaşı'nın mâli yetersizlik nedeniyle kazanılamaması ve böyle bir yenilgi karşısında Türk Milleti'nin içerisine düşeceği zorlu durum düşünüldüğünde, Tekalif-i Milliye'nin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu çalışmamızda savaş dönemlerinde uygulanmış bulunan Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Emirleri hakkında detaylı bilgiler vermeye, bununla birlikte ise bu vergilerin hem tarih açısından hem de, özele inecek olursak, Türk Milleti açısından önemine değinmeye çalıştık.

Bu çalışmam sırasında desteklerini esirgemeyen İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ankara Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çalışanları ile T.B.M.M. Arşivi'nde görev yapan ve A.T.A.S.E. de çalışmamda yardımcı olan tüm yetkililere teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmamda çok büyük desteği olan Sayın Hocam ve aynı zamanda doktora tez danışmanlığımı da yapan, doktora öğrenimimin hem ders hem de tez aşamasında rahatlatıcı ilgilerinden ve verdikleri bilgilerden ötürü minnet duyduğum Prof. Dr. İzzet Öztoprak'a en derin teşekkürlerimi sunarım. Yine, gerek kaynaklarından yararlanmama izin verdiği gerekse idari işleri devam ederken bile yanımda olduğu ve desteğini esirgemediği için Sn. Prof. Dr. Yücel Özkaya'ya da teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Bununla birlikte Sn. Doç. Dr. Oğuz Aytepe'ye, özel kaynaklarından yararlanmamı sağlamanın yanında yol gösterici olması ve bilimsel çalışmalarda pedagojik davranışın önemini kavramamı sağlamasından dolayı, özel teşekkürlerimi sunarım.

ANKARA-2005

Cezmi TEZCAN

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.T.A.M.	: Atatürk Araştırma Merkezi
A.T.A.S.E.A.	: Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
A.T.T.B.	: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri.
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Av.	: Avârız
Ayr. bkz.	: Ayrıca Bakınız
Bkz	: Bakınız
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
B.M.İ.	: Büyük Meclis ve İnkılap
B.M.M.	: Büyük Millet Meclisi
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
B.T.T.D.	: Belgelerle Türk Tarih Dergisi
C.	: Cilt
D.U.İ.	: Düyun-u Umumiye İdaresi
E.Ö.K.A.B.	: Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber
G.C.Z.	: Gizli Celse Zabıtları
H.K.V.	: Harp Kazançları Vergisi
H.M.	: Hakimiyet-i Milliye
H.M.M.	: Hatıralarım (Milli Mücadele)
H.T.	: Heyet-i Temsiliye
H.T.D.A.	: Harp Tarihi Dairesi Arşivi
H.T.V.D.	: Harp Tarihi Vesikalar Dergisi
İ.S.B.C.	: İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar
İ.S.V.R.	: İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri
İ.T.P.	: İttihat ve Terakki Partisi
İ.Ma.I.	: İstiklal Mahkemeleri I
K.M.T.	: Kuvay-yı Milliye Tarihi
M.K.	: Milli Kütüphane

M.K.P.	: Mustafa Kemal Paşa
M.T.	: Menzil Teşkilatları
M.V.	: Meclis-i Vükela
O.T.P.	: Osmanlı Tarihi'nin Panoraması
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S.G.	: Sabah Gazetesi
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.H.	: Tekalif-i Harbiye
T.H.E.	: Tekalif-i Harbiye Emirleri
T.İ.H.	: Türk İstiklal Harbi
T.İ.T.E.	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
T.İ.T.E.D.	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi
T.M.	: Tekalif-i Milliye
T.M.E.	: Tekalif-i Milliye Emirleri
T.Ö.	: Tekalif-i Örfiye
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
T.T.K.B.	: Türk Tarih Kurumu Basımevi
T.T.K.K.	: Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi
Z.C.	: Zabıt Ceridesi

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi
Milli Kütüphane

RESMÎ YAYINLAR

Düstur
TBMM Zâbıt Ceridesi
TBMM Gizli Celse Zabıtları

SÜRELİ YAYINLAR

Dergiler

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
Atatürk Yolu Dergisi
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi
Türk Kültürü Dergisi

Gazeteler

Açıksöz
Hakimiyet-i Milliye
Peyam-ı Sabah
Sabah
Tanin
Yeni Gün

Bildiriler

Türk Tarih Kongresi Bildirileri

Askeri Tarih Semineri Bildirileri

KİTAPLAR

Arıkoğlu, Damar, **Hatıralarım**, İstanbul, 1961.

Armaoğlu, Fahir, **XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara 1990.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Dil Derneği, Ankara 2000.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Söylev ve Demeçler**, Cilt I-III, Ankara 1945-1961-1972.

Atay, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Betaş Yayınları, İstanbul 1980.

Aybars, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri**, Cilt I-II, 1921-1927, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988.

Baykal, Bekir Sıtkı, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1989.

Cebesoy, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953.

Çavdar, Tevfik, **Milli Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm I ve II**, Yeni Gün Basın Yayın, Mayıs 2001.

Çelik, Kemal, **Milli Mücadele de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Duru, Cihan, Turan, Kemal, Öngeoğlu, Abdurrahman, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası**, I. Kitap, Ankara 1982.

Eldem, Vedat. **Cihan Harbi'nin ve İstiklal Savaşı'nın Ekonomik Sorunları**. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

Eldem, Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Eldem, Vedat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Genelkurmay Başkanlığı, **İstiklâl Harbi**, Batı Cephesi, Cilt II., Ankara 1991.

Goloğlu, Mahmut, **Milli Mücadele Tarihi - Erzurum Kongresi [Cilt: 1]**, Ankara, Mart 1968.

Goloğlu, Mahmut, **Milli Mücadele Tarihi - Sivas Kongresi [Cilt: 2]**, Başnur Matbaası, Ankara, 1969.

Güralp, Şerif, **İstiklâl Savaşı'nın İç Yüzü**, İstanbul 1958.

Halaçoğlu, Yusuf, **Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

İğdemir, Uluğ, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1989.

İğdemir, Uluğ, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1999.

Jaeschke, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Cilt I-II-III, Yeni Gün Basın Yayın, Mayıs 2001.

Jaeschke, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev: Köprülü, Cemal) Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1971.

Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber** II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

Karamursal, Ziya, **Osmanlı Mâli Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara 1940.

Karpat, Kemal H., **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Keskin, Mustafa, **Hindistan Müslümanları'nın Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Yayın No:21, Kayseri 1991.

Kili, Suna, **Türk Devrim Tarihi II**, Yeni Gün Basın Yayın, Kasım 2000,

Kocatürk, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, (1918-1938)**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Lord, Kinross, **Bir Millet'in Yeniden Doğuşu**, Çeviren: Necdet Sander, İstanbul 1984.

Kutay, Cemal, **Büyük Zaferin Yapısında Tekalif-i Milliye**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

Müderrişoğlu, Alptekin, **Kurtuluş Savaşı'nın Mâli Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.

Okyar, Osman, **Milli Mücadele Dönemi Türk Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)**, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.

Özalp, Kazım, **Milli Mücadele 1919-1922**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

Özdemir, Hikmet, **Tekalif-i Milliye**, Yeni Gün Basın-Yayın, Haziran 2001.

Özkaya, Yücel, **Milli Mücadelede Atatürk ve Basın I ve II**, Yeni Gün Basın-Yayın, Ocak 2001.

Özkaya, Yücel, vd., **Milli Mücadele Tarihi (Makaleler)**, Yayına Haz: Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

Öztoprak, İzzet, **Birinci İnönü Savaşı'nın Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılığı ve Yorumu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.

Öztoprak, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Peker, Nurettin, **“1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, “İnönü, Sakarya ve Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi”**, İstanbul, 1955.

Saral, Ahmet Hulki, **Türk İstikbal Harbi IV, Güney Cephesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966.

Saruhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I**, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1982.

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Burçak Yayınları, İstanbul 1966.

Sevük, İsmail Habib, **Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar ve Anadolu Rumları Üzerine Makaleler (Açıksöz Gazetesi)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

Sinha, R.S., **Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi**, Milliyet Yayınları, 1972.

Sonyel, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, 2. Baskı, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

Sürmeli, Serpil, **Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

Tokgöz, Erdinç. **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-2001**, İmaj Yayınevi, Ankara 2001.

Toprak, Zafer. **Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)**, Yurt Yayıncılık, Ankara 1982.

Tufan, Osman, **Kilikya Doğu Bölgesinde Milli Hareketler ve Kozan Sancağı İle Mülhakatının Kurtuluş Hatıraları**, Bahar Matbaası, 1964.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Yayınları, Ankara 1992.

Ünal, Fikret, Tıraç, Muzaffer, Kükrer, Zafer, **1920-1929 Bütçe Kanunları**, Maliye Bakanlığı, Tetkik Kurulu Yayını, No:1978/190.

Yaman, Ahmet Emin, **Kurtuluş Savaşında Anadolu Ekonomisi (1919-1922)**, Betik Yayıncılık, Ankara 1998.

MAKALELER

Arslan, Esat, “Oluşturulmaya Çalışılan Enflasyonsuz Bir Ortamda Emisyonsuz Kazanılan Topyekûn Savaş " Türk Kurtuluş Savaşı"”, **Askeri Tarih Bülteni**, ATASE Yayınları, Yıl 26, Ağustos 2001, Sayı 51.

Avcı, Cemal, “Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Vergilerinin Karşılaştırmalı Tanıtımı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 31, Ankara 1995.

Aytepe, Oğuz, “Milli Mücadele Başında Örgütlenme ve Direnişin Mâli Kaynakları”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Mayıs 2005.

Çamurdan, Ahmet Cevdet, “**Cumhuriyetin 50. Yılında Kozan’ı Tanıyalım**”, Önder Matbaası, Ankara, 1973.

Jaeschke, Gotthard, “Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Gönderilmesi”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Mayıs 1992, Yıl 5, Cilt 3, Sayı 9.

Kayıran, Mehmet, “Tekalif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15,

Kırzioğlu, Fahrettin, “Erzurum Kongresi Tutanakları”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 5, (Ayrı Baskı).

Menet, İrfan, “Kurtuluş Savaşı Sırasında Yapılan Dış Yardımlar”, **Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2001.
Özkaya, Konukçu, Önsoy, Akbulut, Balcıoğlu, Tanfer, “Milli Mücadele Tarihi, Makaleler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, 2002

Öztoprak, İzzet, “Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çabaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 22, Ankara 1991’den ayrıbasım.

Öztoprak, İzzet, “II. İnönü Savaşı Sonrasında İç Siyasi Durum ve Ankara’da Hükümet Değişikliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 42, Ankara 1998.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, “Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’ndaki Ekonomik Düzenlemeler İçinde İaşe Nezareti ve Kara Kemal Bey’in Yeri”, **XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Cilt III, T.T.K. Basımevi, Ankara 1999.

Tural, M.Akif, “Tekalif-i Milliye (Halka Borcu Kalmayan Devlet)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı 32.

Türkay, Cevdet, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Vergi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, C.10, S.36, Mayıs 1972.

Türkman, Saim, “Kuvay-ı Milliye’nin İaşe İkmali ve Heyet-i Temsiliye’nin Kaynakları”, **A.Ü. TİTE. Dergisi Atatürk Yolu**, Kasım 1998, Yıl 11, Cilt 6, Sayı 22.

Ünal, Tahsin, “Milli Mücadele’de Ekonomik Durum”, **Türk Kültürü**, Yıl:10, Sayı:963.

Yaman, Ahmet Emin, “Anadolu’daki Kongre Kararlarında Silahlı Direniş Güçlerinin Mâli Finansmanı İle İlgili Hükümler”, **A.Ü. TİTE Dergisi, Atatürk Yolu**, Mayıs 1988, Yıl 1, Sayı 1.

Yaman, Ahmet Emin, “Başkumandanlık Kanunu”, **A.Ü. TİTE Dergisi, Atatürk Yolu**, Mayıs 1992, Yıl 5, Cilt 3, Sayı 9.

Yaman, Ahmet Emin, “Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi”, **A.Ü. TİTE Dergisi, Atatürk Yolu**, Kasım 1993, Yıl 6, Cilt 3, Sayı 12.

Yaman, Ahmet Emin, “Milli Ordu”, **A.Ü. TİTE Dergisi, Atatürk Yolu**, Kasım 1988, Yıl 1, Sayı 2.

TABLÖLAR
TABLO 1. 1914 Yılında Osmanlı Devleti'nin Demografik Yapısı¹

İdari Bölge	Müslümanlar	Rumlar	Ermeniler	Yahudiler	Rum Katolikler	Ermeni Katolikler	Protestanlar	Latinler	Süryaniler	Eski Suriyeliler	Kaldaniler	Jakobiler
İstanbul (Başkent ve Semtler)	560.434	205.375	72.962	52.126	387	9.918	1.213	-	-	-	476	-
Edirne	360.417	224.459	19.725	22.515	221	48	115	-	-	-	-	-
Erzurum	673.297	4.859	125.657	10	5	8.720	2.241	1	8	-	-	-
Adana	341.903	8.537	50.139	66	437	2.511	5.036	174	467	-	406	1.045
Ankara	877.285	20.226	44.507	1.026	14	7.069	2.381	-	-	-	-	-
Aydın (İzmir)	1.249.067	299.096	19.395	35.041	1	892	479	1.793	-	-	11	-
Bitlis	309.999	-	114.704	-	-	2.788	1.640	-	3.992	-	4.356	-
Beyrut	648.314	87.244	1.188	15.052	24.210	277	3.823	3.357	-	-	19	-
Halep (Aleppo)	576.320	13.772	35.104	12.193	8.182	5.739	8.643	1.776	2.956	-	356	309
Hüdavendigâr (Bursa)	474.114	74.927	58.921	4.126	-	1.278	992	-	-	-	-	-
Diýarbekir	492.101	1.822	55.890	2.085	113	9.960	7.376	-	37.976	4.133	5.994	-
Suriye	791.582	60.978	413	10.140	27.662	247	1.873	2.991	3.079	-	351	5.577
Sivas	939.735	75.324	143.406	334	-	3.693	4.575	-	3	-	-	-
Trabzon	921.128	161.574	37.549	8	-	1.350	1.338	-	-	-	-	-
Kastamonu	737.302	20.958	8.959	8	-	-	-	-	-	-	-	-
Konya	750.712	25.071	12.971	4	79	-	254	1	-	-	4	-
Mamuratulaziz	446.374	971	76.070	-	-	3.751	8.043	715	2.234	-	8	-
Van	179.380	1	67.792	1.383	-	-	-	-	-	-	1.128	-
Antalya	235.762	12.385	630	250	-	-	-	-	-	-	-	-
Urfa	149.384	2	15.161	865	-	1.557	1.652	39	2.328	-	-	-
İçel	102.034	2.500	341	10	7	-	-	-	-	-	-	-
İzmit	226.859	40.048	55.403	428	-	449	1.937	10	3	-	8	-
Bolu	399.281	5.146	2.961	20	5	9	2	1	1	-	-	-
Canik (Samsun)	285.950	98.739	27.058	27	-	261	1.257	-	-	-	10	-
Çatalca	20.048	36.797	842	1.480	-	-	-	-	-	-	-	-
Zor	65.770	18	67	2	27	215	1	1	141	-	51	1
Kuddüs-i Şerif (Jarussalem)	266.044	26.035	1.310	21.259	1.086	-	1.733	9.880	427	-	11	-
Afyon Karahisar-ı Sahip	277.659	632	7.437	7	-	2	9	-	-	-	-	-
Karasi (Balıkesir)	359.804	97.497	8.544	362	-	109	51	2	-	-	-	-
Kale-i Sultaniye (Çanakkale)	149.903	8.541	2.474	3.642	9	-	67	-	-	-	-	-
Kayseri	184.292	26.590	48.659	-	-	1.515	2.018	-	-	-	-	-
Kütahya	303.348	8.755	3.910	-	-	638	-	-	-	-	-	-
Maras	152.645	11	27.842	251	23	4.480	6.111	1.189	-	-	-	-
Menteşe (Muğla)	188.916	19.923	12	1.616	-	-	-	-	-	-	-	-
Niğde	227.100	58.312	4.890	-	-	46	769	-	-	-	-	-
Toplam	15.044.846	1.729.738	1.161.169	187.073	62.468	67.838	65.844	24.845	54.750	4.133	13.211	6.932

¹ Karpat,Kemal, Osmanlı Nüfusu,Tarih Vakfı Yurt Yayınları,İstanbul 2003,s.208-227; İçişleri Bak. Nüfus Defterleri İd.G.Müd.,Memalik-iOsmaniye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistiği,İst.1919.

İdari Bölge	Maroniler	Samiriyeliler	Nasturiler	Yezidiler	Çingeneler	Dürziler	Kazaklar	Bulgarlar	Sırlar	Ulahlar	Toplam
İstanbul (Başkent ve Semtler)	-	-	-	-	280	-	-	-	3.339	-	909.978
Edirne	-	-	-	-	1.092	-	-	2.502	-	-	631.094
Erzurum	-	-	-	517	24	-	-	-	-	-	815.432
Adana	302	-	-	-	-	-	-	-	-	-	411.023
Ankara	-	-	-	-	1.301	-	-	8	-	-	953.817
Aydın (İzmir)	-	-	-	-	2.796	-	-	169	-	-	1.608.742
Bitlis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	437.479
Beyrut	40.723	164	-	-	-	-	-	1	-	-	834.873
Halep (Aleppo)	-	-	-	316	159	-	-	1.956	-	-	667.790
Hüdavendigâr (Bursa)	-	-	-	-	1.869	-	-	-	-	-	616.227
Diyanbekir	-	-	-	2.375	-	-	-	-	-	-	619.825
Suriye	6.111	-	-	20	7.385	-	-	-	-	-	918.409
Sivas	-	-	-	2.363	-	-	-	-	-	-	1.169.443
Trabzon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.122.947
Kastamonu	-	-	-	-	-	-	212	-	-	-	767.227
Konya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	789.308
Mamuratulaziz	-	-	-	-	56	-	-	-	-	-	538.227
Van	-	-	8.091	1.366	-	-	-	-	-	-	259.141
Antalya	-	-	-	-	621	-	-	38	-	-	249.686
Urfa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	170.988
İçel	-	-	-	-	302	-	-	-	-	-	105.194
İzmit	-	-	-	-	-	-	-	8	-	-	325.153
Bolu	-	-	-	-	1.216	-	-	6	-	-	408.648
Canik (Samsun)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	393.302
Çatalca	-	-	-	-	251	-	-	338	-	-	59.759
Zor	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	66.292
Kuddüs-i Şerif (Jarussalem)	270	-	270	-	113	-	-	-	-	-	328.168
Afyon Karahisar-ı Sahip	-	-	-	-	74	-	-	-	-	-	285.820
Karasi (Balıkesir)	-	-	-	-	369	-	794	5.438	-	-	472.970
Kale-i Sultaniye (Çanakkale)	-	-	-	-	-	-	-	1.097	-	82	165.815
Kayseri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	263.074
Kütahya	-	-	-	-	343	-	-	-	-	-	316.894
Maraş	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	192.555
Menteşe (Muğla)	-	-	-	-	400	-	-	8	-	-	210.874
Niğde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	291.117
Toplam	47.406	164	8.091	6.957	11.169	7.385	1.006	14.908	3.340	83	18.520.016

TABLO 2. 1919 Yılında Osmanlı Devleti Mülki Taksimatı

İller	İllere Bağlı Sancaklar	Bağımsız Sancaklar
Adana	Mersin,Kozan,Osmaniye	Afyon
Ankara	Çorum,Yozgat,Kırşehir	Bolu
Aydın	Manisa,Aydın,Denizli	Antep
Bitlis	Siirt,Genç,Muş	Antalya
Bursa	Bilecik	Balıkesir
Diyarbakır	Ergani,Siverek,Mardin	Çanakkale
Edirne	Kırklareli,Tekirdağ,Gelibolu	Çatalca,Eskişehir
Elazığ	Malatya,Dersim	İzmit
Erzurum	Bayezit	Kütahya
İstanbul	Beyoğlu,Üsküdar	Kayseri
Kastamonu	Çankırı,Sinop	Maraş
Kars (1921'de eklendi)	Ardahan (1921'de eklendi)	Niğde
Konya	Isparta,Burdur	Muğla
Sivas	Amasya,Tokat,Ş.Karahisar	Samsun
Trabzon	Rize,Gümüşhane	Silifke
Van	Hakkari	Erzincan

Kaynak: **Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler**,Cilt II,Dördüncü Bölüm,s.145-146.

TABLO 3. Savaş Giderlerinin Türleri ve Yüzdelik Payları

Gider Kalemleri	Yüzdelik Payı
Maaş, ücret ve gelirler	8.7
Erzak, yiyecek	11.3
Giyim	4.5
Silah ve Cephane	51.5
Tamirat ve İnşaat	1.8
Nakliyat	11.2
Diğer Giderler	11.0
TOPLAM	100.0

Kaynak: Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, TTK Basımevi, (Ankara 1994), s.102

TABLO 4. Osmanlı Devleti'nin Müttefiklerinden Aldığı Avans Tutarları

Almanya	Avans Tutarı (O.L.)	Teminat türü
Kasım 1914	5.000.000.	Altın
Mart 1915	4.346.093	"
Kasım 1915	8.000.000	Hazine Tahvili
Aralık 1915	11.700.400	"
Şubat 1916	32.000.000	"
Ağustos 1916	35.981.400	"
Aralık 1916	6.000.000	"
Eylül 1917	50.000.000	"
Ekim 1917	3.500.000	"
Eylül 1918	24.000.000	"
TOPLAM	180.527.893	"
Avusturya		
Şubat 1916	2.173.046	Altın
GENEL TOPLAM	182.700.939	

Kaynak: Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi**. TTK Basımevi, Ankara 1994, s.111.

TABLO 5. Osmanlı Devleti'nde Tertipler ve Kağıt Para Emisyonu

Tertipler	Emisyon Tutarı (O.L.)	Açıklamalar
I	6.519.139	
	-1.371.220	Tedavülden Kaldırılan Paralar
	5.147.919	
II	5.167.600	
III	8.131.000	
IV	52.581.400	
V	31.955.529	
VI	41.994.590	
VII	13.770.525	
Toplam	158.748.563	
Tertip Dışı	986.150	Küçük Para ve Pullar
GENEL TOPLAM	159.734.713	

Kaynak: Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi**. TTK Basımevi, Ankara 1994,s.111.

TABLO 6. Yıllar İtibariyle Tedavüle Çıkarılan Paralar

YILLAR	Tutar (O.L.)	Kümülatif Toplam
1915	7.900.000	7.900.000
1916	37.900.000	45.800.000
1917	78.300.000	124.100.000
1918	36.900.000	161.000.000 *

Kaynak: Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi**. TTK Basımevi, Ankara 1994, s.112.

* Tedavülden kaldırılan 1.371.220 O.L. çıkarılınca 159.734.713 O.L. tutarına ulaşılır.

TABLO 7. İstanbul'dan Kaçırılıp Ankara'ya Gönderilen Silah ve Cephane Miktarları

Silah ve Cephane	Miktar	Birim
Piyade Tüfeği	2015	Adet
Tabanca	8	"
El Bombası	14261	"
Kasatura	449	"
7.5 luk dağ ve sahra topu	7	"
Mantelli Topu	35	"
10.5 luk obüs topu	2	"
7.5 luk top mermisi	1482	Atım
7.5 luk top mermisi	66	Sandık
Mantelli Mermisi	5441	Atım
Mantelli Mermisi	381	Sandık
15 lik obüs mermisi	1940	Atım
Çeşitli top mermileri	606	"
Çeşitli top mermileri	169	Sandık

Kaynak: **TİH, İdari Faaliyetleri**, Cilt 7, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.344-345.

TABLO 8. Sevkiyat ve Nakliye Umum Müdürlüğüne Bağlı Menzil ve Hat Komutanlıkları Emrinde bulunan Miri Nakliye Kollarının 1 Ağustos 1922 Tarihindeki Kuvvetleri ve Taşıma Güçleri

SEVKİYAT VE NAKLİYE UMUM MÜDÜRLÜĞÜNE BAĞLI MENZİL
VE HAT KOMUTANLIKLARI EMRİNDE BULUNAN MİRİ NAKLİYE
KOLLARININ 1 AĞUSTOS 1922 TARİHİNDEKİ KUUVETLERİ
VE TAŞIMA GÜÇLERİ

(ÇİZELGE : 6)

Gnkur.Harp Tarihi Bşk.

BİRLİK ADI	KOL ADEDİ	PERSONEL MEVCUDU		ARAÇ ÇEŞİDİ VE SAYILI					HAYVAN SAYISI VE ÇEŞİDİ			TAŞIMA GÜCÜ	
		SB.	ER	ÇİFT ATLI ARABA	YAYLI ARABA	TEK ATLI ARABA	ÖKÜZ ARA- BASI	KAÇNI	DEVE	MEKKA- RE	EŞEK	TON	KİLO
Çorum Menzil Müfettişliği	3	15	136	-	-	25	-	-	-	73	83	15	410
Bolu Menzil Müfettişliği	11	31	685	-	-	-	400	-	-	91	100	171	280
Kastamonu Menzil Müfettişliği	3	15	184	27	-	13	30	-	-	89	-	33	170
Adana Menzil Müfettişliği	1	2	45	-	-	-	-	30	-	-	-	7	500
Polatlı Hat Komutanlığı	6	25	415	67	-	-	50	125	-	-	137	83	530
Yozgat Hat Komutanlığı	2	4	140	-	-	-	-	100	-	-	-	25	-
Sivas Hat Komutanlığı	2	4	105	-	-	-	-	72	-	-	-	18	-
Kayseri Hat Komutanlığı	3	6	93	15	-	-	-	70	-	-	37	24	980
Ankara Merkez Katarı	14	7	825	122	17	35	83	385	49	66	251	216	470
T O P L A M	45	109	2628	231	17	73	563	782	49	319	608	595	340

Kütüphane

TABLO 9. Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü Emrinde Çalışan Müteahhit Ulaştırma Kollarının Kuvveleri ve Taşıma Gücü (1 Ağustos 1922)

SEVKİYAT VE NAKLİYAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ EMRİNDE ÇALIŞAN MÜTEAHHİT ULAŞTIRMA
KOLLARININ KUVVELERİ VE TAŞIMA GÜCÜ (1 AĞUSTOS 1922)

Gnkur.
Harp Tarihi Bşk.

(ÇİZELGE : 7)

BİRLİK ADI		PERSONEL MEVCUDU		ARAÇ ÇEŞİT VE SAYISI			HAYVAN ÇEŞİDİ VE SAYISI			TAŞIMA GÜCÜ	
		Müteahhit sayısı	Ertelenmiş Er sayısı	Çeşitli At- laraba	Tek at- lı ara- ba	Manda Arabası	Deve	Mekkâre	Eşek	Ton	Kg.
Çorum Menzil Müfettişliği	34	33	254	393	1	24	362	35	816	256	790
Kastamonu Menzil Müfettişliği	63	11	316	240	-	-	-	1505	72	219	280
Polatlı Hat Komutanlığı	15	5	3	8	-	-	776	-	-	119	600
Yozgat Hat Komutanlığı	3	3	47	-	-	-	282	-	-	42	300
Sivas Hat Komutanlığı	6	6	39	122	-	-	-	-	88	52	320
Kayseri Hat Komutanlığı	2	-	-	60	-	-	100	-	-	39	-
Kırşehir Hat Komutanlığı	4	4	8	10	-	-	25	-	90	11	350
Maras Hat Komutanlığı	1	1	-	-	-	-	200	-	-	30	000
Yahşihan Hat Komutanlığı	4	3	29	44	-	-	-	-	230	26	800
Çankırı Hat Komutanlığı	6	6	53	61	-	-	-	45	88	31	520
Kalecik Hat Komutanlığı	3	3	14	-	-	-	10	-	96	5	340
Ankara Hat Komutanlığı	23	18	267	102	-	-	1321	-	224	248	060
T O P L A M	164	93	1030	1040	1	24	3077	1585	1704	1082	360

TABLO 10. 1920 Yılı Bütçesinde Giderlerin Dairelere Göre Dağılımı (A Cetveli)

Kalemler	Lira
Zat-ı Hazret-i Padişahi ve Hanedan-ı Saltanat	551.012
Divan-ı Muhasebat (Sayıştay)	26.096
Maliye Vekaleti	6.413.629
Müdafaa-i Milliye Vekaleti (Milli Savunma Bakanlığı)	27.576.039
İmalât-ı Harbiye (Savaş Araçları Yapımı)	752.969
Bahriye (Deniz Kuvvetleri)	289.548
Nafia Vekaleti (Bayındırlık Bakanlığı)	620.396
Maarif Vekaleti (Milli Eğitim Bakanlığı)	577.061
Hariciye Vekaleti (Dışişleri Bakanlığı)	303.748
Adliye Vekaleti (Adalet bakanlığı)	2.759.274
Posta ve Telgraf	1.427.898
Şer'iyeye Vekaleti (Diyaret İşleri)	522.062
Sıhhiye Vekaleti (Sağlık ve Sosyal yardım Bakanlığı)	613.141
Dahiliye Vekaleti (İçişleri Bakanlığı)	2.731.023
İktisat Vekaleti	1.264.921
Rüsûmat (Gümrük İdaresi)	356.160
Düvün-u Umumiye	7.680.969
Emniyet-i Umumiye (Emniyet genel Müdürlüğü)	1.354.688
Şura-yi Devlet (Danıştay)	-
Defter-i Hakani (Tapu ve Kadastro)	403.311
Jandarma Genel Komutanlığı	4.858.976
Riyaset (Büyük Millet Meclisi Başkanlığı)	18.375
Meclis Bütçesi (Büyük Millet Meclisi)	953.996
Matbuat ve İstihbarat (Basın ve Haberalma Genel Müd.)	88.000
Âşair ve Muhacirin (Kabileler ve Göçmenler)	874.735
TOPLAM	63.018.354

Kaynak: **Düştur**,3. Tertip,Cilt 1,s.234; Duru, Cihan, Turan, Kemal, Öngeoğlu, Abdurrahman, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası**, .Kitap, (Ankara 1982), s.278.

TABLO 11. 1920 Yılı Giderlerinin Tutar ve Yüzdelik Dağılımları

DAİRELER	LİRA	Yüzdelik Oran	Genel Toplam İçerisindeki Oranı
Mili Savunma Harcamaları	33.477.532		% 53.1
Milli Savunma Bakanlığı	27.576.039	% 43,8	
Jandarma Gen. Kom.	4.858.976	% 7,7	
Savaş Araçları Yapımı	752.969	% 1,2	
Deniz Kuvvetleri	289.548	% 0,4	
Savunma Dışı Harcamalar	29.540.822		% 46.9
Düyûn-u Umumiye	7.680.696	% 12.2	
Maliye Bakanlığı	6.413.629	% 10.2	
Adalet Bakanlığı	2.759.274	% 4.4	
İçişleri bakanlığı	2.731.023	% 4.3	
Posta ve Telgraf	1.427.898	% 2.3	
Emniyet Genel Müdürlüğü	1.354.688	% 2.1	
Ekonomi Bakanlığı	1.264.921	% 2.0	
Diğerleri	5.908.693	% 9.4	
TOPLAM	63.018.354		% 100

Kaynak: Duru, Cihan, Turan, Kemal, Öngeoğlu, Abdurrahman, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası**,I. Kitap, (Ankara 1982),s.279.

TABLO 12. 1920 Yılı Bütçesinde Tahmini Devlet Gelirlerinin Dağılımı

Gelir Bölümleri	Lira	Tüm Gelirleri İçerisindeki Payı
Dolaysız Vergiler	26.589.256	% 56.8
Damga V., Harçlar, Para Cezaları	968.894	% 2.1
Dolaylı Vergiler	10.438.835	% 22.3
Tekel Gelirleri	4.783.244	% 10.2
Kuruluşlar Gelirleri	110.486	% 0.2
Devlet Malları Hasılatı	2.015.650	% 4.3
Çeşitli Gelirler	1.758.443	% 3.7
Geri Almalar	35.000	% 0.1
Tüketim Vergileri	140.000	% 0.3
TOPLAM	46.839.868	% 100

Kaynak: **Düstur**,3. Tertip, Cilt 1,s.234; Duru, Cihan, Turan, Kemal, Öngeoğlu, Abdurrahman, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası**,I. Kitap, (Ankara 1982), s.283.

TABLO 13. Önemli Gelir Kalemlerinin Bütçe Gelirleri İçerisindeki Payları

Gelir Çeşitleri	Lira	Tüm Gelirler İçerisindeki Payı
Âşar	13.641.079	% 29.1
Gümrük Vergisi	10.361.221	% 22.1
Ağnam	5.783.586	% 12.3
Tuz Tekeli	3.500.000	% 7.5
Bina ve Arazi Vergileri	2.540.689	% 5.4
Temettü Vergisi	2.083.756	% 4.4
Bağışlardan Alınan Paylar	1.860.146	% 4.0
Devlet Ormanları Gelirleri	908.200	% 1.9
Tütün	808.095	% 1.7
Toplam	41.486.772	% 88.4
Diğerleri	5.353.096	% 11.6
GENEL TOPLAM	46.839.868	% 100

Kaynak: **Düştur**,3. Tertip, Cilt 1,s.234; Duru, Cihan, Turan, Kemal, Öngeoğlu, Abdurrahman, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası**,I. Kitap, Ankara 1982, s.284.

TABLO 14. Sovyet Rusya'dan Alınan Altınların Tarih İtibariyle Dökümü

Tarih	Tutar (Ruble)
Nisan 1921	4 milyon
Mayıs-Haziran 1921	1,4 milyon
Ekim-Kasım 1921	1,1 milyon
Mayıs 1922	3,5 milyon
Toplam	10 milyon

Kaynak: İrfan Menet, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Yapılan Dış Yardımlar**, Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Genelkurmay Basımevi, Ankara,2001,s.222; Duru, Cihan, Turan, Kemal, Öngeoğlu, Abdurrahman, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası**, I. Kitap, Ankara 1982, s.352; Fahir Armaoğlu, **19.yy. Siyasi Tarihi**, Ankara 1990,s.635.

TABLO 15. Sovyet Rusya'dan Alınan Silah ve Cephane Yardımları

	Tüfek (Adet)	Fişek (Sandık)	Ağır ve Hafif Makinelik Tüfek (Adet)	Cinsleri	Top (Adet)	Cinsleri	Mermi (Adet)	Kama (Adet)
	392	6749	-	Türk	12	7,5 Fransız Sahra	23400	-
	3855	3554	15	Alman	28	8,4 İngiliz Sahra	28066	-
	11820	12683	50	Rus	6	12 Fransız Muhasara	1785	-
	10328	11744	139	İngiliz	6	11 İngiliz Obüs	1322	-
	10571	8600	40	Manliher	3	15 Sahil	6600	-
	341	244	80	Fransız	11	Rus Sahra	76000	-
	480	13	-	Japon	-	Krupp Obüsü	4000	-
	25	-	-	Meksika	-	7,5 luk Japon	-	11
	-	1000	-	Büyük Çaplı Mavzer ve Martin	-		-	-
TOPLAM	37820	44587	324		66		141173	11

Kaynak: Kazım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998,s.219

TABLO 16. Fransızların Anadolu'dan Çekilirken Bıraktıkları Silah ve Cephane Miktarları

Cinsi	Tüfek (Adet)	Mermi (Sandık)	Diğer	Adet
Osmanlı	4484	574	Brege Uçağı	10
Alman	3865	-	Hangar	20
Manliher	10	-	Yedek Motor	4
Büyük Çaplı Mavzer	-	247	Telsiz İstasyonu	3
Gra	-	101		
Shneider	-	577		
Büyük Çaplı Martin	1730	-		
Çeşitli	-	6		
TOPLAM	10089	1505		

Kaynak: Kazım Özalp, a.g.e. ,s.221.

TABLO 17. Hint Hilafet Komitesi'nin Yardımları *

Makbuz Tarih ve Numarası	Türk Lirası	İngiliz Lirası
26.12.921-305484	144.400	26.000
06.02.922-313022	36.300	6.000
18.02.922-313033	25.320	4.000
20.02.922-313035	32.300	5.000
22.02.922-313039	64.700	10.000
02.03.922-313042	32.300	5.000
28.03.922-313061	131.500	20.000
18.04.922-313085	33.150	5.000
02.05.922-313097	32.000	5.000
31.05.922-325508	26.800	4.000
26.06.922-325525	42.120	6.000
05.07.922-325530	35.500	5.000
12.08.922-325546	35.900	5.000
13.02.923-325356	14.000	2.000
19.03.923-324729	19.410	3.000
27.03.923-324736	68.000	10.000
09.08.923-324940	7.770	1.000
Toplam	781.470	122.000

Kaynak: ATASE A,D.107,F:1-346; Mustafa Keskin, **Hindistan Müslümanları'nın Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Yayın No:21, Kayseri 1991,s.91.

* Bu yardımlar Hint Hilafet Komitesi'nin doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'nın emrine sunduğu tutarlardır.

— ५८० —

نومبر ۱۲۳ - ۵٪ فائض و ۱٪ آمورتیزمانی استقراض داخلی قانونی [۱]

۲۱ جمادی الاخره ۱۳۳۶ ۳ نیشان ۱۳۳۴

[تقويم وقایع ایله نشر و اعلانی : ۲۴ جادی الاخره ۱۳۳۶ ۷ نیسان ۱۳۳۴ - نومبر ۲۲۰۳]

ماده : ۱ مالیه ناظرى یوزده بش فائض و یوزده بر آمو تیسمانلى مقداری غیر معین داخلی بر استقراض عقیدینه و بو استقراضك حاصله فظراً اقتضا ایدن مرتبات سنویه بیك اوچ یوز اوتوز درت سنه سی دیون عمومیه بودجه سنه فصل مخصوص اوله رق علی الاصول وضعه مأذوندر .

ماده : ۲ اشبو استقراضك فائضى آلتون اوله رق تسويه اوله جنى كى تحويلات
قرعه كشيده سيلاه اطفاه اولدينى تقديرده رأس المال اطفاه آچمى دنخى آلتون اوله رق تأديه
امدله جكدور .

ماده : ۳ اشبو استقراض بیک اوچوز الی درت سنه سندن اول تحویل دین صورتیه و یا صورت آخرله نداولدن رفع ایدلمه جکدر .

ماده : ۴ اشبو استقراضك معاملات اخراجیه سنه متعلق هر نوع اعلانات اوراق
وسندات ایله موقت و قطعی تحویلر و بونلرک قوبولری و تأدییه متعلق اوراق وسندات
و معاملات حالا و آتیاً هر نوع تمنا رسیده کافه رسوم ساثره دن معاف اولدینی کی فاضلری ده
حالا و آتیاً هیچ بر نام ایله هیچ بر نوع ویرکویه تابع اولیه جقدر .

مادہ : ۵ مالہ ناظری اشبو استقراضك نتایجنه دائر بر راپور تنظیم ایدوب

[۱] سنة اجتماعیه : ۱۳۳۳ - ۱۳۳۴

مجلسی معرثہ

تودیع
لائے قاریہ و مذاکرہ و قبول

اجتماع : ۷۸ [۳۰ مارچ]
۷۹ [۳۱ -

۱۳۳۴ [ضبط جریده سی : صفحہ : ۱۴۸۴
- [- : - : ۱۵۲۲-۱۵۲۶

مجلس اعبانہ

لائحة قانونية ومالية انجمنی - ٤٦ : - [- : - : ٧٢٥-٧٢٣
مضبطين، مذاكره وقبول
" دستور ترتيب ثاني " جلد : ١٠ فورومه : ٢٥

Belge 1.2 % 5 Ve % 1 Amortismanlı İstikraz-ı Dahili Kanunu (Devamı)

— ۳۸۶ —

بيك اوچيوز اوتوز درت سنه ماليه سي نهايته قدر مجلس اعيان و مبعوثانه توديع
ايدە جقدر .

ماده : ۶ اشبو استقراضك بالعموم مصارف اخراجيه سي بيك اوچ يوز اوتوز
درت سنه سي ماليه بودجه سنه فصل مخصوص اوله رق وضع و صرف ايديله جك و مقدار
قطعي سي جريده رسميه ايله بيك اوچ يوز اوتوز درت سنه ماليه سي نهايته قدر نشر و اعلان
اولنه جقدر .

ماده : ۷ اشبو قانون تاريخ نشرندن اعتباراً مرعي الاجرادر .

ماده : ۸ اشبو قانونك اجراسنه ماليه ناظري مأموردر .

مجلس اعيان و مبعوثانجه قبول اولنان اشبولايحه نك قانونيتي و قوانين دولته علاوه سني
اراده ايلدم .

۲۱ جمادی الاخره ۱۳۳۶ ۳۰ نيسان ۱۳۳۴

محمد رشاد

ماليه ناظري
جاويد
سدر اعظم
عمد طاعت

Belge 2. 1 ve 5 Liralık Evrak-ı Nakdiyeden Lüzumu Miktarının İki Müsavi kısma Tefrik ve İhracı
Hakkında Kanun

— ۲۵۷ —

نومرو ۱۴۳ — ۱ و ۵ لیرالقی اوراق نقدیهدن لزومی مقدارینک ایکی مساوی قسمه
تفریق و اخراجی حقنده قانون [۱]

۳۱ صفر ۱۳۳۴ ۱۶ کانون اول ۱۳۳۱

[تقویم وقایع ایله نشر واعلامی : ۱۸ ربیع الاول ۱۳۳۴ ۱۲ کانون ثانی ۱۳۳۱ - نومرو ۲۴۱۸]

ماده : ۱ ۳۱ مارت ۱۳۳۱ ، ۱۸ تشرین اول منه تاریخی قانونلر ایله اخراج
اولنان بر ویش لیرالقی اوراق نقدیهدن لزومی مقدارینی یارم وایکی بقی لیرایه تداول
ایتمک اوزره ایکی مساوی قسمه تفریق ایدرک اخراج ایتمک مالیه نظارتی مأذوندر .

ماده : ۲ بوصولله قطع ایدیلن اوراق نقدیهدن تام اوراق نقدیهدنک تابع بولندی
اساسات و شرائطه تابع و عین قیائی حائز بولنه جنی کی تداوللری مجبوری اوله جق ورنجی
مادهده مذکور قوانین احکامی اشبو یارم اوراق نقدیهدن حقندهده جاری بولنه جقدر .

ماده : ۳ اشبو قانون تاریخ نشرندن معتبردر .

ماده : ۴ اشبو قانونک اجرای احکامنه مالیه وعدلیه ناظرلری مأمورددر .

مجلس اعیان و مبعوثانجه قبول اولنان اشبو لایحه نك قانونیتنی و قوانین دولته علاوه سنی
اراده ایلدم .

۲۱ صفر ۱۳۳۴ ۱۶ کانون اول ۱۳۳۱

محمد رشاد

مالیه ناظر وکیل
طلعت
عدلیه ناظری
ابراهیم
صدراعظم
محمدسعید

[۱] سنه اجتماعیه : ۱۳۳۱

مجلس مبعوثانده

تودیع لایحه قانونیه ؛ قبول
اجتماع : ۱۲ [۱۴ کانون اول ۱۳۳۱] ضبط جرده می : صحیفه : ۱۴۲
— : — [—] — : — : — : ۱۴۳

مجلس اعیانده

تودیع لایحه قانونیه ؛ قبول : ۱۴ [۱۴] — : — : — : ۱۴۲
دستور « ترتیب ثانی » جلد : ۸ فورمه : ۱۷

Belge 3. İki Buçuk ve Bir Kuruşluk Evrak-ı Nakdiye İhracı Hakkında Kanun-u Muvakkat

— ۱۱۹۶ —

نومرو ۶۸۶ — ایکی بچق و بر غروشلق اوراق نقدیه اخراجی حقنده قانون موقت

۴ شعبان ۱۳۳۴ ۲۳ مایس ۱۳۳۲

[تقویم وقایع ایله نشر واعلامی : ۸ شعبان ۱۳۳۴ ۲۷ مایس ۱۳۳۲ - نومرو ۲۵۵۳]

ماده : ۱ مالیه نظارتی اوراق احتیاجی تهوین ضمتده اوچ میلیون لیرابه قدر ایکی بچق و بر غروشلق اوراق نقدیه اخراجیه مأذوندر .

ماده : ۲ ایکی بچق و بر غروشلق اوراق تماماً قارشولنی بیوک قیمتده اوراق نقدیه اوله رق بانق عثمانیه تودیع و صورت مخصوصده عیناً حفظ اولنه جقدر . اوراق مودوعه قارشیلقلری اوله رق وعدهلرنده تأدیه اولنه جق مبالغ، منحصر آ برنجی مادهده مذکور اوراق نقدیه کسوراتنک تداولدن رفغنه تخصیص ایدیله جقدر .

ماده : ۳ اوراق مودوعه قارشیلقلرینک تأدیه سندن متحصل نقود برنجی مادهده ذکر اولنان اوراق تداولدن رفغنه باشلا تجهیه قدر ایکنجی مادهده کی شرائط دائره سنده عیناً حفظ اولنه جقدر .

ماده : ۴ ایکی بچق و بر غروشلق اوراق نقدیه نک صورت تداولی ایکنجی ماده موجبنجه تماماً مقابللرینی تشکیل ایده جک اولان اوراق نقدیه حقنده کی مواد واحکامه تابعدر .

ماده : ۵ اشبو قانون تاریخ نشرندن معتبردر .

ماده : ۶ اشبو قانونک اجراسنه مالیه ناظری مأمورددر .

اشبو لایحه قانونیه نک مجلس عمومینک انعقادنده قانونیتی تکلیف اولتمق اوزره موقتاً موقع سرعته وضعی وقوانین دولته علاوه سنی اراده ایلدم .

۴ شعبان ۱۳۳۴ ۲۳ مایس ۱۳۳۲

محمد رشاد

مالیه ناظر وکیل
طلعت
صدراعظم
محمد سعید

— ۱۸۳ —

نومرو ۱۲۳ — ۱۰ و ۵ پاره‌لق پوسته پوللرینک نقد کبی تداولی حقنده قانون [۱]

۲۸ ربیع‌الآخر ۱۳۳۵ ۸ شباط ۱۳۳۲

[تقویم وقایع ایله نشر واعلانی : ۱ جمادی‌الاولی ۱۳۳۵ ۱۰ شباط ۱۳۳۲ - نومرو ۲۸۰۳]

- ماده : ۱ اون وئش پاره قیمتده کی پوسته پوللری تأدیآده یوز پاره یه قدر کسورا ایچون نقد کبی تداول ایدیه بیله جک وبوصورتله تداوله قونیلان اشبو پوللر هیچ بروج پوسته معاملاتنده استعمال اولنمایه جقدر .
- ماده : ۲ برنجی مادهده مذکور اولان پوللردن یوز بیک لیرالغه قدرینی مو تداوله چیقارمغه مالیه ناظری مأذوندر .
- ماده : ۳ اشبو پوللرک اخراج ایدیلن مقدارینک قیمتی واردات بودجه‌سنه فده مخصوص اوله‌رق ایراد قید و فرسوده‌لرینک و تداولدن رفی حالنده ابراز اولسانلری بدلاتی مالیه مصرف بودجه‌سنک ردیات ترتیبیدن تسویه اولونه جقدر .
- ماده : ۴ مذکور پوللرک تداولدن رفی تاریخندن اعتباراً برسنه نهایته قدر ایدیلیمانلرک بدللری ویرلر .
- ماده : ۵ اشبو قانون تاریخ نشرندن اعتباراً مرعی‌الاجرادر .
- ماده : ۶ اشبو قانونک اجراسنه مالیه ناظری مأمورددر .
- مجلس اعیان ومبعوثانجه قبول اولنان اشبو لایحه‌نک قانونیتی وقوانین دولته علاوه اراده ایلدم .

۲۸ ربیع‌الآخر ۱۳۳۵ ۸ شباط ۱۳۳۲

محمد رشاد

صدر اعظم
محمد طلعت

مالیه ناظری
جاوید

[۱] سنة اجتماعیه : ۱۳۳۲ - ۱۳۳۳

مجلس مبعوثان

اجتماع : ۳۳ [۲۱ كانون ثانی ۱۳۳۲] شبطچریده‌سی : صحیفه : ۴۴۴
تودیع : ۳۶ [۲۸ — —] : — : — : ۴۸۹

لایحه قانونیه : قبول

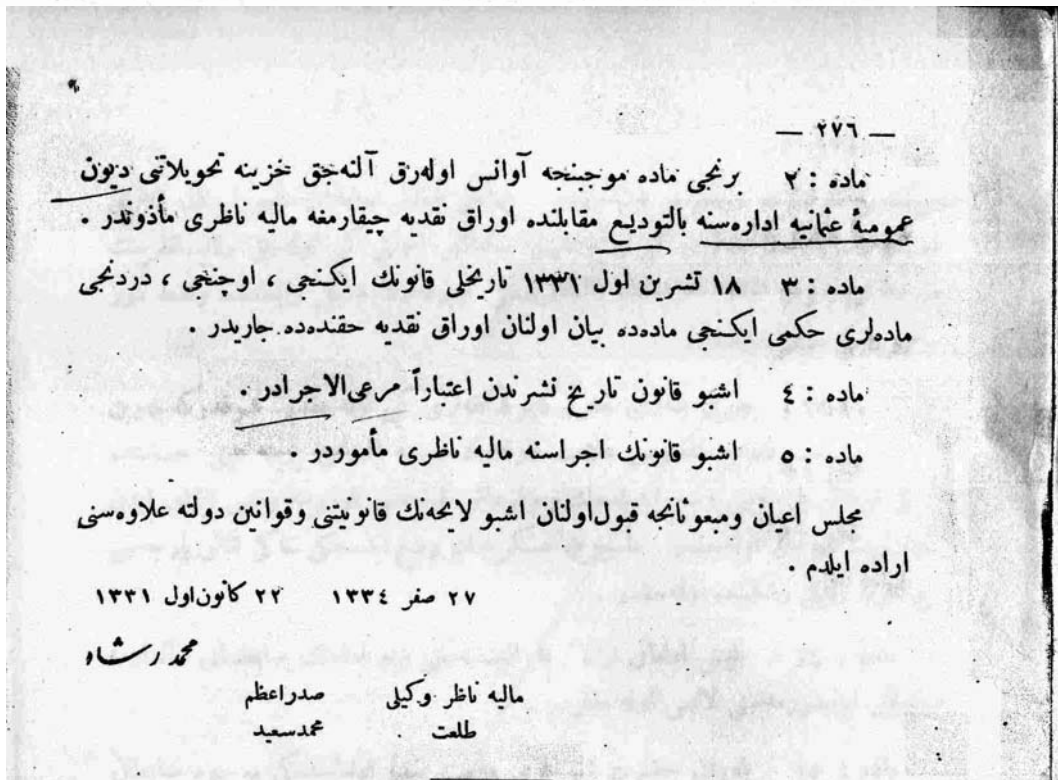
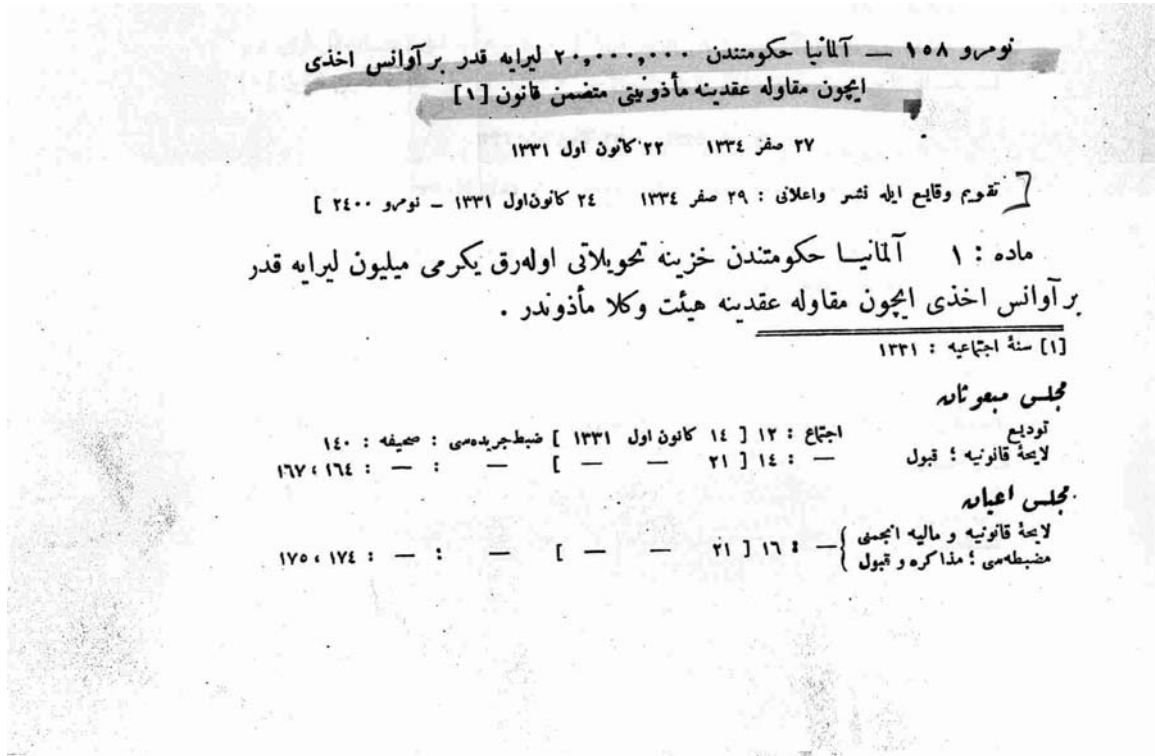
مجلس اعیان

تودیع : ۲۹ [۳۰ — —] : — : — : ۲۹۲

لایحه قانونیه ومالیه الجمعی : ۳۱ [۶ شباط — —] : — : — : ۳۴۱

مضبوطه‌سی : قبول

Belge 5. Almanya Hükümeti'nin 20.000.000. Liraya Kadar Bir Avans Ahzı İçin Mukavele Akdine Mezuniyeti Mutazammın Kanun.

Belge 6. Almanya Hükümeti'nin 56.500.000 Liralık Avans Akdiyle 50 Milyon Liralık Evrak-ı Nakdiye İhracı Hakkında Kanun.

153

لیرایه قدر تخالف ایدمچك قسملر ایله نهایت درت سنه ظرفنده کاملاً تداولدن رفی صورتیه آلتون اولهرق تأدییه اولهحق بو مدت ۶ اغستوس ۱۳۳۲ تاریخی محتوی بولغان اوراق نقدیهك تأدییهسی ایچون معین صولك تقیطك اقتضاسندن ایتدار ایله جکدر . اشبو او بوز ایکی میلیون لیرالقی اوراق نقدیهك متننده بیک اوج یوز اوتوز اوج سنهسی موازنه عمومی قانونی زیرنده کی ۲۸ مارت ۱۳۳۳ تاریخی محرر اوله جکدر .

ماده : ۵ اشبو قرارنامهك اوجنیجی مادهسی موجبجه موقع تداوله اخراج اولهحق اون سکز میلیون لیرالقی اوراق نقدیهك تأدییه بدللری ایچون مبدأ تعیین اولغان تاریخندن اعتباراً اون و دردیجی مادهسی موجبجه کذلك موقع تداوله وضع اولهحق اوتوز ایکی میلیون لیرالقی اوراق نقدیهك دخی تأدییه بدللری ایچون مبدأ تعیین ایدیلن تاریخندن اعتباراً طقور سنه ظرفنده ابراز اولمیانلری خزیننه لهنه مرور زمانه اوغرایه جکدر .

ماده : ۶ اوراق نقدیهك مجبوری التداول اولدیفنه دأر اولان ۱۸ تشرین اول ۱۳۳۱ تاریخی قانونك ایکنجی مادهسی احکامی اشبو قرارنامه موجبجه اخراج اولهحق الی ملون لیرالقی اوراق نقدیه حقنده دخی جاریدر .

ماده : ۷ اشبو قانون تاریخ تشرندن اعتباراً مرعی الاجرادر .

ماده : ۸ اشبو قانونك اجرای احکامه عدلیه و مالیه ناظرلری مأمورددر .

مجلس اعیان و مبعوثانجه قبول ایدیلن اشبو لایحهك مرعیتی و قوانین دوله علاوه سنی

اراده ایلدم .

۲۸ جادی الاولی ۱۳۳۶ ۱۲ مارت ۱۳۳۴

محمد رشاد

مالیه ناظری
جاوید
عدلیه ناظری
خلیل
صدر اعظم و کلی
انور

{ ۱۶ ذی الحجه ۱۳۳۵ و ۴ تشرین اول ۱۳۳۳ تاریخی قرارنامه بی تمهیداً مصدقدر . }

— ۱۵۲

نومرو ۸۸ — آلمانیا حکومتندن ۵۶,۵۰۰,۰۰۰ لیرالقی آوانس عقدیه
۵۰,۰۰۰,۰۰۰ لیرالقی اوراق نقدیه اخراجی حقنده قانون [۱]

۲۸ جادی الاولی ۱۳۳۶ ۱۲ مارت ۱۳۳۴

[تقویم وقایع ایله نشر و افلاک : ۵ جادی الاخره ۱۳۳۳ ۱۹ مارت ۱۳۳۴ — نومرو ۳۱۸۴]

ماده : ۱ آلمانیا حکومتندن اوج بحق میلیون لیرایه قدر آلتون و کوش و اوج میلیون لیرایه قدر مارق والی میلیون لیرایه قدرده آلتون ایله واجب التأدییه خزیننه تحویلاتی اولهرق آوانس عقد ایدلشددر .

ماده : ۲ الی میلیون لیرالقی خزیننه تحویلاتی دیون عمومی عثمانیه اداره سنه بالتودیع مقابلنده بومانه قدر اوراق نقدیه اخراج ایدیله بیله جکدر .

ماده : ۳ اشبو قرارنامهك ایکنجی مادهسی موجبجه اخراج اولهحق اوراق نقدیهك اون سکز میلیون لیرالغك بدللری « اولجه موقع تداوله اخراج ایدلش اولان دردیجی ترتیب اوراق نقدیه مثللو » صلحك عقدندن ایکی سنه صکره ایتدار ایدلک و هر سنه خسی تداولدن رفع اولفحق صورتیه بش سنه ظرفنده آلتون اولهرق تأدییه ایدیله جکدر .

اشبو اون سکز میلیون لیرالقی اوراق نقدیه متننده ۶ اغستوس ۱۳۳۲ تاریخی قانون موجبجه عبارهسی محرر بولمچکدر .

ماده : ۴ اشبو قرارنامهك ایکنجی مادهسی موجبجه اخراج اولهحق اوراق نقدیهك اوتوز ایکی میلیون لیرالغك بدللری ده سنوی آلتی میلیون لیرادن اون میلیون

[۱] سنه اجماعیه : ۱۳۳۳ — ۱۳۳۴

مجلس مبعوثانجه

تودیع	اجتماع : ۵ [۱۵ تشرین ثانی ۱۳۳۳] ضبط جریدهسی : حصیله : ۲۵
لایحه قانونیه ؛ مذاکره و قبول	۱۱ : ۲۹ [—] : — : ۱۲۱-۱۳۲
اعیانك تمهید	۴۶ : ۷ شباط [۱۳۳۴] : — : ۷۳۸
تصدیقاً قبول	۴۷ : ۹ [—] : — : ۷۴۹

مجلس اعیانجه

تودیع	۱۰ : ۸ [۱۳۳۳] : — : ۸۷
لایحه قانونیه و مالیه ایچمسی	۲۱ : ۲۹ [۲۹ کانون ثانی ۱۳۳۴] : — : ۲۲۴-۲۲۵
مضبوطمسی ؛ مذاکره و تمهید	۲۹ : ۲۵ [—] : — : ۲۴۶

Belge 7. Almanya Hükümeti'nin Faizli Hazine Bonolarının Furuhtu ve Tefriâtı Hakkında Kararname.

— ۷۴۳ —

نومرو ۳۱۸ — المانيا حكومتك فائضلى خزينه بونولرينك فروختى و نفعلى حقنده قرارنامه

۱۶ ذى الحجه ۱۳۳۵ ۴ تشرين اول ۱۳۳۳

[تقويم وقايع ايله نشر واعلاى : ۲۲ ذى الحجه ۱۳۳۵ ۱۰ تشرين اول ۱۳۳۳ - نومرو ۳۰۲۵]

اشبو قرارنامه موازنه عموميه قانونك سكرنجى مادهسى موجبجه حكومه و يريلان صلاحيته بناءً تنظيم اولنشدر .

ماده : ۱ آلمانيا دولتلك عثمانلى ليراسى اوله رق محرر اوج آى ، آلتى آى و برسنه وعدهلى خزينه بونولرينى ديون عموميه عثمانيه ادارهسى واسطه سيله طالبرينه فروخت اينديرمكه و بونارك فائضلرينى تاديه ايلكه مالىه ناظرى مآذوندر .

ماده : ۲ اشبو خزينه بونولرينك اخراج و تجديدى ايله رأس المال وفائضلرينك تاديه سنه متعلق هر نوع معاملات و بو خصوصاته دائر تعايطى اولنه جق هر نوع اوراق تمفا رسميله كافه رسوم سائردهن مستشادر .

ماده : ۳ اشبو قرارنامه تاريخ نشرندن اعتباراً مرعى الاجرادر .

ماده : ۴ اشبو قرارنامه نك اجراى احكامنه مالىه ناظرى مأمورددر .

مجلس عمومينك اجتماعنده قانونيتى تكليف اولنقى اوزره اشبو قرارنامه لايحه سنك مرعيتنى اراده ايلدم .

۱۶ ذى الحجه ۱۳۳۵ ۴ تشرين اول ۱۳۳۳ .

محمد رشاد

صدر اعظم
محمد طلعت

ماليه ناظرى
جاويد

Belge 8. Bank-ı Osmani'ce Bir ve Yarım Liralık Banknotlar İhracı Hakkında İrade-i Seniye.

— ٩٤٣ —
تومرو ٤٢٣ — بانق عثمانیجه بر و یارم لیرالق بانقنوطلر اخراجی حقنده اراده سنیه
١٨ رمضان ١٣٣٢ ٢٨ تموز ١٣٣٠
(تقویم وقایع ایله نشر و اعلانی : ٣٠ رمضان ١٣٣٢ ٣٠ تموز ١٣٣٠ - تومرو ١٩٠٥)
اخذ و اعطاده سهولتی موجب اولمق اوزره بانق عثمانی بر و یارم لیرالق بانقنوطلر
اخراجیه مأذون قلمشدر .
بانق عثمانی اشبو بانقنوطلر مقابل اوله رق یوز واللی لیرالق بانقنوطلردن عین مقداری
معا ایده چکدر .
اشبو اراده سنیه نك اجرانسه مالیه ناظری مأمورد .
١٨ رمضان ١٣٣٢ ٢٨ تموز ١٣٣٠
محمد رشاد
صدر اعظم
محمد سعید
مالیه ناظری
جاوید

Belge 9. Evrak-ı Nakdiyenin Çeyrek Liralıklarının İki Müsavi Kısma Tefrik ve İhracı Hakkında Kanun.

— ۷۰۳ —

نومرو ۳۴۵ — اوراق نقدیه نك چاریك لیرالقلرنك ایکی مساوی قسمة تفریق و اخراجی
حقنדה قانون [۱]

۱۰ جادی الاولی ۱۳۳۴ ۲ مارت ۱۳۳۲

[تقویم وقایع ایله نشر واعلامی : ۱۶ جادی الاولی ۱۳۳۴ ۸ مارت ۱۳۳۲ - نومرو ۲۴۷۴]

ماده : ۱ اوراق نقدیه نك چاریك لیرالقلرنك لزومی مقدارینی ایکی مساوی قسمة
تفریق و اخراجہ مالیه نظارتی مأذوندر . بوصولتہ تفریق اولنه جق اوراق نقدیه نك
مقطوعی برلیرانك سکزده بری قیمتنی حائر اولوب اوفیتاتله تداول ایدر .

ماده : ۲ بوصولتہ قطع اولنان اوراق نقدیه تام اوراق نقدیه نك تابع بولندی
اساسات و شرائطه تابع وعین تأمیناتی حائر بولنه جنی کجی تداوللری مجبوری اوله جق
و ۱۸ تشرین اول ۱۳۳۱ تاریخی قانون احکامی اشبو مقطوع اوراق نقدیه حقنדה دخی
جاری بولنه جقدر .

ماده : ۳ اشبو قانونك اجرای احکامه مالیه وعدلیه ناظرلری مأموردر .

ماده : ۴ اشبو قانون تاریخ نشردن مرعی الاجرادر .

مجلس اعیان ومبعوثانجه قبول اولنان اشبو لایحه نك قانونیتی وقوانین دولته علاوه سنی
اراده ایلدم .

۱۰ جادی الاولی ۱۳۳۴ ۲ مارت ۱۳۳۲

محمد رشاد

صدراعظم
محمد سعید

عدلیه ناظری
ابراهیم

مالیه ناظر وکیل
طلعت

Belge 10. Bank-ı Osmani Tarafından Tedavüle Çıkarılan Banknotların Tedavülünün Mecburiyeti Hakkında Kanun-u Muvakkat.

— ۹۱۴ —

نومرو ۳۹۸ — بانق عثمانی طرفندن تداوله چیقاریلان بانقنوطلرک تداولنک مجبوریتی
حقننده قانون موقت

۱۱ رمضان ۱۳۳۲ ۲۱ تموز ۱۳۳۰

(تقویم وقایع ایله نشر واعلامی : ۱۲ رمضان ۱۳۳۲ ۲۲ تموز ۱۳۳۰ - نومبر ۱۸۹۷)

ماده : ۱ بانق عثمانی طرفندن تداوله چیقاریلان بانقنوطلرک ممالک عثمانیه نك هر
طرفنده کرک دولته افراد آره سنده و کرک بین الافراد وقوع بوله حق بالعموم تأدیات
و صرفیات واخذ واعطاده عین تقدکي تداول و قبولی مجبوریدر .

ماده : ۲ اشبو مجبوریته رعایت ایتیانلره بر ایرادن اون بش لیرایه قدر جزای
تقدی و یا یکرمی درت ساعتدن بر آیه قدر حبس جزاسی حکم اوله جقدر .

ماده : ۳ بو قانونک مرعی اولدینی مدتیجه بانق عثمانی بانقنوط بدلاتی تقدأ تسویه
مجبوریتدن وارسته در .

ماده : ۴ اشبو قانون تاریخ نشرندن معتبردر .

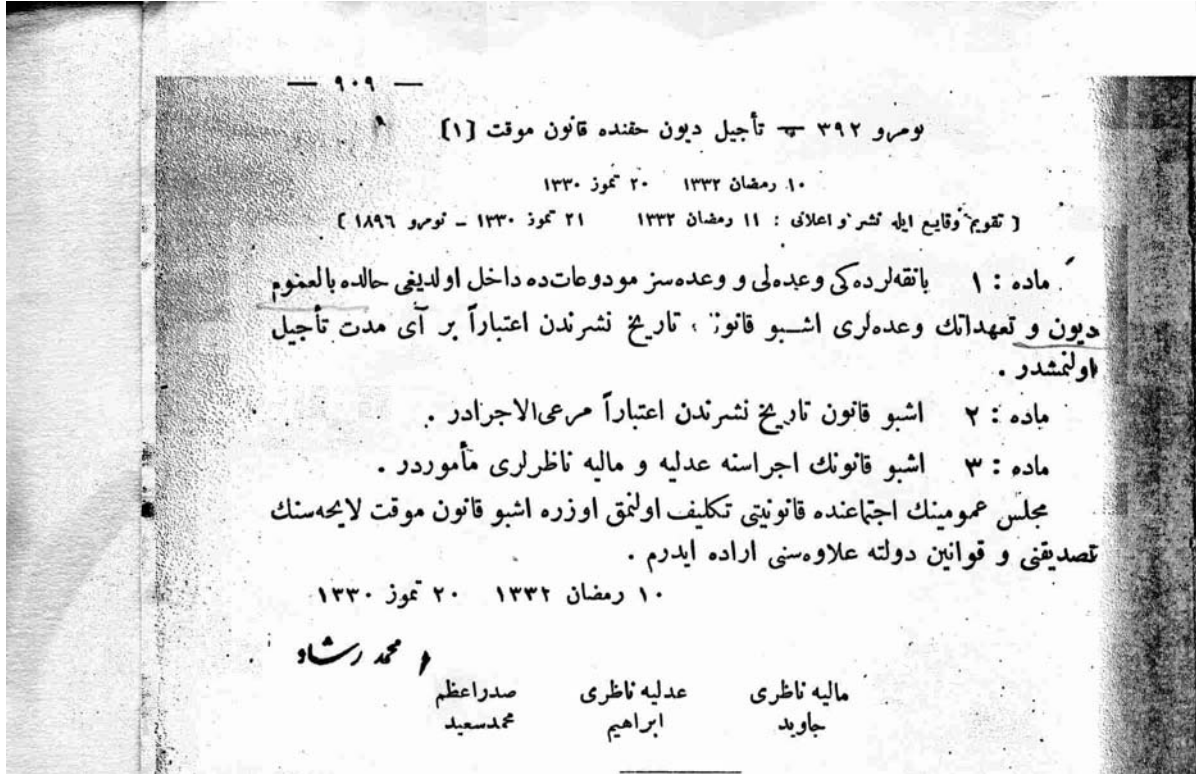
ماده : ۵ اشبو قانونک اجراسنه عدلیه و مالیه ناظرلری مأمورددر .
مجلس عمومینک اجتماعنده قانونیتی تکلیف اولفق اوزره اشبو لایحه قانونیه نك موقتاً
موقع مرعیته وضعی و قوانین دولته علاوه سنی اراده ایلدم .

۱۱ رمضان ۱۳۳۲ ۲۱ تموز ۱۳۳۰

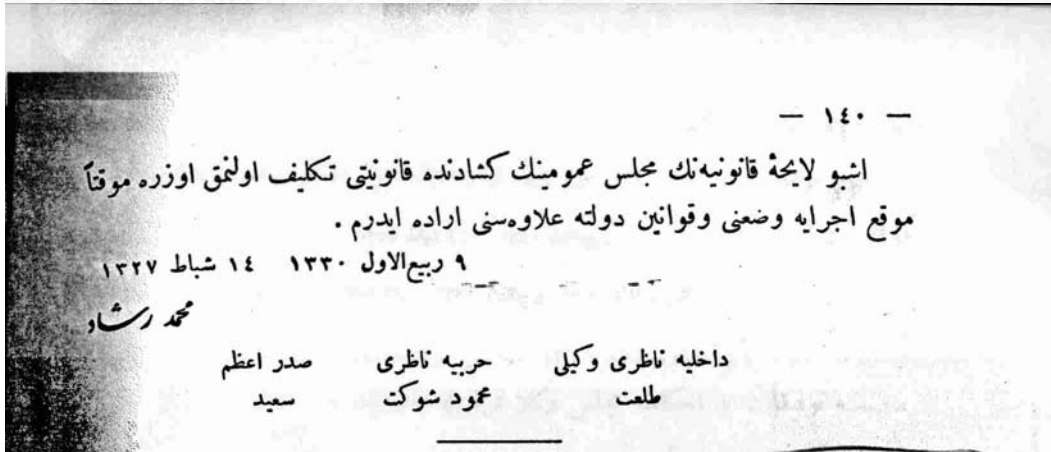
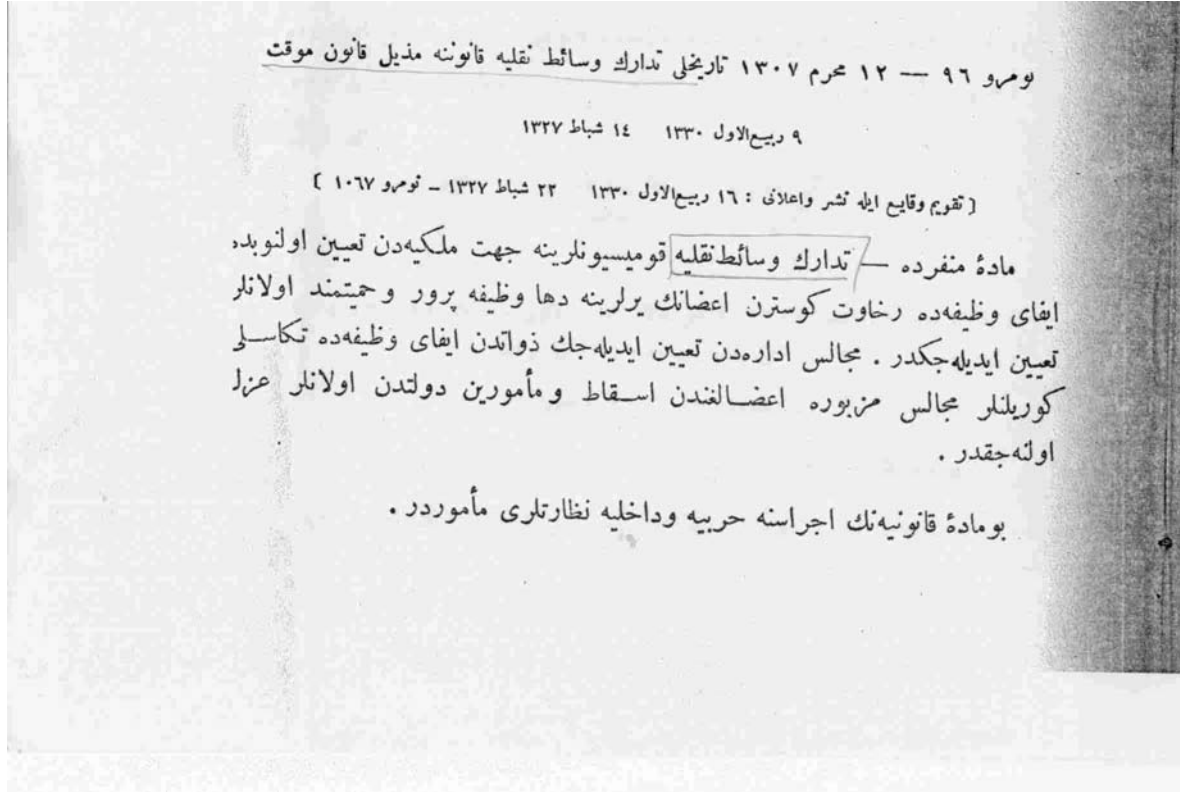
محمد رشاد

مالیه ناظری	عدلیه ناظری	صدر اعظم
جاوید	ابراهیم	محمد سعید

Belge 11. Tecil-i Düyun Hakkında Kanun-u Muvakkat.

Belge 12. 12 Muharrem 1307 Tarihli Tedarik-i Vesait-i Nakliye Kanunu'na Müzeyyil Kanun-u Muvakkat.

— ۱۰۱۱ —

نومرو ۴۶۶ — تکالیف حربیه نك صورت طرخی حقیقه قانون (۱)

۱ رمضان ۱۳۳۲ ۱۵ تموز ۱۳۳۰

(تقریر وقایع ایله نشر و اعلاى : ۳۰ رمضان ۱۳۳۲ ۹ اگستوس ۱۳۳۰ — نومرو ۱۹۱۵)

ماده : ۱ — سفر برلك اعلاى تارىخىدن اعتباراً تکالیف حربیه طرخنك هانكى محللرده اجرا ایدیه جکی کوريله جك لزوم اوزرینه جهت عسکریه جه تعیین اولنه جقدر .

ماده : ۲ — تکالیف حربیه طرخى تقرر ایدن منطقه نك اك بيوك مأمورین ملکیه و مالیه سی ایله جهت عسکریه دن بر ذات و بولنه مدیعی تقدیرده او منطقه نك ژاندارمه قوماندانندن و مجلس اداره و بلدییه دن منتخب برر اعضادن مرکب اوله رق هر محله برر تکالیف حربیه قومیسونی تشکیل ایدیه جك و بو قومیسون اهالی نك احتیاجه کافی مقدارك ترکیله اوست طرفه وضع ید ایدیه جك و وضع ید ایدیه جکی لوازماته مقابل اصحابه مضیقه اعطا ایله جقدر .

ماده : ۳ — تکالیف حربیه طرخنك اجرایی امر اولنان منطقه نك اك بيوك ملکیه مأموری در حال مجلس اداره و بلدییه و تجارت اوطه سی اعضالردن مرکب بر قومیسون تشکیل ایله او موقعك رایجیه کوره هر نوع لوازماته بر فیشات تقدیر ایدرک جدولی تنظیم وزیرینی ذات مهر لریله تصدیق ایدرک حکومت محلیه یه اعطا ایله جقدر .

ماده : ۴ — تجار و اصنافه و اهالی یه و بریله جك مضیقه لرده آننان لوازماتك فیشاتی مذکور فیشات جدولنه کوره الحساب امانی تصریح و نهایت سفر بر ایلک ختامی تعقیب ایدن سنه بودجه سنه ادخالاً تادیبه ایدیه جقدر .

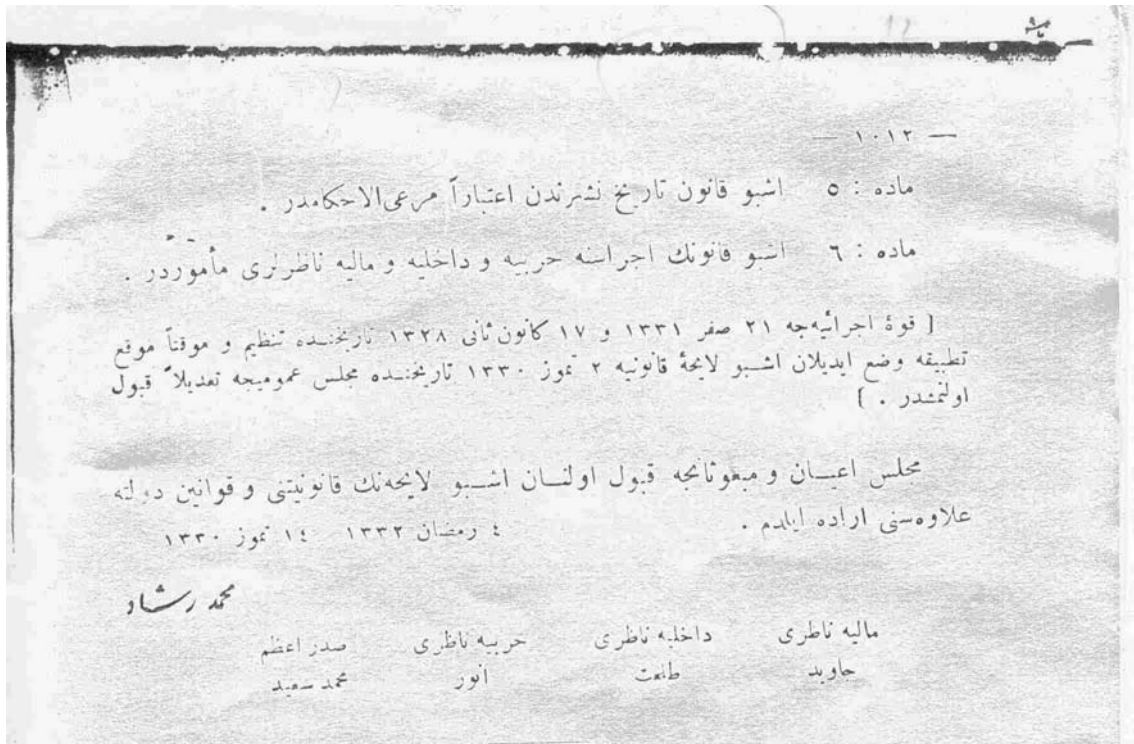
(۱) سنه ۱۳۳۰ : ۱۹۱۵)

مجلس سبوتانه

اجتماع : ۵ (۱۰ مایس ۱۳۳۰) ضبط حربیه سی : صفحه : ۲۱	تودیع
۳۵۰۰۳۵۵ : — : — : ۱ — جریران ۲) ۱۵ : —	لایحه قانونیه و مذاکره
۳۹۹۰۳۹۳ : — : — : ۱ — — ۱۵) ۲۲ : —	مذاکره
۵۵۶۰۵۵۲ : — : — : ۱ — — ۱۸) ۲۵ : —	۲ محلی مذاکره و قبول

مجلس اعیان

۱۴۲ : — : — : ۱ — — ۲۵) ۱۶ : —	تودیع
۲۲۰۰۲۱۹ : — : — : ۱ — — ۲) ۲۰ : —	لایحه قانونیه و مالیه اعمی
	مضیقه سی : قبول

Belge 14. 150 Milyon Franklık Altın Mukabilinde 6.583.094 O.L. lik Evrak-ı Nakdiye İhracı ve Tedavülünün Mecburiyeti Hakkında Kanun-u Muvakkat

نومرو ۲۰۷ - ۱۵۰ میلیون فرانقلی آلتون مقابلنده ۶,۵۸۳,۰۹۴ عثمانی لیرالقی
اوراق نقدیه اخراجی و تداولنک مجبوریتی حقننده قانون موقت

۲۷ جادی الاولی ۱۳۳۳ : ۳۰ مارت ۱۳۳۱

[تھوم وقایع الیہ نشر واعلائی : ۲۹ جادی الاولی ۱۳۳۳ : ۱ تیسان ۱۳۳۱ - نومرو ۲۱۴۲]

ماده : ۱ تماماً آلتون اولهرق دیون عمومی عثمانیه ادارهسنه یوز الی میلیون
فرانقی بالتودیع مقابلنده آلتی میلیون بش یوز سکسان اوچ بیک طقسان درت لیرالقی
اوراق نقدیه اخراجنه مالیه نظارتی مأذوندر .

ماده : ۲ اشبو اوراق نقدیه نک ممالک عثمانیه نک هر طرفنده کرک دولته افراد
آرمسنده کرک بین الافراد وقوعبوله جق بالعموم تأدیایک و صرفیات و اخذ و اعطاده عین
نقدکی تداول و قبولی مجبوریدر . اشبو مجبوریتلره رعایت ایمانلره بر لیرادن اون بش
لیرایه قدر جزای نقدی و یا یکریمی درت ساعتدن بر آیه قدر حبس جزامی حکم اولتور .

ماده : ۳ اشبو اوراق نقدیه نک بدلی صلحک عقدندن آلتی آی صکره
استانبولده حین ابرازنده آلتون اولهرق حاملنه تأدییه ایدیله جکدر .

ماده : ۴ اشبو اوراق نقدیه دن اوچنجی ماده موجبنجه واجب التادییه اولدقلری
تاریخندن اعتباراً بش سه نهایته قدر ابراز اولنیمانلر خزینته لهنه مرور زمانه اوغرایه جکدر .

ماده : ۵ اشبو قانون تاریخ نشرندن معتبردر .

ماده : ۶ اشبو قانونک اجراسنه مالیه وعدلیه ناظرلری مأموردر .

مجلس عمومینک اجتماعنده قانونی تکلیف اولنقی اوزره بولایحه قانونیه نک موقتاً
موقع مرعیته وضعی و قوانین دولته علاوه سنی اراده ایلرم .

۲۷ جادی الاولی ۱۳۳۳ : ۳۰ مارت ۱۳۳۱

محمد رشاد

صدراعظم
محمد سعید

مالیه ناظر وکیل
طلعت

عدلیه ناظری
ابراهیم

Belge 15. Almanya'dan 6 Milyon Lira Avans Ahzı İçin Akd-ı Mukaveleye Mezuniyeti Mutazammın Kanun

نومرو ۳۶۷ — آلمانلاردن ۶,۰۰۰,۰۰۰ لیرا آوانس اخذیچون عقد معاووله مآذونیتی متضمن قانون (۱)

۲۲ ذی الحجه ۱۳۳۳ ۱۸ تشرین اول ۱۳۳۱

[تقریم وقایع ایله نشر واعلان: ۲۵ ذی الحجه ۱۳۳۳ ۲۱ تشرین اول ۱۳۳۱ - نومرو ۲۳۳۶]

ماده: ۱ آلمانیا حکومشدن آلتی میلیون لیرا آوانس اخذی ایچون معاووله عقدینه هیئت وکلا مآذوند.

(۱) سنه اجتماعیه: ۱۳۳۰-۱۳۳۱ (قسم اخیر)

مجلس دیارلار
لایحه قانونیه قبول اجتماع: ۵۱ [۱۲ تشرین اول ۱۳۳۱] ضبط جریده سی: مصیفه: ۴۳۵، ۴۳۵
مجلس اعیان
تودیع: ۳۰ [۱۵ - - -] ۳۲۵ : - : -
لایحه قانونیه ومالیه اجمعی { - - - [- - -] - : - : ۳۲۷، ۳۲۵
مضبطه سی: مذاکره وقبول

ماده: ۲ اشبو قانون تاریخ نشرندن اعتباراً مرعی الاجرادو.

مجلس اعیان ومبعوثانجه تعدیلاً قبول اولئان اشبو لایحه نك قانونیتی وقوانین دولته علاوه سنی اراده ایلدم.

۲۲ ذی الحجه ۱۳۳۳ ۱۸ تشرین اول ۱۳۳۱

محمد رشاد

شیخ الاسلام و اوقاف هایون ناظری
خیری
داخلیه ناظری ومالیه ناظر وکیل
طلعت
عدلیه ناظری وشورای دولت رئیس وکیل
ابراهیم
معارف ناظری و پوسته وتلفراف وتلفون ناظر وکیل
احمد شکری
تجارت وزراعت ناظری
احمد نسیمی
صدراعظم
محمد سعید
حریبه ناظری ومحرره ناظری وکیل
خارجیه ناظری
خلیل
نافعه ناظری
هباس

Belge 16. 6 Milyon Liralık Evrak-ı Nakdiye İhracı ve Tedavülünün Mecburiyeti Hakkında Kanun

نومرو ۳۶۸ — ۶,۰۰۰,۰۰۰ لیرالقی اوراق نقدیه اخراجی و تداولک مجبوریتی حقندہ قانون [۱]

۲۲ ذی الحجہ ۱۳۳۳ ۱۸ تشرین اول ۱۳۳۱

[تقریم وقایع ایله لیسر واعلائی: ۲۵ ذی الحجہ ۱۳۳۳ ۲۱ تشرین اول ۱۳۳۱ - نومبر ۲۳۳۶]

مادہ : ۱ قارشیانی آلمانیا حکومتک خزینہ تحویلاتی اولہرق تماماً دیون عمومیہ عثمانیہ اداره سنہ تودیع اولنمش آلتی میلیون لیرالقی اوراق نقدیه اخراجہ مالیہ نظارتی مآذوند.

مادہ : ۲ اشبو اوراق نقدیه نک ممالک عثمانیہ نک ہر طرفندہ کرک دولتہ افراد

(۱) سنہ اجتماعیہ : ۱۳۳۰ - ۱۳۳۱ (قسم اخیر)

مجلس مہورتانہ

اجتماع : ۴۱ [۱۲ تشرین اول ۱۳۳۱] ضبط جریده سی : مصدقہ : ۴۲۵
تودیع
لایحہ قانونیہ : مذاکرہ و قبول : - : - : -

مجلس اعیانہ

تودیع
لایحہ قانونیہ و مالیہ ایجہ سی : - : ۳۰ [۱۴ - -] - : - : ۳۲۵
مصدقہ سی : مذاکرہ و قبول : - : - : -

— ۷۷۲ —

آرہ سندہ کرک بین الافراد وقوع بولہجق بالعموم تأدیات و صرفیات واخذ و اعطادہ نقد کبی تداول و قبولی مجبوریدر .

اشبو مجبوریتلرہ رعایت ایتیمانلرہ بر لیرادن اون بش لیرایہ قدر جزای نقدی ویا بکرمی درت ساعتدن بر آیہ قدر حبس جزاسی حکم اولتور .

مادہ : ۳ اشبو اوراق نقدیه نک بدلی صالحک عقدندن بر سنہ صکرہ استانبولہ حین ابرازندہ عثمانی ایراسی اولہرق حاملنہ تأدیہ ایدیلہجکدر .

مادہ : ۴ اشبو اوراق نقدیه دن اوچمنجی مادہ موجبہ واجبہ التأدیہ اولدقلری تاریخدن اعتباراً بش سنہ نہایتہ قدر ابراز اولنمیانلر خزینہ لہنہ ضرور زمانہ اوغرایہجقدر .

مادہ : ۵ اشبو قانون تاریخ نشرنندن معتبردر .

مادہ : ۶ اشبو قانونک اجراسنہ مالیہ وعدلیہ ناظرلری مأمورددر .

مجلس اعیان و مبعوثانجہ عیناً قبول اولتان اشبو لایحہ نک قانونیتنی و قوانین دولتہ علاوہ سنی ارادہ ایلدم .

۲۲ ذی الحجہ ۱۳۳۳ ۱۸ تشرین اول ۱۳۳۱

محمد رشاد

صدر اعظم
محمد سعید

عدلیہ ناظری
ابراہیم

مالیہ ناظر وکیل
طلعت

Belge 17. Almanya'dan 42.500.000 Liralık Bir Avans Akdiyle 32 Milyon Liralık Evrak-ı Nakdiye İhracına Mezuniyeti Mutazammın Kanun.

Belge 18. 'Tekalif-i Harbiye' nin Sureti Tarhi Hakkında Kanun-u Muvakkat

نومرو ۲۹ — تکالیف حربیه نك صورت طرخی حقه قانون موقت

۲۱ صفر ۱۳۳۱ ۱۷ کانون ثانی ۱۳۲۸

(تعمیم وقایع ایله نشر واعلائی : ۲۸ صفر ۱۳۳۱ ۲۴ کانون ثانی ۱۳۲۸ - نومرو ۱۳۶۵)

ماده : ۱ تکالیف حربیه طرخنك هانكي محللرده اجرا ایديله جكي لزومنده
جهت عسکریه جه تعیین اولنه جقدر .

ماده : ۲ تکالیف حربیه طرخی تقرر ایدن منطقه نك الك بیوک مأمورین ملکیه
ومالیه سی ایله جهت عسکریه دن بر ذات و بولنه مدینی تقدیرده او منطقه نك ژاندارمه
قوماندانندن و مجلس اداره و بلدیهدن منتخب بر اعضادن مرکب اوله رق هر محله بر
تکالیف حربیه قومیسونی تشکیل ایديله جك و بوقومیسون اهالینك احتیاجه کافی
مقدارک ترکیله اوست طرفه وضع ید ایده جك و وضع ید ایتدیکی لوازماته مقابل امحابه
مضبطة اعطا ایله جکدر .

ماده : ۳ تکالیف حربیه طرخنك اجرایی امر اولسان منطقه نك الك بیوک
ملکیه مأموری در حال مجلس اداره و بلدی و تجارت او طه سی اعضا لرندن مرکب بر
قومیسون تشکیل ایله او موقعک رایجنه کوره هر نوع لوازماته بر فیئات تقدیر ایدرک
جدولنی تنظیم وزیرنی ذات مهر لریله تصدیق ایدرک حکومت محلیه یه اعطا ایله جکدر .

ماده : ۴ تجار واصنافه و اهالی یه ویریه جك مضبطه لرده آلتان لوازماتک فیثاتی
مذکور فیثات جدولته کوره بالحساب اثمانی تصریح ایديله جکدر .

ماده : ۵ اشبو قانون تاریخ نشرندن اعتباراً مرعی الاحکامدر .

ماده : ۶ اشبو قانونک اجراسه حربیه و داخلیه و مالیه نظارتلری ماموردر .

بولایحه قانونیه نك مجلس عمومینك کشادنده قانونیتی تکلیف ایدلک اوزره موقتاً
موقع اجرایه وضعی قوانین دولته علاوه سنی اراده ایدرم .
۲۱ صفر ۱۳۳۱ ۱۷ کانون ثانی ۱۳۲۸

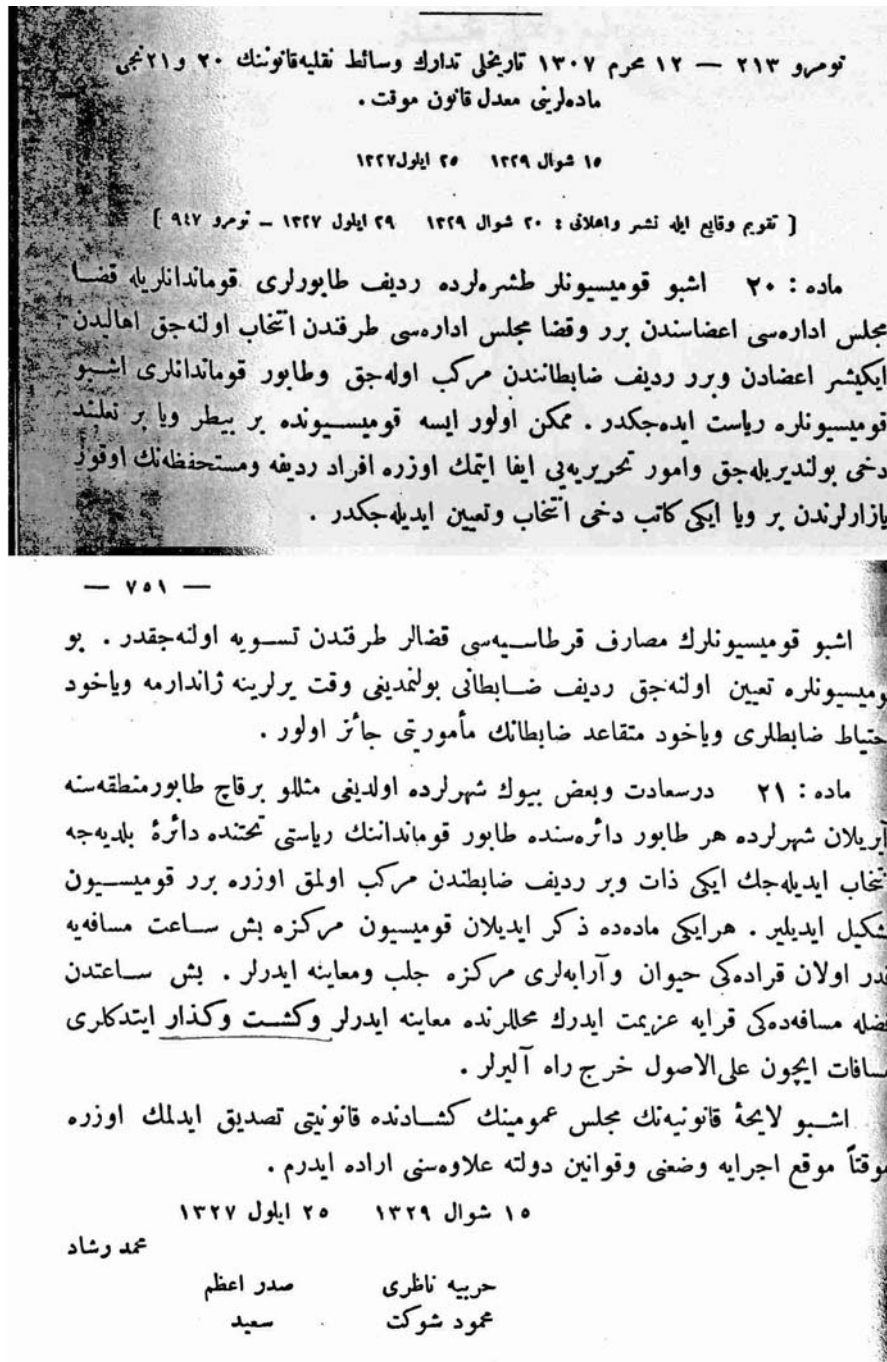
محمد رشاد

صدر اعظم و حربیه ناظری
محمد شوکت

داخلیه ناظری
عادل

مالیه ناظری
رفعت

Belge 19. 12 Muharrem 1307 Tarihli Tedarik-i Vesait-i Nakliye Kanunu'nun 20 ve 21. Maddelerini Muadil Kanun-u Muvakkat

Belge 20.1 Harp Vergisi Hakkında Kanun (5.8.1328)

نومرو ۲۲۹ — حرب ویرکوسی حقنده قانون (۱)

۵ رمضان ۱۳۳۰ ۵ اغستوس ۱۳۲۸

[تقویم وقایع ایله نشر واعلامی : ۱۳ رمضان ۱۳۳۰ ۱۳ اغستوس ۱۳۲۸ - نومرو ۱۲۱۴]

ماده : ۱ مصارف فوق العاده حربیه به مدار اولمق اوزره مواد آتیده بیان اولنان ویرکولر ضمیمه و مجدداً وضع اولمشدر .

ماده : ۲ مسققات و تمتع ویرکولرینه یوزده یکریمی بش ضم اولمشدر .

ماده : ۳ هر نه نام ایله اولورسه اولسون موازنه عمومی داخلنده تسویه اولمشدر بولنان بالعموم معاشات و معینات و مخصصاتدن و خزینه خاصه شاهانه و اوقاف نظارتی ، زراعت بانقدهسی ، امنیت صندوقی ، حجاز تیمور یولی ، سیرفائن ادارهسی و دوائر بلدیة مأمورلری معاشرندن و اوقاف نظارتی طرفندن متولیره تسویه اولنان مبالغدن و اوقاف

[۱] سنه اجتماعیه : ۱۳۲۸

مجلس مبعوثانه

۲۸۴ :	— :	— :	[۱۶ حزيران ۱۳۲۸]	ضبط جریدهسی :	صحیفه :	۲۸۴ :
۵۹۷ :	— :	— :	[— — ۲۷]	— :	— :	۵۹۷ :
۷۳۷ :	— :	— :	[— — ۷ تموز]	— :	— :	۷۳۷ :
۷۷۴ :	— :	— :	[— — ۱۴]	— :	— :	۷۷۴ :

تودیع
مذاکره و قبول
هیئت اعیانک تعدیلی
مذاکره و قبول

مجلس اعیانه

۱۹۵ :	— :	— :	[۳۰ حزيران]	— :	— :	۱۹۵ :
۲۲۴ :	— :	— :	[— — ۵ تموز]	— :	— :	۲۲۴ :
۲۵۱ :	— :	— :	[— — ۱۷]	— :	— :	۲۵۱ :

تودیع
مالیه انجمنی مضبوطهسی : مذاکره و تعدیل
تصدیق

Belge 20.2 Harp Vergisi Hakkında Kanun (Devamı)

— ٦١٣ —

ماده : ٩ مسقات و تمتع و راقی و یرکولرینه و بدل نقدی به وقوع بولان ضائم ایله اوچنچی ماده موجبنجه احداث اولسان و یرکو اوچ سنه یی تجاوز ایتماک اوزره حکومتک لزوم کوره چکی زمانه قدر استیفا اولنه جقدر . طوز رسم منضمه لزوم قالدینی تقدیرده ایکی ماه مقدم معلومات اعطاسیله لغو اولنه جقدر .
خرج راه توقیفاتی خرج راه قرارنامه لرنده حکومتجه متصور اولان تعدیلاتک اجراسنه قدر موقع تطبیقده قالدیه جقدر .

ماده : ١٠ اشبو قانونک اجراسنه مالیه ناظری مأموردر .
مجلس اعیان و مبعوثانده قبول اولنان اشبولایحه نیک قانونیتی و قوانین دولته علاوه سنی
١٣٣٠ رمضان ٥ اغستوس ١٣٢٨
اراده ایدرم .

محمد رشاد

مالیه ناظری
عبدالرحمن
صدراعظم
غازی احمد مختار

— ٦١٢ —

ملحقه و مستثنا وقف متولیلرینک طوغریدن طوغری به جبایت ایله کلری مبالغه واردات صافیه سندن شهری یوزده اوچ و یرکو آله جقدر .

معاش و یا تخصصات و معیناتی اوچ یوز غروشه قدر اولانلر ایله بش یوز غروشه قدر معاش و تخصصاتی و معیناتی اولانلرک اوچ یوز غروش مقداری معافدر .

ماده : ٤ اخذ عسکر قانونی موجبنجه افراد نظامیه دن بدل نقدی و یره جکلرک بدل تقدیمی الی لیرادن آلتش لیرایه ، افرادردیفه و احتیاطیه بدل تقدیمی اوئوز لیرادن قرق لیرایه ابلاغ اولمشدر .

ماده : ٥ طوز فی میریسنه هر قیه جدیدده اون پاره ضم ایدلمشدر انجیق موصل ، بندگان ، بصره ، حجاز ، یمن ، طرابلس غرب و لایترایله بنغازی سجاغنده و حدودده واقع اولوب الیوم طوزک فی عمومیدن نقصانیله ساتیلدینی محللرده طرف حکومتدن فروخت اولنان طوزلر ضمنن کاملاً مستثنا طوتیله جقدر . بعض ملحقه لرده قیه جدیدی یکریمی دوت پاره به ساتیلده اولان قیا طوزینک فی میریسنه ده یالکنر ایکی پاره ضم ایدیه جکدر . طوپدن طوز ساتانلر اشبو قانونک نشری تاریخده اللرنده بولنان طوزک رسم منضمی تأدیه ایدیه جکلردر . عکس حالده موجود طوزلری جزاء مصادره اولنه جقدر .

ماده : ٦ راقی اعمالی ایچون آلتان رسم میری به برملی ضم ایدلمشدر . اولجه رسم میریسی و یرلمش اولدینی حالده موجود بولنان راقی واسپرتولر مأمورین مخصوصه واسطه سیله ثبت دفتر ایدیه جک و بونلردن برملی ده رسم میری اخذ اولنه جقدر .

ماده : ٧ مسقات و تمتع و یرکوسی ضامی بوسنه برنجی تقسیطه شامل اولوب ایکنجی تقسیطدن اعتباراً هر تقسیط ربعتک ضمی صورتیه و معاشات و معینات و تخصصات و یرکوسی قانونک نشر اولدینی آی داخل اولوق اوزره اوآیک نهایتندن و دیگر ضملر قانونک نشری تاریخندن اعتباراً استیفا اولنه جقدر .

ماده : ٨ بیک بش یوز غروشدن اوچ بیک غروشه قدر معاش و یا تخصصاتی اولانلرک خرج راه استحقاقلرندن یوزده بش و اوچ بیک غروشدن فضل معاش و یا تخصصاتی اولانلرک خرج راه لرندن یوزده اون توقیفات اجرا اولنه جقدر .

— ۸۹۳ —

نیکل وایکی ویش واون ویکرمی غروشلق اضعاغی کموش ویکرمی بش واللی وپوز وایکی
پوز واللی ویش پوز غروشلق اضعاغی آلتوندر .

ماده : ۳ مسکوکات عثمانیه نیکل انواع واجناسی وزن وعیارلری بروجه آتیدر :

نیکل مسکوکات

عیاری	وزنی	کسر	اجناسی
خالص نیکل	گرام		
» »	۱	۷,۵۰۰	بش پارهلق
» »	۲	۶,۵۰۰	اون
» »	۴		یکرمی
» »	۶		قرق (غروش)

کموش مسکوکات

۸۳۰	۲	۴۰,۵۰۰	ایکی غروشلق
	۶	۱,۴۰۰	بش
	۱۲	۲,۷۰۰	اون
	۲۴	۵,۵۰۰	یکرمی

آلتون مسکوکات

۱۱۶ ۲/۳	۱	۸۰,۴۱۴	یکرمی بش غروشلق
	۲	۶۰,۸۲۸	واللی
	۷	۲۱,۶۵۷	پوز
	۱۸	۴,۱۴۲	ایکی پوز واللی
	۳۶	۸,۲۸۵	بش پوز

ماده : ۴ کموش مسکوکات ایچون حد قبول نهایت اوج پوز و نیکل مسکوکات
ایچون واللی غروشدر . بوندن فضله مقدارده کموش ویا نیکل قبولی ایچون هیچ برد
اجار ایدیله مز .

ماده : ۵ ممالک عثمانیه ده الیوم تعامللاً موجود اولان مختلف آغچه رایجیلری
ایدلشدر . قانوناً معین رایجیلردن فضله ویا نقصان رایج ایله اخذ واعطا ممنوع اول
خلافنده حرکت ایدنلر حقنده قانون جزانک طقسان طقوزنجی ماده سنک اوجنجی ذ
توفیقاً ترتیب مجازات اولنور .

نومرو ۴۰۶ — توحید مسکوکات حقنده قانون موقت

۵ جادی الاخره ۱۳۳۴ ۲۶ مارت ۱۳۳۲

[تقویم وقایع ایلله نشر واعلاقی : ۱۱ جادی الاخره ۱۳۳۴ ۱ تیسان ۱۳۳۲ — نومرو ۲۴۹۸]

ماده : ۱ دولت عثمانیه نیکل اصول سککسندده مقیاس قیمت آلتوندر واحد قیاسی
غروشدر .

ماده : ۲ آلتون واحد قیاسی مقامنه قائم اولان غروشلق سکک نیکل اوله رق
مضروب اولوب قرق پاره اعتبار اولنور . غروشلق یکرمی واون ویش پاره لک اجزاسی

ماده : ۶ مختلف آنچه قیمت قانونیهلری بپسندہ فرق حصولی استلزام ایدہجک ہر درلو معاملات احتکاریہ و صرافیہ ممنوعدر . بوجا اجتنار ایدن کیسہ اوچ ایدن ایکی سنہ بہ قدر حبس اولنور . بوجرم بر مؤسسہ طرفندن ارتکاب اولندینی حالہ فاعل اولان کیسہ عین صورتلہ مجازات اولمقلہ برابر مؤسسہ دخی برہفتہدن اوچ آیہ قدر سدوبند ایدبلور .

ماده : ۷ بوجانونک مرعیتدن اول ذمتہ ثابت اولان دیون آنچهنک نوع ویا قیمتی تعیین وتصریح اولمہرق غرض اوزرینہ ترتب ایتمش ایسہ ذمتہ تعلقی تاریخندہکی آنچه رایجی ایلہ ایفا اولنور . آنچهنک نوعی ویا قیمتی تعیین وتصریح ایدلش اولدینی تقدیردہ انکله ایفا اولنور . خزینہ بوحکمدن مستثنا اولوب اشبوجانونک تاریخ مرعیتدن اعتباراً بالجلہ دیون ومطلوباتی ایکنجی مادہدہ مصرح رایجلر اوزرندن ایفا واستیفاایلر .

ماده : ۸ ۱۲۹۶ تاریخی مسکوکات قرارنامہسی ملغا اولدینی کبی بوجانون احکامہ مغایر اولان بالمعوم قوانین ونظامات ومقررات دخی مفسوخدر .

مادہ موقتہ

ماده : ۹ ۲۸ شباط ۱۳۳۱ تاریخی قانون موجبجہ بیک اوچ یوز اونوز اوچ سنہسی غایتہ قدر تداول ایدہجک مسکوکات حقندہ بوجانونک ایکنجی واوچنجی مادہلرندن غیری احکامی جاریدر . بونلرایچون حدقبول نیکل مسکوکاتک حدقبولی کیدر .

ماده : ۱۰ اشبوجانونک اجرای احکامی تأمین ایدہجک نظامنامہلر تنظیمہ مالہ ناظری مأذوندر .

ماده : ۱۱ بوجانون تاریخ نشرندن اعتباراً مرعیدر .

ماده : ۱۲ بوجانونک اجراسنہ عدلیہ ومالہ ناظرلری مأمورددر .

مجلس عمومینک اجتماعندہ قانونیتی تکلیف اولمقی اوزرہ اشبو لایحہ قانونیہنک موقتاً موقع مرعیتہ وضعی وقوانین دولہ علاوہسنی ارادہ ایلدم .

۵ جمادی الاخرہ ۱۳۳۴ ۲۶ مارت ۱۳۳۲

محمد رشاد

صدر اعظم	عدلیہ ناظری	مالہ ناظر وکیل
محمد سعید	ابراہیم	طلعت

تكاليف مليه امری
نومرو ۷

ص ۱

انقده
۷

- ۱- مینو منسوب ، حق و ملک تغریبه ایلمک سربیه بدایستنا هرکس زیرده او عیله یاره ده عینس و نوعی حرر - اسلحه و حیانه ایله آیدنی حری هرکس اسوارک تاغی ترندنه اعتباراً اوچ کوره طرفه عیله تکالیف میده قوسیمونه مضربه مقابله نیتیم ایچک حویجه ملکوت ترک و بده ایله عیله - . هر یک خانه ایله مینو اسلحه ها طره اولمده اوزده عیله ایچک اعاده اوله مقدر - .
- ۲- در دخیلونی صیاحنده اعتباراً ذکر اولمده اسلحه و حیانه بی صیاح و بی عیله استعمال بده یک نیتیم ایچک حری حقیقه ایچک اسلحه در در و حویجه و خرندنه سوء استعمال و حرکت بولمده اعدام اولور -
- ۳- نیتیم ایچک اسلحه و حیانه بولمده -
- ۴- سو حیانه هر نوع مدره آتشی تفنگ قضا طوره و سونلور و حیانه لری و قشقه لری

هر نوع عیله غنی ماوند لری [کومیاک و بیولک هایک]
هر نوع آلمانیه و کتفا تققدی
هر نوع اورتیا تققدی [اوتیا و بیایمانده لری]
هر نوع انقده تققدی
هر نوع روس تققدی

19-1
F

- ب- هر نوع قرانز عیله حری زیرده بولمده مایه [کومیاک و بیولک هایک] تققدی آو تققدی طایفه حری و بولمده نفوس و حیانه بولمده - .
- ۴- تاغی اعتبارات در دخیلونی بولمده اعتباراً ملکوت مکتبه و عیله او عیله یاره ده حرر اسلحه و حیانه بی بولمده ایچک لردوم کور کپی لری و سار محملدی اصول قانونی داغون تری بده عیله -
- ۵- تکالیف عیله قوسیمونری اسوارک اها لیم سما ما بولمده مایه ایچک و بیولک هایک عیله بولمده بولمده برلر قوسیمونک منقده اولدنی محس آره منقده که مسافر عیله مدتی مهلت اولمده و بولمده و بولمده کونه ضم ایچک مقدر - .
- ۶- تکالیف عیله قوسیمونری لویلا و قری اسلحه و حیانه مینو مقدر لری مدافعه عیله حری لردنه عیله عیله [تکالیف]
- ۷- اسوار اولمده قشون موردم یوزغار قشری بولمده قوتی سلطه ولایت و منقده قشدریه بود و ازل غریبه که ولایت و لویلا ده قشدریه بولمده اوزده مقامات عیله منقده بولمده -

تورکیا بولمده قشدریه
باسه قوماندانه
صفحه کمال

طرز تبلیغ بالعموم کالده
میدخیلونه ذکر اولمده مناطقه که اسفندلا محکم بولمده

[illegible]

